NYÁRI GÁBOR

A Sándor-palotától a ravatalig

Teleki Pál második miniszterelnöksége 1939–1941

KAIROSZ KIADÓ, 2015
Piliscsaba – Budapest, 2015

Szerkesztette: Földesi Margit

Lektorálta: Vizi László Tamás

Nyelvi korrektor: Tóth Péter

Az angol nyelvű forrásokat magyarra fordította:
Baranyi Tamás Péter

Borítóterv:
Őri Kiss István

ISBN 978 963 662 761 4

A kiadásért felel: Bedő György,
a Kairosz Kiadó ügyvezetője

1134 Budapest, Apály u. 2/b.
kairosz@hu.inter.net
www.kairosz.hu

Nyomdai előkészítés: Tordas és Társa Kft.
Nyomás és kötészet: Séd Nyomda
Felelős vezető: Katona Szilvia

Srancsik József emlékére

Tartalom

Köszönetnyilvánítás

E kötet nem születhetett volna meg, ha a több éves kutatómunka során nem kapok segítséget és támogatást kollégáimtól, barátaimtól és családomtól. Szeretnék köszönetet mondani Bern Andrea, Henye Anikó, Müller Gabriella, Miklós Tamás, Jávor Miklós, Baranyi Tamás Péter és Pál Zsombor Szabolcs történészeknek, akik tanácsaikkal, egyes feladatok elvégzésével járultak hozzá a könyv elkészítéséhez. Szeretném megköszönni Vizi László Tamásnak és Tóth Péternek, hogy szakmailag és nyelvtanilag gondozták a kéziratot. Külön köszönöm Lépold Józsefné igazságügyi pszichografológusnak pontos írásszakértői elemzéseit, valamint Kásler Miklósnak, az Országos Onkológiai Intézet főigazgató főorvosának, hogy az orvosi részek elemzésében és megírásában pótolhatatlan segítséget nyújtott. Külön szeretnék megemlékezni Srancsik József mentőorvosról, menyasszonyom apjáról, akinek szakmai segítsége nélkül nem születhettek volna meg a kötet orvosi részei, de már nem élhette meg, hogy e sorokat olvashassa. Köszönettel tartozom szüleimnek, Nyári Józsefnek és Gartner Évának, akik az évek során mindenben támogattak, és elsősorban menyasszonyomnak, Sellyey Bernadettnek, aki mellettem állt, és segített átlendülni a nehéz időszakokon. A legnagyobb köszönet azonban témavezetőmet, e kötet szerkesztőjét, Földesi Margitot illeti, aki 2008 óta emberileg és szakmailag mindig, mindenben támogatott. Az elkészült kötet az ő szellemi munkája is.

Bevezető

„Sajátos ember volt. Testi valóságában inkább kicsiny, a tudós ijedt csodálkozásával nagy szemeiben. De e szemek mélyebb titkaiban ott lappangott a minden-látás szomorúsága s valami félig cinikus, félig megbékélt humorú öngúny. [...] Egyszerű volt, mint az igazi tudós, csendes szavú, mint a jó pap, és igéi mélyre hatottak, mint a biztos kézzel vetett mag. Ó, hogy tudta ez az ember szeretni annyiszor megcsalt, annyiszor kizsákmányolt, rokontalan árva faját. Ez a szeretet volt minden erénye és minden tévedése, minden bátorsága és minden félelme, ez tartotta a kis emberben a nagy lelket és ez nőttette Atlásszá, hogy bírja a súlyos borúval terhelt magyar eget. Erős volt: mert nagyon szeretett."

(Szabó Dezső)[1]

Gróf Teleki Pál életét és munkásságát számos tanulmány vizsgálta már. Ez nem meglepő, mivel egyszerre volt tudós, tanár, politikus, és kétszer töltötte be a magyar kormányfői posztot a legválságosabb időkben. Már életében hatalmas tisztelet vette körül mind Magyarországon, mind külföldön, halála után pedig a független magyar cselekvés és politika szimbólumává vált. Személye mégis a mai napig vitatott, legendák övezik, és közel hetven évvel a halála után is számos homályos folt lengi körül politikáját, életét és halálát, s ezek vitára adnak okot.

A második világháború keserű évei alatt nehéz volt Teleki Pál történetével foglalkozni. Barátai és munkatársai elkészítették visszaemlékezéseiket a tragikus sorsú miniszterelnökről,[2] és többnyire ekkor terjedtek el azok a hírek, amelyek szerint Teleki Pált meggyilkolták. A legtöbb ilyen híresztelés alaptalan pletykákra épült, de fellelhetőek voltak érdekes elbeszélések is. A pletykák alapja elsősorban a titkolózás volt. A Horthy-korszakban kormányzati részről meglehetősen szűkszavúan nyilatkoztak Teleki haláláról. Így, miközben a különböző konferenciákon, üléseken a megboldogult miniszterelnök életének munkáját méltatták, még a legfelsőbb körökben is vitákat folytattak arról, hogyan is hunyt el Teleki Pál.

A kommunista diktatúra évtizedeiben sem adózhatott a történettudomány és a társadalom méltóan Teleki Pál életének, leginkább „mostohagyermekként" kellett tekinteni rá. Elvégre egy olyan politikusról volt szó, aki az akkor uralkodó dogmák szerint egy „fasiszta" diktatúrát szolgált, így nem

---

[1] A nemzetépítő Teleki Pál élete és utóélete. Szerk.: *Bakos István.* Kairosz, Budapest, 2012. 86–87.

[2] *Fodor Ferenc:* Gróf Teleki Pál Dr. (1879–1941) rendes tag emlékezete. Stephaneum, Budapest, 1941.; Merjünk magyarok lenni! Idézetek Teleki Pál gróf beszédeiből és írásaiból. Szerk.: *Máday Béla.* Fiatal Magyarság Szövetség, Budapest, 1942.

lehetett erényeit, érdemeit kiemelni, előtérbe a negatívumok kerültek. Elég megemlíteni Kis Aladár munkáját,[3] bár az igazsághoz tartozik, hogy Juhász Gyula, könyvében, amennyire csak lehetett, pozitív képet festett a tragikus sorsú kormányfőről.[4] Összességében elmondható, hogy még a mai Teleki-képre is nagy hatással van a Rákosi- és Kádár-rendszer marxista történetírása.

Természetesen a közvéleményt mindig érdekelte, hogy mi is volt Teleki Pál halálának valódi oka. Az öngyilkosság-gyilkosság elméletek párharcában ez idáig az első kerekedett felül. A búcsúleveleket átírták, több formában kerültek nyilvánosságra, így jelent meg például az a hamis változat, amelyben szerepelt az „öngyilkosság" szó.[5] Mivel ezeket az átiratokat az eredeti levél hiányában a történészek hitelesnek tartották, a kutatások sokáig külön nem foglalkoztak Teleki halálával. Zakar András[6] katolikus pap a hetvenes évek végétől kezdett komolyabban foglalkozni Teleki Pál halálának körülményeivel.[7] Munkájában számos hiba volt fellelhető, de több következtetése további kutatásokra adhatott volna okot. A tudomány válasza viszont csak a gúnyos kritika volt.[8]

A rendszerváltás után (részben) megkapta Teleki Pál a történettudománytól az őt megérdemlő tiszteletet és figyelmet,[9] bár a politikai színtéren nevének említése mind a mai napig sokszor negatív visszhangot vált ki.[10] Alapműnek számít a skót C. A. Macartney professzor 1957-ben megjelent összefoglaló munkája a Horthy-korszakról, amely 2006 óta magyarul is elérhető.[11] A kötet keletkezési körülményei és ideje miatt tartalmaz néhol pontatlanságokat, amelyeket a tudomány esetenként tényként kezel. Így az egyik legkiemelkedőbb Telekivel foglalkozó munka, Czettler Antal könyve[12] is egyes esetekben helyreigazításra szorul. 2005-ben jelent meg Ablonczy

[3] *Kis Aladár:* A Teleki-kormány külpolitikája a második világháború előtt. Akadémiai, Budapest, 1962.
[4] *Juhász Gyula:* A Teleki-kormány külpolitikája 1939–1941. Akadémiai, Budapest, 1964.
[5] Egy későbbi fejezetben külön elemzésre kerülnek a búcsúlevelek.
[6] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[7] *Zakar András:* Teleki Pál halála. Kairosz, Budapest, 2009. (Első kiadás: Eola, Bécs, 1983.)
[8] *Tilkovszky Lóránt:* Teleki Pál titokzatos halála. Helikon, Budapest, 1989.; *Tilkovszky Lóránt:* Újabb adatok – vagy újabb legendák? História. IV. évfolyam (1982) 1. szám. 10–11.
[9] 1991-et Teleki-emlékévnek nyilvánították, és kötet is született a tanulmányokból. Teleki Pál és kora – A Teleki Pál-emlékév előadásai. Szerk.: *Csicsery-Rónay István — Vígh Károly.* Occidental Press, Budapest, 1992.
[10] Lásd szoborállítási ügy, valamint a második zsidótörvény kérdése.
[11] *Macartney, Carlile Aylmer:* Október tizenötödike. I. kötet. Gede Testvérek, Budapest, 2006.
[12] *Czettler Antal:* Teleki Pál és a magyar külpolitika, 1939–1941. Magvető, Budapest, 1997.

Balázs hiánypótló monográfiája[13], amely igen részletesen, számos új kutatási eredményt felhasználva mutatja be az egykori miniszterelnök teljes életútját.

Jelen munkában az az út a vizsgálat tárgya, amely gróf Teleki Pál miniszterelnök kinevezésétől a haláláig vezetett. Ez az út nem 1941. április 2-án kezdődött. A folyamatok kiindulópontjának 1939. február 16. tekinthető, amikor megalapult a második Teleki-kormány.[14] Innentől kezdve elsősorban a miniszterelnök kevésbé ismert tevékenysége az, amely figyelemre méltó: hogyan igyekezett megőrizni Magyarország függetlenségét, és hogyan szállt szembe a német akarattal.

E kötet elsősorban a külpolitikai folyamatokkal foglalkozik, mivel ezek voltak azok, amelyek jórészt meghatározták Teleki Pál és kormánya cselekedeteit a belpolitikában is. A miniszterelnök külpolitikai munkáját röviden Magyarországért folytatott, két éven át tartó folyamatos ellenállásként és küzdelemként lehetne meghatározni. Ez a küzdelem egyáltalán nem a Harmadik Birodalom kiszolgálását jelentette, hanem inkább egy folyamatos és esetenként eldurvuló diplomáciai harcot. A külpolitikai ráhatások mellett a kormányfő titkos és kevésbé vagy eddig egyáltalán nem ismert tevékenysége az elemzés tárgya.

Fontos, hogy egy viszonylag pontos, reális kép alakuljon ki Teleki Pál halálának körülményeiről, mivel ez az egyik legvitatottabb pontja a 20. századi magyar történelemnek. A bizonyíthatatlan teóriákat félretéve vagy megcáfolva: kétéves megfeszített miniszterelnöki munka következménye Teleki Pál halála.

Elsődleges cél egy olyan Teleki-kép ábrázolása, amelyre nem nyomta rá a bélyegét a marxista történettudomány bő négy évtizede. Így jelen munka a szakirodalom mellett eddig kevésbé ismert és ismeretlen forrásokon és visszaemlékezéseken alapul.

[13] *Ablonczy Balázs:* Teleki Pál. Osiris, Budapest, 2005.
[14] Valójában harmadiknak is tekinthetjük, mivel 1920–1921 között két kormánynak is ő volt a miniszterelnöke. Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből. Szerk.: *Vigh Károly.* Századvég, Budapest, 2001. 12.

1. Teleki Pál rövid életrajza második miniszterelnökségének idejéig

„Nehéz, rendkívül nehéz pillanatban kellett vállalnunk a kormány átvételét. Vállaltuk e nehézségek teljes tudatában, bátran nézve szemben mindazzal, ami ezeket a nehézségeket okozza, jöjjön bárhonnan is, tudatában ugyan erőink végességének és gyöngeségének, de erős akarattal arra, hogy azt a munkát, amely egy évvel ezelőtt megkezdődött ennek az országnak megmentésére és újra felépítésére, teljes erővel folytassuk, hogy utódainknak eredményes munka után jobb állapotban adhassuk át az országot, hogy így fokozatosan haladhassunk, egyik kormány könnyítve és javítva a másiknak helyzetén."

(Teleki Pál)[15]

Gróf széki Teleki Pál 1879. november 1-jén született Budapesten, testvérei nem voltak. Apja, Teleki Géza politikus, belügyminiszter, író, a *Magyar Történelmi Társulat* elnöke és a *Magyar Tudományos Akadémia* tagja, erdélyi katolikus arisztokrata. Anyja, Muráti Irén pesti görög kereskedőcsaládból származott.[16]

Gyermekkorát a Partiumban, Szatmár megyében töltötte, már ekkor megszerette a földrajzot és a történelmet.[17]

A budapesti *Piarista Gimnáziumban* érettségizett, majd 1897-ben kezdte el jogi, társadalomtudományi, földrajzi és mezőgazdasági tanulmányait a *Budapesti Tudományegyetemen*, ahol 1901-ben szerezte meg az abszolutóriumot. 1903-ban lett az államtudományok doktora. Értekezését *„Az elsődleges államkeletkezés kérdéséhez"* címen írta meg.[18] Kezdettől fogva a földrajzi tárgyak érdekelték, a *Földrajzi Közlemények* több írását is publikálta.[19]

1908-ban feleségül vette az osztrák grófi családból származó, 19 éves Bissingen-Nippenburg Johannát[20]. Két gyermekük született: 1910-ben Mária[21], 1911-ben Géza[22].

---

[15] Részlet Teleki Pál miniszterelnöki bemutatkozó beszédéből. 1920. július 22. In: Országgyűlési Dokumentumok. Nemzetgyűlési Naplók, 1920. IV. kötet. 1920. július 22. – 1920. augusztus 19. Atheneum, Budapest, 1920. 6.

[16] Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 8.; Macartney szerint Muráti Irén apja metropolita volt. *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 293.

[17] *Fodor F.*: Gróf Teleki Pál Dr. rendes tag emlékezete... i. m. 4.

[18] Nyomtatásban megjelent változat: *Teleki Pál*: Az elsődleges államkeletkezés kérdéséhez. Államtudori értekezés. Franklin, Budapest, 1903.

[19] Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 9.

[20] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[21] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[22] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

1905-től 1910-ig Szatmár megye nagysomkúti kerületének parlamenti képviselője, de főleg földrajzi kutatásai kötötték le, 1909-ben született egyik legfontosabb munkája „*Atlasz a Japáni szigetek cartograpiájának történetéhez*"[23] címen, amelyért még francia kitüntetésben is részesült. 1907 és 1912 között több tanulmányutat tett Szudánban, Európában és Amerikában, utóbbiról Cholnoky Jenő könyvet is írt.[24] 1909-től 1913-ig töltötte be a *Földrajzi Intézet* igazgatói tisztségét, 1910-től 1923-ig pedig a *Magyar Földrajzi Társulat* főtitkára, majd alelnöke volt. 1913 és 1916 között elnöke volt a *Turáni Társaságnak*. 1913-ban lett a *Magyar Tudományos Akadémia* levelező tagja. 1917-ben jelent meg újabb jelentős könyve: „*A földrajzi gondolat története*".[25]

Az első világháború kitörése után önként jelentkezett a hadseregbe, a szerb, majd az olasz fronton szolgált főhadnagyi rangban. A háború alatt szerezte súlyos vesebetegségét, amelytől egész hátralévő életében szenvedett. 1915-től 1918-ig ismét képviselői feladatokat vállalt, 1917-től a háború végéig pedig az *Országos Hadigondozó Hivatal* elnöki tisztségét is betöltötte. A háború után a Monarchia szétesésének időszakában Teleki volt a *Területvédelmi Liga* elnöke.

A Tanácsköztársaság uralmának idején csatlakozott a bécsi *Antikommunista Komitéhez*, majd 1919. június 6-tól a szegedi ellenkormány külügyminisztere lett.[26] A Tanácsköztársaság bukása után egyre fontosabb szerepet vállalt a régi-új rendszer kialakításában. 1920. április 19. és július 19. között ismét külügyminiszter lett Simonyi-Semadam Sándor kormányában. 1918-tól a trianoni békediktátum aláírásáig szakadatlanul dolgozott a Kárpát-medence néprajzi adatainak elkészítésén. Ennek a munkának lett az eredménye a híres „*Vörös térkép*"[27], amely pontosan határozta meg a magyarság arányát a Történelmi Magyarországon, de a békekonferencián nem sokat nyomott a latban.[28] Az első világháborút lezáró trianoni békét 1920. június 4-én írták alá. Szóba került, hogy magyar részről a külügyminiszter, Teleki Pál írja alá a békediktátumot, de mivel ekkor franciabarát politikusnak számított – legalábbis a vezető francia politikai körökben –, végül Benárd Ágost[29] munkaügyi és népjóléti miniszterre és Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszterre esett a választás.[30] A Párizsból hazatérő Teleki beszámolóiban hangsúlyozta, hogy a megállapított határok teljesen irreálisak, településeket vágnak ketté, és egyáltalán nem felelnek meg az etnikai elveknek.[31]

1920. július 19-én került Teleki Pál először a kormány élére, kilenc hónapra. Trianon, az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság utáni zűrzavaros helyzeten próbált úrrá lenni konszolidációs politikájával, ezzel segítve a Horthy Miklós[32] kormányzó pozíciójának és rendszerének megszilárdítását. Ennek érdekében erélyesen lépett fel az országban még ekkor is garázdálkodó különböző fegyveres különítmények ellen. Két igen fontos törvényt kell megemlíteni ezzel az időszakkal kapcsolatban: a Nagyatádi-féle földtörvényt és a Numerus Clausust[33], amely miatt ma is vádak érik. Az első törvény a földkérdést próbálta megoldani, nem túl sikeresen, de nem is eredménytelenül; míg a második az egyetemeken szabályozta a nemzetiségek[34] számát az ország lakosságában lévő arányukhoz képest. A Numerus Clausus elemzése jelen munkának nem tárgya, de annyit szükséges megjegyezni ezzel kapcsolatban, hogy a vádakkal ellentétben ez nem zsidótörvény, a szövegben sincs bent a szó sem. A törvény jellegét tekintve valóban a zsidó vallásúak felsőoktatásban való túlsúlya ellen irányult, de a céljai nem egyeztek a későbbi zsidótörvényekéivel. A korszakban nemzetközileg sem szokatlan jogszabály elsődlegesen a trianoni katasztrófa után talpra álló magyarság nemzeteszméjét volt hívatott erősíteni, valamint egyfajta rendezést próbált végbevinni abban a magyar felsőoktatásban, amely számos egyetemét a területekkel együtt elveszítette, miközben a frontról és az elcsatolt országrészekről tömegesen érkeztek az egyetemisták és a felvételizni kívánó fiatalok.

Hivatalosan Teleki ezen időszak alatt kétszer volt kormányfő, de 1920 decemberében csak a miniszterek cserélődtek le, ő maradt a posztján.[35] Végül 1921. április 13-án azért mondott le, mert kiderült IV. Károly[36] visszatérési kísérletében játszott szerepe. Teleki találkozott a korábbi uralkodóval, és nem zárkózott el annak lehetőségétől, hogy Károly visszatérjen a magyar trónra. Nem egészen egy éves működése alatt megtette a legszükségesebb intézkedéseket, hogy a Horthy-korszak liberálkonzervatív politikai rendszere

[23] *Teleki Pál*: Atlasz a Japáni szigetek cartograpiájának történetéhez. Kilián, Budapest, 1909.

[24] *Cholnoky Jenő*: Utazásom Amerikában Teleki Pál gróffal. Vajda – Wichmann, Budapest, 1943.

[25] *Teleki Pál*: A földrajzi gondolat története. Kilián, Budapest, 1917.

[26] *Ablonczy B.*: Teleki Pál... i. m. 141.

[27] Lásd: 1. Melléklet.

[28] Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 10.

[29] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[30] *Vizi László Tamás*: Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban a trianoni békediktátum aláíróinak személyéről. Közép-Európai Közlemények, III. évf. (2010) 4. sz. 109–132.

[31] *Ablonczy B.*: Teleki Pál... i. m. 159.

[32] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[33] 1920. évi XXV. törvénycikk a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról.

[34] A törvény szövegében a „népfajok" szó szerepel.

[35] Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 12.

[36] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

megszilárduljon. A miniszterelnöki pozícióban gróf Bethlen István[37] követte, aki 10 éven át kormányozta Magyarországot.

Első miniszterelnöksége után Teleki egy időre hátat fordított a politikának. 1922. június 10-én nevezte ki Horthy főcserkésszé, amely címet egy évig töltötte be, majd egészségi állapotára hivatkozva lemondott, és tiszteletbeli főcserkészként dolgozott tovább azon a nemzetnevelési programon, amelyet egyik legfontosabb feladatának tartott.[38] Ilyen minőségben vett részt az 1933. július 22. és augusztus 15. között Gödöllőn megtartott IV. Cserkész Jamboreen.[39] Élete során, amikor csak tudott, a cserkészek közelében volt, a találkozókon is részt vett.

Az 1920-as évekre Teleki már nemzetközileg ismert földrajztudós volt, hírnevének köszönhetően vett részt 1924–1925-ben a *Moszuli Bizottság* munkájában, amely az olajvidék hovatartozásának kérdését vizsgálta,[40] és részletes jelentése sokat segített a térség földrajzi, történelmi és etnikai megismerésében.[41]

1925-ben Teleki neve felbukkant a frankhamisítási botrány ügyében is, mivel a hamis francia fizetőeszközöket a *Térképészeti Intézetben* nyomtatták. A botrány azonban a kezdeti nagy hazai és nemzetközi visszhang után nem gyűrűzött tovább, így sem Teleki, sem a szintén gyanúba keveredett Bethlen miniszterelnök nem bukott meg.[42] Ugyanebben az évben kevésbé ismert, de sokkal fontosabb esemény is lezajlott Teleki életében: a *Magyar Tudományos Akadémia* rendes tagjává választotta. Különböző hazai és külföldi egyetemeken töltött be magas tisztségeket, 1926-ban pedig létrehozta a *Szociográfiai Intézetet* és az *Államtudományi Intézetet*.

Teleki nem csak a tudományos életben volt jelen. Az oktatás mindig a szívügyének számított. Amellett, hogy kiváló tanár volt, részt vett az oktatás szervezésében is, így munkájának hatása kiterjedt az egész Horthy-korszakra. Kereste és pártfogolta azokat a tehetséges fiatalokat, akik közül többen jelentős politikai vagy tudományos karriert futottak be. Elég csak említeni

[37] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[38] *Mészáros István*: Teleki Pál nemzetnevelői programja. Teleki Pál Egyesület, Gödöllő, 1993. 7–20.
[39] *Alföldi Alajos*: Teleki Pál, a cserkész. Honismeret, XIX. évf. (1991) 4. sz. 42–47.
[40] Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára (A továbbiakban: MOL), K37. Miniszterelnökség, Teleki Pál miniszterelnök iratai (1924–1941) (A továbbiakban: K37). 1. csomó. a) dosszié: Telekinek, a Törökország és Irak közötti határ megállapítására kiküldött népszövetségi bizottságban való közreműködésével kapcsolatos iratok.
[41] Questions of the frontier between Turkey and Iraq. Report submitted to the Council by the Commission instituted by the Council resolution od September 30, 1924. League of Nations, Geneva, 1925. Országgyűlési Könyvtár SdN/1925.VII.2.
[42] *Ablonczy Balázs*: A frankhamisítás. Hálók, személyek, döntések. Múltunk, LIII. évf. (2008) 1. sz. 29–58.

Kosáry Domokos[43], Szent-Iványi Domokos[44], Kovrig Béla[45], Rónai András[46], Fodor Ferenc[47] vagy Újpétery Elemér[48] nevét. Tanárként igazságosan bánt hallgatóival, még miniszterelnökként is odafigyelt arra, hogy a magas kapcsolatokkal rendelkező vagy jobb anyagi helyzetben lévő egyetemistákat ne részesíthessék különleges bánásmódban.[49] Tanári-nevelői munkáját Teleki 1932 és 1936 között az *Ösztöndíjtanács*, majd 1936-tól külföldi *Collegium Hungaricumok* és az *Országos Közoktatási Tanács* elnökeként végezte. 1937-től ő volt Magyarország képviselője a *Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottságában*. 1938-ban hozta létre a *Táj- és Népkutató Intézetet*, amelyben szintén lehetőséget biztosított a tehetséges fiatal értelmiségieknek, de a szervezet egy idő után túl radikálissá vált Teleki számára. Mindeközben nyugat-európai és amerikai előadássorozatokat tartott, amelyeken Magyarország és Közép-Európa néprajzi viszonyait ismertette.[50]

A politikától sosem szakadt el teljesen. Képviselőként részt vett az ország irányításának munkájában, 1926-ban tagja lett a kormánypártnak. 1927-ben létrehozta az *Országos Revíziós Ligát*, de a mindennapi politikához – nem teljesen önszántából – csak 1938-ban tért vissza: az Imrédy-kormány kultuszminisztere lett.[51] 1938 októberében és novemberében tagja volt az első bécsi döntést tárgyaló magyar küldöttségnek. Mivel Imrédy Béla[52] személye és politikája a túlzott jobbratolódása miatt egyre kellemetlenebbé vált, a konzervatív politikai elit saját „fegyverét", a zsidókérdést fordította a miniszterelnök felé. Mivel kiderült, hogy az egyre szélsőségesebbé váló Imrédy részben maga is zsidó származású, nem kerülhette el a lemondást. Utóda 1939. február 16-tól Teleki Pál lett, aki kezdetben nem akarta elvállalni a tisztséget, de Bethlen István, Eckhardt Tibor[53], Keresztes Fischer Ferenc[54] és Károlyi Gyula[55] végül meggyőzte.[56]

[43] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[44] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[45] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[46] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[47] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[48] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[49] Levél Czettler Jenő egyetemi tanárnak, 1940. március 1. MOL, K37. 1. csomó, c) dosszié: A–H betűkkel kezdődő levélírók levelei, 1940. (A továbbiakban: 1. csomó, c) dosszié.) 172.
[50] Teleki Pál. In: Országgyűlési Almanach az 1939–44. évi országgyűlésről. Szerk.: *Haeffler István*. MTI, Budapest, 1940. 331–338.
[51] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 293.
[52] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[53] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[54] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[55] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[56] *Ablonczy B.*: Teleki Pál... i. m. 385.

A második Teleki-kormány miniszterei az induláskor mindannyian tagjai voltak az Imrédy-kormánynak, később többen lecserélődtek. A miniszteri tárcákat a következő személyek töltötték be:

Bartha Károly[57], honvédelmi miniszter;

Csáky István[58] gróf, külügyminiszter 1941. január 27-én bekövetkezett haláláig – utóda Bárdossy László[59] 1941. február 4-től;

Hóman Bálint[60], vallás- és közoktatásügyi miniszter;

Jaross Andor[61], felvidéki tárca nélküli miniszter, a tisztség 1940. április 1-jei megszűnéséig;

Keresztes-Fischer Ferenc, belügyminiszter;

Kunder Antal[62], iparügyi miniszter 1939. július 25-ig, valamint kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter 1939. október 27-ig – utóda mindkét poszton Varga József[63];

Laky Dezső[64], közellátásügyi tárca nélküli miniszter 1940. december 17-től;

Reményi-Schneller Lajos[65], pénzügyminiszter;

Tasnádi Nagy András[66], igazságügy-miniszter 1939. november 9-ig – utóda Radocsay László[67];

Teleki Mihály[68] gróf, földművelésügyi miniszter 1940. december 30-ig – utóda Bánffy Dániel[69] báró.

A kormány lemondását Keresztes-Fischer Ferenc nyújtotta be 1941. április 3-án.[70]

[57] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[58] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[59] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[60] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[61] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[62] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[63] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[64] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[65] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[66] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[67] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[68] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[69] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[70] *Bölöny József – Hubai László*: Magyarország kormányai, 1848–2004. Akadémiai, Budapest, 2004. 100.

2. Külpolitikai törekvések

„Olyan helyzetben vagyunk, ahol közelről és távolról a legkülönbözőbb veszélyek fenyegetnek. Európa sorsa nincs kezünkben, talán még nagyon kis részben sem, de Európa sorsa a legsúlyosabban érinthet bennünket, akik földrajzilag majdnem középpontjában, mindenesetre vészzónájában – hogy így mondjam –, középpontjában vagyunk."

(Teleki Pál)[71]

2.1 A magyar külpolitika a második világháború első szakaszában

„A Kormányzó Úr Ő Főméltóságának és az előtte megjelenteknek is egyöntetűen az volt az álláspontjuk, hogy miután a magyar kormány már a német–lengyel háború kitörésekor leghatározottabban kijelentette, hogy Magyarország részéről a nemzeti becsület ügye, hogy Lengyelország ellen semminemű katonai akcióban nem vesz részt, (...) nemzeti becsületünkkel nem fér össze tehát, hogy ezen kérést teljesítsük, és ennek folytán semmi körülmények között nem engedhetjük meg német csapatoknak egy magyarországi vasútvonalon átszállítását és átvonulását Lengyelországba."

(Részlet a Minisztertanács 1939. szeptember 10-i ülésének jegyzőkönyvéből)[72]

Teleki Pál miniszterelnöksége alatt végig aktívan részt vett a külpolitikában. Ezen munkája három részre osztható: látszólagos tengelybarát politika; a semlegesség fenntartása; területi revízió kiharcolása. A fő célja az volt, hogy távol tartsa Magyarországot a háborútól, és megőrizze haderejét a későbbi területi rendezések idejére. Nem bízott a németek támogatásában, egyrészt, mivel a Harmadik Birodalom külpolitikája nem egyezett Magyarországéval, másrészt, mivel biztos volt abban, hogy Adolf Hitler[73] elveszíti a háborút. Kormányra kerülésekor Barcza György[74] londoni követen keresztül tájékoztatta Nagy-Britanniát, hogy az ország geopolitikai helyzete miatt jó viszonyt

[71] Részlet Teleki Pál felszólalásából az országgyűlés Felsőházának 46. ülésén. 1937. június 24. In: Országgyűlési Dokumentumok. Felsőházi Naplók, 1935. II. kötet. 1936. október 20–1937. július 15. Atheneum, Budapest, 1937. 292.
[72] Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1939. szeptember 10. MOL, K27. Miniszterelnökség, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1867–1944) (A továbbiakban: K27). (1939. 09. 10.) 4–5R/6
[73] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[74] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

kell ápolnia Németországgal, viszont sosem adja fel az ország becsületét, függetlenségét, és nem tesz ellenséges lépéseket Anglia irányába.[75]

Telekin igen nagy volt a nyomás. Kormányának és a magyar politikai elitnek a többségével együtt az angolszász hatalmakhoz közeledett, ugyanakkor a Harmadik Birodalom egyre nagyobb hatalommal rendelkezett a térségben, és az adott körülmények között nem lehetett nyíltan ellent mondani Hitler akaratának. A németek folyamatos területi gyarapodását (Anschluss, müncheni egyezmény) és agresszív külpolitikáját figyelembe véve számolnia kellett azzal a végső lehetőséggel is, hogy Magyarország Ausztria vagy Csehszlovákia (később Lengyelország) sorsára juthat, és valamilyen módon német megszállás alá kerül.

Hogy a látszólagos tengelybarát politika mellett jó viszonyt lehessen ápolni a szövetséges hatalmakkal, Teleki 1939 júliusában létrehozta a *Miniszterelnökség* keretein belül a *IV. Tájékoztató Osztályt*,[76] amelynek vezetésével Szent-Iványi Domokost bízta meg, valamint fontos pozíciót töltött be Soos Géza[77] és Kupa László is. Az osztályt Macartney professzor Teleki „privát kabinetjének" nevezte, amely egyfajta második külügyminisztériumként működött, és fenntartotta a titkos angolbarát kapcsolatokat, valamint javítani próbálta a Magyarországról kialakított képet a nyugati országokban. A két „külügyminisztérium" közötti kapcsolat azonban meglehetősen rossz volt. Csáky István külügyminiszter nem ismerte el a *Tájékoztató Osztály* létjogosultságát, valamint Csáky és Szent-Iványi sem kedvelték egymást.[78] Ugyanakkor a *Tájékoztató Osztály* rendkívül széles kapcsolati bázist épített ki a kormányzatban, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban, így az ország határain belüli és kívüli eseményekről is pontos információkkal rendelkezett,[79] valamint kapcsolatban állt a katonai hírszerzéssel, a *Vezérkari Főnökség*

---

[75] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 26.; *Barcza György*: Diplomataemlékeim, 1911–1945. I. kötet. Európa – História, Budapest, 1994. 403.; *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 428.

[76] Az osztály megalapulásáról és működéséről bővebben lásd: Feljegyzés a m. kir. miniszterelnökség IV. /tájékoztató/ osztályának megalakulásáról, feladatköréről és tizennyolc havi működéséről. Titkos. 1941. május 1. Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (A továbbiakban RL), C/80. Szent-Iványi Domokos (1898–1980) iratai (A továbbiakban C/80). 3. doboz: Aktamásolatok (A továbbiakban 3. doboz.). Lásd: 3. Melléklet.

[77] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[78] A „Csáky-probléma". RL, C/80. 2. doboz: A Magyar Függetlenségi Mozgalom igaz története. (A továbbiakban: 2. doboz.) 10–20.

[79] *Török Bálint:* Farkas esz meg, medve esz meg... Szent-Iványi Domokos és a Magyar Függetlenségi Mozgalom. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel – Budapest, 2004. 35.

2. *Osztályával.*[80] A „hivatalos" és a „privát" külügy minden fontos diplomáciai folyamatban részt vett, más-más feladatokat ellátva, esetenként más célkitűzésekkel.

A régi-új kormányfő első igazán fontos külpolitikai akciója már azelőtt beindult, hogy 1939. február 16-án átvette volna az ország irányításának ügyeit. Kárpátalja ügyével a magyar politikai elit már 1938 decemberétől foglalkozott,[81] míg a területre igényt tartó három állam, Magyarország, Lengyelország és Románia tárgyalásai 1939 januárjában kezdődtek. Csáky István, Józef Beck[82] és Grigore Gafencu[83] azonban nem jutottak egyességre, és inkább lengyel–román közeledés volt tapasztalható.[84] Az idő múlásával azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Németország a maradék Csehszlovákiát sem fogja meghagyni, és az önálló Szlovákia kikiáltásával az államalakulat meg fog szűnni. Telekinek sikerült a kormányban végigvinnie határozott javaslatát, amely alapján abban az esetben, ha a német haderő bevonul Csehszlovákiába, illetve Szlovákia kikiáltja függetlenségét, a magyar csapatok be fognak vonulni határincidensek ürügyén a Kárpátaljára, a németeket és a többi érdekelt államot kész tények elé állítva. Bár Hitler nem zárkózott el attól, hogy Kárpátalja (vagy egy része) a magyaroké legyen, Teleki tervéről csak Olaszországot és Lengyelországot értesítette.[85]

Hitler azonban március 12-én magához rendelte Sztójay Döme[86] berlini magyar követet, és közölte vele, hogy Csehszlovákia hamarosan szétesik, és a Harmadik Birodalom el fogja ismerni a különálló független államot. Viszont az Avgusztin Volosin[87] görög katolikus pap vezetése alatt alakuló Kár-

---

[80] Szent-Iványi Domokos levele Ujszászy István vk. ezredesnek. 1941. április 23. MOL, K30. Miniszterelnökség, Tájékoztatási Osztály (A továbbiakban: K30). 18. csomó: Szent-Iványi Domokos osztályvezető félhivatalos levelezései (A továbbiakban: 18. csomó). II. Kimenő levelek (A továbbiakban: II). 167.

[81] *Botlik József*: Közigazgatás és nemzeti politika Kárpátalján. II. kötet. A Magyarországhoz történt visszatérés után, 1939–1945. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék – Veszprémi Egyetem Tanárképző Kar, Nyíregyháza, 2005. 59.

[82] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[83] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[84] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 431.

[85] Szent-Iványi Domokos: Csonka-Magyarország külpolitikája, 1919–1944. Kézirat. Negyedik rész: A második világháború előestéjén. 1938. március 11–1939. szeptember. Hetedik fejezet: Gróf Teleki Pál és a magyar ellenállás a náci-német nyomással szemben. A második világháború kitörése. 1939. február 15. – 1939. szeptember 1. RL, C/80. 1. doboz: Csonka-Magyarország külpolitikája, 1919. jún. – 1944. márc. 19. (A továbbiakban: 1. doboz.) 250–260.

[86] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[87] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

pátaljai Köztársaságot még nem, így a magyarok 24 órát kapnak, hogy rendezzék a ruszin ügyet.[88]

Ütőképes magyar haderőt ennyi idő alatt képtelenség volt a Kárpátaljai határszakaszon csoportosítani. Közben március 13-án Volosin kirobbantotta saját felkelését, de fegyverhez jutott emberei nem követték utasításait. Március 14-én délelőtt Szlovákia kikiáltotta függetlenségét, délután háromkor pedig Csáky adott ultimátumot a prágai kormánynak, amelyben gyakorlatilag követelte a kárpátaljai hatalom átadását. A válasz részben elutasító volt, így adódott ok a beavatkozásra. Március 15-én hajnalban indultak meg a magyar csapatok Huszt irányába. Az egykori csehszlovák erők kivonását ekkor már elrendelték Prágából. A nem túl jól felszerelt magyar alakulatok gyorsan, egyre mélyebben hatoltak be Kárpátaljára. Kisebb harcok után 18-án reggel Werth Henrik[89] vezérkari főnök azt jelentette Telekinek, hogy a területet teljesen felügyelete alá vonta a *Magyar Királyi Honvédség*.[90] Az újból létrejött magyar–lengyel határon a két baráti nemzet katonái üdvözölhették egymást.[91]

Ezután is voltak kisebb harcok, de már nyugatabbra, az így kialakult magyar–szlovák határon. Hivatalosan március 23-án ismerte el Németország önálló államként Szlovákiát. Még ez előtt a magyar haderő kísérletet tett arra, hogy egy sávot elfoglaljon, de Zsolna környékén német csapatokba ütközött. A magyar katonák az Ungtól néhány kilométerre megálltak, ez a vonal lett az elfogadott határ.[92]

A mindössze három napig tartó hadművelet során Magyarországhoz került 11.094 km² terület, 552.124 lakossal. Az etnikailag és vallásilag sokszínű Kárpátalja lakosságának túlnyomó többsége, közel 76%-a ukrán nemzetiségű volt, a magyarság létszáma nem érte el az 5%-ot.[93] A területi revíziók során Kárpátalja visszaszerzése volt az egyetlen olyan esemény, amelynél nem az etnikai revízió volt az elsődleges szempont, hanem a történelmi országhatár visszaállítása.[94]

---

88 *Botlik József*: Közigazgatás és nemzeti politika Kárpátalján. I. kötet. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok, 1918–1945. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék – Veszprémi Egyetem Tanárképző Kar, Nyíregyháza, 2005. 320.

89 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

90 *Botlik J.*: Közigazgatás és nemzeti politika Kárpátalján... i. m. I. 321–329.

91 *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 436–438.

92 *Uo.* 441.

93 *Botlik J.*: Közigazgatás és nemzeti politika Kárpátalján... i. m. I. 329.

94 Megjegyzendő, hogy a területen etnikai alapon lehetetlen lett volna meghúzni az országhatárokat, mivel ekkor nem létezett önálló ukrán állam, az ukrán nemzetiségű lakosság sem volt egységes, valamint nagy valószínűséggel a Volosin vezette Kárpátaljai Köztársaság sem lett volna életképes és a terület lakossága által minden szempontból támogatott állam.

A kárpátaljai eseményeknek nem lett nagy nemzetközi visszhangja. A március 17-én tartott *Minisztertanácson* is csak annyi hangzott el, hogy Lengyelországot, Romániát és Jugoszláviát is váratlanul érte a magyar akció, míg Franciaország örült annak, hogy a területet Magyarország vette birtokba.[95] Teleki javaslatára a ruszinok autonómiájának rendezése is azonnal elindult,[96] ennek részleteit másnap külön tanácson tárgyalták, ahova meghívták a térség fontosabb vezetőinek többségét és korábbi miniszterelnököket is.[97]

A kárpátaljai bevonulás volt az a külpolitikai esemény, amely során látszólag a Német Birodalom és a Magyar Királyság közeledett egymáshoz. Német részről valóban volt egy ilyen szándék, azzal, hogy értesítették Sztójayt a Kárpátaljai Köztársaság el nem fogadásáról. De magyar részről ekkor már eldöntött tény volt, hogy Kárpátalja visszaszerzésének érdekében katonai akcióra is sor kerülhet, a szlovák határ mentén még fegyveres konfliktusok is zajlottak. Összességében azonban kijelenthető, hogy Teleki Pál miniszterelnöksége alatt a magyar–német viszony ekkor volt a legfelhőtlenebb, de korántsem teljesen jónak mondható.

Ezután Anglia volt az, amely még a második világháború kitörése előtt rontotta Magyarország külpolitikai helyzetét, azzal, hogy 1939. április 13-án garantálta Románia függetlenségét. Bár Lord Halifax[98] külügyminiszter kijelentette, hogy csak a függetlenséget és nem a határokat biztosították, a döntés vitát váltott ki az angolbarát politikusok körében is.[99] Részben ennek a lépésnek, részben pedig a kárpátaljai bevonulásnak köszönhető, hogy Teleki és Csáky április végén Hitlernél tett látogatásukkor kijelentették, hogy Magyarország tengelybarát politikát folytat.[100] Emiatt valamelyest romlott a viszony Nagy-Britanniával, de továbbra is megmaradt a feszültség Németország és Magyarország között, mivel a német–lengyel konfliktusban Teleki Lengyelországhoz közeledett, és a békés megoldás érdekében felajánlotta Magyarország közvetítő szerepét. A nyár folyamán Teleki többször is kiemelte, hogy Magyarország semmilyen Lengyelország ellen irányuló akcióban

---

95 Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1939. március 17. MOL, K27. (1939. 03. 17.) 33R/36.

96 Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1939. március 17. MOL, K27. (1939. 03. 17.) 34R/36.; Kárpátalja autonómiájáról szóló tárgyalások, törvényjavaslatok, egyéb iratok: MOL, K28. Miniszterelnökség, Nemzetiségi és kisebbségi osztály (A továbbiakban: K28). 56. csomó, H) tétel: Kárpátalja, 1940. (A továbbiakban: 56. csomó, H) tétel.)

97 *Botlik József*: Teleki Pál és Kárpátalja autonómiája. In: A fordulat. Gróf Teleki Pál halála konferencia. Magyarok Világszövetsége, Budapest, 2008. 43–53. 43–44.

98 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

99 *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 33.

100 *Uo.* 37.

nem vesz részt, német és olasz körök azonban inkább Csákyt tartották felelősnek a magyar álláspont miatt.[101]

1939. szeptember 1-jén Németország megtámadta Lengyelországot, ezzel kirobbant a második világháború. A fegyveres harcok kezdete Magyarország számára azt jelentette, hogy még nagyobb veszélybe került függetlensége, fokozódott a kormányon lévő nyomás. Az angolszászok és németek között lavírozó külpolitikát még óvatosabban, precízebben kellett folytatni. A Harmadik Birodalom rögtön egy komoly kéréssel fordult Magyarországhoz, amely mind politikai, mind erkölcsi problémákat vetett fel. Joachim von Ribbentrop[102] birodalmi külügyminiszter telefonon felhívta Csákyt és kérte, hogy a német csapatok felvonulásukhoz használhassák a Kassa–Nagyszalánc vasútvonalat. Ezt a kérést a *Minisztertanács* a lengyel–magyar barátságra és a nemzeti becsületre hivatkozva határozottan elutasította.[103] A Wehrmacht hadvezetése a döntést szeptember 12-én tudomásul vette,[104] de ez a lépés nem tett jót a magyar–német kapcsolatoknak. Gróf Galeazzo Ciano[105] olasz külügyminiszter szeptember 11-én fel is jegyezte naplójába: *„Villani[106] jelenti, hogy a magyarok megtagadták a német csapatok átvonulásának engedélyezését, és hogy von Ribbentrop erre nem vágott vissza.* (...) *De azt hiszem, ezt a visszautasítást a németek nem fogják elfelejteni, és elérkezik az ideje annak, amikor a magyaroknak ezért fizetniök kell."*[107] Ciano grófnak igaza volt, a német hadvezetés 1940 áprilisában meg is jegyezte, hogy Hitler nem felejtette el a magyaroknak, hogy nem hagyták használni a kassai vasútvonalat.[108]

Csáky a német tervekkel ellentétben egy teljesen más stratégiát dolgozott ki, amely alapján a magyar hadsereg Lengyelország szövetségesét, Romániát támadhatja meg, amennyiben az nem fejezi be a – szovjet fenyegetés miatti – mozgósítást.[109] Mivel egy világméretű háborúnál a németeknek mindenképpen szüksége volt a román olajmezőkre, egy ilyen lépés Magyarország részéről katasztrofális lett volna a Harmadik Birodalom számára. Csáky tervét maga sem gondolhatta túl komolyan. Valószínűbb, hogy a magyar külpolitikának egy olyan apró szeletéről volt szó, amely egyrészt a függetlenséget próbálta bizonyítani, másrészt kihasznált egy lehetőséget a Románia elleni diplomáciai fellépésre. A terv nem használt a magyar–német kapcsolatoknak és Ribbentrop határozottan kérte Csákyt, hogy semmilyen lépeseket ne tervezzen Románia ellen.[110]

Ekkor a „nyugati" propaganda és közvélemény még egyértelműen Magyarország mellett állt. A háború kirobbanásakor két totalitárius állam, Németország és a Szovjetunió támadott meg egy konzervatív-autoriter államot, Lengyelországot. A hasonló berendezkedésű államok értelemszerűen az angolszászok felé fordultak, akik így a Horthyval és Telekivel fémjelzett Magyarországot szövetségesnek tekintették. Ez az álláspont csak 1941 után változott meg.[111] Az angol–magyar viszony Sir Owen St. Clair O'Malley[112] 1939. májusi budapesti követté való kinevezésével gyakorlatilag barátivá is vált, az új követ részben támogatta Magyarország revíziós törekvéseit is.[113]

A *Foreign Office*[114] véleménye azonban nem egyezett O'Malley gondolataival. Bár Lord Halifax külügyminiszter 1940. február 9-én Barcza György követnek kifejtette, hogy Angliának nem áll érdekében fenntartani az igazságtalan határokat,[115] a valóságban a helyettes külügyi államtitkár, Sir Orme Sargent feljegyzése volt mérvadó, amely szerint nem érdemes Magyarországgal foglalkozni, mivel nem tud Nagy-Britannia hasznára válni.[116] Erről azonban sem Barcza, sem a magyar külügy nem tudott, így ekkor még jogosan bízhatott a magyar politikai elit Anglia támogatásában.

Mindeközben Teleki megpróbálta megnyerni az Egyesült Államok támogatását is. Az USA-val folytatott tárgyalások két részre oszthatóak: az egyik az emigráns kormány felállításának a terve, amely külön fejezetben kerül részletes elemzésre, a másik a baráti viszony kiépítése és a támogatás megszerzése. Ezért, amikor Sumner Welles[117] külügyi államtitkár (Franklin D.

[101] *Ciano, Galeazzo:* Ciano gróf naplója, 1939–1943. Ármádia, Budapest, 1999. 1939. július 24-i bejegyzés. 103.
[102] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[103] Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1939. szeptember 10. MOL, K27. (1939. 09. 10.) 3R/6.
[104] War Journal of Generaloberst Franz Halder, Chief of the General Staff of Supreme Command of the German Army. II. kötet. 1939. szeptember 11. – 1939. december 6. Archives Section, Fort Leavenworth, Kansan, USA. Document NO. N-16845-B. 1939. szeptember 11-i bejegyzés. 1–2.
[105] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[106] Báró Villani Frigyes római magyar követ; Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[107] *Ciano, G.*: Ciano gróf naplója... i. m. 1939. szeptember 11-i bejegyzés. 127.
[108] War Journal of Generaloberst Franz Halder, Chief of the General Staff of Supreme Command of the German Army. III. kötet. 1939. december 7–1940. május 9. Archives Section, Fort Leavenworth, Kansan, USA. Document NO. N-16845-C. 1940. április 20-i bejegyzés. 177–179.
[109] *Uo.* 1939. szeptember 6-i bejegyzés. 125–126.

[110] Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1939. szeptember 10. MOL, K27. (1939. 09. 10.) 2R/6
[111] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 75.
[112] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[113] *Bán, András D.*: Hungarian–British Diplomacy, 1938–1941. The Attempt to Maintain Relations. Frank Class, London, 2004. 56–57.; 65.
[114] Nagy-Britannia Külügyminisztériuma
[115] Barcza György londoni magyar követ titkos jelentése Csáky István külügyminiszternek. London, 1940. február 9. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához, 1936–1945. IV. kötet. Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában, 1939–1940. Szerk.: *Juhász Gyula*. Akadémiai, Budapest, 1962. 529. sz. 693–697.
[116] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 78.
[117] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

Roosevelt[118] elnök legbizalmasabb embere a Külügyminisztériumban) európai körútra indult, Teleki találkozni szeretett volna vele Rómában, hogy tájékoztatást adhasson számára a magyar–román konfliktusról és annak rendezési lehetőségeiről. Bár a találkozó nem jött létre (olaszok, németek és még Welles is tiltakozott ellene), Welles megkérte Telekit egy memorandum megírására, amelynek a kormányfő eleget is tett.[119] Később, 1941 elején pedig Kosáry Domokossal és Kovács Péterrel megíratott egy magyar történetet angolul, amelyet az Egyesült Államokba szánt, és a két fiatal történésszel küldetett ki.[120] A kötet elkészítésében nagy szerepe volt Szent-Iványi Domokosnak és a *Tájékoztató Osztálynak* is.[121] A tanulmány nagy siker volt az USA-ban, viszont Kosáryék nem tettek eleget Teleki azon kérésének, hogy látogassák meg az akkor már washingtoni követi posztjáról lemondott Pelényi Jánost[122], és segítsék bizalmi munkáját az emigráns kormány szervezésével kapcsolatban.[123]

1940. május 10-én elindult a németek Franciaország elleni offenzívája, de bő egy hónappal korábban felreppentek olyan hírek is, hogy – amennyiben a Szovjetunió bevonulna Besszarábiába – Németország Románia megszállását tervezi az olajmezők biztosítására. Egy ilyen szituációban Magyarországon kellett volna a német csapatoknak átvonulniuk. Csáky jelezte mind O'Malley-nek, mind a *Foreign Office*-nak, hogy ez esetben a magyar kormány nem tehet mást, mint hogy együttműködik a Harmadik Birodalommal, mivel a fegyveres ellenállásnak nemzetközi támogatás nélkül nem lenne sok eredménye.[124] A *Foreign Office*-ban is lehetségesnek tartottak egy ilyen német hadműveletet, Sir Alexander Cadogan[125] államtitkár azonban kijelentette, hogy egy ilyen helyzetben Magyarországtól tiltakozást várnak el, német megszállás esetén pedig örömmel látnák a „kitűnő magyar kormányzatot" Londonban, és azt törvényesnek tekintenék.[126]

---

118 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

119 *Juhász Gy.*: A Teleki-kormány külpolitikája... i. m. 92–93.

120 Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 17.

121 *Török B.*: Farkas esz meg... i. m. 42–44.

122 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

123 *Borbándi Gyula*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére. Új Látóhatár, IX. évf. (1966) 2. sz. 155–170. 170.

124 Ermannsdorff budapesti követ távirata a külügyminisztériumnak. 1940. április 25. In: A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról, 1933–1944. Szerk.: *Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula*. Kossuth, Budapest, 1968. 314. sz. 482.

125 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

126 Bárdossy László bukaresti magyar követ számjeltávirata Csáky István külügyminiszternek. Bukarest, 1939. március 23. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. IV. 22. sz. 107–108.

Eközben a román kormány sikeresen bebiztosította magát Magyarországgal szemben. 1940 elején Olaszország elkötelezte magát Románia mellett (bár elsősorban egy esetleges szovjet támadással kapcsolatban),[127] míg Grigore Gafencu külügyminiszter azt híresztelte, hogy a németek garantálták Románia határait. Ez az utóbbi hír kacsának bizonyult, mégis a magyar kormány hitelesnek vélte, és visszafogta revíziós politikáját.[128] A román–magyar területi konfliktus rendezésére a magyar kormányban sem voltak egyértelmű tervek. Az 1940. április 1-jei *Minisztertanács* jegyzőkönyve szerint Teleki és Csáky vitatkoztak. A külügyminiszter támogatta volna a németeket egy esetleges Románia elleni támadás esetén, és legalább Szlovákia visszacsatolását, de inkább az erdélyi területeket kérte volna. Teleki azonban nem volt hajlandó az egész ország biztonságát feláldozni bizonytalan területekért.[129] Villani Frigyesen és Baranyai Lipóton[130], a *Magyar Nemzeti Bank* elnökén keresztül Rómában is érdeklődött Hitler terveit illetően, és felvázolta az ország nehéz helyzetét, miszerint akár segíti, akár ellenáll a német törekvéseknek, az a független magyar politika végét jelentené. Benito Mussolini[131] és Galeazzo Ciano nem tudtak felvilágosítást adni a német célokról, de arra a burkolt kérdésre, hogy Olaszország támogatna-e egy esetleges magyar fegyveres ellenállást, nemmel válaszoltak.[132] Csáky és Teleki közben a honvéd vezérkarral is egyeztetett az esetleges német–olasz–magyar közös fellépésről Románia ellen, félve attól, hogy ha Magyarország ki akarna maradni egy ilyen konfliktusból, akkor nemcsak a revíziótól esne el, de a német megszállást is kockáztatná.[133] A magyar külpolitika kettőssége természetesen ebben a fontos helyzetben is megmutatkozott. Elkészült egy memorandum-tervezet az angol kormány számára is, amely újfent vázolta Magyarország nehéz helyzetét és megszállástól való félelmét, de állásfoglalást is kért, arra az esetre, hogy miként reagálna Nagy-Britannia, ha a magyar haderő erdélyi területekre vonulna be, ezzel is csökkentve a német fennhatóságú területeket.[134] A memorandum elküldését valószínűleg Csáky akadályozta meg. Végül már Teleki küldött levelet Hitlernek április 17-én, amelyben javasolt egy német–

---

127 *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 90.

128 Uo. 97.

129 Minisztertanácsi Jegyzőkönyv. 1940. április 1. MOL, K 27. (1940. 04. 01.) 9R/9.

130 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

131 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

132 *Ciano, G.*: Ciano gróf naplója... i. m. 1940. április 8-i bejegyzés.199.

133 Csáky István feljegyzése a Telekivel, Werth-tel és Barthával folytatott 1940. április 6-i megbeszélésről. MOL, K64. Külügyminisztérium, Politikai Osztály Reservált iratai (A továbbiakban: K64). 88. csomó, 41. tétel: Különböző tárgyú, részben töredékes iratok, 1940. (A továbbiakban: 88. csomó, 41. tétel.) 128–133.

134 Feljegyzés az angol kormány számára a romániai olajmezők németek általi megszállásáról. Dátum nélkül. MOL, H64. 84. csomó, 41. tétel. 134–136.

olasz–magyar bizalmas találkozót a helyzet tisztázására, de világosan leírta, hogy Magyarország csak egy szovjet intervenció esetén venne részt egy német akcióban.[135] A feszült helyzetben március 22-én O'Malley is felkereste Telekit, és konkrét kérdést tett fel egy esetleges fegyveres ellenállásról, de a miniszterelnök ingerülten azt válaszolta, hogy Nagy-Britannia a kérdések helyett segítséget adhatna, az ellenállás pedig az ország „saját ügye".[136] Bár, mint hamarosan kiderült, ekkor semmilyen német akció nem irányult Románia ellen, így gyakorlatilag felesleges volt a többirányú magyar tapogatózás is. Az azonban egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a magyar érdekek – főleg Teleki tervei – nem egyeznek meg a németekéivel.

Azonban a legnagyobb belső ellentét nem Teleki és Csáky között volt, ők a fő irányvonalakban egyetértettek. De 1940 tavasza olyan folyamatokat hozott, amelyek egyszerre kényszerítették változásra a magyar kül- és belpolitikát. Az egyik legsúlyosabb problémát az jelentette, hogy a túlzottan németbarát[137] Werth Henrik vezérkari főnök beleszólt a politikába.[138] Látva, hogy a németek milyen sikereket értek el Norvégiában, április 15-én egy Telekinek, Csákynak és Horthynak benyújtott memorandumban követelte, hogy Magyarország minél hamarabb fűzze szorosabbra a katonai kapcsolatait a Harmadik Birodalommal. Úgy vélte, hogy német segítséggel Magyarország visszakaphatja Erdélyt és a teljes Felvidéket is, és ezek a területek egy esetleges német vereség után is az ország részei maradhatnak, mivel a Szövetségesek képtelenek lennének a térségbe nagyobb haderőt irányítani.[139] A téves elképzelés még nem lett volna ekkora probléma, viszont Werth tervét a szélsőjobb és Imrédy Béla korábbi miniszterelnök is felkarolta, és hamarosan már a sajtóban is támogató cikkek jelentek meg. A német vezérkar számára nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar felső katonai vezetésben hű támogatóra leltek, így ekkortól indult meg az a folyamat, hogy a német–magyar ügyeket sok esetben a politikusok kihagyásával, Werth Henriken keresztül intézték, aki olyan kérdésekben döntött, amelyekre sem joga, sem elegendő rálátása nem volt. Telekivel szinte folyamatosan vitában volt, így megerősödött az a kép, hogy Werth a német törekvések segítője Magyarországon, míg Teleki egy elhárítandó akadály.

[135] Teleki miniszterelnök levele Hitlernek. 1940. április 17. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. IV. 587. sz. 771–772.

[136] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 512–513.

[137] Macartney szerint nem volt szélsőjobboldali, sváb származása miatt támogatta a német törekvéseket. *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 358.

[138] Teleki már 1939-ben valós veszélynek érzékelte a honvéd vezérkar esetleges politikai állásfoglalását. Mivel tisztában volt azzal, hogy a tisztikart könnyen befolyásolják „nemzeti színekben jelentkező forradalmi" elvek, ezért a *Nemzetpolitikai Szolgálat* kidolgozott egy tervet a katonák „átnevelésére", ez azonban nem hozta meg a kívánt sikereket. Lásd: A m. kir. miniszterelnökség V. osztályának sürgős akciói: 8. Katonatisztek közgondolkodásának alakítása. Szerző és dátum nélkül. MOL, K29. Miniszterelnökség, Társadalompolitikai Osztály, 1938–1941 (A továbbiakban: K29). 1. csomó, c) dosszié: Belföldi propagandára vonatkozó tervezetek, az osztályvezető hangulatjelentései a miniszterelnökhöz (A továbbiakban: 1. csomó, c) dosszié). 51–74. 22–23.; Tervezett feladatok: 2. Katonapolitika. Szerző és dátum nélkül. MOL, K29 1. csomó, c) dosszié. 16–17.

[139] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 511.; *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 107.

A Werth-tel szembeni vitában Teleki levélben fordult a kormányzóhoz segítségért:

„Werth, aki nem magyar, nem látja azt a nagy feladatot, amelyet országunk megtartása jelent. Hass oda, hogy a katonák ne politizáljanak (...) Az a nézetem, hogy nem biztos, hogy Németország győz, és éppen ezért nem célszerű, hogy teljesen és lelkesen melléje álljunk. Ha eddig jól megúsztuk, ne rontsuk el esetleg az utolsó pillanatban. Politikai ténykedésünk eddig jó volt, ettől eltérni veszélyes."[140]

A miniszterelnök, hogy próbálja rendezni a magyar–német viszonyt, levelet írt Hitlerhez, amelyben sürgetett egy titkos és személyes találkozót Olaszország bevonásával. A cél az volt, hogy minél előbb megállapodás szülessen Románia sorsáról.[141] A helyzet igencsak bonyolult volt, mivel a magyar politika nem ismerte Hitler és Ribbentrop pontos szándékait. Még mindig lehetséges megoldásnak látszott, hogy Németország megszállja Romániát. Ekkor a Harmadik Birodalom legfőbb érdeke azonban az volt, hogy megőrizze a békét a Balkánon. Az 1940 tavaszán lezajlott krízisnek jelentős hatása volt az emigráns kormány szervezésére is.[142]

Innentől kezdve indult el az a folyamat, amely végül a második bécsi döntésben tetőzött ki: a kis Magyarország sakkban tudta tartani a Harmadik Birodalmat egy Románia elleni támadás hangoztatásával. Mivel Németországnak a legkevésbé sem lett volna hasznára egy háború két szövetségese között, kénytelen volt fokozatosan engedni a magyar követeléseknek a területi revízió ügyében. Ez a folyamat azonban mind jobban elidegenítette Telekit a német politikától.

[140] *Juhász Gy.*: A Teleki-kormány külpolitikája... i. m. 106.; *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 107.

[141] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 107–108.

[142] Lásd bővebben az emigráns kormány magyarországi szervezésével foglalkozó fejezetben.

2.2 A második bécsi döntés

„Vezértitkár[143] *Romániára vonatkozólag azt mondotta, hogy angol–román viszony rossz, és új követ agrément-t nem kap viszony normalizálásáig. Reméli, hogy Erdély kérdését sikerülni fog békésen és megelégedésünkre elintézni."*

(Barcza György)[144]

A magyar revízió ügyét 1940 júniusától akaratlanul a Szovjetunió mozdította előre. Június 26-án, miután Ribbentrop nem emelt ellene kifogást, megérkezett Bukarestbe a szovjet ultimátum, amely követelte Besszarábia Szovjetunióhoz való csatolását. Bárdossy László romániai magyar követ jelentette, hogy Bukarest hajlandó Moszkvával tárgyalni ez ügyben. Másnap, június 27-én összeült a magyar *Minisztertanács*, amely azt a határozott álláspontot fogadta el, hogy a szovjet ultimátum elfogadása esetén Magyarország nem tűri tovább a magyar–román területi viták rendezésének elhalasztását.[145] A Szovjetunió másnap bevonult Besszarábiába.

Csáky utasította Sztójay Döme berlini követet, hogy tudja meg a *Wilhelmstrasse*[146] álláspontját, Otto von Erdmannsdorff[147] budapesti német követnek pedig személyesen tette fel kérdéseit: Támogatná-e a Harmadik Birodalom Magyarország fegyveres harcát a magyarlakta területek visszaszerzéséért? Amennyiben nem, milyen békés lépéseket tenne? Valamint mit tenne Németország, ha kérése ellenére Magyarország mégis katonai eszközökhöz folyamodna?[148]

Erdmannsdorff válasza egyértelmű volt: Magyarországnak várnia kell.[149] A követ Ribbentrop hivatalos válaszát július 2-án éjjel 2 órakor adta át Csákynak, ami megegyezett a fentebb leírtakkal. Továbbá megkérdezte Csákyt, milyen szituációkban támadna Magyarország. A külügyminiszter négy lehetséges esetet adott meg:

[143] Sir Alexander Cadogan

[144] A londoni magyar követ rádió-számjeltávirata a külügyminiszternek. London, 1940. augusztus 21. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához, 1936–1945. V. kötet. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig, 1940–1941. Szerk.: *Juhász Gyula*. Akadémiai, Budapest, 1982. 307. sz. 496–497. Érdekes, hogy az angol külügyben a kijelentést követő hónapokban olyan komoly változások mentek végbe, hogy 1941 tavaszán Romániát már megszállt baráti országnak tekintették.

[145] Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1940. június 27. MOL, K 27. (1940. 06. 27.) 163R/172.

[146] Német Külügyminisztérium

[147] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[148] *Juhász Gy.*: A Teleki-kormány külpolitikája... i. m. 123.

[149] Clodius külügyminisztériumi osztályvezető-helyettes jelentése Csáky külügyminiszterrel folytatott tárgyalásáról. Budapest, 1940. június 28. In: A Wilhelmstrasse és Magyarország... i. m. 330. sz. 499–500.

1.Ha a besszarábiai szovjet bevonulás után Erdélyben felkelés törne ki, amely a magyar kisebbséget veszélyezteti.

2.Ha felborulna Erdélyben az állami rend.

3.Ha a szovjet csapatok átlépnék a Prut folyó vonalát.

4.Ha a román kormány Bukovinából és Besszarábiából románokat telepítene Erdélybe.[150]

Ribbentrop válaszát báró Ernst von Weizsäcker[151] külügyi államtitkárral üzente meg Sztójaynak, amelyben kijelentette, hogy a Német Birodalom tart attól, hogy Magyarország fegyveres konfliktust akar, és gúnyosan megkérdezte, hogy ez esetben a magyar hadsereg elmenne-e Moszkváig?[152] Weizsäcker később kijelentette azt is, hogy Magyarország tartózkodjon a Német Birodalmon belül mindenfajta Romániával szembeni propagandától, mivel ezt nem tolerálják.

Ezzel szemben a Szovjetunió meglehetősen pozitívan állt hozzá a magyar igényekhez. Június 4-én Vjacseszlav Mihajlovics Molotov[153] külügyi népbiztos fogadta Kristóffy József[154] moszkvai követet, és biztosította, hogy a Szovjetunió elismeri a magyar területi követeléseket, valamint kijelentette, hogy az eljövendő békekonferencián támogatni fogja a magyar revíziót.[155]

Július 11-én Barcza is táviratot küldött Londonból, amelyben közölte, hogy Őfelsége Kormánya támogatja a magyar követeléseket, amennyiben tárgyalások útján sikerül megegyezni Romániával. A *Foreign Office* amúgy is rosszallóan tekintett Romániára, mivel az felmondta a területi garanciát.[156] Viszont némi romlás következett be az angol–magyar kapcsolatokban, amikor Nagy-Britannia elismerte Edvard Beneš[157] csehszlovák emigráns kormányát. Bár Cadogan kijelentette Barczának, hogy ez a lépés nem érinti Magyarország határait, az itthoni angolbarát köröknek megingott a bizalma.[158]

[150] Napijelentés Erdmannsdorff budapesti német követ és gróf Csáky István külügyminiszter megbeszéléséről. Budapest, 1940. július 2. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 147. sz. 257–260.

[151] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[152] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 129.

[153] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[154] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[155] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 520.

[156] A londoni magyar követ számjeltávirata a külügyminiszternek. 1940. július 11. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 189. sz. 326.

[157] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[158] A londoni magyar követ számjeltávirata a külügyminiszternek. 1940. július 16. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 201. sz. 335–336.; A londoni magyar követ számjeltávirata a külügyminiszternek. 1940. július 23. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 214. sz. 349–350.

Románia eközben a Harmadik Birodalomhoz közeledett. Károly király kijelentette, hogy országa elfogadja a német politika irányvonalait, kormányalakítással a németbarát Ion Gigurtut bízta meg, és német tancsapatokat, valamint fegyvert kért. Magyarország közben katonailag is felkészült, a közvélemény háborút akart az Erdélyben a magyarokat ért atrocitások miatt. Sztójay követ és Homlok Sándor[159] berlini katonai attasé azonban jelentéseikben kifejtették, hogy amennyiben fegyveres akcióra kerül sor Románia ellen, a nyugati magyar határ veszélybe kerül, és Németország bűnösként fog Magyarországra tekinteni. Ezeknek az üzeneteknek valószínűleg nem volt komoly alapjuk, viszont ezt a magyar vezető körök nem tudhatták.[160] A különböző jelentésekből egyértelműen kiderül, hogy Sztójay sokkal inkább a német érdekeket képviselte, mint saját hazáéit.[161]

A helyzet megoldására megkezdődtek a magyar–román tárgyalások. Hitler célja az volt, hogy elegendő területet kapjon vissza Magyarország ahhoz, hogy adott esetben a kormányzat engedélyezze a német hadsereg átvonulását és a vasutak használatát, de Románia se veszítsen el annyi területet, hogy elforduljon a Harmadik Birodalomtól.[162] Ekkor Románia élvezte Hitler nagyobb támogatását, mivel a németeknek szükségük volt az olajmezőkre, és már elindultak a német fegyverszállítmányok. A románok ezért húzták az időt, hogy minél kedvezőbb helyzetbe kerülhessenek, a magyar sürgető követeléseket pedig a *Wilhelmstrasse* is elutasította.[163]

Végül a román kormány július 31-én Raoul Bossy[164] volt budapesti követet küldte tájékozódni, azonban ő semmilyen hivatalos lépést nem tett, így a tárgyalási javaslatot végül Bárdossy László bukaresti követ adta át Mihail Manoilescu[165] román külügyminiszternek. A tárgyalások előtt Csáky és Sztójay még kísérleteztek a német diplomácia megnyerésével, de a válasz csak Weizsäcker gúnyos elutasítása és fenyegetése volt.[166] Ezen kívül az államtitkár táviratban közölte az érintett német követségekkel, hogy Németország nem szándékozik az adott ügyben a döntőbíró szerepét eljátszani.[167]

[159] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[160] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 132–133.
[161] Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Homlok Sándor segítette a *Nemzetpolitikai Szolgálat* munkáját is, így valószínűleg ő a hivatalos csatornákon kívül is kapcsolatban állt a miniszterelnökkel, akit tájékoztathatott a valós helyzetről.
[162] *Juhász Gy.*: A Teleki-kormány külpolitikája... i. m. 165.
[163] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 144.
[164] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[165] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[166] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 145.
[167] Otto von Erdmannsdorff: Die politischen Ereignisse in Ungarn während der Zeit von Mai 1937 bis Juli 1941. Kézirat másolata. Politischen Archiv des Auswärtgen Amts Berlin. Nachlässe E. 33.

Végül a magyar küldöttség Hory András[168] volt varsói követ vezetésével augusztus 14-én érkezett meg a tárgyalások helyszínéül szolgáló Turnu-Severinbe (Szörényvár). A román képviselőket Valeriu Pop vezette. Az első napokban nem történt más, mint román részről az idő húzása. Amellett, hogy Pop még Hory megbízólevelébe is belekötött, semmilyen tervvel nem állt elő, csupán a lakosságcsere ötletével, amelyről viszont a magyar küldöttség nem volt hajlandó tárgyalni. A megrekedt tárgyalások miatt folyamatosak voltak az üzenetváltások a küldöttségek és külügyminisztériumaik között, Hory pedig még Budapestre is visszatért. Beszámolóját és a magyar álláspontot az augusztus 22-re összehívott *Minisztertanács* jegyzőkönyve örökítette meg. Ezen Teleki kijelentette, hogy az elcsatolt 103.000 km^2-ből csak 67.000 km^2-t követel a magyar állam vissza, és miután a román kormány engedett a Szovjetuniónak Besszarábia, Bulgáriának pedig Dél-Dobrudzsa ügyében, Magyarország sem vetheti el a *„nem, nem, soha!"* elvét, és nem cserélheti fel az *„igen, igen, örökké!"* kiáltásra.[169]

Ez alapján Hory világosan tudta, hogy kemény irányvonalat kell képviselnie, amikor 23-án visszatért Turnu-Severinbe. A tárgyalások azonban 24-én végleg megszakadtak, mivel még a kiindulópontokban sem sikerült megegyezni. Amikor Erdmannsdorff jelentette Berlinbe a tárgyalások kudarcát, hozzátette, hogy várhatóan Magyarország egy héten belül fegyveres támadást fog indítani Románia ellen. Továbbá a német követ szerint Csáky e kérdésben ingatag volt, és nem szállt volna szembe a német akarattal.[170] Csáky hezitálása miatt a németek szemében így az elsőszámú „agresszorrá" Teleki vált. Sztójay augusztus 26-i Ribbentropnak küldött feljegyzésében kifejtette, hogy Magyarország addig kívánja fegyveresen megoldani a konfliktust, amíg még stratégiai előnyben van.[171]

Teleki is tudta, hogy veszélyes vizekre evezett. Apor Gábor[172] szentszéki követnek megírta, hogy innen már nincs visszaút, a németekkel szembe menve is fel kell lépni Románia ellen katonailag, különben az országban forradalom tör ki.[173]

[168] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[169] Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1940. augusztus 22. MOL, K 27. (1940. 08. 22.) 2R/22.
[170] Otto von Erdmannsdorff: Die politischen Ereignisse in Ungarn während der Zeit von Mai 1937 bis Juli 1941. Kézirat másolata. Politischen Archiv des Auswärtgen Amts Berlin. Nachlässe E. 33.
[171] Sztójay követ feljegyzése Ribbentrop külügyminiszternek. Berlin, 1940. augusztus 26. In: A Wilhelmstrasse és Magyarország... i. m. 343. sz. 514–515.
[172] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[173] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 535–536.

Hitler ezek után nem maradhatott passzív, főleg hogy a Szovjetunió ekkor támogatta a magyar terveket, így félő volt a beavatkozás. Molotov a következő üzenetet küldte:

„A szovjet kormány a Versaillesban és Trianonban teremtett román államalakulatot sohasem tekintette reális megoldásnak. Bulgária, Magyarország és Oroszország jogosan tették vitássá ennek az államalakulatnak a létét."[174]

Hitler gyorsan döntött, Mussolinival való egyeztetés után augusztus 29-re hívta össze a konferenciát Bécsbe, ahol Ribbentrop és Ciano külügyminiszterek elnöklete alatt döntöttek a magyar–román területi vitákról. A magyar–román kérdést illetően a Führer számára csupán az volt a fontos, hogy *„... a béke ott megóvandó, és hogy a román olaj továbbra is tartályaiba folyjon."*[175]

A két külügyminiszter a bécsi Imperial szállóban 11 órakor fogadta Csákyt és Telekit, a román küldöttség késve, csak délután érkezett meg. A miniszterelnök ellenségesen viselkedett, Ribbentrop sértő és fenyegető volt.[176] A döntőbíráskodás tény volt, a tengelyhatalmak képviselői kijelentették, hogy a súlyos harcokban nincs elpazarolható idejük a kevésbé fontos erdélyi kérdésre.[177] Ezt követően heves veszekedésre került sor, főleg Ribbentrop és Teleki között. A miniszterelnök nem volt hajlandó elfogadni a kötelező érvényű döntőbíráskodást, csak abban az esetben, ha erre rákényszerítik. Ribbentrop a magyar küldöttség szemére vetette, hogy az ország hálátlan az első bécsi döntés után, amit Németországnak köszönhet. (Kánya Kálmán[178] akkori külügyminiszter bírálta a határozatot, a lengyel hadjárat alatt pedig Magyarország megtagadta a Wehrmacht[179] átvonulási kérelmét.[180]) Csáky közben telefonon konzultált az ideiglenesen a miniszterelnöki feladatokat is ellátó Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterrel, aki összehívta a *Minisztertanácsot*, amely hozzájárult a döntés feltétel nélküli elfogadásához.[181] Ribbentrop és Teleki annyira összevesztek, hogy a miniszterelnök nem is vett részt az olasz, német, magyar küldöttségek közös ebédjén.[182]

A délután érkező román küldöttekkel Ribbentrop már barátságosabban viselkedett, de engedményeket nekik sem tett. Másnap, augusztus 30-án a

[174] A moszkvai magyar követ számjeltávirata a külügyminiszternek. 1940. augusztus 25. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 318. sz. 519–520.
[175] *Ciano, G.*: Ciano gróf naplója... i. m. 1940. augusztus 28-i bejegyzés. 243.
[176] *Uo.* 1940. augusztus 29-i bejegyzés. 243–244.
[177] *Czetler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 154.
[178] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[179] Wehrmacht: német, jelentése: véderő. A Harmadik Birodalom hadseregének elnevezése volt 1935 és 1945 között.
[180] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 154–155.
[181] Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1940. augusztus 29. MOL, K 27. (1940. 08. 29.) 1R/4.
[182] A második bécsi döntés előtti díszebéden készült felvételek. 1940. augusztus 29. Újpétery Elemér külügyi titkár hagyatéka. A szerző birtokában. Lásd: 4. Melléklet

Belvedere palotában jelentették be az új magyar–román határvonalat, amely Erdély területéből visszacsatolt Magyarországhoz 43.492 km²-t, benne a Székelyföldet. Manoilescu román külügyminiszter elájult, majd miután magához térítették, 15 óra 7 perckor Csákyval együtt aláírták a dokumentumot.[183] Magyar szempontból az új határ inkább kedvezőtlen volt (keleten a Kárpátok vonulatáig, délen a Nagyvárad–Kolozsvár–Marosvásárhely–Sepsiszentgyörgy vonalig terjedt), ugyanis román kézen maradt az úgynevezett „Göring hasa" terület (a *Hermann Göring Művek* ellátásához szükséges földgázmezők) és Kolozsvár víz- és áramellátása. Mind a magyar, mind a román fél csalódott volt amiatt is, hogy a döntés – szándékosan – nem rendezte az etnikai kérdéseket. 1.380.000 magyar került vissza az anyaországhoz, ugyanakkor milliós volt a területen élő románság aránya is, míg a román fennhatóság alatt maradt Dél-Erdélyben 400.000 volt a magyarok száma. A döntés első pontja szerint a meghatározott magyar–román határ ebben a formájában végleges.[184] Teleki csalódottságát az is bizonyítja, hogy amikor Csákyval visszatért Budapestre, és a Keleti pályaudvaron ujjongva köszöntötték, ő leintette a tömeget: *„Csitt! Nincs okunk örvendezésre!"*[185]

A második bécsi döntés ugyan lezárta a magyar–román konfliktust, azonban az események sora jól jelzi, hogy Magyarország kapcsolata a Harmadik Birodalommal egyre romlott. A döntőbíráskodás kikényszerítése is a németek akarata ellen történt, ahogy Macartney írja, a magyarok pisztolyt szegeztek a németek fejének.[186] A *Wilhelmstrasse* pedig ezért Telekit tette felelőssé. Sztójay követi munkája során elsősorban Németország érdekeit tartotta szem előtt, Csáky külügyminiszter a tárgyalásokon általában engedékenyebbnek mutatkozott. Az a személy, aki a diplomáciában végig keményen kitartott álláspontja mellett, csak a miniszterelnök volt.

[183] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 544.
[184] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 157–158.
[185] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 41.
[186] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 544.

2.3 Túlzott jobbratolódás

„Ha sajnálok elmenni, az csak azért van, mert aggódok az országért. Ezért tartottam ki máig is és tettem (túl) magamat mindezeken a nehézségeken. (...) De ahányszor próbáltam szólni, sohasem kaptam igazat a katonákkal, nevezetesen a vezérkar főnökével szemben."

(Teleki Pál)[187]

„A villásreggelinél Teleki váratlanul megkérdezte tőlem: »Tud ön bridzsezni?« »Miért?« »Arra a napra, amikor együtt leszünk a dachaui koncentrációs táborban.« Ilyen ennek az embernek valódi lelkiállapota."

(Galeazzo Ciano, 1940. március 27.)[188]

A második bécsi döntés után a bel- és a külpolitikában is megindult egyfajta jobbratolódás. Megerősödtek a szélsőjobboldali csoportok, amelyek Horthyt nem merték támadni, így célkeresztjükbe Teleki került.[189] A belső feszültségeket tetézve Sztójay Berlinből majdhogynem utasító üzeneteket küldött, amelyekben a minél szorosabb német–magyar együttműködést szorgalmazta minden téren.[190] Werth Henrik vezérkari főnök a miniszterelnököt és a külügyminisztert is megkerülve tárgyalt a német hadvezetéssel.

Mindezek hatására Teleki Pál szeptember 1-jén egy levél kíséretében beadta a lemondását a kormányzónak, amelyet viszont Horthy nem fogadott el.[191] A lemondási kísérlet elbizonytalanította a magyar társadalmat is, különböző szóbeszédek kezdtek terjedni, amelyek gyengítették a miniszterelnök pozícióját.[192] Októberben Imrédy és a kormánypárt hozzá hű tagjai megpróbálták megbuktatni a miniszterelnököt, de a kísérlet még a tervezés fázisában megbukott. A következmény az lett, hogy Imrédy kilépett a kormánypártból, és 19 képviselővel együtt megalapították a *Magyar Megújulás Pártját*.[193]

Október 8-i parlamenti beszédében Teleki, hogy rendezze a viszonyokat, elfogadta Sztójay javaslatainak egy részét, beszélt egy harmadik zsidótörvény tervezetéről, és kifejtette, hogy hasonló elveket vall, mint Imrédy, különbség csak a tempójukban van. Viszont lehetetlennek tartotta az együttműködést a szélsőjobbal.[194] Czettler szerint ez a jobbratolódás több volt, mint amennyire szükség lett volna,[195] és ez a beszéd máig alapot adhat a Telekit bírálóknak. Ez a felszólalás utólag egyértelműen hibának minősíthető, de az akkori viszonyok között aligha tehetett mást Teleki. Pozícióját csak így tudta megszilárdítani. Annak tükrében pedig, hogy ez idő alatt folyamatosan működött a szélsőjobb és a Harmadik Birodalom ellen dolgozó *Tájékoztató Osztály* és a *Nemzetpolitikai Szolgálat*, valamint már megvolt a terv és az anyagi háttér egy emigráns kormány létrehozására,[196] nem valószínű, hogy a miniszterelnök beszédének bármelyik pontját is komolyan gondolta volna, kivéve az elhatárolódást a szélsőjobbtól.

A kormányfő időnkénti tengelybarát kijelentéseire és azoknak az angolszászok ellen hangoló hatására a Független Kisgazdapárt elnöke, Teleki barátja, az ellenzéki vezető Eckhardt Tibor is felhívta a figyelmet. Kifejtette, hogy Hitler úgysem hisz neki, Rooseveltet pedig csak eltávolítja magától. Teleki válasza lesújtó és szomorú volt: *„Hitler tízezer tonna gabona Németországba történő sürgős szállítását követelte. E bukétát átnyújtottam neki, de nem adtam egyetlen tonna búzát sem."*[197] Ez a kijelentés is bizonyítja Teleki nehéz helyzetét és a színfalak mögötti németellenességét.

Hogy Teleki mennyire nem gondolta komolyan a közeledést Németországhoz, azt Horthy is megemlíti emlékirataiban. Ugyanekkor indultak meg Magyarországon keresztül a német tancsapatok Romániába. A kormányzó állítása szerint Teleki tiltakozott az átvonulás ellen, azt ő mint államfő engedélyezte.[198] Macartney szerint erről a tiltakozásról a németek is tudtak, ezért külön jelentést is készítettek, amelyben közölték általános terveiket az akadékoskodó magyar kormánnyal.[199]

Magyarország vonakodva, de helyzetéből adódóan eleget tett a német akaratnak. Ennek következménye az lett, hogy a Harmadik Birodalom sohasem fordult bizalommal a magyar kormány felé, sőt sok esetben ellenséges hangulat uralkodott a magyar–német diplomáciában. Csakhogy a kényszerű lépések miatt az angol közvélemény is kezdett elfordulni Telekitől és kormányától, bár a helyzet súlyosságát ismerő *Foreign Office* többször is kifejtette, hogy megérti Magyarország szorongatott helyzetét.[200] O'Malley követet Horthy október 19-én hívta meg a Várba egy bizalmas beszélgetésre. Ezen kifejtette az angol diplomatának az ország szorongatott helyzetét, és arról panaszkodott, hogy a németek már attól sem riadnak vissza, hogy a várbeli

[187] Teleki Pál miniszterelnök levele Horthy Miklóshoz a vezérkari főnökkel való ellentétről és lemondási szándékáról. 1940. szeptember 1. In: Horthy Miklós titkos iratai. Szerk.: *Szinai Miklós – Szűcs László.* Kossuth, Budapest, 1962. 49. sz. 305–324. 307.

[188] *Ciano, G.*: Ciano gróf naplója... i. m. 1940. március 27-i bejegyzés. 195.

[189] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 185.

[190] A berlini magyar követ titkos jelentése a külügyminiszternek. 1940. szeptember 10. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 352. sz. 572–578.

[191] *Ablonczy B.*: Teleki Pál... i. m. 464.

[192] Kovrig Béla jelentése, 1940. szeptember 6. MOL, K29. 1. csomó, c) dosszié. 194–197.

[193] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 559.

[194] *Juhász Gy.*: A Teleki-kormány külpolitikája... i. m. 220.

[195] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 187.

[196] Lásd későbbi fejezetek.

[197] *Eckhardt Tibor*: Visszaemlékezések, 1941–1943. L'Harmattan, Budapest, 2008. 101.

[198] *Horthy Miklós*: Emlékirataim. Kiadó nélkül, Buenos Aires, 1953. 223.

[199] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 564.

[200] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 193.

eseményeket megfigyeljék, és a beszélgetéseket lehallgassák.[201] Ez megint csak azt bizonyítja, hogy Hitler egy percig sem bízott meg az irányító magyar politikai elitben. Megvoltak azok az emberek, akik kiszolgálták őt (Sztójay, Werth, Imrédy), de egyikük sem volt döntő pozícióban (bár Werth sok esetben beleszólt a nem hozzá tartozó ügyekbe). Így nem is lehetett az német érdek, hogy a Teleki-kormányt hatalmon tartsák.

A német csapatok átvonulásának ügyében azonban volt még egy nagyon fontos momentum, amelyet nem kezel súlyának megfelelően a magyar történettudomány. Ugyanis Alexander Cadogan tett egy nagyon fontos kijelentést Barczának. Kifejtette, hogy mivel Románia nem szövetségese Nagy-Britanniának, ezért kormánya nem érdeklődik az ügy iránt. Viszont hangsúlyozta, hogy amennyiben Magyarország a területén egy olyan állam felé engedi át a német csapatokat, amely Anglia barátja vagy szövetségese, annyiban megszakítják a diplomáciai kapcsolatokat. Amennyiben pedig a magyar hadsereg részt vesz az akcióban, ez okot szolgáltat a hadüzenetre.[202] 1941 márciusában ugyanez a kijelentés Anthony Eden[203] külügyminisztertől is eljutott a magyar kormányhoz,[204] majd még egyszer, 1941. április 2-án, Barcza híres-hírhedt táviratában. Csakhogy az az üzenet már a harmadik a sorban, így nem állítható, hogy a Jugoszlávia elleni hadjárat előestéjén tanúsított angol álláspont ismeretlen lett volna Teleki előtt.[205]

2.4 Csatlakozás a háromhatalmi egyezményhez

„A beszélgetés elején a Führer meleg szavakkal fejezte ki megelégedését Magyarországnak a háromhatalmi egyezményhez történt csatlakozása fölött. A háború már kétségtelenül eldőlt Németország javára. Most már csak idő kérdése, hogy Anglia mikor ismeri be vereségét. Nagy-Britannia egyedüli reménysége Oroszország és Amerika."

(Paul Otto Schmidt)[206]

A „jobbratolódás" következő fázisa a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás volt. Azonban ezt sem lehet csupán úgy kezelni, mint a német törekvések feltétlen támogatását. A csatlakozás inkább volt félreértések, egyéni

[201] Uo.

[202] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 195.

[203] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[204] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 600.

[205] Bővebben később.

[206] Schmidt követ feljegyzése Hitlernek Teleki miniszterelnökkel és Csáky külügyminiszterrel folytatott beszélgetéséről. Berlin, 1940. november 26. In: A Wilhelmstrasse és Magyarország... i. m. 366. sz. 549–552.

törekvések és a kényszer következménye, mint Magyarország kormányának akarata.

Németország, Japán és Olaszország képviselői a háromhatalmi egyezményt 1940. szeptember 27-én Berlinben írták alá, és szövege alapján védekező jellegű volt, amely egy harmadik fél, elsősorban az Egyesült Államok ellen irányult.

Hogy ez az esemény magyar szempontból miért lett fontos, arra Ernst Freiherr von Weizsäcker államtitkár feljegyzése ad választ.[207] Ugyanis a paktum aláírását követő napon Sztójay Döme (nem kormányutasításra) jelezte, hogy a Deutsche Allgemeine Zeitungban leközölt Ribbentrop nyilatkozat alapján Magyarország kész csatlakozni. Weizsäckert váratlanul érte ez a bejelentés, mivel a németeknek nem állt szándékában ezt a szövetséget bővíteni. Ribbentrop nyilatkozatának Sztójay szerinti értelmezése pedig egy sajtóhibából származik. A Deutsche Allgemeine Zeitung ugyanis rosszul idézte a birodalmi külügyminisztert. Az újságban a következő jelent meg:

„Minden államot, amely maga is azzal a szándékkal akar ***csatlakozni*** *a tömbhöz, hogy hozzájárul a békés kapcsolatok helyreállításához, őszintén és hálásan üdvözlünk. Ezek* ***részt fognak venni*** *a politikai és gazdasági újjárendezésben."*[208] (Kiemelés tőlem: Ny. G.)

Valójában a nyilatkozatban nem szerepelnek sem a „csatlakozni", sem a „részt fognak venni" kifejezések. Weizsäcker azonban hiába javította ki a nyilatkozatot, Sztójay meggyőződésén már nem tudott változtatni. A követ táviratban azt írta Telekinek és Csákynak, hogy ez az utolsó esély, hogy Magyarország megerősítse a pozícióját a tengelyen belül, és majd a béketárgyalásokon megfelelő támogatást kapjon. Emellett (Weizsäcker kijelentésével ellentétben) arról írt, hogy Németország és Olaszország egyenesen elvárja a magyar állam csatlakozását.[209]

Sztójay távirata nagyban befolyásolta a miniszterelnököt és a külügyminisztert döntésükben. Bár Teleki biztos volt abban, hogy Hitler el fogja veszíteni a háborút, de 1940 őszén Európában a németek még bármit megtehettek. Mivel Teleki azt az információt, amely szerint a Harmadik Birodalom egyenesen elvárja Magyarországtól a csatlakozást igaznak vélte, joggal aggódhatott, hogy egy esetleges visszautasítás esetén a németek egy szélsőjobboldali kormányt segíthetnek hatalomra, ez pedig eddigi törekvéseinek végét jelentette volna. Emellett azzal, hogy Sztójay a hivatalos válasz előtt már bejelentette a *Wilhelmstrassén*, hogy Magyarország csatlakozni kíván a

[207] Wezsäcker külügyi államtitkár feljegyzése Sztójay követ bejelentéséről. Berlin, 1940. szeptember 28. In: A Wilhelmstrasse és Magyarország... i. m. 356. sz. 534–535.

[208] Uo.

[209] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 562.

háromhatalmi egyezményhez, meg is kötötte kormánya kezét. Így Magyarország számára nem maradt más járható út, mint a további közeledés a tengelyhatalmakhoz.

Bár Németország kezdetben elzárkózott a bővítéstől, Hitler szeretett volna nemzetközi elismertséget adni a német csapatok romániai tartózkodásának, így mégis lehetségessé vált több állam számára a csatlakozás. Ribbentrop erről október 9-én értesítette Sztójayt, de ekkor már egy britellenes szövetségről beszélt, amelyről nem volt szó a háromhatalmi egyezményben.[210]

Csáky – mivel ő is úgy gondolhatta, hogy a Német Birodalom akarja Magyarország csatlakozását – megpróbálta a lehető legtöbbet kihozni a csatlakozási tárgyalásokból, és szerette volna, ha a megkötendő szerződés szövegébe belefogalmazzák Magyarország területi revízióra vonatkozó kéréseit.[211] Érthető módon ez a kijelentés a *Wilhelmstrassén* is összekuszálta a szálakat. Kialakult az a helyzet, hogy mind a magyar, mind a német fél Sztójay felelőtlen lépései miatt azt hitte, hogy a másik szorgalmazza a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozást. A német külügy nem értette, hogy ha a magyar állam csatlakozni akar, miért szab feltételeket, a magyar külügy pedig azt nem értette, hogy amennyiben Németország elvárja a csatlakozást, miért nem ad engedményeket.[212]

Az október további része diplomáciailag csendes volt, 28-ától pedig már a németeket az kötötte le, hogy előzetes értesítés nélkül Olaszország megtámadta Görögországot, és ez nagyban befolyásolta a Harmadik Birodalom balkáni politikáját. A magyar–német kapcsolatokban a csendet Sztójay jelentései törték meg. Az elsőt november 2-án küldte Csákynak. Ebben kifejtette, hogy a magyar–német kapcsolatok folyamatosan romlanak. Ennek okai, hogy a magyarok rosszallják a bécsi döntések határozatait, és ahelyett, hogy hálásak lennének a visszakapott területekért, csak kritizálnak, míg német részről ezeket a határokat végérvényesnek tekintik. Magyarország nem hajtja végre a németek által kívánt földreformot, és nem szigorítja a zsidókérdést. Csökken a bizalom a tengely államaival szemben, és a közéletben angol szimpátia uralkodik. Német megítélés szerint Magyarország a legkonzervatívabb és legfeudálisabb állam Európában.[213]

210 *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 200–201.

211 *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 566.

212 Szent-Iványi Domokos: Csonka-Magyarország külpolitikája, 1919–1944. Kézirat. Ötödik rész: Teleki Pál és Magyarország távolmaradása a háborútól. 1939. szeptember– 1940. április 2. Negyedik fejezet: A Háromhatalmi egyezmény és Magyarország csatlakozása. 1940. szeptember 27–1940. november 20. RL, C/80. 1. doboz. 392–404.

213 A berlini magyar követ szigorúan bizalmas jelentése a külügyminiszternek. 1940. november 2. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 458. sz. 710–713.

November 8-i jelentésében a követ leginkább a zsidókérdéssel foglalkozott. Azt írta, hogy Magyarország nem veszi fel a harcot a Német Birodalom legnagyobb ellenségével, a zsidósággal, sőt Magyarország a zsidók utolsó menhelye. Utalt rá, hogy amennyiben a magyar állam nem oldja meg ezt a „problémát", akkor a tengelyhatalmak saját kezükbe vehetik az ügy intézését.[214]

A legérdekesebb a november 15-i keltezésű jelentés, amelyben Sztójay nyíltan bírálja Telekit. Állítása szerint a németek bizalmatlanul tekintenek a miniszterelnökre, mivel tudnak róla, hogy kritizálja a bécsi döntést. Csákytól pedig megkérdezi, hogy lehetséges-e, hogy Telekit kissé kivonják a külpolitikából.[215] Nem ismert, hogy a „németek" alatt pontosan kikre gondolt Sztójay, amikor a Telekivel szembeni bizalmatlanságot kifejtette. Viszont ez alapján megállapítható, hogy a német politikai vezetés Telekiben inkább ellenséget látott, mint szövetségest.

Ezt erősíti meg Hitler bizalmasának, Otto Braunnak, a *Transdanubia Külkereskedelmi Vállalat* igazgatójának jelentése is.[216] Ebben leírja, hogy a magyar kormány magatartása németellenes, sőt a zsidók kezében lévő személyek jutnak hatalomra. A magyar politikai elitet egyszerűen liberális–zsidó–klerikális rétegnek tartja. Nézete szerint Telekit el kellene távolítani a kormány éléről, de ezt az öreg és szűklátókörű Horthy sohasem fogja megtenni. Amennyiben Hitler komolyan adott tanácsadójának véleményére, úgy elképzelhető, hogy adott pillanatban hajlandó volt megtenni a lépéseket Teleki eltávolításáért.

De ezek az ellentétek már nem változtatták meg az események menetét. Magyarország megállíthatatlanul közeledett a tengelyhatalmak felé. A Görögország elleni olasz támadás miatt a németek balkáni politikája is megkövetelte, hogy a térség „tengelybarát" államai mielőbb csatlakozzanak a háromhatalmi egyezményhez.[217] Sztójay előkészítő munkája miatt Magyaror-

214 A berlini magyar követ szigorúan titkos jelentése a külügyminiszternek. 1940. november 8. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 467. sz. 719–720.

215 A berlini magyar követ titkos jelentése a külügyminiszternek. 1940. november 16. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 479. sz. 730–731.

216 Braunnak, a Transdanubia Külkereskedelmi Vállalat igazgatójának, Hitler bizalmas informátorának jelentése. Berlin, 1940. október 28. In: A Wilhelmtsrasse és Magyarország... i. m. 363. sz. 543–547.

217 A Görögország elleni sikertelen olasz támadás és a várható angol beavatkozás miatt veszélybe került a román kőolajmezők biztonsága. Hogy a németek ezeket meg tudják védeni, nagyobb haderőt kellett Romániában állomásoztatniuk, ehhez azonban kellett, hogy Magyarország és Szlovákia területén átszállíthassák a csapatokat, és biztosítani kellett Bulgáriát. Az akció megvalósításának legkézenfekvőbb módja az adott államok egy katonai szövetségbe szervezése volt.

szág volt az első, amely csatlakozott a paktumhoz.[218] 1940. november 20-án Bécsben írta alá Csáky és Teleki az egyezményt,[219] amelynek „békepaktum" jellegét hiába emelte ki Csáky, Magyarország elindult azon az úton, amely független politikájának teljes megszűnéséhez vezetett.

Természetesen Nagy-Britannia sem tekintett jó szemmel Magyarország csatlakozására, bár mind a közvélemény, mind a *Foreign Office* belátta ennek a lépésnek az elkerülhetetlenségét.[220]

2.5 Az örökbarátsági szerződés

„Mai látogatásom alkalmával külügyminiszter[221] tüntetően örömmel fogadott és igen melegen fejezte ki szerencsekívánatait a magyar–jugoszláv barátsági szerződés aláírása felett. Konverzációnk további folyamán több ízben rámutatott arra a nagy jelentőségre, mellyel ezen esemény Balkán és Közelkelet békéje szempontjából bír."

(Máriássy Zoltán[222])[223]

Az önálló magyar külpolitika egyik utolsó lépésének tekinthető a magyar–jugoszláv barátsági szerződés. Az egyezmény létrehozásának kettős célja volt: a Balkán stabilizálása, amely sokáig a német érdekeknek is megfelelt, valamint egyfajta nyitás az angolszász hatalmak felé a déli szövetséges állammal, Jugoszláviával közösen.[224] Magyarország tragédiája, hogy egyik célkitűzést sem sikerült elérni, és jórészt ez a szerződés vezetett a kiemelkedő politikus és államférfi, Teleki Pál halálához, valamint a független magyar politika végéhez.

[218] A csatlakozási törvényjavaslat teljes szövegét lásd: Törvényjavaslat Magyarországnak a Japán, Németország és Olaszország között Berlinben, 1940. évi szeptember hó 27. napján kötött háromhatalmi egyezményhez történt csatlakozásáról. 1941. február 6. Országgyűlési Dokumentumok. Felsőházi irományok, 1939. IV. kötet. 151–1218. sz. 1940. október 2. – 1941. április 24. Atheneum, Budapest, 1941. 189. sz. 249–263.

[219] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 206.

[220] Uo. 211–212.

[221] Sükrü Saracoglu török külügyminiszter

[222] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[223] Az ankarai magyar követ számjeltávirata a külügyminiszternek. 1940. december 14. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 518. sz. 777.

[224] Stratégiai szempontból Magyarország nagyon rossz helyzetben volt. A szomszédos államok közül a legveszélyesebb volt Németország, amelynek kiszolgálói voltak Szlovákia és Románia, ezek kifejezetten magyarellenes politikát folytattak. A Szovjetunió politikája átláthatatlan volt, így az egyetlen nyitási lehetőség a Jugoszláviához való közeledés maradt. Jugoszláv szempontból is Magyarország volt az egyetlen olyan szomszédos állam, amely szövetségesként szóba jöhetett.

A magyar–jugoszláv tárgyalások még 1940 októberében kezdődtek el, amikor Csáky utasította Bakách-Bessenyey György[225] belgrádi követet, hogy vegye fel a kapcsolatot a jugoszláv külüggyel. Magyar szempontból azért volt fontos a tárgyalások mielőbbi megkezdése, mert Pál régenshercegnek, aki Magyarország felé barátian közeledett, 1941 szeptemberéig volt mandátuma, és félő volt, hogy a helyébe lépő fiatal Péter királyt ellenséges szerb körök befolyásolhatják.[226]

Az érdemleges tárgyalásokhoz először a területi vitákat kellett megszüntetni. Teleki és Csáky is azon a véleményen volt, hogy a Jugoszláviával szembeni területi követeléseket egyelőre félre kell tenni. A Bakách-Bessenyey és Miloje Smiljanić jugoszláv helyettes külügyminiszter, majd Aleksandar Cincar-Marković[227] külügyminiszter közötti megbeszélések mindkét fél részéről barátságosak és nyitottak voltak, de megegyezés nem született.[228] Végül a görögországi olasz offenzíva miatt a tárgyalásokat elnapolták.

Azonban pont az olasz támadás tette igazán fontossá a magyar–jugoszláv kapcsolatokat. Németországnak figyelnie kellett a Balkánra, és nem hagyhatta, hogy Görögország angol kézbe kerüljön. Hitler a tervezett görög támadáshoz Jugoszláviát felvonulási területnek akarta használni, ezért mindenképpen el akarta érni a délszláv állam csatlakozását a háromhatalmi egyezményhez. Ennek a tervnek a megvalósításában kezdetben segítségére volt a jó jugoszláv–magyar viszony.[229]

Erdmannsdorff 1940. november 30-i táviratában közölte a *Wilhelmstrassé-val*, hogy Csáky kész egy magyar–jugoszláv barátsági szerződés megkötésére, főleg úgy, hogy a Führer is megkérte, tehermentesítse a déli szárnyat.[230] A magyar külpolitika kettőssége az ügyben itt is megmutatkozott: míg Csáky a német követnek Hitlerre hivatkozott, Bakách-Bessenyeynek a tárgyalások folytatására adott utasításaiban kiemelte a közeledés németellenes mivoltát.[231] Viszonylag rövid tárgyalások után a követ jelentésében már arról tájékoztathatta Csákyt, hogy a jugoszláv kormány egyetért a barátsági szerződés

[225] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[226] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 216.

[227] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[228] A belgrádi magyar követ szigorúan titkos levele a külügyminiszternek. 1940. október 9. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 412. sz. 646–647.

[229] Szent-Iványi Domokos: Csonka-Magyarország külpolitikája, 1919–1944. Kézirat. Ötödik rész: Teleki Pál és Magyarország távolmaradása a háborútól. 1939. szeptember – 1940. április 2. Ötödik fejezet: A magyar–jugoszláv viszony és a magyar–jugoszláv barátsági szerződés. 1939. szeptember – 1941. február 27–29. A magyar–jugoszláv barátkozás német és olasz kívánságra történt. RL, C/80. 1. doboz. 417.

[230] Erdmannsdorff budapesti követ távirata a külügyminisztériumnak. Budapest, 1940. november 30. In: A Wilhelmtsrasse és Magyarország... i. m. 367. sz. 552–553.

[231] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 220.

megkötésével,[232] amelytől elsősorban azt várta, hogy úgy közeledhet a tengelyhez, hogy nem kell csatlakoznia a háromhatalmi egyezményhez. Ciano és Ribbentrop is kijelentette, hogy támogatják a barátsági szerződést.[233]

Csáky külügyminiszter 1940. december 12-én érkezett Belgrádba, ahol aláírta az örökbarátságról szóló paktumot. Ennek szövege a következő volt:

„1. cikk: A Magyar Királyság és a Jugoszláv Királyság között állandó béke és örökös barátság fog fennállani.

2. cikk: A Magas Szerződő Felek egyetértenek abban, hogy tanácskozni fognak mindazon kérdésekben, amelyek megítélésük szerint kölcsönös kapcsolataikat érinthetik."[234]

A szerződésből csupán egy rész maradt ki, viszont ez később hatalmas hibának bizonyult, és erkölcsileg igen rossz helyzetbe hozta Magyarországot. Ez volt a „clausula rebus sic stantibus" elve, amely a dolgok jelenlegi állását rögzíti, és az azokban történő gyökeres változások esetén (Simović-puccs; a jugoszláv állam szétesése) felfüggesztette volna az egyezményt.[235]

Magyar részről messzemenően ez volt a legnagyobb hiba, de a külügynek felróható az is, hogy nem tájékozódott eléggé a Jugoszláviában meglévő tengelyellenes hangulatról, valamint hogy a *Foreign Office*-nak túlzottan is a szerződés németellenességét emelte ki.

Azonban ez idő alatt lezajlottak olyan események is, amelyekről sem Csáky, sem Teleki nem tudhatott. A jugoszláv–német tárgyalásokon problémák adódtak, és egyre kilátástalanabbnak tűnt, hogy a délszláv állam csatlakozzon a háromhatalmi egyezményhez. A nemzetközi politika megváltozása miatt az örökbarátsági szerződés nemhogy nem segített Magyarország helyzetén, hanem idővel csak még rosszabb helyzetbe hozta. De 1940. december 12-én a magyar külügyben ezt még senki sem láthatta előre.

[232] A belgrádi magyar követ számjeltávirata a külügyminiszternek. 1940. november 26. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 492. sz. 746.

[233] Napijelentés Del Balzo olasz ügyvivő és Vörnle külügyminiszter-helyettes megbeszéléséről. Budapest, 1940. december 4. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 508. sz. 769.; Napijelentés Erdmannsdorff budapesti német követ és Vörnle külügyminiszter-helyettes megbeszéléséről. Budapest, 1940. december 9. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 514. sz. 774.; Ribbentrop külügyminiszter távirata Erdmannsdorff budapesti követnek. Berlin, 1940. december 9. In: A Wilhelmtsrasse és Magyarország... i. m. 368. sz. 553.

[234] Magyar–Jugoszláv barátsági szerződés. MOL K64 Külügyminisztérium, Politikai Osztály Reservált Iratai, 84. csomó, 16. tétel: Jugoszláv–magyar viszony, 1941. (A továbbiakban: 84. csomó, 16. tétel.) 161–163.

[235] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 226.

2.6 Felgyorsuló események

„Gróf Teleki a minap ebéd közben azt mondta, hogy minden reggel, amikor felébred, megcsípi magát, hogy megvan-e még, aztán azt mondja, hogy »Istennek hála megint eltelt 24 óra és nem történt semmi«. (...) Neki egyszerűen fel kell készülnie a legrosszabbra is, és ha mégsem következnék be, nagyon hálás lesz érte."

(John Flournoy Montgomery[236])[237]

1940. december 12. és 1941. április 3. között szinte minden megváltozott a magyar külpolitikában. Az ország a Jugoszláviával kötött örökbarátságtól eljutott a délvidéki bevonulásig, az önálló magyar politika bizonyítékának látszó szerződéstől a szinte teljes kiszolgáltatottságig. Ez alatt a bő négy hónap alatt Magyarország elvesztette két meghatározó alakját: Csáky István külügyminisztert és Teleki Pál miniszterelnököt.

A gyors változások sokkolták ugyan a magyar vezető elitet, de nem érték teljesen váratlanul. A Magyar Királyság sodródott az árral, de közben megpróbált belekapaszkodni az utolsó lehetőségekbe.

A Görögország elleni olasz támadás mellett volt egy másik fontos tényező, amely még közvetlenebbül érintette a magyar államot. Cincar-Marković már 1940 novemberében titkos tárgyalásokat folytatott Ribbentroppal és Hitlerrel a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásról. Azonban a megbeszélések nem hozták meg a németek számára a várt eredményt, így amikor Ribbentrop rábólintott a magyar–jugoszláv szerződésre, már tudta, hogy a délszláv állam csupán megnemtámadási szerződést akar aláírni a Harmadik Birodalommal.[238] Jugoszlávia helyzete meglehetősen nehéz volt. A magyarokkal kötendő szerződésre úgy tekintettek, mint az utolsó lehetőségre, amely esélyt adhat a németek ellen. Csáky is az egyezmény németellenes mivoltát hangsúlyozta Belgrád felé. Emellett Jugoszláviában a (szerb) társadalomban is jóval nagyobb volt a németellenes hangulat (bár közel sem akkora, mint ezt később állították). Amennyiben Cincar-Marković értesítette volna Csákyt a Németországgal megváltozott viszonyról, a magyar külügyminiszter minden bizonnyal visszalépett volna a barátsági szerződéstől, és Jugoszlávia elszigetelődött volna. Tehát magyar szempontból fájdalmas ez a jugoszláv lépés, de érthető.

[236] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[237] J. F. Montgomery beszélgetése gróf Teleki Pál miniszterelnökkel. Budapest, 1941. február 13. In: Roosevelt követe Budapesten. John F. Montgomery bizalmas politikai beszélgetései, 1934–1941. Szerk.: *Frank Tibor*. Corvina, Budapest, 2002. 182. sz. 317–318.

[238] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 223–224.

Viszont sokkal érdekesebb, hogy Ribbentrop, aki tudta, hogy a jugoszlávok nem akarnak csatlakozni a háromhatalmi egyezményhez, miért nem tájékoztatta a magyar külügyet. A magyar–jugoszláv szerződés így már nem volt a Német Birodalom érdeke, és később ez igen jelentős problémákat okozott. Ribbentrop hallgatagságára egyelőre nincs biztos válasz.

A paktum aláírása után egyből fény derült arra, hogy Németországnak ez nem tetszett. Csákyt ez akkor érthetően meglepte. Weizsäcker Sztójaynak kijelentette, hogy a szerződés kizárólag magyar–jugoszláv ügy, és nem fogadta el azt az állítást, hogy német kezdeményezésre történt volna.[239] Báró Villani Frigyes római követ is azt jelentette, hogy az olasz kormány hűvösen fogadta a magyar–jugoszláv egyezményt.[240] A legriasztóbb azonban Bartók László[241] zágrábi konzul üzenete lehetett, amelyben azt írja, hogy Gestapo[242]-ügynökök egyenesen tengelyellenesnek tartják a barátsági szerződést.[243]

Közben az angol külpolitikában is fontos változás állt be: a Neville Chamberlain[244] utolsó emberének tartott Lord Halifaxot a külügyminiszteri poszton Anthony Eden váltotta, aki amellett, hogy sokkal ellenségesebben viselkedett a tengelyhatalmakkal és azok szövetségeseivel, mint elődje, de a kelet-európai kérdésekben is inkább a csehszlovák és román emigráns politikusokra hallgatott.[245] Ez a folyamat odáig ment, hogy Cadogan államtitkár egy levelet is írt, amelyben kifejtette, hogy az angol kormány – korábbi nyilatkozataival ellentétben – miért nem fogadja el az első bécsi döntés rendelkezéseit sem.[246]

Barcza György január 28-i jelentése is a megváltozott angol közvéleményről szól. A követ kifejti, hogy sokan még mindig támogatják Magyarországot, helyeslik célkitűzéseit, és elfogadják, hogy a jelenlegi lépések a geopolitikai helyzet miatt szükségesek. Viszont azt is leírja, hogy egyre jobban

239 A berlini magyar követ szigorúan bizalmas jelentése a külügyminiszternek. 1940. december 19. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 530. sz. 788–789.

240 A zágrábi magyar konzul jelentése a külügyminiszternek. 1940. december 20. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 531. sz. 789–792.

241 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

242 Geheime Staatspolizei, (német) titkos államrendőrség.

243 A római magyar követ szigorúan titkos jelentése a magyar külügyminiszternek. 1940. december 20. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 533. sz. 793–794.

244 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

245 *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 244.

246 Alexander Cadogan, Foreign Office, levele Barcza György londoni követhez. Fénymásolat az angol eredetiről és magyar fordítása. London, 1941. január 30. RL, C/80. 3. doboz. Lásd: 5. Melléklet.

erősödik az a csoport, amely Magyarországot a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás óta Németország szövetségesének tekinti, szemben Romániával, amely megszállt ország, és nem rendelkezik saját akarattal.[247] Ez a nézet azt bizonyítja, hogy Romániának és a többi egykori kisantant államnak sokkal jobb volt a külföldön kifejtett propagandája, mint Magyarországnak. Sikerült elfeledtetniük ezekkel az angol körökkel, hogy a Románia területén állomásozó német csapatok a román kormány kérésére érkeztek. Teleki válaszában részletesen elemezte Románia és Németország viszonyát, és kérte Barczát, hogy ezt közvetítse a vezető angol köröknek is.[248]

Közben egy nappal Barcza jelentése előtt, január 27-én elhunyt a Magyar Királyság külügyminisztere, Csáky István gróf. Az 1940 decemberében folytatott jugoszláviai tárgyalásai alatt meghűlt, és ez ráment beteg veséjére. Halála nem azért volt igazán fájdalmas, mert kiemelkedően tehetséges diplomata lett volna. Voltak súlyos hibái, jelleme a legtöbb emberben nem keltett szimpátiát, néha túl engedékenynek mutatkozott, és végső soron az ő vétkének tekinthető az is, hogy a magyar–jugoszláv szerződésbe nem került bele a „clausula rebus sic stantibus" záradék. Viszont a főbb irányvonalakban támogatta Telekit, akivel már 1919-ben is együtt dolgozott a trianoni béketárgyalásokat előkészítő irodában.[249] Engedékenyebb volt ugyan a németekkel, mint a miniszterelnök, de még olasz diplomaták előtt is hangoztatta, hogy Hitlert őrültnek tartja.[250] Csáky összességében sokkal hajthatatlanabb volt, mint utóda, Bárdossy László addigi bukaresti követ, aki február 4-től[251] vette át a külügyek irányítását. Bárdossy is többnyire egyetértett a miniszterelnökkel, viszont lehetségesnek tartotta, hogy a németek megnyerik a háborút, és lehetetlennek, hogy a magyar diplomácia felveheti a versenyt a kisantant propagandával.[252] Későbbi miniszterelnöksége során végképp kiderült, hiába tehetséges politikus, közel sem olyan erős akaratú és hajlíthatatlan, mint Teleki volt.

Csáky halála és Bárdossy kinevezése között Teleki látta el ideiglenesen a külügyminiszteri posztot, így ő kapta meg Bakách-Bessenyey január 30-i igen lesújtó jelentését: ha Németország a délszláv állam területén kíván Gö-

247 Barcza György titkos jelentése Londonból Teleki Pálnak. 1941. január 28. MOL, K64. 84. csomó, 2. tétel: Angol–magyar viszony, 1941. (A továbbiakban: 84. csomó, 2. tétel.) 10–21.

248 Teleki Pál válasza Barcza György 1941. január 28-i jelentésére. 1941. március 12. MOL, K64. 84. csomó, 2. tétel. 22–31.

249 *Ablonczy B.*: Teleki Pál... i. m. 155.

250 *Cino, G.*: Ciano gróf naplója... i. m. 1939. április 20-i bejegyzés. 67.

251 Macartney szerint február 5. *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 594.

252 *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 252.

rögország ellen vonulni, Jugoszlávia fegyverrel fog ellenállni.[253] Február 2-án a belgrádi követ még egy hasonló jelentést küldött, ezúttal már Cincar-Markovićra hivatkozva. Ez a két jelentés volt az, amelyek vészjóslóan előre jelezték a magyar függetlenség végét.

Teleki innentől kezdve már látta, hogy mekkora veszélyben forog szeretett hazája, ezért megtette a kellő lépéseket. Március 3-án egy részletesen kidolgozott memorandumot juttatott el a washingtoni és a londoni követségekre, hogy Magyarország politikáját és törekvéseit megértesse az angolszász hatalmakkal.[254]

Ebben pontosan előre jelezte a háború végét, Németország vereségét és a kommunizmus egész Európát veszélyeztető megerősödését. Féltette Magyarország határait Romániától és Szlovákiától. Legfőbb célként tűzte ki, hogy Magyarország kimaradjon a harcokból, megőrizhesse hadseregét a háború utáni rendezésre. Hangsúlyozta a magyar állam szuverenitásnak fontosságát és a magyarság szabadságszeretetét. Kifejtette, hogy Magyarország független tudott maradni, míg a hasonló helyzetben lévő Dánia nem. Bírálta az angolszász hatalmakat, hogy a kisállamokat fegyveres ellenállásra szólítják fel, amikor az értelmetlen. Végül leírta, hogy Magyarország története során hogyan állt ellen Németországnak, és hogy az ország még jelen helyzetben is független, és felsorolta azon követeléseket, amelyeket nem teljesített a Harmadik Birodalomnak.

Teleki és Bárdossy közben egy másik, már-már kétségbeesett kísérletet is tett a függetlenség megőrzése érdekében. Nem hivatalos küldöttek tárgyaltak Svájcban, Svédországban és Portugáliában egyfajta szövetségről a semleges államok között, amelynek Magyarország is tagja lehetett volna. A kezdeményezés azonban a komolyabb tárgyalásokig sem jutott el, mivel az érintett országok tisztában voltak Magyarország szorított helyzetével, és nem vállalták a kockázatot, hogy egy ilyen szövetség miatt belekeveredjenek a világméretű konfliktusba.[255]

Március 14-én a miniszterelnök utasította Barczát, hogy tájékoztassa Edent arról, hogy tengelybarát megnyilatkozásait ne vegye komolyan. Azonban nem ez a közlés, hanem Eden válasza az igazán fontos. A külügyminiszter ebben kijelentette, hogy Magyarországnak a legsúlyosabb követ-

[253] A belgrádi magyar követ szigorúan bizalmas jelentése a külügyminiszternek. 1941. január 30. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 562. sz. 846–847.

[254] Gróf Teleki Pál miniszterelnök titkos feljegyzései a washingtoni és londoni magyar követnek. 1941. március 3. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 594. sz. 893–902.

[255] *Macartney, Carlile Aylmer:* Teleki Pál miniszterelnöksége, 1939–1941. Occidental Press, Budapest, 1993. 204.

kezményekkel kell számolnia, ha egy olyan ország ellen engedne át német csapatokat, amellyel Anglia jó kapcsolatot tart fenn. Még súlyosabb következményekkel járna, ha Magyarország maga is részt venne egy ilyen akcióban.[256] Ez az egyértelmű utalás csakis Jugoszláviára vonatkozhatott. Ez volt a második teljesen határozott angol kijelentés ezzel kapcsolatban, így az április 2-i Barcza-távirat sem érhette meglepetésként Telekit. Sőt a kormányfő olyannyira tisztában volt azzal, hogy Anglia miként reagálna egy Jugoszlávia elleni akcióra, hogy már ekkor azt tanácsolta Barczának, hogy amennyiben megszakadna a kapcsolat Magyarország és Nagy-Britannia között, a követ akkor is maradjon magánemberként Londonban.[257] (Amikor Barcza fontolóra vette Teleki kérését az esetleges lemondásról,[258] az új miniszterelnök, Bárdossy tartotta vissza, aki április 6-án arra utasította, hogy maradjon a posztján, a diplomáciai viszony változása esetén pedig Írországba helyeznék át.[259])

Ez a tanács sem nélkülözte a politikai szándékokat, Teleki Barczának igen fontos feladatot szánhatott. Macartney szerint az esetleges emigráns képviseletet Angliában Barcza vezette volna,[260] így érthető, hogy Teleki miért kérte, hogy a követ mindenképpen maradjon Londonban. Valamint ekkorra az Egyesült Államokban már jóval komolyabb előkészületek is zajlottak az emigráns kormány megszervezésére.[261]

Közben azonban a jugoszláv krízis egyre súlyosabb lett. Pál régensherceggen hatalmas nyomás volt, az angolszász hatalmak ellenállást követeltek, de ez az ország német megszállását jelentette volna. Végül az 1941. március 21-én tartott koronatanács a háromhatalmi egyezmény aláírása mellett döntött. A jugoszláv küldöttség Dragisa Cvetković[262] miniszterelnök és Aleksandar Cincar-Marković külügyminiszter vezetésével március 25-én írta alá Bécsben az egyezményhez való csatlakozást. Azonban mikor a küldöttség visszatért Belgrádba, azonnal letartóztatták őket, Pál régensherceget lemondatták, és a 17 éves II. Pétert ültették a trónra. Az államcsínyt Dusan Simo-

[256] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 600.; *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 262.

[257] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 600.

[258] Barcza György számjeltávirata rádión. 6140. 1941. április 5. MOL, K64. 84. csomó, 16. tétel. 215.

[259] Külügyminiszter számjeltávirata. 172/res.pol. Anglia és a jugoszláv konfliktus. Diplomáciai viszony megváltozása. Barcza esetleges áthelyezése Írországba. 1941. április 6. MOL, K64. 84. csomó, 16. tétel. 210.

[260] Valójában Barcza nem vezető, hanem „kontakt-ember" lett volna, lásd a következő fejezetben.

[261] Bővebben erről a következő fejezetben lesz szó.

[262] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

vić[263] tábornok hajtotta végre az SOE[264] segítségével, vérontás nélkül. Simović hiába látta át gyorsan a helyzetet, és közölte Hitlerrel, hogy az új kormány nem határolódik el a háromhatalmi egyezménytől, a Führer március 27-én már kiadta a parancsot a hadjárat azonnali előkészítésére.[265]

Azonban ez még nem volt akkor köztudott, amikor Hitler magához rendelte Sztójayt.[266] A követnek kifejtette, hogy amennyiben a jugoszlávok őrült politikája miatt esetlegesen háborúra kerülne sor, akkor számít Magyarország támogatására.[267] Cserébe nem szabna gátat a magyar revíziós követeléseknek, a Bácska, a Bánát, egy adriai kijárat és autonómiával ugyan, de akár még Horvátország is visszatérhet a Szent Koronához.[268] Egy nappal korábban a bolgár követ is hasonló revíziós ígéretet kapott a macedón területekre vonatkozóan.[269] Ribbentrop különgépet bocsátott Sztójay rendelkezésére, hogy még aznap tájékoztathassa kormányát a Führer álláspontjáról. Sztójay, aki mindig is teljesen elkötelezett volt a németek iránt, örömmel tett eleget ennek a feladatnak. Mivel a németeket igencsak sürgette az idő a Szovjetunió elleni háború időbeni megkezdése miatt, egy percet sem késlekedhettek. Ezért fontos volt, hogy azonnal megtudják Magyarország álláspontját is. Csakhogy a német követelések ismét akadályba ütköztek, az akadály pedig ezúttal is Teleki Pál volt.

Aznap, amikor Hitler értesítette a magyar kormányt terveinek egyes részleteiről, és még nyilvánvalóbbá vált, hogy háború lesz a Balkánon, Teleki a következő elhíresült beszédet mondta el Szatmárnémetiben:

„Magyarország minden körülmények között kitart eddigi semleges politikája mellett. Különben is ki ellen háborúznánk? A Felvidék a szlovák nép hazája lett. Kárpátalja egészen a mienk. Erdély magyarságának a nagyobbik része hazatért. Déli

[263] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[264] Special Operations Executive, magyarul Különleges Hadműveletek Végrehajtó Egysége, idegen országokban titkos akciókat végrehajtó brit ügynökség.
[265] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 268–271.
[266] Memorandum by an Official of the Foreign Minister's Personal Staff: Conversation between the Führer and Hungarian Minister Sztójay in the Presence of the Fireign Minister. Szigorúan titkos. Berlin, 1941. március 17. In: Documents on German Foreign Policy, 1918–1945. Series D, 1937–1945. The War Years. XII. kötet. 1941. február 1. – 1941. június 22. Főszerkesztők: *Smyth, Howard M. – Lambert, Margaret – Baumont, Maurice.* United States Printing Office, Washington, 1962. 215. sz. 369–371.
[267] *Nagybaczoni Nagy Vilmos*: Végzetes esztendők, 1938–1945. Gondolat, Budapest, 1986. 75.
[268] Hewel külügyminisztériumi főtanácsos feljegyzése Hitler Sztójay követtel folytatott beszélgetéséről. Berlin, 1941. március 28. In: A Wilhelmtsrasse és Magyarország... i. m. 372. sz. 560–561.
[269] A Führer megbeszélése Draganov bolgár követtel. 1941. március 27. Hitler hatvannyolc tárgyalása, 1939–1944. I. kötet. Szerk.: *Ránki György*. Magvető, Budapest, 1983. 20. sz. 270–271.

szomszédunkkal most közöttünk barátsági szerződést. A fennálló vitás kérdéseket minden bizonnyal megoldjuk majd baráti szellemben, külső beavatkozás nélkül. Ez a mi kettőnk dolga. Ne aggodalmaskodjunk hát! Főleg ne engedjünk a széthúzásnak. Megmaradásunk egyetlen előfeltétele, ha összetartunk, és a legnehezebb körülmények között is merünk bátran magyarok lenni."[270]

Azonban Hitler üzenetét Horthy túlságosan is lelkesedve fogadta, és egyből biztosítani akarta a német vezért támogatásáról, de Teleki és Bárdossy sikeresen lebeszélték erről. Később egy a Bárdossy-perben elhangzott vallomás szerint Teleki így kommentálta az esetet:

„A kormányzó harmincnégy alkalommal mondta nekem, hogy sohasem fog idegen érdekekért háborút viselni, és most egyszerre megváltoztatta a véleményét."[271]

Végül másnap sikerült némileg visszafogni Horthyt, és kompromisszumra jutni. A kormányzó válaszlevelét Sztójayval juttatta el Hitlerhez.[272] Ebben üdvözölte a német tervet, és szorgalmazta a két ország hadvezetésének megbeszéléseit. A levélnek azonban két nagyon fontos, félreérthető részlete volt:

„Excellenciád volt olyan szíves Sztójay követnek kilátásba helyezni, hogy a Wehrmacht főparancsnoksága felveszi a kapcsolatot a magyar hadvezetéssel. E kapcsolat felvétele elé őszinte melegedéssel tekintek."

„Az utóbbi napokban Jugoszláviában lejátszódó események megfigyelése arra enged következtetni, hogy Jugoszlávia aligha jutott volna el eddig a lépésig bizonyos szovjetorosz befolyások nélkül. Az ezáltal keletkezett helyzet leleplezi az orosz célkitűzések körvonalait, amelyek szolgálatukba állítják a közös szláv alapot. Emellett természetesen figyelembe kell venni a román államvezetés mindig ellenséges érzelmeit is."[273]

Az előbbi kijelentés alapján a németek azt a következtetést vonták le, hogy Magyarország fegyveresen is támogatja a Jugoszlávia elleni hadjáratot, míg az utóbbi bekezdéssel Teleki azt akarta sugallni, hogy a szovjet és román veszélyre hivatkozva a magyar állam csak elvi támogatást tud nyújtani. Horthy levele mindenesetre semmilyen konkrétumot nem tartalmazott, és csupán egyfajta kapcsolatfelvételről írt, amely még nem jelentette a magyar részvételt.

Végül Eberhard Kinzel ezredes érkezett Budapestre, és átadta Werthnek azt a jegyzéket, amelyben a német hadvezetés öt hadtest aktív részvételét

[270] Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 84.
[271] Rassay Károly tanúkihallgatása. In: Bárdossy László a Népbíróság előtt. Szerk.: *Pritz Pál*. Maecenas, Budapest, 1991. 172–189. 175.
[272] Sztójay számjeltávirata. 5997. 1941. március. 29. MOL K64, 84. csomó, 16. tétel. 233.
[273] Horthy Miklós levele Hitlerhez a magyar kormánynak Jugoszláviával szemben támasztott igényeiről és a német–magyar katonai együttműködésről. In: Horthy Miklós titkos iratai... i. m. 54. sz. 372–375.

kéri a Jugoszlávia elleni támadásban.[274] Werth levelében azonnal kilátásba helyezte a kért csapatok mozgósítását.[275]

Innentől kezdve a március 28-án történt események a szakirodalomban zavarosak és esetenként tévesek. Czettler Antal az aznapi *Minisztertanács* eseményeit Hóman Bálint vallás- és kultuszminiszter feljegyzéseire hivatkozva úgy közli, hogy ezen a magyar kormány engedélyezte a német csapatok átvonulását.[276] Valójában a Minisztertanácsi Jegyzőkönyv szerint ez nem így történt. A jugoszláviai helyzet előadása után csak egy olyan megjegyzés található, amely szerint esetleges (német) katonai akció esetén katonai feladat lesz annak (magyar) mértékét és taktikáját megbeszélni.[277]

Valóban elhangzott a német csapatok Magyarországon való átengedése, de csak olyan formában, hogy Hitler és Ribbentrop megköszönte ezt Bárdossynak, amikor hivatalos bemutatkozó látogatásán Berlinben volt.[278] Azokról a csapatokról volt szó, amelyek Romániába mentek, és a hadjáratban (Bulgárián keresztül) szándékozták ezeket bevetni. Ezen a tanácson a magyar kormány nem adta jóváhagyását a német csapatok átvonulásához, miközben Werth Henrik már kilátásba helyezte a magyar hadtestek mozgósítását is.

Macartney szerint a katonák sürgetése miatt (minden bizonnyal Werth) a kormány még megállapodott abban, hogy a következő feltételek beteljesülése esetén lép:

1. Ha Jugoszlávia mint állam széttagolódik, vagyis ha a horvátok kikiáltják függetlenségüket.
2. Ha a Délvidéken a magyar kisebbség biztonságát szerb katonai akció veszélyezteti.
3. Ha vákuum keletkezik a Délvidéken a német katonai akció következtében. Ilyen esetben Magyarország minimális katonai erőt szándékszik alkalmazni, amely elég lenne a vákuum betöltésére, vagyis nem többet, mint három-négy hadosztályt.[279]

Ha német szempontból vizsgáljuk Magyarország helyzetét 1941. március 28-án, akkor egyik oldalon volt egy mindenben együttműködő katonai szárny Werth Henrik vezetésével, amelyet (a Horthy-levél német felfogása alapján) a kormányzó is támogatott. Míg a másik oldalon ott volt a Teleki vezette kormány, amely akadékoskodott egy olyan helyzetben, amikor az események igencsak felgyorsultak, és konkrét katonai akciót csak a bizonyos

[274] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 276.
[275] *Juhász Gy.*: A Teleki-kormány külpolitikája... i. m. 296.
[276] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 277.
[277] Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1941. március 28. MOL, K 27. (1941. 03. 28.) 71–72R/75. Lásd: 6. Melléklet
[278] Uo.
[279] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 607.

„vákuum" kialakulása esetén helyezett kilátásba (arról nincs szó, hogy az első két esetben milyen lépéseket tesz Magyarország). Bár a magyar vezetők erről még nem tudtak, de Hitler ekkorra már elhatározta, hogy mindenképpen megtámadja Jugoszláviát. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a kormányüléseken, ha Werth nem is vett részt, de ott volt Bartha Károly honvédelmi miniszter, aki a vezérkari főnököt mindenről értesítette. Werth pedig tájékoztatta a német hadvezetést a birtokába jutott információkról. A *Wehrmacht* hadinaplójában fel is jegyezték március 31-én, hogy *„Magyarországon még mindig nincs katonai készülődés, és nem is mutatnak hajlamot rá."*[280]

Teleki március 28-án le akart mondani, elsősorban arra hivatkozva, hogy nem tudja kellő erővel képviselni Németország felé a szövetségesi hűséget és a közös akció gondolatát. Bárdossy és Keresztes-Fischer azonban meggyőzték, hogy maradjon, mivel kizárólag ő tudja bölcsen képviselni a nemzet érdekeit.[281]

A miniszterelnök eközben nem hagyta fel „titkos" tevékenységét sem. Kidolgozott egy lehetőséget arra is, ha Magyarországnak mégis részt kellene vennie a Jugoszlávia elleni hadjáratban. Ez a fentebb felsorolt lehetőségek harmadik pontjára vonatkozott. A lehetséges „vákuum" kialakulása ugyanis azt jelentette, hogy a Délvidéken az ott élő népi németek kikiáltják az úgynevezett *„Prinz Eugen Gau"*-t, amely egy teljesen náci irányítás alatt álló, Hitlerhez hű állam lett volna, így Magyarországot teljesen körülvette volna a Harmadik Birodalom és csatlósai. Ezért két hűséges munkatársának, a *Nemzetpolitikai Szolgálatot* és az *Országos Társadalombiztosító Intézetet* vezető Kovrig Bélának, valamint az *Államtudományi Intézet* igazgatójának, Rónai Andrásnak április 1-je reggelén meghagyta, hogy készítsenek el egy tanulmányt arról, hogy a Prinz Eugen Gau létrejötte mennyire lenne veszélyes Magyarország számára. Ezt el kívánta juttatni külön futárral az angolszász hatalmakhoz. Térképeket és statisztikákat is kért.[282] Kovrignak és Rónainak meghagyta, hogy a továbbiakban miként folytassák a munkát nélküle, és készüljenek előre a majdani béketárgyalásokra.[283] Tehát Teleki ekkor már készült valamire.

Teleki 1941. április 2-án este hívta fel telefonon Rónait, és még aznapra kérte a dokumentációt, de Rónai azt válaszolta, hogy azt csak másnap reggelre tudja elkészíteni. Teleki csupán annyit válaszolt bosszúsan, hogy az már

[280] Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht, 1940–1945. I. Kötet. 1940. augusztus 1. – 1941. december 31. Szerk.: *Hans-Adolf Jacobsen*. Bernard & Graefe, Frankfurt am Main, 1965. 1941. március 31-i bejegyzés. 371–372.
[281] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 279.; *Juhász Gy.*: A Teleki-kormány külpolitikája... i. m. 299–300.
[282] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 611–612.
[283] *Rónai András:* Térképezett történelem. Magvető, Budapest, 1989. 292–293.

késő, és lecsapta a kagylót.[284] Nem igazán világos, hogy miért akarta Teleki a tanulmányt azonnal, és mire értette azt a kijelentését, hogy „az már késő". Ha elfogadjuk az öngyilkosságot, akkor azt az orvosi jelentést is el kell fogadnunk, amely alapján Teleki azt nem előre eltervezett szándékkal tette, hanem lelkiállapotának és ítélőképességének (Bakay professzor szerint agyában vérrög keletkezett[285]) gyors változása, vagy megkérdőjelezhető elmélet szerint a Barcza távirat miatt, így a telefonbeszélgetés alkalmakor ez még nem tisztázódhatott benne. Macartney szerint is a miniszterelnök teljesen nyugodt lelkiállapotban volt, amikor este Yolland professzornál és Baranyai Lipótnál tett látogatást,[286] tehát ha öngyilkosságot követett is el, a Rónaival folytatott beszélgetéskor még nem született meg elméjében ez a gondolat. Így valószínűsíthető, hogy másnapra a miniszterelnöknek még volt más terve is.

Közben még március 30-án Friedrich Paulus[287] tábornok Magyarországra érkezett, hogy a Kinzel-jegyzéknek megfelelően Werth Henrikkel megbeszélje a Wehrmacht és a magyar haderők együttműködését. Megállapodtak, hogy a hadjáratban résztvevő három magyar hadtestet (plusz kettőt tartalékban) az OKW[288] parancsnoksága alá helyezik, és a német terveknek megfelelően április 12-én lépnek akcióba. Ezeknek az alakulatoknak kellett volna a Duna-Tisza közén és a Tisza bal partján előrenyomulniuk, ezzel támogatva a 2. német hadsereget.[289] Werth azonban úgy tárgyalt a magyar részvételről Paulusszal, hogy erre nem volt felhatalmazása. A német tábornok még egy rövid látogatást tett Horthynál, majd a következő nap már azt jelentette főparancsnokságán, hogy megállapodott a magyar vezérkarral.[290] Amikor Werth a kormányzóhoz fordult, már nem a felhatalmazást vagy a jóváhagyást kérte a tárgyalásokra, hanem csak az engedélyezést a mozgósításra (ehhez kellett a kormány, a kormányzó és a honvédelmi miniszter jóváhagyása).[291]

[284] Uo. 293–295.
[285] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 621.
[286] Uo. 619.
[287] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[288] Oberkommando der Wehrmacht, (német) a fegyveres erők főparancsnoksága.
[289] *Dombrády Lóránd*: Werth Henrik, akiről nem beszélünk. Argumentum, Budapest, 2005. 116.
[290] War Journal of Generaloberst Franz Halder, Chief of the General Staff of Supreme Command of the German Army. VI. kötet. 1941. február 21. – 1941. július 31. Archives Section, Fort Leavenworth, Kansan, USA. Document NO. N–16845–F. 1941. március 1-i bejegyzés. 43–44.
[291] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 614.

Teleki, mikor ezt megtudta, összeveszett Werthtel, utána pedig Bárdossyval együtt Horthyhoz mentek, és meggyőzték, hogy a magyar lépésekről az április 1-jén összeülő Legfelsőbb Honvédelmi Tanács döntsön.[292]

Április 1-jén reggel a németek már követelték, hogy a Werth–Paulus megállapodáshoz azonnal tartsa magát a magyar fél.[293] A *Legfelső Honvédelmi Tanács* csak este 6 órakor ült össze,[294] és itt is csupán Werth és Bartha volt egyértelműen a németek teljes támogatása mellett. A vezérkari főnök kifejtette véleményét, miszerint rossz fényt vetne a magyar vezetésre, ha eltérnének a március 30-i katonai megállapodástól, az akció megindításával nem várhatnak Jugoszlávia széteséséig, és nem lehet politikai okokra hivatkozva leállítani a hadműveleteket a történelmi országhatárnál. Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter és Hóman Bálint vallás- és kultuszminiszter mérsékelten támogatták ugyan Werth elképzeléseit, de a vezérkari főnök számára is hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a Tanács nem fogja elfogadni a németek teljes kiszolgálását jelentő tervet.[295]

Azonban azt már mindenki elismerte, hogy nem lehet teljesen ellentmondani a Hitler akaratának. A Tanács végül egy „kérvényt" küldhetett a németeknek, hogy lehetőség szerint ne használják Magyarországot felvonulási területnek,[296] és Teleki kiharcolta saját álláspontját, amely alapján a magyar haderő nem csatlakozik a némethez, nem vesz részt az offenzívában, és amennyiben a már korábban ismertetett okok miatt beavatkozni kényszerül, kizárólag Horthy irányítása alatt teszi ezt.[297] Engedély csupán arról született, hogy Werth és Teleki egyeztessenek öt hadtest mozgósításának előkészítéséről, amikor a vezérkari főnök tárgyalásai alapján az azonnali mozgósításra lett volna szükség.[298] Werth le is akart mondani, de ezt Horthy nem fogadta el. A magyar hadseregen belül is bizonytalanságot váltottak ki a mozgósításról szóló ellentétes hírek.[299] Teleki a későbbiekben próbálkozott azzal is, hogy csökkentse a tervezett mozgósításban részt vevő alakulatok számát.[300]

Érdekes a fentebb említett „kérvény" esete és annak lehetséges hatásai. Az erre vonatkozó információk hiányosak ugyan, maga a kérvény ez idáig

[292] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 614–615.; *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 288–289.
[293] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 616.
[294] Náray szerint délután öt órakor. Náray Antal visszaemlékezése, 1945. Szerk.: *Szakály Sándor*. Zrínyi, Budapest, 1988. 44.
[295] *Dombrády L.*: Werth Henrik, akiről nem beszélünk... i. m. 118–119.
[296] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 295.; *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 616–619.
[297] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 616–617.
[298] A mozgósításra végül április 4-én, Teleki halála után került sor.
[299] *Dombrády L.*: Werth Henrik, akiről nem beszélünk... i. m. 119–120.
[300] *Macartney, C. A.*: Teleki Pál miniszterelnöksége... i. m. 279.

nem került elő, és arról sincsen adat, hogy melyik magyar kormányzati vagy katonai szerv küldte ezt, és ki volt a „címzett" német oldalon. Azonban több utalás is létezik egy, esetleg több ilyen iratra. Részlegesen szóba került a Bárdossy-perben, Horthy pedig személyesen közölte Macartney professzorral, hogy több ilyen jegyzék is született.[301] Rónai András, Teleki bizalmi munkatársa szerint is mindent megtett Teleki, hogy a németek ne vonuljanak át az országon.[302] Találhatóak utalások Ulrich von Hassell[303] német diplomata naplójában, aki többször leírta, hogy április 2-án meghiúsultak azok a magyar törekvések, amelyek a németek átvonulását akadályozták volna.[304] Az MTI – végül ki nem adott – közleményében pedig arról tájékoztatott, hogy a vezérkar kérésére semmilyen hírt nem adnak le a német csapatszállításokról.[305]

Teleki még április 1-jén is szembement a német akarattal. A német hadvezetés követelte a Werth–Paulus egyezmény betartását, de ez a miniszterelnök ellenállásán megbukott. Tehát a német törekvéseket nemcsak gátolta Teleki, hanem igyekezett is meghiúsítani minden olyan tervet, amely magyar részről Jugoszlávia ellen irányult.

A jegyzőkönyvbe végül a következő pontok kerültek be:

1. A magyar honvédség csak akkor indítja meg akcióját, ha Horvátország kikiáltja függetlenségét. Szerb támadás vagy provokáció, illetve a délvidéki magyar kisebbség üldözésének esetére a magyar kormány fenntartja cselekvési szabadságát.
2. A magyar honvédség nem lépi át a Duna–Dráva vonalat.
3. A honvédelmi miniszter és a vezérkari főnök felhatalmazást kap a katonai előkészületek megtételére, valamint az esetleg szükséges német–magyar katonai megbeszélések folytatására. A végső rendelkezés – így a mozgósítás elrendelése is – azonban a kormányzó hatáskörébe tartozik.
4. A magyar alakulatok a kormányzó főparancsnoksága alatt állnak, és semmiképpen nincsenek alárendelve az *OKW*-nak.

A jegyzőkönyvet azzal a záradékkal toldották meg (Teleki indítványozta), hogy tekintettel Anglia és az Egyesült Államok kimeríthetetlen erőforrásaira, Magyarországnak minden körülmények között távol kell maradnia a világméretű konfliktustól.[306]

[301] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 616.
[302] *Rónai A.*: Térképezett történelem... i. m. 295.
[303] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[304] *Hassell, Ulrich von*: Vom anderen Deutschland. Aus den nachgelassenen Tagebüchern, 938–1944. Atlantis, Zürich, 1947. 1941. április 2-i bejegyzés. 197–198.
[305] Ki nem adott közlemények. 1941. április 3. 14:55. MTI „kőnyomatos" hírek. Napi tudósítások, 1920–1944. (1941. 04. 03.) 2. (http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&q=DATE%3D1941.04.03--1941.04.03_&s=SORT&m=69&a=rec, 2014. június 3.)

Ha összegezve vizsgáljuk, hogyan reagált a magyar kormány Németország Jugoszlávia ellen tervezett katonai akciójára, megállapítható, hogy amennyire az adott helyzetben lehetséges volt, elutasította azt. Egyrészről volt ugyan egy Paulus–Werth-megállapodás, amely nélkülözött minden politikai támogatást, így nem tekinthető érvényesnek, bár a német hadvezetés követelte annak betartását. Ezzel szemben a *Minisztertanács* a német csapatok átvonulásához sem járult hozzá, sőt még egy kérvény is született, hogy a Wehrmacht ne használja felvonulási területnek Magyarországot. Bár ez a kérvény nem helyezett kilátásba semmilyen szankciót arra az esetre, ha a Harmadik Birodalom ezt nem fogadná el, de ennek logikus okát maga Horthy vázolta fel: érvelése szerint a magyar ellenállást a németek egy órán belül letörnék, és tetszésük szerint bombázhatnák Budapestet.[307] Mikor a Jugoszlávia ellen induló német haderő felvonult Magyarországon, akkor durván megsértette egy szuverén állam területét. Érthető módon ennek a szuverén államnak, Magyarországnak a vezetősége már nem mert további ellenállási lépéseket tenni, amikor április 3-án reggel német tankok zajától ébredve értesült a kormányfő váratlan haláláról.

A független magyar politika utolsó lépéseit áttekintve még meg kell vizsgálni Barcza György londoni követ április 2-i táviratát, amelynek tartamát e sorok szerzője szerint túlértékeli a magyar történettudomány. A londoni követ távirata az esti órákban, 20-21 óra között érkezhetett meg a külügyminisztériumba, ahol Teleki elolvasta.[308] Ebben a következő fontos pontok voltak:

„1. *Amennyiben a magyar kormány eltűri, sőt elősegíti, hogy német hadsereg Magyarországra bevonulna, azt katonai bázisnak használja Jugoszlávia ellen, Anglia részéről diplomáciai viszonyunk megszakításával és annak összes következményeivel okvetlen számolni kell.*

2. *Ha azonban Magyarország e támadáshoz bármilyen indoklással (Jugoszlávia területén magyarok megvédése) csatlakoznék, úgy Nagy-Britannia és szövetségesei (Törökország, esetleg idővel Szovjet) hadüzenetével is kell számolni. Ezen esetben, angolok végső győzelme esetén, magatartásunk alapján, mint Anglia és Amerika nyílt ellensége leszünk megítélve, sőt az örök baráti szerződés flagráns megsértésével leszünk megvá-*

[306] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 294.; Náray Antal visszaemlékezése... i. m. 52–53.
[307] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 617.
[308] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 619.; *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 301.; *Ullein-Reviczky Antal*: Német háború – orosz béke. Magyarország drámája. Európa, Budapest, 1993. 86.; (Újpétery szerint ez a kora délutáni órákban történt) *Újpétery Elemér*: Végállomás Lisszabon. Hét év a magyar királyi külügy szolgálatában. Magvető, Budapest, 1987. 161.

dolva, mert itt szerződést úgy értelmezik, hogy éppen béke érdekében Jugoszláviával szemben is területi igényeink érvényesítéséről egyelőre lemondottunk. Egyesült Államok, amelynek magatartása már teljes mértékben azonos Angliáéval, és amelynek nyílt csatlakozása Angliához okvetlenül várható, sőt hajózási incidensek folytán nemsokára is beállhat, velünk szemben analóg magatartást fognak tanúsítani."[309]

A táviratban leírtak valóban nagyon súlyos állítások, és sokan e levél hatásának tekintik, hogy Teleki az üzenettől mély depresszióba esett, és öngyilkos lett.[310] A tartalmat vizsgálva levonhatóak ilyen következtetések, és ez az üzenet jelentheti a magyar semlegességi politika végét, és előrevetítheti Teleki sorsát. De nem szabad figyelmen kívül hagyni az egyéb befolyásoló tényezőket és a korábbi lépéseket. A miniszterelnököt nem érhette teljesen váratlanul az angol állásfoglalás, hiszen már 1940 októbere óta tudott erről Cadogan és Eden egyértelmű és határozott nyilatkozatai alapján. Talán erre utal az is, amit Bárdossy előtt mondott: *„Tudtam, tudtam, hogy ez lesz a következménye."*[311] Telekinek így fél éve volt arra, hogy kidolgozzon egy megoldást arra az esetre is, ha ez a helyzet bekövetkezne. Teleki minden bizonnyal reménykedett is abban, hogy a *Foreign Office* megértő lesz, de a „helyzet" bekövetkezett, és volt egy kidolgozott megoldási lehetőség is, az egyetlen, ami még számításba jöhetett: az emigráns kormány létrehozása.

De Telekinek nem volt már lehetősége arra, hogy egy emigráns magyar kormányt vezessen. 1941. április 2-ról 3-ra virradó éjjel tragikus körülmények között meghalt. Április 3-án a német csapatok teljes erődemonstrációt tartva vonultak el Budapest mellett, egy motorizált egység pedig áthaladt a fővároson.[312] Április 6-án megindult a Harmadik Birodalom támadása a Jugoszláv Királyság ellen, április 11-én reggel – a jugoszláv állam szétesése után – a magyar haderő megkezdte bevonulását a Bácskába és a baranyai háromszögbe.[313] Anglia megszakította diplomáciai kapcsolatait a Magyar Királysággal – de hadüzenet nem érkezett. Megszűnt az önálló magyar politika.

[309] A londoni magyar követ számjeltávirata a külügyminiszternek. 1941. április 2. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 681. sz. 991–992.

[310] *Horthy M.*: Emlékirataim... i. m. 229–230.; *Ullein-Reviczky A.*: Német háború – orosz béke... i. m. 86–87.; *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 305.; Bárdossy László felszólalása az utolsó szó jogán. In: Bárdossy László a Népbíróság előtt... i. m. 319–353. 335–336.

[311] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 301.

[312] The Minister in Hungary to the Foreign Ministry. Budapest, 1941. április 5. In: Documents on German Foreign Policy, 1918–1945... i. m. D, XII. 267. sz. 458–460.; *Rónai A.*: Térképezett történelem... i. m. 295–296.; *Zsitvay Tibor*: Magyarország, 1921–1941. Palatinus, Budapest, 1999. 555.; valamint számos egyéb visszaemlékezés és jelentés.

[313] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 316.

3. Az emigráns kormány terve

„Nem volna-e ajánlatos, gondoskodni arról, hogy mindkét eshetőségre a nyugati szövetséges országokban egy közismert nevű magyar politikus, ki a mostani kormányzatunk bizalmát teljesen bírja, de aki szükség esetén Budapest sorsától függetlenül is képviselhetné nemzetünk ezeréves érdekeit?"

(Pelényi János)[314]

Gróf Teleki Pál második miniszterelnöksége alatti külpolitikájának célja végig a független és önállóan cselekvő Magyarország megerősítése és megtartása volt. Németbarátnak nem tekinthető külpolitikája határozott volt, amelynek bizonyos részletei kevésbé közismertek. Az Anschluss után a Harmadik Birodalomnak közös határa lett a Magyar Királysággal, amely így fokozott veszélyt jelentett utóbbi külpolitikai mozgásterére. Ezért előkészületek történtek egyes politikusok esetleges külföldi működésének elősegítésére. A második világháború kirobbanása után, valamint az 1941-es balkáni krízis idején magyar részről felmerült az az elképzelés is, hogy a magyar függetlenség megőrzésére egy, az Egyesült Államokban, vagy Nagy Britanniában létrehozott, a szövetségesek által is elismert emigráns kormány lenne a legmegfelelőbb.

Teleki Pálnak az emigráns kormány létrehozására tett törekvéseit nem vizsgálta még kellő odafigyeléssel a magyar történettudomány. Szinte minden ezzel foglalkozó tanulmány külföldön jelent meg, ott élő magyar származású történészek és értelmiségiek tollából (később némelyiket Magyarországon is publikálták), de ezek is egymástól függetlenül, és nem, vagy csak kevésbé összegezték a rendelkezésre álló adatokat és kutatási eredményeket.[315] Pedig, ha összeszedjük a „morzsákat", egy olyan aprólékosan kidolgozott tervet ismerhetünk meg, amely közel állt a megvalósításhoz, és Telekit halála gátolta meg abban, hogy ezt a kormányt létre is hozza.

[314] *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 158.

[315] *Pelényi, John*: The Secret Plan for a Hungarian Government in the West at the Outbreak of World War II. The Journar of Modern History, XXXVI. évf. (1964) 2. sz. 170–177.; *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 155–170.; *Kádár Lynn Katalin*: Eckhardt Tibor amerikai évei, 1941–1972. L'Harmattan, Budapest, 2006.; *Eckhardt T.*: Visszaemlékezések, 1941–1943... i. m.; *Török B.*: Farkas esz meg... i. m.

3.1 A Teleki-Pelényi-terv

„Az események oly gyorsasággal perdülnek le, hogy ami ma még keresztülvihető volna, az holnap már lehetetlenné válik."

(Pelényi János)[316]

Németország fokozatos erősödése nyomást gyakorolt Magyarországra, az Anschluss után pedig közvetlen veszélyt jelentett a már szomszédos nagyhatalom.[317] Az emigráns kormány tervét először Pelényi János washingtoni követ vetette fel Csáky Istvánnak[318] 1938 szeptemberében,[319] majd a rá következő év tavaszán egy memorandumot juttatott el a külügyminiszternek és a miniszterelnöknek.[320] Június–július folyamán[321] pár hetet Magyarországon töltött, amikor személyesen is tárgyalt Telekivel,[322] és valószínűleg az emigráns kormány tervei miatt felkereste Bánffy Miklós volt külügyminisztert[323] is.[324]

Memorandumában kifejtette, hogy amennyiben kitörne egy újabb világháború, és Magyarország tagja lenne valamelyik katonai tömbnek, úgy mindenképpen szükséges lenne a diplomáciai képviselet az ellenséges szövetségben is. Példaként az első világháború időszakát említette, amikor a lengyel politikusok megosztva dolgoztak a hadviselő feleknél, míg Magyarország csupán a Központi Hatalmak államaival tartott fenn kapcsolatot, ez pedig rendkívül hátrányosan befolyásolta az ország háború utáni megítélését.[325]

Pelényi két lehetséges variációt vázolt fel arra, hogyan keveredhet bele Magyarország a háborúba, ha az kitör:

1.Politikai hatalomátvétel: Magyarország a német táborba kényszerül hirtelen vagy fokozatosan, külső vagy belső nyomásra, ami lehet államcsíny vagy koalíciós kormány valamely németeket támogató párttal. Ebben az esetben a magyar állam rövid úton elvesztené függetlenségét.

2.Megszállás: Magyarország területét elfoglalják a németek, és szuverenitása teljesen megszűnik.[326]

Mindkét esetben szükségesnek tartotta, hogy a nyugati szövetséges hatalmaknál legyen olyan politikus, akit nemzetközi szinten elismernek és alkalmas Magyarország képviseletére. Az első esetben ez azért fontos, mert egy ilyen vezető politikus ellensúlyozhatja a Magyarországon uralkodó nem legitim kormány lépéseit, második esetben pedig gyakorlatilag magát a megszállás miatt megszűnt országot jelképezné. Pelényi ezt a politikust „külföldi megbízottnak" nevezte.[327]

Fontosnak vélte azt is, hogy a külföldi megbízott amellett, hogy jó kapcsolatokat épít ki a nyugati hatalmak kormányaival, biztosítva legyen anyagi szempontból is. Amennyiben pedig a helyzet veszélyessé válik, a nyugati szövetséges országokban a kormányok bizalmát legjobban élvező diplomaták (követek) még kellő időben lemondanak posztjukról, hogy megőrizhessék hitelüket, és magánemberként megtarthassák jó kapcsolataikat, valamint ha egy esetleges hadiállapot beállta után diplomataként kiutasítják őket, már magánemberként sem maradhatnának.[328] (Az is bizonyítja, hogy Telekinek szándékában állt ezt a tervet végrehajtani, hogy kérte Barcza György londoni követet, hogy a diplomáciai kapcsolatok megszűnése esetén is maradjon Nagy-Britanniában magánemberként, Pelényi pedig a miniszterelnök beleegyezésével lemondott washingtoni követi posztjáról, miután Magyarország

316 *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 161.

317 *Pelényi, J.*: The Secret Plan for a Hungarian Government in the West at the Outbreak of World War II... i. m. 170.

318 Ezzel kapcsolatban érdekesség, hogy Csáky csak 1938 decemberétől foglalta el a külügyminiszteri posztot, Pelényi szeptemberi látogatásakor még Kánya Kálmán volt a külügyminiszter, ezért lehetséges, hogy az első egyeztetések vele folytak le. Pelényi egy rövid időre 1939 januárjában is Magyarországon járt, lehetséges, hogy ekkor tárgyalt Csákyval. Pelényi János levele Csáky Istvánnak. 3433/1938. Washington, 1938. december 19. MOL, K106. Washingtoni Követség (A továbbiakban: K106). 8. csomó, 1/b. tétel: Pelényi János személyes iratai, 1938–1941. (A továbbiakban: 8. csomó, 1/b. tétel.) 189–191.

319 Pelényi János távirata a külügyminisztériumnak hazautazásáról. 1938. augusztus 4. MOL, K106. 8. csomó, 1/b. tétel. 68.

320 *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 156.

321 Jegyzőkönyv a követség átadásáról. 1939. június 17. MOL, K106. 8. csomó, 1/b. tétel. 156.

322 A találkozás időpontját Borbándi és Pelényi később tévesen augusztusra adták meg. *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 156.

323 Bánffy Miklós Bethlen István kormányában töltötte be a külügyminiszteri posztot 1921. április 14. és 1922. december 19. között.

324 Pelényi levele gróf Bánffy Miklós miniszternek. Washington, 1939. április 8. MOL, K106. 8. csomó, 1/b. tétel. 173.

325 *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 158.; *Pelényi, J.*: The Secret Plan for a Hungarian Government in the West at the Outbreak of World War II... i. m. 173.

326 *Pelényi, J.*: The Secret Plan for a Hungarian Government in the West at the Outbreak of World War II... i. m. 173.

327 *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 159.

328 *Pelényi, J.*: The Secret Plan for a Hungarian Government in the West at the Outbreak of World War II... i. m. 174.

csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez.[329]) A posztjukról lemondott diplomaták, úgynevezett „kontakt-emberek", pedig a legcélratörőbben tudnák segíteni a „külföldi megbízottat", vagy esetleg egy ideig ők maguk is betölthetnék annak szerepét.

A memorandum végén Pelényi kifejtette, hogy ez a terv a gyakorlatban kivitelezhető, és legjobb példa rá az Edvard Beneš vezette csehszlovák emigráns csoport, amely a müncheni egyezmény után azonnal az Egyesült Államokba utazott, és megkezdte politikai tevékenységét.[330]

Magyarországon a *Tájékoztató Osztály* felelt a bizalmas külföldi propagandáért és diplomáciai tevékenységekért, így a *Miniszterelnökség* V. osztályán is folyamatos volt a munka. A külföldre küldött személyek feladatainak fontossága és körülményei a következőképpen kerültek meghatározásra:

„Magyarországnak a külföldi közvélemény felvilágosítása céljából a külföldön tartózkodó magyarok megszervezett munkájára ma múlhatatlanul szükség van. Ezt a munkát vállalni és annak minden erőnkből megfelelni igyekezni elsőrangú honpolgári kötelesség. (...)

Ezt a felvilágosító és barátszerző munkát hivatalos apparátus csak igen kis mértékben végezheti el. (...) *Aminek hivatalos propaganda íze van, az a célját ritkán éri el. Így ez a feladat szinte teljes egészében az egyes ember munkájára hárul.*[331]

Az alapelvekhez ragaszkodva az osztály folyamatosan készítette a terveket egyes „magánszemélyek" külföldi akcióihoz, kiszámítva a várható anyagi költségeket is.[332]

---

329 A *The New York Times* 1940. december 1-i, 2-i és 29-i száma részletesen számolt be a követ lemondásáról.

330 *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 160–161.; *Pelényi, J.*: The Secret Plan for a Hungarian Government in the West at the Outbreak of World War II... i. m. 175.

331 Bizalmas tájékoztató a külföldre utazó magyarok részére. Töredékes anyag, pontos dátum és szerző nélkül. MOL, K30. 1. csomó, B/8. tétel: Kiutazási ügyek és kiküldetések. (A továbbiakban: 1. csomó, B/8. tétel.) 1–2.

332 Jegyzetek a költségvetéshez. – A kölcsönösszeg kiszámítása. Három személy USA-beli útja és politikai munkaprogramja. 1939. november 9. MOL, K30. 1. csomó, B/8. tétel. 10–11.

3.2 A Teleki–Pelényi-terv gyakorlati kivitelezése

„Felkérem Nagyméltóságodat, hogy ezen felelősségteljes megbízást elvállalni, és Magyarország kormányzója következő rendelkezései szerint eljárni méltóztassék."

(Teleki Pál)[333]

A miniszterelnök kezdettől fogva nagy érdeklődést mutatott a washingtoni követ javaslatai iránt. Amikor Pelényi 1939 augusztusában szabadságát Magyarországon töltötte, találkozott Telekivel, aki beszélgetésük során kifejtette, hogy amennyiben a memorandumban ismertetett feltételek beteljesülnek, és Magyarország függetlensége veszélybe kerül, azon nyomban külföldre utazik, ha repülőgéphez jut még.[334]

Előkészítésképp Pelényi a Külügyminisztérium utasítására 1939 novemberétől 1940 márciusáig egyetemlátogató körúton vett részt az Egyesült Államokban[335] – 1938 novemberében és decemberében már Szent-Iványi Domokos is teljesített egy hasonló megbízást.[336] Mindenhol bizalmas beszélgetéseket folytatott az intézmények dékánjaiból, nevesebb professzoraiból és az adott régió értelmiségi vezetőiből álló 10-20 fős csoportokkal, nyilvános rendezvényeken nem vett részt.[337] 1939 novemberében a *Harvard Egyetem* meglátogatásával kezdte el utazását,[338] majd több kevésbé neves intézmény után következett decemberben a *Yale* és a *Princeton*.[339] A Közép-Nyugaton 1940 januárjában Chicago, Cleveland és Madison egyetemeit kereste fel.[340] Ezután következett a körút a Nyugati parton, ahol 1940 márciusának végéig szintén

---

333 *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 163.

334 *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 156.; *Pelényi, J.*: The Secret Plan for a Hungarian Government in the West at the Outbreak of World War II... i. m. 171.

335 Stephen Duggannek, az Institute of International Education igazgatójának írt levelek Pelényi János fogadásáról. 1939. december 8–18. MOL, K106. 8. csomó, 1/b. tétel. 384–402.; Pelényi János jelentése egyetemlátogató körútjáról. MOL, K30. 5. csomó, B/56/a. tétel: Észak-amerikai jelentések, tervek, az amerikai politikai figyelemmel kísérésével kapcsolatos iratok. (A továbbiakban: 5. csomó, B/56/a. tétel.) 185–188.

336 *Török B.*: Farkas esz meg... i. m. 25–26.

337 Pelényi János levele Wawra Alajos los angelesi konzulátusi irodaigazgatónak. 1940. február 8. MOL, K106. 8. csomó, 1/b. tétel. 537–538.

338 Pelényi János jelentése a Harvard Egyetemen történt látogatásáról. MOL, K63. Külügyminisztérium, Politikai Osztály, 1918–1944. (A továbbiakban: K63.) 85. csomó, 10. tétel. 10/7: Amerikai–magyar viszony, 1940. (A továbbiakban: 85. csomó, 10. tétel. 10/7.) 1–10.

339 Pelényi János jelentése egyetemlátogató körútjáról. MOL, K63. 85. csomó, 10. tétel. 10/7. 14–21.

340 Pelényi János jelentése egyetemlátogató körútjáról. MOL, K63. 85. csomó, 10. tétel. 10/7. 43–44.

látogatást tett majd minden egyetemen.[341] Körútját befejezve március 27-én érkezett vissza Washingtonba.[342] A találkozókat Stephen Duggan, a New York-i *Institute of International Education* igazgatója és Ira S. Lillick, Magyarország San Francisco-i konzulja szervezte meg.[343] A téma mindenhol ugyanaz volt: Magyarország nemzetközi helyzete és a lehetséges lépések a politikai függetlenség megtartására. A neves értelmiségiek véleménye gyakorlatilag egybehangzóan az volt, hogy a térség országaival, elsősorban Romániával együttműködve kell a magyar önállóságot megőrizni, hogy a háború után lehetséges legyen a „Dunai Konföderáció" megvalósítása.[344]

Pelényi ezzel az útjával feltérképezte az Egyesült Államok vezető értelmiségi rétegének véleményét a Magyar Királyságról. Ez a társadalmi csoport mindenképpen a dunai együttműködés híve volt, és az ez irányú törekvéseket tartotta elfogadhatónak. A magyar kísérletek – legalábbis látszólag – igyekeztek ezeket az amerikai igényeket kielégíteni.

Pelényi jelentéseinek kézhezvételét követően Teleki és Horthy 1940 kora tavaszán elérkezettnek látták az időt, hogy a tervben felvázolt anyagi hátteret biztosítsák. Ennek érdekében március 17-én a *Magyar Nemzeti Bank* 5.000.000 dollárt bocsátott Pelényi rendelkezésére. A pénzt és két levélben az utasításokat a kormányfő titokban küldte el unokaöccsével, Teleki Andorral[345], bár az utazásról és annak céljáról Kánya Kálmánon keresztül tudomást

[341] Pelényi körútja során a következő egyetemeket kereste fel: University of Minnesota, Minneapolis; University of North Carolina, Chapel Hill; State University of Iowa, Iowa City; Ohio State University, Columbus; University of Pennsylvania, Philadelphia; Swarthmore College, Swarthmore; Duke University, Durham; John Hopkins University, Baltimore; University of Utah, Salt Lake City; University of Wisconsin, Madison; University of Cincinatti, Cincinatti; Northwestern University, Evanston – Chicago; University of Michigan, Ann Arbor; Mills College, Mills College, California; University of Chicago, Chicago; University of California, Berkeley; Stanford University, Stanford University, California; Western Reserve University, Cleveland; California Institute of Technology, Pasadena; Goucher College, Baltimore; State University of Iowa, Iowa City; University of Illinois, Urbana; University of Washington, Seattle; University of Southern California, Los Angeles; University of California at Los Angeles, Los Angeles; Columbia University, New York; Harvard University, Cambridge, Massachusetts; Bryn Mawr College, Bryn Mawr, Pennsylvania; Princeton University, New Yersey. Stephen Duggan-nek címzett levelek a látogatásokról. MOL K 106, 8, csomó, 1/b. tétel. 384–402.; Stephen Duggan levele Pelényi Jánosnak. 1939. december 18. MOL K 106, 8, csomó, 1/b. tétel. 582–584.

[342] A Riggs National Bank levele Pelényi Jánosnak. Washington, 1940, március 30. MOL, K106. 8. csomó, 1/b. tétel. 527.

[343] Pelényi János jelentése egyetemlátogató körútjáról. MOL, K63. 85. csomó, 10. tétel. 10/7. 81–82.; Pelényi János nyugati útja. 1940. MOL, K106. 8. csomó, 1/b. tétel. 416–584.

[344] Pelényi János jelentése egyetemlátogató körútjáról. MOL, K63. 85. csomó, 10. tétel. 10/7. 43–44.

[345] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

szerzett John F. Montgomery budapesti amerikai követ is.[346] A miniszterelnök 18-án Barczának is küldött egy titkos levelet, amelyben azt írta, hogy a követ egy „bizonyos helyzet beálltával" azonnal forduljon Pelényihez.[347] A Pelényinek küldött levelek[348] (hivatalos és személyes) a következők voltak:

„Magyarország kormányzójának rendeletéből a következőket adom Nagyméltóságod értesülésére:

A Magyar Nemzeti Bank elnöke megőrzés végett át fog adni Nagyméltóságodnak ötmillió dollárt bankjegyekben, vagy értékpapírokban avégből, hogy ezen értékeket a Magyar Nemzeti Bank nevében kibérlendő, de Nagyméltóságod rendelkezése alatt álló safe-ben elhelyezze, a safe kulcsát magánál vagy más biztonságos helyen megőrizze, és az értékeket Magyarország Kormányzójának rendelése szerint rendelkezésre tartsa, majd pedig a Kormányzó Úr által meghatározott, alább megjelezendő esetekben, a Kormányzó Úr által kijelölt és alább felsorolandó személyeknek a Kormányzó Úr által személyesen, vagy Általa kijelölt megbízottja, vagy megbízottai által vezetett magyar emigráció céljára átadja. Felkérem Nagyméltóságodat, hogy ezen felelősségteljes megbízást elvállalni, és Magyarország kormányzója következő rendelkezései szerint eljárni méltóztassék.

Ha Horthy Miklós, Magyarország Kormányzója, az Egyesült Államokban megjelenne, Nagyméltóságod az értékeket azonnal a rendelkezésére bocsátja. Ha a Kormányzó Úr máshova külföldre távozna, Nagyméltóságod a Kormányzó Úr külön rendelkezése szerint fog intézkedni.

Ha Magyarország határait ellenség lépné át, vagyis egyáltalán ha az ország idegen megszállás alá kerülne, úgyszintén, ha a Kormányzó Úr a hatalom gyakorlásától megfosztatnék, azaz Reá nézve lehetetlenné tétetnék, vagy ha a Kormányzó Úr szabad mozgásában rendelkezések adásában és egyáltalán a kormányzatban megakadályoztatnék, lemondásra kényszeríttetnék, elfogatnék, az országból kiűzetnék, avagy megölnék, Nagyméltóságod az értékeket azonnal úgy kell biztonságba helyezze, hogy a bitorló hatalom azok fölött semmiképp se rendelkezhessék és azokat Nagyméltóságod továbbra is mint Horthy Miklósnak, Kormányzónknak, illetve életében kijelölt és megválasztott helyettesének és utódjának személyes követe tovább biztonságban meg kell, hogy őrizze és rendelkezésre kell, hogy tartsa.

Nagyméltóságod a Kormányzó Úron kívül jogosult és köteles az értékeket a következő uraknak, akiket a Kormányzó Úr jelölt ki az esetleges magyar emigráció veze-

[346] J. F. Montgomery beszélgetései Kánya Kálmánnal. Budapest, 1940. március 22. és április 18. In: Roosevelt követe Budapesten... i. m. 140. sz. 267–268.; 147. sz. 275–276.

[347] *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 157.; *Pelényi, J.*: The Secret Plan for a Hungarian Government in the West at the Outbreak of World War II... i. m. 171.

[348] Az eredeti levelek a stanfordi Hoover Intézetben vannak, de Pelényi és Borbándi is pontosan idézi ezeket. János Pelényi papers, 1923–1975. Hoover Institution Archives, Stanford University, Stanford, California. 83016.

tőiül, kiszolgálni: elsősorban gróf Károlyi Gyulának vagy gróf Teleki Pálnak, akik egyenkint és egyedül is jogosultak az átvételre és az értékekkel nemzeti szabadságunk érdekében való további rendelkezésre –, másodsorban gróf Khuen-Héderváry Sándor[349]*, Barcza György, Baranyai Lipót, gróf Bethlen István és Keresztes-Fischer Ferenc uraknak, akik közül bármelyik kettő Nagyméltóságoddal, mint harmadikkal együtt és közösen jogosultak az átvételre és az értékekkel nemzeti szabadságunk érdekében való további szabad rendelkezésre. Ha a felvételnél a másodsorban megnevezettek közül, csak egy, Nagyméltóságoddal együtt tehát csak két magyar lenne jelen, úgy Mister Royal Tyler*[350] *amerikai állampolgár, Hazánk barátja lehet a harmadik felvételre jogosult.*

Nagyméltóságod helyesen fog eljárni, ha az értékeket a Magyar Nemzeti Bank safe-jéből már akkor is kiveszi és máshol helyezi biztonságba, ha a fentebb felsorolt esetek egyike sem következne ugyan még be, de Nagyméltóságod megítélése szerint Magyarországon az impériumváltozás lehetősége imminensé válik. Ez azért ajánlatos, nehogy a Magyar Nemzeti Bank birtokába is kerülő bitorló hatalom Nagyméltóságod intézkedését megelőzze.

Mihelyt az impériumváltozás veszélye elmúlt, a safe és a benne lévő értékek tekintetében ismét a Magyar Nemzeti Bank rendelkezése szerint fog eljárni. Az időpontot, amelytől a veszély elmúltnak tekintendő, vagy gróf Teleki Pál, vagy gróf Károlyi Gyula, vagy pedig Baranyai Lipót fogja Nagyméltóságoddal közölni. Baranyai Lipót csak a Kormányzó Úr Őfőméltóságának, gróf Károlyi Gyulának, vagy gróf Teleki Pálnak hozzájárulásával fog Nagyméltóságod irányában ilyen közlést tenni. A hozzájárulás megtörténtére Baranyai Lipót köteles hivatkozni, de nem köteles azt igazolni.

Felkérem Nagyméltóságodat, hogy – mivel mindnyájan halandók vagyunk – fektesse le már most végrendeletében, hogy ezen értékek nem képezik személyes tulajdonát, és halála esetére felbontandó borítékban helyezzen el a safe tartó banknál egy iratot, melyben ugyanezt közli és rendeli, hogy az értékek fölött gróf Teleki Pál közvetlenül, vagy Mister Royal Tyler útján rendelkezik. Ez természetesen nem a Magyar Nemzeti Bank nevén álló safe-re vonatkozik, hanem arra a safe-re, amelybe Nagyméltóságod a felsorolt esetek bekövetkezte, avagy veszély esetén az értékeket át fogja helyezni.

Végül felkérem Nagyméltóságodat, hogy e levelem átadójának, gróf Teleki Andornak a Magyar Nemzeti Bank egyidejű diszpozíciója szerint Egyszázezer dollárt bankjegyekben nyugta ellenében kiszolgáltatni és a nyugtát megőrizni szíveskedjék. Ezt az összeget Európában (esetleg Amerikában) külön fogjuk elhelyezni a fent felsorolt személyek rendelkezésére, vagy esetleg másokéra, akiket kijelölünk.

Ez az irat ezen eredeti és két másolati példányban állíttatott ki, amelyek közül egyiket a Kormányzó Úr őrzi, a másikat pedig magam. Kérem Nagyméltóságodat, ha

[349] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon

[350] Royall Tyler korábban a Népszövetség magyarországi megbízottja volt. Borbándi nevét tévesen írja. Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

a feladatot vállalja, engem erről ellenlevélben értesíteni méltóztassék. Ezt a levelet kiküldöttem hozná magával vissza."[351]

„Kedves János,

A mire Te kétszer is és Barcza Gyuri is felhívtátok figyelmemet, íme a Kormányzó Úr akaratából valóra váltjuk. A Kormányzó Úr legteljesebb bizalmáról biztosítva Téged, mind a dispositiókból látod szívesen látná, ha vállalnád, bár mindnyájan tudjuk, hogy rendkívül nagy felelősséget vállalsz magadra. Andor öcsém akit mint bizalmi emberemet küldöm Hozzád, egyéb részletes informátiókon kívül el fogja Neked mondani, hogy két megoldást gondoltunk el, a melyek közül a második, complicáltabb, talán valamelyest enyhítené felelősségedet az egyik safe-ből a másikba való áthelyezés tekintetében, de sokkal publikusabb, sok oly írás elhelyezésével jár, a melyek bizonyos veszélyt jelenthetnek. Mindazonáltal, ha Te a második megoldást kívánnád és az első szerint nem vállalnád, akkor Andor ezt Baranyaival közölni tudja, s mi foganatosítani fogjuk. Természetesen senki sem akarja die Rechnung ohne Wirth machen[352] *és az iratból is látod, hogy szabad elhatározásodtól függ, vállalod-e, avagy nem ezt a felelősségteljes feladatot. A Kormányzó Úr azt is lelkemre kötötte, írjam meg Neked, h. imminens veszély nincs, talán egyáltalán nem is lesz, – de lehet még és kijelentésekben bízni, tudod, badarság volna. Tehát für alle Fälle*[353] *az óvatossági rendszabályokat meg kell tenni. – Ezen ügyekkel kapcsolatban a Főmélt. Úr gondoskodni fog, h. kormány változás esetén is Te a helyeden maradj. – Andort Baranyai instruálja az összes részletek felől, úgy h. mindent a mi nem okvetlen leírandó, Andor szóval viszi Neked hírül. A Korm. Úr rendeletére írott s Általa szószerint approbált egyes kifejezéseinek miértjét is megmagyaráztam A.-nak, úgy h. mindenről felvilágosíthat.*

Andorral mindent beszélhetsz, úgy, mintha velem beszélnél. – Örülök, hogy újra együtt csinálhatunk Veled valamit, a mi szegény küzdő hazánknak nagy hasznára lehet s a mit Te gondoltál elsőként jónak.

Kérlek, h. jelentsd a kegyelmes Asszonynak kézcsókomat, Téged szívből ölel

öreg barátod, Bóli"[354]

Ez a két levél is bizonyítja, hogy mennyire fontosnak tartotta Teleki az emigráns kormány létrehozását, ha az szükséges lenne. Pelényi tervének

[351] *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 162–164.; *Pelényi, J.*: The Secret Plan for a Hungarian Government in the West at the Outbreak of World War II... i. m. 175–177.; *Kádár Lynn K.*: Eckhardt Tibor amerikai évei, 1941–1972... i. m. 84–86.

[352] Jelentése: Kettőn áll a vásár.

[353] Jelentése: Minden esetben.

[354] *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 162.; *Pelényi, J.*: The Secret Plan for a Hungarian Government in the West at the Outbreak of World War II... i. m. 177. A „Bóli" Teleki beceneve volt baráti körben.

megfelelően megkezdődtek az előkészületek. A hatalmas összeg, az 5.000.000 dollár[355] kiutalása minden tekintetben biztosította a tervben felvázolt anyagi kiadásokat, és mutatja az elképzelés komolyságát is. Gondosan kiválasztott személyek pontosan meghatározott rendszerben férhettek hozzá a pénzhez az emigráció vezetése érdekében, így adottak voltak már a tervben „külföldi megbízottaknak" és „kontakt-embereknek" nevezett vezetők is.

Pelényi János minden szempontból alkalmas volt arra, hogy előkészítse az emigráns kormány létrehozását. Bár a történettudomány keveset foglalkozott személyével, a korszak egyik legsikeresebb diplomatája volt, az Egyesült Államokban pedig nagy elismerésnek és köztiszteletnek örvendett. Pelényit elfogadta és szerette az amerikai magyarság azon rétege is, akik nem voltak feltétlen hívei a Horthy-rendszernek. Az 1940-ben kiadott *Biographical Encyclopedia of America*[356] című kötetben külön szócikket írtak róla.[357] 1940 novemberében a befolyásos *American Political Science Association*[358] tagjai közé választotta.[359] A levelezések alapján személyes kapcsolatot ápolt George Creellel, a „propaganda megteremtőjével" is,[360] akinek még az 1930-as, 1940-es években is nagy hatása volt az Egyesült Államok sajtójára és közvéleményére. Pelényi tehát rendkívül széleskörű kapcsolatokkal rendelkezett. Bár a médiában nem lépett fel keményen a csehszlovák propaganda ellen, és emiatt diplomatakörökben is támadták,[361] fő feladatait követként és az emigráns kormány előkészítőjeként is tökéletesen ellátta. Töretlen népszerűségét bizonyítja, hogy amikor 1974-ben 89 éves korában elhunyt, a *The New York Times* is külön megemlékezett róla és különleges, kiváló munkájáról.[362]

Károlyi Gyula már 1919-ben az ellenforradalom egyik vezéralakja volt, 1930–1931-ben a külügyminiszteri és rövid időre a pénzügyminiszteri tárcát kapta, majd 1931. augusztus 24-től 1932. október 1-ig a miniszterelnöki pozíciót töltötte be.[363] Az egész korszakban Horthy jó barátja és egyik legfőbb tanácsadója volt, a kormányzó lehetséges utódjának is őt jelölték ki.[364] Bizalmi pozíciója mellett külpolitikai koncepciója is megfelelt az amerikai igényeknek, az elsők között szorgalmazta az együttműködést Franciaországgal (így közvetve Romániával is).[365]

Khuen-Héderváry Sándornak párizsi magyar követként nagy szerepe volt abban, hogy Franciaország egyre pozitívabban tekintett Magyarországra, és az ő diplomáciai munkájának is köszönhető volt, hogy Georges Bonnett külügyminiszter 1939-ben a kárpátaljai bevonulás után már gratulált a közös magyar–lengyel határhoz.[366] Jean Mistlerrel, a francia nemzetgyűlés külügyi bizottságának tagjával pedig tárgyalt a dunai államok együttműködéséről,[367] tehát az ő személye is minden szempontból elfogadható volt az Egyesült Államok számára.

Barcza György 1938 óta volt Magyarország londoni követe és bár nem voltak olyan kiépített kapcsolatai, mint Pelényinek vagy Khuen-Héderváry-nak, jó viszonyban volt a *Foreign Office* több vezető tisztségviselőjével, elsősorban Sir Alexander Cadogan államtitkárral,[368] valamint Teleki bizalmasának és politikája hű követőjének számított.[369] A miniszterelnök utasítására 1940 februárjától hirdette Londonban, hogy Magyarországnak egyik állammal szemben sincsenek támadó szándékai, függetlenségét és becsületét pedig bárkivel (Németország) szemben akár fegyverrel is megvédi.[370] Hogy a hadseregen belül is létrejöjjenek angolbarát körök, Barcza megszervezte, hogy egy repülőtisztekből álló csoport tanulmányúton tapasztalatokat szerezzen a brit királyi légierőtől.[371] Bár emlékirataiban a követ csak keveset írt – azt is rendkívül pontatlanul – az emigráns kormány tervéről,[372] egyértelmű, hogy jól ismerte a miniszterelnök elképzeléseit. Teleki Pelényivel folytatott levelezésében többször kiemelte a londoni követet, és utolsó magánlevelében is, amelyet 1941. március 12-én írt Barczának, többször utalt az emigráns diplomáciai munka fontosságára. Ebben Pelényit „misszióvezetőként" említette,[373] Barczát pedig arra kérte, hogy amennyiben tudja, a diplomáciai kap-

[355] 2010. márciusi értéken körülbelül 73.000.000 dollár.
[356] Amerikai Életrajzi Lexikon
[357] Biographical Encyclopedia of America. 1939–1940. MOL, K106. 8. csomó, 1/b. tétel. 862–887.
[358] Amerikai Politikatudományi Társaság
[359] Pelényi János és Kenneth Colgrove levelezése. 1940. november 6.; november 22.; Pelényi tagjelölési iratai. MOL, K106. 8. csomó, 1/b. tétel. 2–4.
[360] Pelényi János levele George Creelnek. 1940. január 25. MOL, K106. 8. csomó, 1/b. tétel. 554.
[361] Bazovszky konzul jelentése a USA-ban végzett csehszlovák-ellenes propagandáról. MOL, K64. 89. csomó, 10. tétel: Amerikai–magyar viszony, 1941. (A továbbiakban: 89. csomó, 10. tétel.) 23.
[362] A *The New York Times* 1974. április 20-i száma.
[363] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 136–138.

[364] *Macartney, Carlile Aylmer*: Október tizenötödike. II. kötet, Gede Testvérek, Bp., 2006. 97.
[365] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 139–140.
[366] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 29.
[367] *Uo.* 76.
[368] *Barcza Gy.*: Diplomataemlékeim... i. m. I. 460.
[369] *Uo.* 446–447.
[370] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I., 2006. 484.; *Barcza Gy.*: Diplomataemlékeim... i. m. I. 453.
[371] *Barcza Gy.*: Diplomataemlékeim... i. m. I. 467.
[372] Állítása szerint Bethlen István lett volna ennek a Londonban létesítendő kormánynak a miniszterelnöke, és a terv Horthy ellenállásán bukott meg. *Barcza Gy.*: Diplomataemlékeim... i. m. I. 499–500.
[373] *Barcza György*: Diplomataemlékeim, 1911–1945 II. kötet. Európa – História, Budapest, 1994. 301.

csolatok esetleges megszakadása esetén is képviselje a magyar érdekeket Londonban,[374] továbbá valakit „megerősítésként" Washingtonba akart küldeni.[375] Barcza György is egy olyan személy volt, aki sokat tehetett az emigráns kormány ügyéért. Bár Teleki halála után a hazajövetel mellett döntött, Cadogan és Eden is próbálták maradásra bírni.[376]

Mivel Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter németbarátsága közismert volt, ezért Baranyai Lipótra, a *Magyar Nemzeti Bank* elnökére hárult a feladat, hogy a terv pénzügyi hátterét biztosítsa. 1940 elejétől már tárgyalt Royall Tylerrel a bonyolult pénzügyi tranzakciók végrehajtásáról, bár kezdetben még „csak" egymillió dollárt szántak az emigráns kormány pénzügyi alapjába.[377] Baranyai náciellenességéről a német birodalmi kormány is tudott, jelentéseikben a bankelnököt több esetben „németgyűlölőnek" nevezték.[378] 1943-ban, Kállay Miklós[379] miniszterelnöksége alatt nagy szerepet játszott abban, hogy újraéledhettek a titkos diplomáciai kapcsolatok Magyarország és az angolszász hatalmak között.[380]

Bethlen István 1921 és 1931 között folyamatosan az ország miniszterelnöke volt, így azon magyar politikusok közé tartozott, akiket nemzetközileg jól ismertek. Ő is egyike volt azon három politikusnak, akiket Horthy lehetséges utódjának jelölt ki.[381] Elsősorban brit kapcsolatai voltak jelentősek, így ő inkább London felé orientálódott. A magyarországi tárgyalások után tervezte, hogy Angliába utazik.[382] Abban, hogy döntését megváltoztatta, és Magyarországon maradt, közrejátszhatott Teleki halála és a Magyar Királyság külföldi megítélésének negatív változása.

Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter a korszak szürke eminenciása volt. Rengeteget dolgozott, részt vett minden fontosabb eseményben, de közben elkerülte, hogy az előtérbe kerüljön. A kormányból csupán ő volt az, aki tudott Teleki titkos németellenes propagandaszervezetéről, a *Nemzetpolitikai Szolgálatról*.[383] Az 1939 májusában rendezett országgyűlési választásokon ő nevezte meg a *Magyar Élet Pártja* képviselőjelöltjeinek jó részét, így biztosította Telekinek a kormánypárton belüli támogatók csoportját.[384] Feltétel nél-

374 Uo. 302.
375 Uo.
376 *Barcza Gy.*: Diplomataemlékeim... i. m. I. 498.; 501.
377 *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 487.
378 *Filep Tamás Gusztáv*: „Homo historicus" és „Homo oeconomicus". Baranyai Lipót (1894–1970). Ufi, VII. évf. (2006) 2. sz. 33–35.
379 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
380 *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. II. 206–207.
381 Uo. 97.
382 *Kádár Lynn K.*: Eckhardt Tibor amerikai évei, 1941–1972... i. m. 111.
383 Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 41.
384 *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 452.

kül hitt az angolszász hatalmak győzelmében, a németekhez való közeledés miatt 1940. szeptember 1-jén a miniszterelnökkel együtt be is nyújtotta a lemondását, amelyet Horthy nem fogadott el.[385] A külpolitikában kevésbé volt jártas, de munkabírása, szakértelme, feltétlen hűsége Telekihez és világpolitikai nézetei alkalmassá tették arra, hogy szerepet vállaljon egy emigráns kormányban.

A névsort végigtekintve megállapítható, hogy a tervezett emigráns kormány vezetői olyan politikusok és diplomaták lettek volna, akik németellenesek, biztosra vették az angolszász hatalmak végső győzelmét, feltétlenül hűségesek voltak Telekihez, és külpolitikai koncepciójukban fontos szerepet kapott a dunai államok együttműködésének létrehozása. Az utolsó közös jellemző azért lehetett fontos, mivel az Egyesült Államok közvéleménye mindvégig a „Dunai Konföderáció" létrehozását szorgalmazta, és valamilyen módon ki kellett elégíteni ezt az igényt. A „Dunai Konföderáció" elve már jó ideje jelen volt a politikai gondolkodásban és nem csak az Egyesült Államokban. A két világháború között először 1936-ban keletkeztek ezzel kapcsolatban komolyabb tervek Románia, Csehszlovákia és az Egyesült Királyság bizonyos köreiben,[386] és Károlyi Gyula miniszterelnöksége óta, ha nem ily konkrétan megfogalmazva, de a magyar politikai elit egy része is foglalkozott a gondolattal. De 1940 tavaszán az ily módon szövetségesként szóba jöhető országok közül egyedül Jugoszláviával voltak rendezett kapcsolatok, és az amerikai magyar diplomácia egyik fő feladata pont az ellenséges csehszlovák és román propaganda semlegesítése volt.[387] Az elv azonban még később is visszaköszönt, amikor az 1944. március 19-i német megszállást követően létrejött a *Magyar Függetlenségi Mozgalom*.[388]

Az emigráns kormány székhelyének meghatározásánál is számos körülményt kellett mérlegelni. London mellett szólt, hogy Barcza és Bethlen is jól ismerték az angol politikai köröket, Owen St. Claire O'Malley budapesti brit követ támogatta a tervet, és az angol külügy is jól ismerte Magyarország helyzetét. Azonban a miniszteri székben Lord Halifaxot, aki elismerte a magyar külpolitika „ügyességét és becsületességét",[389] Anthony Eden váltotta, aki nem volt magyarbarát,[390] míg Sir Orme Sargent helyettes külügyi államtitkár kifejezetten ellenségesnek mutatkozott.[391] Mindemellett igen erős volt

385 Uo. 554–555.
386 *Arday Lajos*: Az Egyesült Királyság és Magyarország. Nagy-Britannia és a magyar–angol kapcsolatok a 20. században. Mundus, Budapest, 2005. 111–113.
387 MOL. K64, 89. cs. 10. t. 1941. amerikai-magyar viszony. 21-72.
388 *Török B.*: Farkas esz meg... i. m. 39.
389 *Arday L.*: Az Egyesült Királyság és Magyarország... i. m. 146.
390 *Barcza Gy.*: Diplomataemlékeim... i. m. I. 458.
391 Uo. 459.

a csehszlovák és román propaganda, London ki volt téve a háborús pusztításoknak, és reális volt a veszély, hogy a hadiállapot beállhat a már hadviselő fél, Nagy-Britannia és a Magyar Királyság között. Ebben az esetben az emigráns kormányra szánt pénzt az angol hatóságok lefoglalhatták volna, valamint a diplomaták munkája is nagyobb akadályokba ütközhetett volna. Washingtonban értékes kapcsolatokkal csak Pelényi rendelkezett, de az amerikai külügy jóval barátságosabb volt Magyarországgal szemben. Az Egyesült Államokban élő nagyszámú magyar származású lakos és a meggyőzött értelmiségi réteg társadalmi támogatást nyújthatott volna, valamint adott volt a lehetőség egy a magyar kultúrát és politikai törekvéseket hirdető intézmény felállítására is.[392] Magyarországon azonban nehézkes volt tárgyalásokat kezdeményezni, mivel a magyar politikai elit sokkal kevésbé rajongott John Flournoy Montgomery amerikai követért, mint az a tradicionális, fényűző ünnepségekért és az ezekhez tartozó arisztokrata rétegért.[393] Montgomery többször beleártotta magát a magyar belpolitikába, és miután olyan alaptalan hírt terjesztett, amely szerint olasz–magyar perszonálunióra kerülhet sor, és ezt prominens személyiségek támogatják, Csáky kezdeményezte Montgomery titokban történő leváltását 1940 márciusában.[394] Összességében Washington mégis jóval biztonságosabb és kedvezőbb székhelynek bizonyult, így az Egyesült Államok fővárosára esett Teleki választása.

Miközben a miniszterelnök megtette az első konkrét lépéseket az ellenkormány létrehozására, más intézkedésekkel is erősíteni akarta Magyarország politikai helyzetét. A tengelyhatalmak közül Olaszországot tartotta mérsékeltebbnek, amely ez idáig távol tartotta magát a háborútól. Nem sokkal az 5.000.000 dollár elküldése után, március 25-én és 26-án, személyesen tárgyalt Benito Mussolinival, aki előtt nem titkolta, hogy a nyugati hatalmakkal szimpatizál, és fél a német győzelemtől. A Duce azonban ahelyett, hogy támogatta volna a függetlenségi politikát, kifejtette, hogy a kellő pillanatban belép a háborúba Németország oldalán.[395] Teleki elveszítette a magyar függetlenség ügyének egy potenciális támogatóját, így még komolyabban oda kellett figyelnie a fennmaradó lehetőségekre, így az emigráns kormány tervére is.

[392] E. H. Yolland levele. 1940. április 15. MOL, K30. 1. csomó, B/9/c. tétel: Indítványok, javaslatok, és ajánlatok a külföldi propaganda szervezésével kapcsolatban, 1939–1940. (A továbbiakban: 1. csomó, B/9/c. tétel.) 1.

[393] *Montgmery, John Flournoy*: Magyarország, a vonakodó csatlós. Zrínyi, Budapest, 2004. 110–111.

[394] Csáky István levelei. 1940. március. MOL, K64. 89. csomó, 10. tétel: Amerikai–magyar viszony, 1941. 49–67.

[395] *Tilkovszky Loránt*: Teleki Pál – Legenda és valóság. Kossuth, Budapest, 1969. 117.; *Ciano, G.*: Ciano gróf naplója... i. m. 1940. március 25-i és március 26-i bejegyzések. 193–194.

A tervezettel kapcsolatban hiányos a szakirodalom. Czettler Antal Teleki külpolitikájáról szóló, más tekintetben nagyon alapos és kiváló munkája azt írja az Egyesült Államokban létrehozni kívánt emigráns kormányról (bár korábban röviden említette a Pelényi tervet), hogy a pénzt Radvánszky Antal báró vitte ki Ghika György[396] követnek, Eckhardt Tibor 1941. márciusi indulásakor, hozzáférése pedig csak Horthynak, Telekinek és Baranyainak volt.[397] C. A. Macartney a Horthy-korszak történetét feldolgozó átfogó munkájában meg sem említette a tervet, csupán utalt az 5.000.000 dollár kiutalására.[398] Tilkovszky Loránt egy cikkében azt írta, hogy az emigráns kormány tervével 1941 januárjában foglalkoztak, de azt rövid időn belül el is vetették.[399] Teleki Pálról szóló munkájában említi ugyan a korábbi Pelényi tervet is, de részletekbe menően nem elemzi.[400] Ablonczy Balázs hiánypótló monográfiája is csupán pár mondat erejéig tér ki a washingtoni ellenkormány létesítésének tervére.[401]

A miniszterelnök kérésére Pelényi elvállalta, hogy kezeli az összeget, válaszát Teleki Andorral küldte vissza Magyarországra egy két részből álló memorandum kíséretében. A kormányfő unokaöccse ezután is több esetben tevékenykedett közvetítőként.

Azonban nem sokáig kellett Pelényinek a kihelyezett értékekre felügyelnie, ugyanis hamarosan egy kézzel írott levelet kapott a miniszterelnöktől, május 5-i keltezéssel:

„Kedves János,

Nagyon köszönjük, gazdám[402] *is, hogy vállaltad, amire kértünk. Andor már sürgönyben közölte kívánságodat, de bevártunk. E perczben lehetetlen ezt lebonyolítani. Várnunk kell. Talán később lehet ezt a formát nyélbeütni. Egy-két hónap azonban nem teszi és addig Te is beleegyezel. Köszönet még egyszer a vállalásért és a lebonyolításért. Semmit ne szólj!*

Sok üdvözlet és barátság v. Haus zu Haus[403]*, kézcsókjaimat kérlek jelenteni!*

Ölel Bóli"[404]

[396] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[397] Ennek a teóriának Baranyai Lipót közlései adtak alapot, de valószínűleg mindvégig csak terv maradt. *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 265.

[398] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 617.

[399] *Tilkovszky L.*: Újabb adatok... i. m. 10–11.

[400] *Tilkovszky L.*: Teleki Pál – Legenda és valóság... i. m. 117.

[401] *Ablonczy B.*: Teleki Pál... i. m. 453–454.

[402] Horthy

[403] Jelentése: Egyik család üdvözli a másikat.

[404] *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 166.

Pár nappal később, május 25-én Pelényi táviratot kapott Baranyai Lipóttól, amelyben a bankelnök kérte, hogy az összeget utalja a *Magyar Nemzeti Bank* New York-i, a *Federal Reserve Bankban* lévő számlájára.[405] A követ ennek azonnal eleget is tett,[406] még aznap New Yorkba utazott, valószínűleg ezen hivatali útja során intézkedett az értékek áthelyezéséről.[407] Később, Borbándi Gyulának, az *Új Látóhatár* című, Németországban megjelenő magyar nyelvű folyóirat szerkesztőjének írt leveleiben Pelényi megerősítette ezt az állítását, amelyet banki nyugtákkal is igazolt.[408] Pelényit nem tájékoztatták arról, hogy miért halasztották el a terv megvalósítását, és ő többet nem is foglalkozott a kiutalt pénzzel.

Ezzel a visszautalással még nem volt szó a terv elvetéséről, „csupán" halasztásról, amelynek pontos okait nem tudjuk. A további események sorra igazolják, hogy az előkészületek folytatódtak. Pelényi tartotta magát a terv azon részéhez, hogy „kontakt-emberként" megőrizhesse függetlenségét, Teleki Andoron keresztül táviratozott a miniszterelnökkel, akivel így megbeszélték a követ esetleges lemondását, ha szükségessé válna.

„Utalással az Általad ismert levél negyedik bekezdésének második mondatára, légy szíves Lawrence barátját tájékoztatni arról, hogy abban az esetben – melyet nem tartok valószínűnek –, ha egyezséget kötnének aktív együttműködésre azzal a bizonyos céggel vagy a hozzá szorosan kapcsolódó másik céggel, nekem cégemet azonnal el kellene hagynom, minthogy ez egyetlen módja annak, hogy megtartsam személyes pozíciómat az itteni üzleti világban. E lépésem természetesen nem befolyásolná azt a szándékomat, hogy továbbra is szolgálatodra álljak."[409]

A május 27-i üzenetre június 16-án érkezett meg a rövid válasz:

„Lawrence és máltai társa teljesen egyetért."[410]

Az üzenetekben „Lawrence" egyenlő Horthyval, „barátja" vagy másképp a „máltai társ" pedig Teleki. Az első üzenet jelentése, hogy amennyi-

---

[405] A hivatalos követségi számlák a washingtoni Riggs National Bankban voltak. Zárlati kimutatás a washingtoni m. kir. követségnél 1940. évi február hó 27-én tartott pénztári zárlatról. 1940. február 27. MOL, K106. 8. csomó, 1/b. tétel. 577.

[406] *Pelényi, J.*: The Secret Plan for a Hungarian Government in the West at the Outbreak of World War II... i. m. 171.

[407] Pelényi János követ útiszámlája 1940. május 25–27. közötti New York-i útjáról. 1941. február 7. MOL, K106. 8. csomó, 1/b. tétel. 728.

[408] *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 157.

[409] Uo. 167.

[410] Uo.

ben Magyarország szövetségre lépne Németországgal vagy Olaszországgal, abban az esetben Pelényinek le kellene mondania követi posztjáról, hogy megtarthassa az Egyesült Államokban politikai kapcsolatait, de mindezt azért, hogy így segítse tovább Teleki munkáját. A válaszüzenetből megtudjuk, hogy ezzel Horthy és Teleki egyetért.

1940. november 20-án bekövetkezett az, amely szükségessé tette Pelényi lemondását, Magyarország csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. A követ november 26-án hagyta el posztját, amit már hét éve töltött be. Elhatározásáról egy hosszú levelet írt Telekinek, amelyet J. F. Montgomery juttatott el a miniszterelnökhöz. Ebben Pelényi közölte, hogy azért kellett lemondania, mert különben *„egy csapással elfordul tőlem minden jó emberem, anélkül, hogy ezzel legcsekélyebb mértékben is szolgálnám ügyünket."* Hiábavalóan *„vesznének el kapcsolataim – egyedüli értékem a jövő szempontjából."*[411]

Az „ügy", amit a volt követ továbbra is szolgálni kívánt, valószínűleg a jövőbeni emigráns kormány létrehozása lehetett. Természetesen Pelényi lemondásában közrejátszottak saját érdekei is. Felesége amerikai volt, családja az Egyesült Államokban élt, és okkal tartott attól, hogy ha a hadiállapot beállta hivatalnokként éri, kiutasíthatják az országból.[412] Magyarországon hivatalosan Pelényit a Minisztertanács a december 5-i ülésén az első és második napirendi pontban Vörnle János külügyminiszter-helyettes előterjesztésére eljárás alá vonták és felmentették.[413] A diplomáciai levelezésekből kiderül, hogy a volt követet tisztességesen búcsúztatták el hivatalából, és magas nyugdíjat folyósítottak számára.[414] Pelényi ezután is végzett a kormány megbízásából feladatokat, mivel az ezekkel járó költségeket a követségen keresztül kifizették neki.[415] Pelényi lemondása és az utána „magánemberként" végzett munkája megfelelt a *Tájékoztató Osztály* által kidolgozott, korábban elemzett terveknek.[416]

Teleki 1941. február 6-án válaszlevelében megírta Pelényinek, hogy megérti elhatározását, és hogy így még többet tud használni. Kifejtette azt is, hogy mennyire fontos a közös „ügy":

„Értem, h. sokan nem értenek bennünket, pedig egy kis geográfiával, a végső kifejlés veszélyeinek (...) némi előrelátásával, történelmünk némi ismeretével (...), kör-

---

[411] Uo. 168.

[412] *Barcza Gy.*: Diplomataemlékeim... i. m. II. 301.

[413] Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1940. december 5. MOL, K 27. (1940. 12. 05.) 2–3R/63.

[414] Pelényi János követ lemondása, hivatalátadás, nyugdíjazás. MOL, K106. 8. csomó, 1/b. tétel. 888–941.

[415] Pelényi János útiszámlái. 1940–1941. MOL, K106. 8. csomó, 1/b. tétel. 719; 732.

[416] Bizalmas tájékoztató a külföldre utazó magyarok részére. Töredékes anyag, pontos dátum és szerző hiányzik. MOL, K30. 1. csomó, B/8. tétel. 1–2.

nyezetünket átgondolva rá kell jöjjön a 2. cserkésztörvény: Légy résen – (mindhalálig) fontosságára."[417]

A miniszterelnök még utalást tett Kosáry Domokos és Kovács Péter útjára is, akik az Egyesült Államokba szánt magyar történeti munkájukkal kívántak propagandatevékenységet végezni, amelyben Teleki számított Pelényi segítségére is. De a volt követ csak 1941. április 22-én, 19 nappal Teleki halála után kapta meg a levelet Végh Miklós tokiói követtől.[418] Ezután Pelényi már nem kapott hivatalos értesítést az emigráns kormánnyal kapcsolatban.

3.3 Az emigráns kormány szervezése Magyarországon

„Arra kértem a kormányt, hogy szilárdan álljon ellent Hitlernek. Katonai megszállás esetén a kormányzatnak le kellene mondania, de nem szabadna új kormányt kinevezni. (...) Magyar kormány nélkül a nácik úgy uralkodhatnak, ahogy nekik tetszik, de ezt kizárólag a saját felelősségükre tehetik."

(Eckhardt Tibor)[419]

Mindeközben Magyarországon az egyre feszültebbé váló politikai légkör miatt többször is előkerültek az emigráns kormány tervei. Ezekről a megbeszélésekről azonban jóval kevesebb és pontatlanabb információk állnak a kutató rendelkezésére. 1940 elején külföldi részről először a volt budapesti francia követ, Louis de Vienne javasolhatta Telekinek, hogy ha a helyzet válságosra fordulna, Horthyval együtt utazzon nyugatra, és hozzon létre emigráns kormányt.[420] Ennek részben ellentmond Khuen-Héderváry Sándor levele Csákynak, amelyben azt írja, hogy érdemes lenne meghívni de Vienne-t Budapestre, hogy meg lehessen győzni az „ügy"-ről.[421] Májusban, a sikeres német nyugati offenzíva idején, Cadogan brit külügyi államtitkár már kifejtette,

[417] *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 168–169.

[418] *Borbándi Gy.*: A Teleki – Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére... i. m. 158.; *Pelényi, J.*: The Secret Plan for a Hungarian Government in the West at the Outbreak of World War II... i. m. 172.

[419] *Eckhardt T.*: Visszaemlékezések, 1941–1943... i. m. 107.

[420] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 486–487.

[421] Statisztikai és földrajzi anyag francia kormány részére. De Vienne esetleges meghívása. Khuen-Héderváry Sándor titkos levele Csáky Istvánnak. Párizs, 1940. január 1. 13/res.pol. MOL, K64. 88. csomó, 41. tétel: Különböző tárgyú, részben töredékes iratok, 1940. (A továbbiakban: 88. csomó, 41. tétel.) 8.

hogy szívesen látnák Londonban a „kitűnő magyar kormányzatot".[422] Ennek a kijelentésnek a komolyságát mutatja, hogy amikor novemberben II. Károly román király szeretett volna Angliába emigrálni, kérését egyhangúan visszautasították.[423]

1940 tavasza kulcsfontosságú az emigráns kormány tervezésével kapcsolatban, mivel ekkor játszódtak le azok az események, amelyek miatt a magyar politikai elit felkészült arra is, hogy bármelyik pillanatban szükségessé válhat az emigráns kormány létrehozása, ezért küldhette ekkor Teleki az instrukciókat és az anyagi biztosítást jelentő 5.000.000 dollárt Pelényinek. Március 17. és május 25. között – amíg a pénz a washingtoni követ felügyelete alatt volt – komoly egyeztetések zajlottak. Magyarország és Románia között a viszony egyre feszültebbé vált azzal, hogy a Szovjetunió egyre agresszívabban követelte magának Besszarábiát. Egy esetleges szovjet előrenyomulás veszélyeztette volna a németek számára létfontosságú román olajmezőket is, ezért a magyar vezetés – elsősorban Csáky István külügyminiszter – pontosan meg nem nevezett német kormányzati forrásokra hivatkozva biztos volt benne, hogy egy ilyen akció maga után vonná Románia német megszállását, így lehetőség nyílna a magyar revíziós törekvések érvényesítésére is.[424] A helyzet azonban ennél jóval komplikáltabb volt. A német katonai vezetés mindenképpen szerette volna megőrizni a békét a Balkánon. Egyrészt a német hadsereg már a nyugati hadjáratra koncentrált, másrészt a romániai olajmezőket nem elfoglalni akarták, hanem csupán biztosítani, az oroszokkal pedig kerülték a konfliktust. A német katonai vezetés tárgyalt ugyan a magyar vezérkarral a Wehrmacht csapatainak esetleges átengedéséről, de nem esett szó harci cselekményektől. A németek sokkal inkább attól tartottak, hogy Magyarország egyedül – esetleg Bulgária támogatásával – kezdene harcokba, ezért szóba került a Magyar Királyság lehetősége is.[425] A magyar vezetés is tisztában volt vele, hogy lehetséges következmény Magyarország megszállása, bár úgy vélték, hogy ez elsősorban akkor következ-

[422] A londoni magyar követ számjeltávirata a külügyminiszternek. London, 1940. május 17. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 22. sz. 137–138.

[423] *Barcza Gy.:* Diplomataemlékeim... i. m. I. 479.

[424] Csáky István feljegyzése a Telekivel, Werthtel és Bartháyal folytatott 1940. április 6-i megbeszélésről. MOL, K64. 88. csomó, 41. tétel. 128–136.

[425] War Journal of Generaloberst Franz Halder, Chief of the General Staff of Supreme Command of the German Army. III. kötet. 1939. december 7. – 1940. május 9. Archives Section, Fort Leavenworth, Kansan, USA. Document NO. N–16845–C. 1940. április 9. – 1940. május 5. közötti bejegyzések. 152–191.; War Journal of Generaloberst Franz Halder, Chief of the General Staff of Supreme Command of the German Army. IV. kötet. 1940. május 10. – 1940. október 30. Archives Section, Fort Leavenworth, Kansan, USA. Document NO. N–16845–D. 1940. május 21. – 1940. május 26. közötti bejegyzések. 22–38.

het be, ha a németek nem kapnak engedélyt az ország területén való áthaladásra – ebben az esetben lehetséges lenne a magyar haderő ellenállása is.[426] Ugyanakkor Teleki és Csáky is tisztában volt vele, hogy az esetleges fegyveres ellenállás – hiába várná ezt el Nagy-Britannia – nemzetközi támogatás nélkül nem vezetne eredményre.[427]

Az események hatására gyorsulhattak fel az emigráns kormány szervezésének lépései is. Amellett, hogy a pénzt és az instrukciókat ekkor kapta meg Washingtonban Pelényi, működésbe lépett a *Tájékoztató Osztály* is: Teleki utasításaival több megbízható személyt küldtek külföldre, többségüket az utazási problémák elkerülése végett diplomata útlevéllel, de magánemberként. Ebben az időben zajlott Eckhardt Tibor harmadik amerikai útja, amely során találkozott Roosevelt elnökkel is.[428] Hunyady Sándor újságíró azért indult március 18-án az Egyesült Államokba, hogy ott 3–4 hónapon keresztül hathatós sajtópropagandát folytasson.[429] Nekám Sándor miniszteri osztálytanácsos májusban két hétre Olaszországba utazott,[430] Szent-Györgyi Albert[431] pedig áprilisban az Egyesült Királyságba készült.[432] Március 12-én Teleki levélben szólította fel Szent-Györgyit, hogy utazása előtt keresse fel Szent-Iványit bizalmas jellegű dokumentumokért és utasításokért:

„A mai viszonyok között rendkívül fontosnak tartom, hogy a külföld tájékoztatásának egyöntetűsége minden vonalon, minden tevékenységi megnyilvánulásban biztosíttassék. Ebből a szempontból olyan anyag áll rendelkezésünkre, amelyet minden valószínűség szerint Te is fel tudsz majd használni működéseddel kapcsolatban. Súlyt helyezek arra, hogy ezt az anyagot átnézd, illetve, hogy abból a szükséghez képest magadhoz is vegyél egy-két összeállítást, mégpedig lehetőleg jóval elutazásod előtt, hogy az anyag áttanulmányozása után is maradjon idő esetleges megbeszélésre."[433]

---

[426] Csáky István feljegyzése a Telekivel, Werthtel és Barthával folytatott 1940. április 6-i megbeszélésről. MOL, K64. 88. csomó, 41. tétel. 128–136.

[427] Ermannsdorff budapesti követ távirata a külügyminisztériumnak. 1940. április 25. In: A Wilhelmstrasse és Magyarország... i. m. 314. sz. 482.

[428] Baranyai Zoltán magyar főkonzulnak címzett levél. 1940. május 6. MOL, K106. 125. csomó, 87. tétel: Hivatalos küldemények, pénz- és levélküldemények kezelése, 1914–1941. (A továbbiakban: 125. csomó, 87. tétel.)

[429] Feljegyzés Hunyady Sándor újságíró Egyesült Államokbeli útjáról. 1940. március 7. MOL, K30. 1. csomó, B/8. tétel. 43–44.

[430] Nékám Sándor miniszteri osztálytanácsos kiutazása. 1940. május. MOL, K30. 1. csomó, B/8. tétel. 12–19.

[431] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[432] Szent-Györgyi Albert angliai utazása. 1940. március–április. MOL, K30. 1. csomó, B/8. tétel. 37–41.

[433] Teleki Pál március 12-i levele Szent-Györgyi Albertnak. 1940. március 12. MOL, K30. 1. csomó, B/8. tétel. 40–41.

Lakatos Gyula[434] ügyvéd, volt országgyűlési képviselő volt az utolsó, akit az adott időszakban a *Tájékoztató Osztály* külföldre szeretett volna küldeni, hogy bizalmas anyagokat és Teleki személyes utasításait vigye az Egyesült Államokba, de az utazás a Külügyminisztérium ellenállása és Lakatos betegsége miatt végül elmaradt.[435]

A német–magyar viszony még feszültebb lett, ennek egyik fő oka volt, hogy mindkét oldal pontatlan információkból vonta le következtetéseit. A Wilhelmstrasse május 12-én washingtoni követségéről olyan táviratot kapott, amely szerint *„Eckhardt utazásának további és valószínűleg fontosabb célja az volt, hogy az itteni magyar szervezetekkel és az amerikai kormánnyal érintkezésbe lépve, velük eszmecserét folytasson arra az esetre, ha Németország Magyarországot megtámadná vagy megszállná. Amint azt nekem ezzel kapcsolatban egy magyar bizalmi emberem közölte, Eckhardt Roosevelttel és Hull államtitkárral*[436]*, valamint különböző szenátorokkal és képviselőkkel folytatott beható tárgyalásain többek között az alábbi gondolatokat fejtette ki: Németország (...) Magyarországon csaknem valamennyi irányban érzett rokonszenvet elvesztette, és Magyarország németellenes, Horthyt és Telekit is beleértve. Mindketten visszautasítanának egy Románia felé irányuló esetleges német átvonulási követelést (...) Német támadás esetén a magyar kormány azonnal Franciaországba menne, és ott összpontosítaná minden politikai aktivitását. Ez már előkészítés alatt áll. A magyar állami aranykészletek egy részét már Franciaországban deponálták."*[437] A németek emellett úgy hitték, hogy a magyarokat a háttérből az angolszászok buzdítják agresszív külpolitikára, azt remélve, hogy egy konfliktussal jelentős német erőket lehetne lekötni a térségben.[438] Ennek alapja az lehetett, hogy Teleki áprilisi római látogatása során a Vatikánon keresztül figyelmeztette az angolokat arra, hogy Mussolini végérvényesen a németek szövetségese lett.[439]

---

[434] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[435] Lakatos Gyula ügyvéd, volt országgyűlési képviselő amerikai utazása. 1940. július. MOL, K30. 1. csomó, B/8. tétel. 20–24.

[436] Cordell Hull amerikai politikus, diplomata, a jelentésben tévesen államtitkárnak írták, valójában külügyminiszter – bár az angol kifejezés a *„Secretary of State"* szó szerinti fordítása államtitkárt jelent.

[437] Thomsen washingtoni német külügyi tanácsos távirata a külügyminisztériumnak. Washington, 1940. május 12. In: A Wilhelmtsrasse és Magyarország... i. m. 316. sz. 485–486.

[438] War Journal of Generaloberst Franz Halder, Chief of the General Staff of Supreme Command of the German Army. IV. kötet. 1940. május 10. – 1940. október 30. Archives Section, Fort Leavenworth, Kansan, USA. Document NO. N-16845-D. 1940. május 21. – 1940. május 26. közötti bejegyzések. 22–38.

[439] Count Teleki's visit to Rome. 97th Conclusions of a Meeting of the War Cabiet held at 10 Downing Street, S.W. 1, on Friday, April 19, 1940, at 11.30. The National Archives, London, CAB/65/6/42. 369–370.

A helyzet megoldását sürgetve Teleki még április 17-én levélben fordult Hitlerhez, amelyben kérte, hogy lehetőleg minél hamarabb jöjjön létre egy német–magyar–olasz hármas tanácskozás, amelyen megvitathatnák a Romániával szembeni esetleges lépéseket.[440] Hitler május 14-i válaszában határozottan elutasított egy ilyen tanácskozást, és hangsúlyozta, hogy a térségben fenn kell tartani a békés állapotot Romániával.[441] A németek szándéka így már elég egyértelműnek tűnt, főleg azok után, hogy május 10-én elkezdődött a nyugati hadjárat. Teleki továbbra is akcióra készen állt, de nyilvánvaló lett, hogy német megszállással csak abban az esetben lehet számolni, ha először a magyar fél lép fel Románia ellen. Egy ilyen helyzet beálltával pedig nem lehetne számítani a nyugati hatalmak segítségére sem, főleg úgy, hogy az Egyesült Királyság és Franciaország saját védelmével volt elfoglalva. A krízis nem alakulhatott olyan irányba, amely kedvező lett volna egy emigráns kormány létrehozására. A magyar politikai elit egyrészről egy pillanatra fellélegezhetett, másrészről azonban továbbra is megoldatlan maradt a viszony Romániával. Amikor május 26-án Franz Halder, az OKH[442] vezérkari főnöke hadinaplójában leírta, hogy Magyarország túl pimasszá válik, és ha nem áll le ezzel a politikával, protektorátusi státuszba kerülhet,[443] Teleki akkor már utasította Pelényit, hogy a rá bízott 5.000.000 dollárt helyezze vissza a *Nemzeti Bank* New York-i számlájára, tehát véget vetett a „riadókészültségnek", de a terveket továbbra is fenntartotta.

Ezt követően az év folyamán már nem volt több olyan esemény, amely miatt újra előtérbe kellett volna helyezni az emigráns kormány szervezését. 1941. január 28-án O'Malley budapesti angol követ kereste fel Horthyt. Beszélgetésük során a kormányzó kifejtette, hogy amennyiben a német követelések Magyarország szuverenitását veszélyeztetnék, kinevezne egy emigráns kormányt, attól az időponttól kezdve az új kormány lenne a Magyar Királyság legitim képviselője. A *Foreign Office*, ezt jóvá is hagyta.[444] Azonban a Magyarországon lezajlott eseményekről minden bizonnyal tudomása volt a német hírszerzésnek is. Horthy már 1940 októberében arról panaszkodott, hogy a németek még a Várban is megfigyelik és lehallgatják,[445] O'Malley is

[440] Teleki miniszterelnök levele Hitlernek. Budapest, 1940. április 17. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. IV. 587. sz. 771–772.
[441] Hitler kancellár levele Teleki miniszterelnöknek. Vezéri főhadiszállás, 1940. május 14. In: A Wilhelmtsrasse és Magyarország... i. m. 317. sz. 486–487.
[442] Oberkommando des Heeres, (német) a szárazföldi haderő főparancsnoksága
[443] War Journal of Generaloberst Franz Halder, Chief of the General Staff of Supreme Command of the German Army. IV. kötet. 1940. május 10. – 1940. október 30. Archives Section, Fort Leavenworth, Kansan, USA. Document NO. N-16845-D. 1940. május 26-i bejegyzés. 37–38.
[444] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 598.
[445] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 193.

jelentette kormányának, hogy katonai attaséját a németek figyelik.[446] Jungerth-Arnóthy Mihály[447] szófiai követ jelentette, hogy Robert Freiherr von Richthofen német követ bolgár körök előtt nem titkolta, hogy tudomást szerzett a magyar–angol tárgyalásokról, bár azok jellegét eltúlozta.[448] Teleki Eckhardt Tibort amerikai utazása előtt azért fogadta a késői órákban, mert azt remélte, hogy olyankor a Gestapo ügynökei már nem figyelik.[449] A legárulkodóbb azonban a korábban idézett 1940. május 12-i washingtoni német jelentés,[450] amely bár tévesen Franciaországot jelölte meg az alakulandó emigráns kormány helyszínéül, de kevesebb, mint két hónapon belül már tisztában volt a tervek komolyságával és az anyagi fedezet biztosításával. Amennyiben a németek nem is tudtak a pontos tervekről és megbeszélésekről, minden bizonnyal tisztában voltak azzal, hogy a magyar vezetés egy emigráns kormány létrehozásán fáradozik.

A továbbiakban a magyar politikai élet jelentős tagjai, úgy, mint Teleki Pál, Horthy Miklós, Károlyi Gyula, Bárdossy László, Bethlen István, Keresztes-Fischer Ferenc, Kánya Kálmán, Radvánszky Antal és Eckhardt Tibor többször is tanácskoztak az ellenkormány létrehozásáról.

Bethlen Angliába készült,[451] Eckhardt pedig az Egyesült Államokba. Macartney szerint Horthy és Teleki Eckhardtot, a kisgazdapárt vezetőjét választotta ki az emigráns kormány miniszterelnökének.[452] Czettler tudomása szerint Eckhardt először Angliába kívánt utazni, de oda nem kapta meg a vízumot.[453]

Eckhardt Tibor szerepét azonban egyik munka sem ítéli meg pontosan. A vezető kisgazda politikus visszaemlékezéseiben azt írta, hogy saját elhatározásából hagyta el Magyarországot, mert a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás után már úgy gondolta, hogy az Egyesült Államokból (és semmiképpen sem Angliából) jobban segítheti hazáját.[454] A hivatalos magyar politika is igyekezett eltitkolni a németek elől Eckhardt útjának valódi cél-

[446] Uo. 246.
[447] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[448] A londoni magyar követ számjeltávirata a külügyminiszternek. London, 1940. május 17. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 22. sz. 137–138. 48. lábjegyzet.
[449] *Kádár Lynn K.*: Eckhardt Tibor amerikai évei, 1941–1972... i. m. 107.
[450] Thomsen washingtoni német külügyi tanácsos távirata a külügyminisztériumnak. Washington, 1940. május 12. In: A Wilhelmtsrasse és Magyarország... i. m. 316. sz. 485–486.
[451] *Kádár Lynn K.*: Eckhardt Tibor amerikai évei, 1941–1972... i. m. 111.
[452] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 598.
[453] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 254.
[454] *Kádár Lynn K.*: Eckhardt Tibor amerikai évei, 1941–1972... i. m. 106.

jait.[455] Valójában a kormányzó és a miniszterelnök is támogatták, és az emigrálásra utasították.[456] Azért esett Eckhardtra a választás, mert rendelkezett a kellő kapcsolatokkal az Egyesült Államokban, ahol több körutat is tett. Népszövetségi küldöttként nemzetközi ismertségre és megbecsülésre tett szert.[457] Személyesen ismerte Roosevelt elnököt, aki már 1940 áprilisában arra kérte, hogy a „Szabad Magyarország" képviselőjeként maradjon Washingtonban.[458] Viszont amennyiben a Teleki–Pelényi-terv keretein belül kívánt működni, úgy nem a kormányfő szerepét bízhatták rá. Valószínűbb, hogy a tervben a „kontakt-embernek" nevezett pozíciót szánták neki. Az eddig előkerült források alapján Eckhardt nem rendelkezett az emigráns kormány alapítására kiutalt pénzösszeg felett. Ezzel szemben amerikai kapcsolatai és geopolitikai nézetei, miszerint egy „Dunai Konföderációt" kellene létrehozni a térségben,[459] tökéletesen alkalmassá tették „kontakt-embernek", hogy előkészítse a terepet a később utazó miniszterelnöknek. A kisgazda pártelnök végül 1941. március 7-én, a Gestapo ügynökeitől veszélyeztetve hagyta el Magyarországot,[460] de csak igen hosszú út után, augusztus 8-án érkezett meg az Egyesült Államokba,[461] ahol azonnal munkába látott. Azonban ő maga emigráns kormányt csak 1941 karácsonyától kívánt létrehozni, amikorra úgy értékelte a helyzetet, hogy Magyarország maradék függetlensége az Egyesült Államok elleni hadiállapot bejelentésével megszűnt.[462] Azt a nézetet, amely szerint Eckhardtot azért küldték Amerikába, hogy ott egy álemigráns kormányt hozzon létre, amellyel átmentheti a Horthy-rendszert a háború utánra, a Károlyi Mihály[463] és Vámbéry Rusztem[464] által is támogatott csehszlovák propaganda terjesztette.[465]

Március 12-én Teleki levelében Barczát is arra kérte, hogy az esetleges diplomáciai kapcsolatok megszűnése esetén maradjon Londonban magánemberként.[466] Mivel Barcza tudott a Pelényi tervről, annak részleteiről, és egy „bizonyos helyzet beálltával" Pelényihez kellett volna fordulnia, Teleki ezen üzenete azt jelenthette, hogy Barcza is teljesítse a terv ráeső részét a szükséges időben, és hivatalos pozíciójáról lemondva „kontakt-emberként" szolgálja tovább hazáját.

455 Weizsäcker külügyi államtitkár feljegyzése Sztójay követ közléseiről. Berlin, 1940. április 1. In: A Wilhelmtsrasse és Magyarország... i. m. 375. sz. 564.
456 *Kádár Lynn K.*: Eckhardt Tibor amerikai évei, 1941–1972... i. m. 35–36.
457 *Eckhardt T.*: Visszaemlékezések, 1941–1943... i. m. 12.
458 *Kádár Lynn K.*: Eckhardt Tibor amerikai évei, 1941–1972... i. m. 89–90.
459 Uo. 104.; 148.; 182.
460 Uo. 112.
461 Uo. 147.
462 Uo. 97.
463 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
464 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
465 *Kádár Lynn K.*: Eckhardt Tibor amerikai évei, 1941–1972... i. m. 70–71.
466 *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 600.

A Teleki–Pelényi-terv meghatározott lépései az emigráns kormány megalapítására 1941. április 2-ig a legutolsókig teljesültek. Megvolt az anyagi háttér, a *Federal Reserve Bankban* 5.000.000 dollár állt rendelkezésre, ezt még Baranyai Lipót is megerősítette Telekinek március végén, amikor a kormányfő a megvalósítás egyetlen megmaradt akadályaként Edvard Beneš ellenséges propagandáját nevezte meg.[467]

A „kontakt-emberek" készen álltak, Pelényi Washingtonban bő négy hónapja készült erre a feladatra, Barcza Londonban már megkapta az utasítást. Több mint egy éve meghatározták azoknak az embereknek a névsorát, akik „külföldi megbízottakként" vagy „kontakt-emberekként" hozzáférhettek az anyagi kerethez, és ezek között Teleki azon hármak közé tartozott, akik egyedül is rendelkezhettek az összeggel, tehát az emigráns kormány feje lehetett volna.

A miniszterelnök 1941 márciusának végén és áprilisának elején megtette az utolsó lehetséges lépéseket, hogy elkerülje a német oldalon való csatlakozást a háborúba. A *Minisztertanács* – a hivatalos jegyzőkönyv alapján – március 28-i ülésén nem adott engedélyt arra a német hadseregnek, hogy Magyarország területén átvonulhasson,[468] a *Legfelső Honvédelmi Tanács* április 1-jei értekezletén pedig kérte a német hadsereget, hogy ne használja a Magyar Királyságot felvonulási területnek.[469] A hivatkozási alap az volt, hogy Magyarországnak, tekintettel Nagy-Britannia és az Egyesült Államok kimeríthetetlen erőforrásaira, távol kell maradnia a háborútól.[470] Miután nyilvánvaló volt, hogy ennek a kérésnek a megszegésével a Harmadik Birodalom megsérti Magyarország szuverenitását, Telekinek utolsó lépésként Pelényinek tett ígéretéhez híven repülőgépre kellett volna szállnia és megalapítania külföldön az emigráns kormányt. Gróf Sigray Antaltól[471] érdeklődött is megbízható pilóta után.[472] De mielőtt ezt megtehette volna, április 2-ról 3-ra virradó éjjel tragikusan életét vesztette.

Külön meg kell említeni az 5.000.000 dollár további sorsát, mivel a mai napig tartja magát az a tévhit, hogy azért nem lehetett létrehozni az emigráns kormányt, mert az arra szánt pénzt visszaküldték Magyarországra. Azonban az értékeket a *Magyar Nemzeti Bank* New York-i *Federal Reserve Bankban* lévő számlájára utalta vissza Pelényi, ahol ez az összeg a miniszter-

467 Uo. 617.
468 Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1941. március 28. MOL, K 27. (1941. 03. 28.) 71–72R/75.
469 *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 617.
470 Náray Antal visszaemlékezése... i. m. 52–53.
471 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
472 *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 102.

elnök halála előtt néhány nappal még rendelkezésre állt.[473] Arról, hogy pontosan miért utaltatta át Teleki az összeget a követtel, még nem kerültek elő források, de a legvalószínűbb verzió, hogy az európai hadszíntér alakulása miatt elég biztonságos volt az értékeket egy állami számlán tartani. Érdekesebb azonban a pénz sorsa Teleki halála után. Bárdossy László miniszterelnökségének ideje alatt jelentősen megváltozott Magyarország helyzete és megítélése. Bárdossy igen rövid ideig volt külügyminiszter, és ez idő alatt nem avatták be őt a Teleki–Pelényi-tervbe, így a pénzről sem tudott. Az emigráns kormány tervébe beavatott személyek többsége már közel sem állt olyan jó viszonyban Bárdossyval, mint korábban Telekivel. Barcza György külön kifejtette a *Foreign Office*-ban, hogy nem tud azonosulni az új kormány politikájával.[474] Pelényi János már rég nem volt hivatalosan a Magyar Királyság tisztviselője, Eckhardt Tiborral pedig végig szemben állt a Bárdossy-kormány, az új miniszterelnök kifejezetten ellenséges propagandistának tartotta,[475] és megfosztotta állampolgárságától a kisgazda politikust. Baranyai Lipót valószínűleg kint tartotta az Egyesült Államokban az összeget, hogy későbbi terveknél még használható legyen. Mivel azonban már nem volt meg bizalmi pozíciója, nem tudhatott előre a Bárdossy-kormány lépéseiről, amelyeknek következtében beállt a hadiállapot az Egyesült Államokkal. Bár az amerikai Kongresszus 1942 nyaráig nem ismerte el hadviselő félnek Magyarországot, és addig lett volna idő az értékek kimentésére, valószínű, hogy azok a *Federal Reserve Bankban* maradtak a hivatali lefoglalásukig, ugyanis nem volt az Egyesült Államokban a pénz felvételére egyedül is jogosult személy. Kállay Miklós kiútkereső törekvéseiben pedig az eddig napvilágra került források alapján már nem számoltak az 5.000.000 dollárral.

A háromhatalmi egyezmény aláírása után, az emigráns kormány előkészületével párhuzamosan arra is született egy terv a külügyminisztériumban, hogyan lehetne Magyarországot a „föld alól" irányítani. Ez volt a szigorúan bizalmas „SZ programpont".[476] Ennek tanulmányai elsősorban azt elemezték, hogyan lehetne megőrizni Magyarország gazdasági, közigazgatási és politikai függetlenségét. A programpont egyelőre nem ismert kidolgozói a német befolyás csökkentésére egy propagandaminisztérium felállítását vélték a legcélszerűbbnek.[477] Példának a német propagandaminisztériumot vették, amelynek leegyszerűsített szervezeti struktúrája alapján kívánták létrehozni a magyart, hogy az megfékezhessen mindenféle szélsőséges agitációt.

[473] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 617.
[474] *Barcza Gy.*: Diplomataemlékeim... i. m. I. 498.
[475] Jelentés Eckhardt Tibor amerikai tevékenységéről. MOL, K63. 85. csomó, 10. tétel. 10/7. 82.
[476] SZ programpont. Szerző és dátum nélkül. Újpétery Elemér külügyi titkár hagyatéka. A szerző birtokában.
[477] SZ programpont: Propagandaminisztérium terve. Szerző és dátum nélkül. Újpétery Elemér külügyi titkár hagyatéka. A szerző birtokában.

A legfontosabb tanulmány azonban egy úgynevezett *Államvezérkar* felállításának tervét taglalta.[478] Bár a szerzők nem írták le, hogy ez a szerv egyfajta „árnyékkormányként" működne, azonban a dokumentumot vizsgálva ez egyértelműen kiderül. A terv alapján az *Államvezérkar* egy vezetőből, két vezérkari tisztből, két mérnökből, két közgazdászból, két jogászból, két orvosból, két tanárból és két szociálpolitikusból állt volna. A tagok szakértelmüktől függően foglalkoztak volna az egyes problémákkal. A vezérkar a miniszterelnöknek alárendelve, minden más szervtől teljesen függetlenül működött volna a *Minisztertanácshoz* hasonlóan, azzal a különbséggel, hogy folyamatosan ülésezett volna. Nem foglalkozott volna a részletek kidolgozásával, csupán gyors, szakszerű döntéseket hozott volna a konfliktusok minél gyorsabb megoldására. Valószínűsíthető, hogy az *Államvezérkar* akkor léphetett volna működésbe, ha a Pelényi-tervben felvázolt német politikai hatalomátvétel valósult volna meg. Ebben az esetben a németeket kiszolgáló kormány mögött egy Telekihez hű, szakértőkből álló, titkosan és gyorsan működő szervezet állt volna. Egyelőre még nem kerültek elő olyan források, amelyek bemutatnák, hogy az „SZ programpont" gyakorlati kivitelezése megkezdődött-e, illetve milyen fázisban volt. De az emigráns kormány terve mellett Teleki és köre komolyan foglalkozott azzal is, hogy amennyiben lehetséges, Magyarországról titkosan léphessenek fel a német akarattal szemben.

3.4 A Teleki–Pelényi-terv „utóélete"

„Még 1942 nyarán Bethlen István volt miniszterelnök arra kérte (Kállay Miklóst), hogy a volt londoni magyar követet, Barcza Györgyöt küldje Svájcba a körülötte alakult csoportja képviseletében a »lehetőségek kihasználására«."

(Kovács Imre[479]*)*[480]

Teleki Pál emigráns kormányának terve nem egy gyerekcipőben járó, néha felvetődő és folyton elvetett ötlet volt. A Pelényi János által először felvázolt tervnek lépéseit Teleki utasításai alapján aprólékosan és pontosan végrehajtották. Kivéve az utolsót, hogy az egyik, a tervben megnevezett személy az Egyesült Államokba utazzon, és hivatalosan elfogadott miniszterelnökként vezessen egy washingtoni magyar kormányt.

[478] SZ programpont: Államvezérkar felállításának terve. Szerző és dátum nélkül. Újpétery Elemér külügyi titkár hagyatéka. A szerző birtokában.
[479] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[480] *Kovács Imre*: Magyarország megszállása. Katalizátor Iroda, Budapest, 1990. 22.

Teleki Pál halálával nem szűntek meg a törekvések egy emigráns kormány létrehozására, de jelentősen megváltoztak a körülmények. Az újonnan kinevezett miniszterelnök, Bárdossy László nem volt benne olyan biztos, mint elődje, hogy a németek el fogják veszíteni a háborút, és nem tartotta lehetségesnek a sikeres magyar fellépést Edvard Beneš csehszlovák csoportja ellen.[481] Másrészt a jugoszláviai konfliktus utáni időszakban a nemzetközi légkör sem tette lehetővé egy magyar emigráns kormány létrehozását. Az angolszász diplomáciai kapcsolatok felelevenítésére Kállay Miklós kormányalapításáig kellett várni. A legjobb esély egy washingtoni magyar kormányzat megalapítására 1941 kora tavaszán volt, amikor adottak voltak a szükséges személyek, az anyagi háttér és a kapcsolatrendszer is.

Természetesen az ellenkormány létrejötte esetén sem lett volna biztosított az addigi magyar politikai irányvonal továbbvitele. Számos probléma adódhatott volna, amelyekre a történettudomány nem adhat választ. Bár a „Mi lett volna, ha?" kérdésekre nem lehet felelni, mégis bizonyos fokig foglalkozni kell ezekkel. Egy washingtoni emigráns kormánynak legitimációs problémákkal kellett volna szembenéznie, ezek közül a legsúlyosabbat Horthy Miklós személye jelenthette volna. A létrehozandó ellenkormány Horthy parancsára jött volna létre, és kezdte volna meg működését. De ezzel egy időben Magyarországon szintén működött volna egy kormányzat, amelyet ugyanúgy a kormányzó nevezett volna ki. Egy ilyen helyzetben igen nehéz lett volna eldönteni, hogy melyik kormány a legitim, hiszen mindkettő ugyanarra a személyre tette volna le az esküt. Egy ilyen eset beálltával is a washingtoni székhely mutatkozott jobb megoldásnak, ugyanis a *State Department*[482] rugalmasabb volt, mint a *Foreign Office*. A Magyarországgal szemben ellenségesen fellépő országok ezt az ütőkártyát biztosan felhasználták volna, de ezeket a nehézségeket a tervezett kormány valószínűleg le tudta volna küzdeni.

Az emigráns kormány létrehozására tett törekvéseket az eddig előkerült források alapján már viszonylag részletesen lehet rekonstruálni. Azonban rengeteg részlet hiányzik. A történettudomány még adós a kor egyik legsikeresebb magyar diplomatája, Pelényi János munkásságának kutatásával és bemutatásával. A terv teljes megértéséhez szükséges megvizsgálni az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányzati szerveinek anyagait. Teleki Pál tervezett emigráns kormányának vizsgálatával olyan irányvonalakra derülhet fény, amelyek némileg átértékelhetik a második világháború alatti magyar politikáról alkotott képet.

481 *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 252.
482 Az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériuma.

4. Belpolitika

„Teleki belpolitikája sajnos nem volt olyan szerencsés, mint külpolitikája. Nagyműveltségű, széles látókörrel rendelkező magyar úr volt és nagy idealista, azonban csak kevés emberismerettel rendelkezett."

(Bethlen István)[483]

Teleki Pál második miniszterelnökségét vizsgálva nem lehet megfeledkezni a belpolitikai folyamatokról sem. Teleki belpolitikai elvei is hasonlóak voltak a külpolitikaiakhoz, de ezeket jóval több aspektusból lehet megközelíteni, és több vitára adhatnak okot. Az alapvető célok a magyar függetlenség és cselekvőképesség megtartása, az elvesztett területek békés visszaszerzése és az összetartást segítő magyar nemzeteszme kialakítása voltak, de ezeket több figyelemmel kellett kezelni, mivel mind a lakosság, mind az ellenzéki pártok propagandája jobban odafigyelt ezekre a folyamatokra, mint a diplomáciai események nagy részére. Természetesen kivételt képeznek a területi revízióval kapcsolatos ügyek, de ezek olyan jelentőségűek voltak, hogy belpolitikai hatásuk mérete hasonló volt a külpolitikaihoz. A belügyek intézésében olyannyira körültekintőnek kellett lenni, hogy a lakosság ne forduljon el a kormánypárttól. Ehhez szükséges volt például olyan propagandaeszközök bevetése, amelyekkel sikerült kifogni a szélsőjobb vitorlájából a szelet, de kétségtelen, hogy így maga a kormányzat is jobbra tolódott.[484]

Ezeknek az intézkedéseknek egyik szemléletes példája a revízióval kapcsolatos propaganda. A Horthy-korszakban a kormányok mindvégig az összes elcsatolt terület visszakövetelését hangoztatták, amelyet érthető módon a lakosság minden rétege pártállástól függetlenül támogatott és követelt. Ugyanakkor a magyar törekvések Teleki miniszterelnöksége alatt valójában az etnikai revízió elérését tűzték ki célul, és autonómiát biztosítottak volna az ország területén élő különböző nemzetiségek számára. Teleki Pál nemzetiségi politikájának lényegét a következőképpen fogalmazta meg:

„Vallom, hogy mindenkinek vitathatatlan joga az anyanyelvét, ősi szokásait, a maga tradícióit ápolni és a magyar államnak, mint minden államnak, kötelessége más anyanyelvű polgárait ebben a törekvésükben támogatni, az ismereteknek anyanyel-

483 Bethlen István emlékirata, 1944. Szerk.: *Romsics Ignác*. Zrínyi, Budapest, 1988. 135.
484 Például szélsőjobb követelésekre adott válaszként a Magyar Élet Pártjának 1939-es választási célkitűzései között is szerepelt a zsidók gazdasági és társadalmi jelentőségének csökkentése, valamint kiszorításuk a sajtóból. A Magyar Élet Pártja célkitűzései. 1939. március – május. In: Magyarországi pártprogramok, 1919–1944. Szerk.: *Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc*. ELTE – Eötvös Kiadó, Budapest, 2003. 54. sz. 399–401.

vükön való tanítását lehetővé tenni, sőt azt istápolni. A nemzeti kisebbségek kulturális egyenjogúságának biztosítása sok minden egyébbel együtt szentistváni tradíció."[485]

Kárpátalja esetében a *Miniszterelnökségen* hosszas tárgyalások folytak a terület nemzetiségi autonómiájáról,[486] az elkészült törvénytervezetet[487] – amely végül nem lépett életbe – pedig 1940. július 20-án megkapta a kormányzó is.[488] Telekinek kevesebb ideje maradt a második bécsi döntéssel 1940. augusztus 30-án visszatért észak-erdélyi terület autonómiájának rendezésére, de az alapelv hasonló volt, mint Kárpátalja esetében. Szerette volna, ha a nemzetiségi konfliktusok mielőbb lecsillapodnának, és származása ellenére minden lakos a magyar állam teljes jogú polgárának érezhetné magát. Bár ez az elképzelés kissé utópisztikus volt a komoly etnikai problémákkal rendelkező területen, a kormányfő ezzel kapcsolatban már szeptember 7-én levelet írt Horthynak, amelyben kérte, hogy törölje el a vitézi rendbe belépők névmagyarítási kötelezettségét:

„Most tehát arra kérem Főméltóságodat, méltóztassék megfontolás tárgyává tenni a Vitézi Rend alapszabályai ezen szakaszának megváltoztatását, mert az a nemzetiségekkel való olyatén elbánással amilyent minden körülmények közt követni fog kelleni, ellentétben áll. Követni fog kelleni nemcsak a nemzetközi megegyezés miatt, de főleg és elsősorban azért, mert ha a soknyelvű Szent István- Birodalom feladatait vállaljuk, most sorra egymásután több irányban és mind több területen, akkor mindennemű ilyen éles megkülönböztetést kerülnünk kell, sőt a nemzetiségeknek jogokban a magyarokkal való azonosítását kell kidomborítani. Nézetem szerint ez is az egyetlen út, amely a nemzetiségek érzületének megnyerésére és azoknak fokozatosan erősebb lelki és akár tényleges beolvasztására is vezethet."[489]

A jugoszláv–magyar barátsági szerződés is biztosított volna egyfajta nemzetiségi autonómiát a délvidéki magyarok és a baranyai szerbek számára. Bár a szerződésben nem eshetett szó ilyen kitételekről, de Cincar-Marković jugoszláv külügyminiszter 1941. február 27-i magyarországi látogatásakor egyeztetett Telekivel a mindkét ország területén létrehozandó magyar, illetve szerb nyelvű óvodákról és iskolákról, valamint közös kulturális intézmények létesítéséről.[490] A tervek megvalósítására már nem maradt idő, de az

[485] *Teleki Pál*: Magyar Nemzetiségi Politika. Stádium, Budapest, 1940. 5.

[486] MOL, K28. 56. csomó, H) tétel.

[487] Kárpátalja autonómiájának törvényjavaslata. MOL, K28. 56. csomó, H) tétel. 2–14.

[488] Teleki Pál levele Horthy Miklósnak. 1940. július 20. MOL, K37. 1. csomó, e) dosszié: Horthy Miklóssal folytatott levelezés, 1940. (A továbbiakban: 1. csomó, e) dosszié.) 19.

[489] Teleki Pál levele Horthy Miklósnak. 1940. szeptember 7. MOL, K37. 1. csomó, e) dosszié. 16–18.

[490] Cincar-Markovic jugoszláv külügyminiszter febr. 27.-i megbeszélése a Miniszterelnök és Külügyminiszter Urakkal. 1941. március 7. 85/res.pol. 1941. Mellékletekkel. MOL, K64. 84. csomó, 16. tétel. 1–94.

oktatási intézmények és kulturális központok alkalmasak lehettek volna arra, hogy elősegítsék a délvidéki magyar kisebbség ügyét.

A területi rendezések jelentős része Teleki Pálhoz köthető, aki amellett, hogy nagy szerepet vállalt Kárpátalja, Észak-Erdély és Székelyföld diplomáciai visszaszerzésében, aktívan részt vett a régi-új országrészek Magyarország közigazgatásába való beillesztésében. Teleki saját magának tartotta fent az észak-erdélyi kormánybiztosi tisztséget.[491] Többször ellátogatott a területre, hogy személyesen irányítsa a szervezési munkálatokat, és közvetítsen a magyar és a román fél között.[492] Észak-Erdély visszatérése nem volt problémamentes. A rendezést bonyolította, hogy a második bécsi döntés a lakosság és az infrastruktúra tekintetében is megkérdőjelezhető határokat húzott meg, amelyek még tovább szították a feszültségeket Magyarország és Románia között. A szeptember 5-én kezdődő magyar bevonulásnak voltak ugyan sajnálatos és elítélendő eseményei,[493] de a gyors akciónak köszönhetően szeptember 14-én már bevezették a katonai közigazgatást a területen. Horthy Miklós is ezen a napon indult ötnapos erdélyi körútjára, amelynek központi eseményeként szeptember 15-én Teleki a visszatért Kolozsváron köszöntötte a kormányzót.[494] Atrocitások, jogsértések és kitelepítések kisebb számban ezután is voltak, mindegyik oldalon.[495] A fennálló vitákat jól mutatja, hogy mind a magyar, mind a román diplomácia folyamatosan terhelő jelentéseket küldött a másik félről a döntéshozóknak, és többször szóba került annak a lehetősége is, hogy egy német–olasz bizottság felügyelhetné a második bécsi döntés rendelkezéseinek végrehajtását. Végül rövid átmeneti időszak után, 1940. november 26-án megszűnt a katonai közigazgatás, és átvette helyét a polgári.[496]

A revízióhoz hasonlóan bonyolult és összetett kérdés volt a zsidó származású magyar állampolgárok helyzete. Teleki Pál bizonyos mértékben anti-

[491] *Ablonczy B.*: Teleki Pál... i. m. 464.

[492] Sztójay követ feljegyzése Ribbentrop külügyminiszternek. Berlin, 1940. szeptember 27. In: A Wilhelmtsrasse és Magyarország... i. m. 355. sz. 533–534.

[493] A bevonulás alatt sor került több kivégzésre, megtorló akcióra és tömeggyilkosságokra, amelyek áldozatainak száma a mai napig vitatott, de több száz főre tehető.

[494] Horthy Miklós 1940. szeptember 14–18. közötti utazási programja a második bécsi döntéssel visszacsatolt területeken. 1940. szeptember 11. MOL, K37. 1. csomó, e) dosszié. 1–15.

[495] 200 román család kiutasításának az ügye. Kolozsvár, 1940. október 15. MOL, K37. 1. csomó, c) dosszié. 155.

[496] A témával kapcsolatban lásd bővebben: *Ablonczy Balázs*: A visszatért Erdély, 1940–1944. Jaffa, Budapest, 2011.; *Tilkovszky Loránt*: Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon, 1938–1941. Akadémiai, Budapest, 1967. 255–322.; *L. Balogh Béni*: Küzdelem Erdélyért. A magyar–román viszony és a kisebbségi kérdés 1940–1944 között. Akadémiai, Budapest, 2013.

szemita volt, ezt nem lehet tagadni és elhallgatni. Első miniszterelnökségéhez köthető a „numerus clausus", az 1938-as első zsidótörvény indoklását pedig ő fogalmazta.[497] Megnyilatkozásaiban többször említette a zsidók korlátozásának nézetei szerint szükséges bevezetését. De ennek az antiszemitizmusnak nem volt köze a német nemzetiszocialista eszmékhez. Teleki gondolatvilágában nem jelent meg a zsidók kiirtására vagy teljes ellehetetlenítésére való szándék. Célja az volt, hogy egy keresztény, összetartó magyarságot teremtsen, és azt akarta elérni, hogy minden állampolgár elsősorban magyarnak, a nemzet büszke tagjának, a közös történelmi tudat részesének érezhesse magát. A miniszterelnök antiszemitizmusának valódi jellegét saját maga határozta meg 1939-es kormányra lépésekor:

„Kérem a közvéleményt, idézze emlékezetébe, hogy én hoztam a numerus clausust, én tiltakoztam a törvényhozás másik Házában, amelynek akkor tagja voltam, annak megszűkítése, hatásának tompítása ellen, de ugyancsak én oszlattam fel a »Britanniát«[498] *is 1920-ban."*[499]

A Teleki miniszterelnöksége alatt bevezetett második zsidótörvény is részben ezt a célt szolgálta, amelynek elérésére tett kísérletként egy ilyen megkülönböztető jellegű törvény nem fogadható el. Ez alól nem lehet felmenteni a miniszterelnököt és az országgyűlést. Ugyanakkor nem lehet elfelejteni a Teleki-kormányra nehezedő belső és külső nyomást. Magyarországon a Tanácsköztársaság uralma óta a lakosság körében jelentős volt az antiszemitizmus (amely bár egyes körökben „erősebbnek" tekinthető Telekiénél, de még mindig távol állt a németek népirtó elveitől), amely a nyilasok, a *Volksbund* és a német propaganda erősödésével csak fokozódott. A kedélyek lecsillapítására és a nyilasok visszavetésére is alkalmas volt a törvény. A Harmadik Birodalom felől érkező nyomás látszólag még erősebb volt. A magyar kormányzat folyamatosan szembe ment a német követelésekkel, és mivel a független cselekvéshez ezt a fajta ellenállást a továbbiakban is fent kívánta tartani, ezért a belpolitikai nyomásnak engedett. 1939-ben Teleki reálisnak érezhette az a veszélyt, amely német megszállással fenyegetett. Kérdéses, hogy német részről mennyire gondolkodtak komolyan az ország esetleges megszállásán, de a magyar diplomaták még az olaszoknak is többször kifejtették az iránti félelmüket, hogy a Harmadik Birodalom fegyveresen foglalhatja el az országot.[500] 1939 novemberére ez a veszélyérzet már olyan szintűre emelkedett, hogy Csáky gróf O'Malley brit követnek már arról beszélt,

[497] *Braham, Randolph L.*: A magyar holocaust. I. kötet. Gondolat, Budapest, 1988. 120.

[498] Teleki számolta fel 1920-ban a zsidóellenes terrorcsoportokat, amelyeknek egyik központja a Britannia szálló volt.

[499] Részlet Teleki Pál 1939. február 22-én elmondott kormánynyilatkozatából. In: Teleki Pál: Válogatott politikai írások és beszédek. Szerk.: *Ablonczy Balázs*. Osiris, Budapest, 2000. 343–376. 352.

[500] *Ciano, G.*: Ciano gróf naplója... i. m. 1939. szeptember 25-i bejegyzés. 134.

hogy egy esetleges német intervenció esetén a magyar katonai ellenállással francia és brit segítség nélkül csupán egy hétig lehet számolni.[501] Ez a veszélyeztetettség nem a második világháború kitörése után jött létre (bár kétségtelen tény, hogy Magyarország politikája a lengyelországi hadjárat idején csak erősítette ezt), hanem már fennállt az Anschluss óta.

Teleki elsősorban a belső feszültségre hivatkozva kereste fel a történelmi egyházak képviselőit, és kérte őket, hogy támogassák a törvényjavaslatot, amellyel egy „nagyobb rosszat" akadályozhatnak meg, mivel félő, hogy egy nem elég kemény zsidótörvény esetén a szélsőjobb jobban megerősödne, és akkor a zsidók helyzete még rosszabbra fordulhatna.[502]

Ezen tényezőkön kívül is támogatta Teleki a törvény megalkotását, amellyel kapcsolatban 1939. április 15-én a *Felsőházban* a következőket jegyezte meg:

„Már számtalanszor aláhúztam, hogy ezt a javaslatot nem mint politikai örökséget, hanem meggyőződésből is képviselem, legalábbis egészében és főbb vonásaiban, hangsúlyozva azt is, hogy ha részleteiben mást, egy saját magam által szerkesztett törvényjavaslatot hoztam volna, az ennél a törvényjavaslatnál szigorúbb lett volna."[503]

A második zsidótörvény – bár nem mondható enyhének – jóval kevésbé volt szigorú, mint azt a németek vagy a nyilasok akarták. Mégis elegendő volt ahhoz, hogy csillapítsa a kedélyeket, így valamilyen szinten – egzisztenciális korlátozás mellett – a zsidók fizikai biztonságát is segítette. Az *1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról*[504] nem fogadható el és nem magyarázható ki. 1939 májusában a Teleki-kormány szemében mégis ez tűnt a legkézenfekvőbb megoldásnak. Máig tartó viták tárgyát képezi, hogy milyen más megoldási lehetőségek kínálkozhattak, és ezek milyen eredményre vezettek volna?[505]

[501] *Ablonczy B.*: Teleki Pál... i. m. 441.

[502] K. Farkas Claudia: Zsidótörvények – egy egyházi ember szemével. In: Fiatal egyháztörténészek írásai. Szerk.: *Fazekas Csaba*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 1999. (http://mek.oszk.hu/02000/02082/html/farkas.htm, 2014. június 1.)

[503] Részlet Teleki Pál felszólalásából a Felsőház 1939. április 15-i ülésén. In: Országgyűlési Dokumentumok. Felsőházi Naplók, 1935. IV. kötet. 1938. november 12. – 1939. május 4. Atheneum, Budapest, 1939. 85. ülés. 1939. április 15. 127–151. 143.

[504] Lásd: 7. Melléklet

[505] A témával kapcsolatban lásd bővebben: *Braham, R. L.*: A magyar holocaust... i. m. I. 119–162.; *Gyurgyák János*: A zsidókérdés Magyarországon. Osiris, Budapest, 2001. 135–143.; *Ablonczy B.*: Teleki Pál... i. m. 402–411.; Magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1938–1945. Szerk.: *Vértes Róbert*. Polgár, Budapest, 1997. 44–104.; *Ungváry Krisztián*: A Horthy-rendszer mérlege – Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon. Jelenkor, Pécs, 2012.; Sulyok Izabella: Teleki Pál és Bethlen István a zsidókérdésről. In: Tanulmányok a Holokausztról. V. kötet. Szerk.: *Braham, Randolph L.* Balassi, Budapest, 2011. 15–51.

Teleki ugyanolyan aktívan részt vett a Magyarországon belül lezajlódó eseményekben, mint a diplomáciában. Ahogy a külügyek terén számíthatott Csáky Istvánra, úgy a belügyekben Keresztes-Fischer Ferenc volt segítségére, aki Imrédy bukásakor Telekit ajánlotta a kormányfői pozícióra Horthynak.[506] Bár a két kulcsszerepet játszó miniszter szándékai ugyanazok voltak, személyiségük nagyon sokban különbözött és ez meghatározta pályájukat is. Csáky volt a „ravaszabb", aki a helyzettől függően több arcot is magára tudott ölteni. Ez a tulajdonsága hasznosnak bizonyult a diplomáciában, és így akár Teleki látszólagos „ellenpárjaként" léphetett fel. Fel tudták osztani egymás között a szerepeket, így könnyebben tárgyalhattak a szembenálló oldalakkal. Ennek azonban az lett a következménye, hogy mindkét politikusra kissé „ráragadtak" saját szerepeik. Így lett bizonyos tekintetben Csáky „németbarát", Teleki pedig „anglofil". Keresztes-Fischer Ferenc ezzel ellentétben nem vállalt magára szerepeket. A háttérben dolgozott, de ott rengeteget. Nem kereste a hírnevet, a hatalmat, visszautasította a számára többször felajánlott miniszterelnöki pozíciót is. Szigorú értékrendje szerint cselekedett, és ettől nem tért el. Ugyanolyan keményen lépett fel minden szélsőség ellen, nem foglalkozott azzal, hogy ki vagy mi mögött milyen erők támogatása van. Értékrendje pedig szinte mindenben egyezett Telekiével, így közös munkájuk is eredményes volt.

A két államférfi egyik legfontosabb közös munkájának tekinthető a lengyel menekültek segítése. 1939 szeptemberében előbb a németek, majd két héttel később a szovjetek támadták meg Lengyelországot, amely lépéssel kitört a második világháború. Amellett, hogy a magyar kormány nem engedte, hogy a német csapatok használjanak magyar vasútvonalat, 200.000 lengyelnek biztosított menekülési útvonalat. A Magyarországra érkezett lengyel menekülteket Teleki és Keresztes-Fischer megbízásából Balatonbogláron Varga Béla[507] plébános, kisgazda ellenzéki képviselő segítette. A német nyomás miatt a kormányzat nem mehetett el a végsőkig a menekültek segítésében, azért kapta a nehéz feladatot Varga atya, aki azonban minden lehetséges támogatást megkapott. A menekültek között sok volt a katona, akik továbbutazva később a világháború számos frontján harcoltak a nyugati szövetségesek oldalán. A Magyarországon maradt lengyel menekültek Balatonbogláron leltek otthonra, ahol Varga Béla mellett elsősorban Idősebb Antall József[508] menekültügyi kormánybiztos és Kudar Lajos[509] csendőr alezredes segítették őket. A városban lengyel középiskola is létesült (elemi iskola több is

[506] *Zsitvay T.*: Magyarország, 1921–1941... i. m. 487–490.
[507] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[508] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[509] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

működött az országban), a lengyeleket pedig később francia hadifoglyok is követték, akik hasonló elbánásban részesültek. Varga atya a következőképpen emlékezett vissza a közös küldetésre:

„Nekem az a szerencse jutott osztályrészül, hogy Telekivel együtt dolgozhattam, abban a legsötétebb időben, amely nemzetünkre zúdult Hitler uralomra léptekor. Teleki átérezte a magyar nép, a magyar nemzet legszentebb kötelességét, a lengyelek iránti hűség betartását, akkor is, amikor ezért a nemzetnek nagy áldozatokat kellett hozni és mindennap saját életét kockáztatnia.

Engem megrendített, mint ahogy hiszem, az egész nemzetet megrendítette az a hősi kiállás, amikor a németekkel tudatta, hogy a lengyelekkel szemben nem vagyunk hajlandóak semmilyen háborús akcióra, különösen nem a német csapatok átengedésére Lengyelország hátbatámadására.

Ő adta nekem is a megbízást, sőt egyenesen kért is rá, hogy a lengyeleket abban a hősies védelemben, amelyet a hazájukért folytatnak, a lehetőség szerint támogassuk. Ha Teleki nincs, és ha Teleki nem áll ki a hősi magyar erények gyakorlása érdekében, akkor nincs közös lengyel–magyar határ, akkor nincsenek lengyel menekültek Magyarországon, nincs az egyetlen lengyel gimnázium, amely világhírnevet szerzett hazánknak."[510]

A lengyelek és a franciák segítése Teleki halála után is folytatódott, Varga Béla áldozatos munkájával pedig magára haragította a nácikat, a nyilasokat és később a demokratikus nemzetgyűlésben végzett munkájával a kommunistákat is. Balatonboglár mai napig a lengyel–magyar barátság egyik központja, és a Budai Várból történő kitiltása után ide került Teleki Pál szobra is. A lengyelek, hálájuk jeléül, Varsóban utcát neveztek el a miniszterelnökről.[511]

A Horthy-korszak és Teleki Pál belpolitikájáról, társadalmi és szociális viszonyairól számos szakmunka született. Jelen kötetben azok a folyamatok és elképzelések kerülnek bemutatásra, amelyek eddig kevesebb nyilvánosságot kaptak, vagy a tragikus sorsú miniszterelnök munkájához köthetőek, és ismeretükkel újabb szempontokból lehet megközelíteni Teleki politikáját. Elemzésre kerül a *Nemzetpolitikai Szolgálat* működése, amelyről Vígh Károly szer-

[510] A nemzetépítő Teleki Pál élete... i. m. 106–107.; Teleki Pál és kora... i. m. 137.
[511] A témával kapcsolatban lásd bővebben: A Nemzetgyűlés elnöke volt – Varga Béla vallomásai életútjáról. Szerk.: *Kapronczay Károly*. Mundus, Budapest, 1998.; A magyar szolidaritás Balatonboglári példái, 1939–2009. Szerk.: *Bakos István – Vásárhelyi Tibor*. Balatonboglár Önkormányzata, Balatonboglár, 2009.; *Haas György*: A szeretet apostola volt – Varga Béla élete. Kairosz, Budapest, 2009.; *Haas György*: Száz éve született Varga Béla. Magyar Szemle. XII. évf. (2003) 3. szám. 106–123.; Menekült-rapszódia – Lengyelek Magyarországon, 1939–1945. Szerk.: *Szenyán Erzsébet*. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2000.; Magyarok és lengyelek, 1939–1945. Szerk.: *Kapronczay Károly*. Gondolat, Budapest, 1991.

kesztésében már készült egy tanulmány,[512] de ebből hiányzik az összevetés más szakirodalommal. Bemutatásra kerül az Újpétery Elemér hagyatékából előkerült „SZ programpont" tervezet, amelynek középpontjában egy bizonyos *Államvezérkar* felállítása áll. Nem lehet megfeledkezni a „gondolkodó" Teleki Pálról sem. Teleki eszmeiségének vizsgálatával köteteket lehetne megtölteni, alapítványok foglalkoznak ennek feltárásával, ápolásával. E kötetben a miniszterelnöknek a „hivatásrendiség" fogalma köré csoportosuló tervei kerülnek górcső alá.

4.1 Nemzetpolitikai Szolgálat

„A miniszterelnök ur (...) kéri a minisztertanács engedélyét ahhoz, hogy a m.kir. Miniszterelnökség keretében létesült Nemzetpolitikai Szolgálat céljaira az 1930/40. évi állami költségvetés (...) 400.000 P hiteltúllépést, majd az 1941. évi állami költségvetés (...) 1,200.000 pengő hiteltúllépést vehessen tárcája részére igénybe."

(Minisztertanácsi Jegyzőkönyv, 1940. november 29.)[513]

Teleki Pál nyilvánosság előtt kevésbé ismert munkájáról írta egyik bizalmas munkatársa, Rónai András nem sokkal a miniszterelnök halála után, 1941 májusában: *„A hétköznapi munka hősének nevezhetnők. A hétköznapi munkáénak, ami a legnehezebb munka és lassan hoz, sokszor észrevétlenül eredményt. Mert az a munka, amit Teleki Pál a nyilvánosság előtt végzett, s amelyhez korszakokra szóló nagy sikerek fűződtek, az ő élete munkájának csupán kicsiny töredéke."*[514]

Teleki a *Tájékoztató Osztály* mellett létrehozta másik „magánszervezetét", az *Miniszterelnökség V. osztály Nemzetpolitikai Szolgálatot*, amely a nemzetnevelésért és a hazai propagandáért volt felelős.[515] A Szolgálat önmeghatározása szerinti legfőbb céljai: *„A közvélemény figyelemmel kísérése alapján a tájékozatlanságból, vagy helytelen értesülésekből származó beteg közvéleménynek tárgyilagos tájékoztatással való gyógyítása, illetve a helyes közvélemény kialakítása, rémhíreknek stb ellensúlyozása. (...) A korszerű nemzeti eszméknek, gondolatoknak felvetése és napirenden tartása, társadalmi és egyéni cselekvési irányoknak a nemzet egyetemes érdekének megfelelő kijelölése, kezdeményezése és támogatása. (...) Az államvezetők mun-*

[512] Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m.
[513] Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1940. november 29. MOL, K 27. (1940. 11. 29.) 99R/110
[514] *Rónai András*: Teleki Pál. Magyar Szemle, XL. kötet (1941) 165. sz. 281–284. 281.
[515] *Török B.*: Farkas esz meg... i. m. 36.

kájának ismertetése, az országgyűlés, a bíróságok, hadsereg, hatóságok iránti megbecsülés növelése."[516]

A *Nemzetpolitikai Szolgálat* vagy csúfnevén a „fiókminisztérium" működését a levéltári anyagok[517] mellett Molnár Sándor munkájából ismerhetjük, amelyet Vigh Károly közölt kötetében.[518] Már Imrédy Béla is kísérletet tett arra 1938-ban, hogy létrehozzon egy titkos propagandaszervezetet *Társadalompolitikai Osztály* néven, amelynek vezetését Hóman Bálintra és Kovrig Bélára bízta, de az osztály megfelelő működéséhez nem voltak biztosítva sem az anyagi, sem az emberi keretek.[519] Teleki kormányra kerülésekor így már egy létező szervezetet „örökölt meg", amelyet saját céljainak megfelelően alakíthatott át. A *Nemzetpolitikai Szolgálat* hivatalosan 1940 novemberében jött létre, a korábbi *Társadalompolitikai Osztály* nevének megváltoztatásával.[520] Központja a budai várban a Dísz téren volt. Az azonnali kiadásokhoz Teleki 400.000 pengőt biztosított a *Minisztertanácsban*, a következő évre pedig 1.200.000 pengős keretet szavaztatott meg.[521] Hóman már nem kapott szerepet a munkában, Kovrig a továbbiakban is kinevezett vezető maradt, azonban a tényleges irányítást Teleki végezte. A Szolgálatnak háromfajta munkája volt: nyilvános propagandatevékenység, titkos sajtóanyagok és szórólapok terjesztése, valamint az ezekhez szükséges szervezeti és szellemi háttér létrehozása. Szervezetileg az osztály két nagy egységre tagolódott, a *Központi szolgálatra* és a *Külső szolgálatra*. A *Központi szolgálat* fő feladata a szervezet irányítása és az összeköttetés fenntartása volt. Minden feladatkörhöz egy-egy előadó tartozott, akik következőkért feleltek:

- Kapcsolattartás a társadalmi szervezetekkel, mozgalmakkal, a sok munkást foglalkoztató vállalatokkal;
- Kapcsolattartás a hatóságokkal, a propagandával megbízott személyekkel;
- Tájékozódás az országban uralkodó közhangulatról;
- A Szolgálat publikálási feladatainak irányítása;
- Az ellenséges propaganda visszaszorítása és a hazai „suttogó" propaganda – kávéházi, piaci, bordélyházi pletykák – befolyásolása, szervezése;

[516] Nemzeti Tájékoztató Központ. Szerző és dátum nélkül. MOL, K29. 1. csomó, a) dosszié: Az osztály ügykörével, ügybeosztásával és felszámolásával kapcsolatos iratok, jelentések az osztály működéséről, hatáskörvita a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal. (A továbbiakban: 1. csomó, a) dosszié.) 24–31.
[517] MOL, K29. Miniszterelnökség, Társadalompolitikai Osztály, 1938–1941.
[518] Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m.
[519] *Hámori Péter*: Kísérlet egy „propagandaminisztérium" létrehozására Magyarországon. Századok, CXXXI. évf. (1997) 2. sz. 353–380. 354–357.
[520] *Ablonczy B.*: Teleki Pál... i. m. 484.
[521] Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1940. november 29. MOL, K 27. (1940. 11. 29.) 99R/110

- Vidéki előadások és vitaestek szervezése, valamint a film- és rádióanyagok felügyelete;
- A hasznosnak ítélt külföldi propaganda meghonosítása a magyar suttogó propagandában;
- Adminisztratív ügyek intézése.[522]

A *Külső szolgálathoz* tartoztak azok a személyek és csoportok, akik gyakorlatilag a propagandamunkát végezték: előadásokat tartottak, röplapokat terjesztettek, információkat gyűjtöttek, „pletykákat" terjesztettek, mindezt jövedelmezés nélkül.[523]

A szervezet fontosabb munkáinak kezdete megegyezik a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás idejével. Teleki jól látta, hogy a közeledés Németországhoz újabb veszélyeket rejteget, így a továbbiakban már nem voltak elegek az eddigi erőfeszítések. A háttérben lévő változtatások egyik legjelentősebbike volt az osztály átszervezése, amely egyaránt lépett fel a nyilas és a német befolyás növekedése ellen.[524] Teleki fontosnak tartotta, hogy az ifjúság nevelése is a keresztény, konzervatív alapokon folytatódjon, és a kiélezett politikai helyzet ellenére minél távolabb tartsa a (németbarát) propagandát a fiataloktól, ezért a Szolgálaton keresztül anyagilag és szellemileg is támogatta a KALOT-ot.[525] Kisebb mértékű havi anyagi támogatást kapott továbbá a *Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége*, a *Magyar Dolgozók Hivatásszervezete*, a *Keresztyén Ifjúsági Egyesületek*, az *Országos Tűzharcos Szövetség*, valamint a *Katolikus Lánykörök Szövetsége*.[526]

A nyilvános munka keretében jelentek meg a *Nemzeti Könyvtár* füzetei, a 200.000-es példányszámban kéthetente megjelenő *Országépítés* című folyóirat,[527] és került összeállításra a „vidéket vándorló" *Magyar Kereszt Kölcsönkönyvtár*.[528] A *Nemzeti Könyvtárban* megjelenő, 64 oldal terjedelmű tanulmányokkal elsősorban magyar hazafiak nevelését segítették, de ezek hasábjain sem jelent meg egyetlen olyan mondat sem, amely akár csak burkoltan is a Harmadik Birodalom törekvéseit támogatta volna. A havonta két számmal jelentkező *Nemzeti Könyvtár* szerkesztője Molnár Sándor volt.[529] A füzetek nagyon sikeresek voltak, 30.000-es példányszámban nyomtatták őket, több számot újra kellett nyomtatni.[530] A kor számos közéleti személyiségének jelentek meg itt munkái, többek között Illyés Gyulának, Cholnoky Jenőnek, Féja Gézának, Móricz Zsigmondnak, Tersánszky Józsi Jenőnek, Veres Péternek vagy Csapodi Csabának. Egy duplaszámban Horthy kormányzó gondolatait közölték. A 42–43. duplaszámot Teleki Pál beszédeiből és írásaiból Kovrig Béla rendezte sajtó alá *Magyar Politikai Gondolatok* címen.[531] Az elkészült tanulmányt a miniszterelnök elolvasta és jóváhagyta. A megjelenését azonban már nem élte meg. A duplaszámot nem sokkal Teleki halála után nyomtatták, kiegészítésként belekerült a kormányfő életrajza és Bárdossy beszéde elődje ravatalánál.[532]

A Szolgálat „fedőcsoportjainak" szervezésében az egész ország területén folyamatosan tartottak különböző tanfolyamokat, előadásokat, filmvetítéseket és népköröket, amelyeknek elsődleges célja az volt, hogy egy olyan tájékozott, öntudatos paraszti réteget hozzon létre, amelyet kevésbé tud befolyásolni az „ellenséges" propaganda.[533] Kovrig Béla ezt a munkát a kiemeltek között tartotta számon.[534]

Fontosabb azonban az a tevékenység, amelyet a *Nemzetpolitikai Szolgálat* tagjai titokban folytattak. A fiókminisztérium fő „profilja" a szélsőjobb és a hitleri Németország elleni propaganda volt. Teleki legmegbízhatóbb emberei végezték ezt a munkát. A csoportot Roósz Andor vezette,[535] segítségére pedig megbízható emberek voltak: Kovrig Béla, Molnár Sándor, Kovács Béla[536],

[522] A belföldi propaganda szervezete. Szerző és dátum nélkül. MOL, K29. 1. csomó, a) dosszié. 1–10. 4–5.

[523] Uo. 7–9.

[524] Teleki „Nemzetpolitikai Szolgálat fedőnéven működő németellenes politikai szerveződéséről" a nyilas politikus és történész, Málnási Ödön is említést tett a magyarság történetét feldolgozó munkájában. *Málnási Ödön*: A magyar nemzet őszinte története. Arcanum, Budapest, 1998. 170.

[525] *Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete*. A KALOT és a *Nemzetpolitikai Szolgálat* kapcsolata lazának mondható, és nem volt egészen világos még az ifjúsági szervezet vezetői számára sem. Az anyagi hozzájárulás a választási alapból érkezett, míg az egyéb támogatásoknál Kovrig Béla közvetített. *Varga László*: Teleki Pál és az ifjúság. Életünk, 1970. január 1. 3.

[526] A Nemzetpolitikai Szolgálat által támogatott szervezetek. Szerző és dátum nélkül. MOL, K29. 1. csomó, a) dosszié. 16.

[527] A Nemzetpolitikai Szolgálat havi költségelőirányzata. Szerző és dátum nélkül. MOL, K29. 1. csomó, a) dosszié. 17–23. 1–2.

[528] A belföldi propaganda szervezete. Szerző és dátum nélkül. MOL, K29. 1. csomó, a) dosszié. 1–10. 4.

[529] Nemzeti Tájékoztató Központ. Szerző és dátum nélkül. MOL, K29. 1. csomó, a) dosszié. 24–31. 1.

[530] Ismretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 42–43.

[531] *Teleki Pál*: Magyar Politikai Gondolatok. Nemzeti Könyvtár, III. évfolyam (1941) 42–43. szám.

[532] Uo. 125–137.

[533] A belföldi propaganda szervezete. Szerző és dátum nélkül. MOL, K29. 1. csomó, a) dosszié. 1–10.; A Nemzetpolitikai Szolgálat havi költségelőirányzta. Szerző és dátum nélkül. MOL, K29. 1. csomó, a) dosszié. 17–23. 4–7.

[534] A m. kir. miniszterelnökség V. osztályának sürgős akciói. Szerző és dátum nélkül. MOL, K29. 1. csomó, c) dosszié. 51–74. 4–5.

[535] Nemzeti Tájékoztató Központ. Szerző és dátum nélkül. MOL, K29. 1. csomó, a) dosszié. Nemzeti Tájékoztató Központ. 24–31. 1.

[536] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

Nagy Ferenc, Weinberger Márton, Kerkai Jenő[537], Nagy Töhötöm[538], Reisz Elemér és hat női munkatárs (ők főleg a gépelést végezték).[539] A *Nemzetpolitikai Szolgálat* szorosan együttműködött a *Tájékoztató Osztállyal*, amelytől a hathatós propagandához szükséges nemzetközi anyagokat kapták.[540] A kormányból csupán Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter tudott erről a láthatatlan tevékenységről.[541] A Szolgálat együttműködött az egyházakkal (elsősorban a katolikussal),[542] a vezető személyek, mint Serédi Jusztinián[543] hercegprímás, Apor Vilmos[544] győri püspök, a beavatottak között voltak, Mindszenty (ekkor még Pehm) József[545] és Varga Béla pedig a helyi munkákban, szétosztásban és hírszerzésben segédkeztek.[546]

A módszer a következő volt: röpiratokat szerkesztettek, ezeket borítékolták és éjszakánként postára adták, nem egyszer akár heti 50.000 példányt is. Raktárul és munkahelyül két budapesti ingatlan szolgált.[547] A röpiratok a *Közérdekű Levelek* címet viselték.[548] A leveleket a középosztály és a munkásság tagjainak küldték el, mivel ezeket könnyebben befolyásolhatónak vélték. Általában a címzettek országszerte azok a személyek voltak, akiktől az emberek értesüléseiket szerezték: postások, kocsmárosok, boltosok, tanítók, hivatalnokok.[549] Ezek az emberek pedig továbbadták a „bizalmas értesüléseket". Esetenként többféle röpirat is készült ugyanarról a témáról, a címzett társadalmi hovatartozásának megfelelően fogalmazva.[550] A Szolgálat összköltségvetéséből havonta több mint 25.000 pengőt szántak a röplapok nyomtatására.[551]

A biztonságos terjesztés Molnár és Roósz feladata volt, ők két autóval a borítékolt leveleket egész éjszaka hordták Budapest postaládáiba. Mivel egyre több röplapra volt szükség, 1940-től Weinberger Márton zsidó származású

537 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
538 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
539 Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 90–91.
540 *Török B.*: Farkas esz meg... i. m. 37.
541 Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 41.
542 A m. kir. miniszterelnökség V. osztályának sürgős akciói. 4. Együttműködés a Katolikus Egyházzal a politikai nevelés terén. Szerző és dátum nélkül. MOL, K29. 1. csomó, c) dosszié. 51–74. 19–20.
543 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
544 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
545 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
546 *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 457.
547 Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 46–47.
548 Uo. 52.
549 Uo. 49.
550 *Török B.*: Farkas esz meg... i. m. 38.
551 A Nemzetpolitikai Szolgálat havi költégelőirányzata. Szerző és dátum nélkül. MOL, K29. 1. csomó, a) dosszié. 17–23. 3.

nyomdász is segített, így megkétszereződött az elküldhető röplapok száma.[552] A terjesztésen kívül a borítékok és bélyegek beszerzése is teljesen titokban zajlott, minden feltűnést kerülve, kisebb tételekben. Az ingatlanok takarítását is kipróbált, hűséges alkalmazottak végezték.[553]

A röpiratokban Teleki tudatta azokat a gondolatait, amelyeket miniszterelnökként nem mondhatott ki. Így amellett, hogy a német nemzetiszocializmus és a magyar szélsőségek ellen harcolt, nemegyszer saját kormányát és annak lépéseit is erősen kritizálta. Az egyik röplapban a következőképpen magyarázta németellenességét:

„A német élettér-gondolat magyarellenes gondolat, ha a Dunántúlra is vonatkoztatják. (...) Ezt elutasítjuk, s ez ellen minden rendelkezésünkre álló erővel védekezünk. A nemzetiszocializmus német ügy. Mi megelégszünk a magunk Szent István-i állameszméjével, de ebből nem engedünk!"[554]

A Harmadik Birodalom ellen irányuló legfontosabb propagandatevékenység Lajos Iván *„Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében"* című könyvének 1939-es kiadása volt. A szerző gondosan összegyűjtötte a német nemzetiszocialista politikai irodalomnak azon jelentős és ismert munkáit, amelyekben a magyarokkal szemben léptek fel. Idéz többek között Hitler *Mein Kampf*-jából, Alfred Rosenbergtől, Paul de Lagarde-tól[555], valamint olyan befolyásos lapoktól, mint a *Völkischer Beobachter* és a *Deutsche Arbeit.* A leginkább figyelemfelkeltő idézet Lagarde-tól származik: *„A dunai birodalom minden néptörzse, beleértve különösen a magyarokat, Európának végtére csak terhére van. Minél előbb pusztulnak el, annál jobb reájuk és reánk nézve."*[556]

A könyvet 8 kiadásban, 38.000 példányban nyomtatták. Teleki, jobban kiélezve a helyzetet, kérte a német követséget, hogy ellenőrizzék le, tartalmaz-e a kötet olyan állításokat, amelyek nem jelentek meg a Harmadik Birodalomban.[557] A könyvet megjelenése után két hónappal, miután minden példány elkelt, betiltották.[558]

A nyilasokat a röplapokban Teleki igyekezett kigúnyolni:

„A Vezérlő Akarat[559] *1936-ban kinyilatkoztatja, hogy elvetik a parlamenti szereplésnek még a gondolatát is, mert az országgyűlés munkáját a legnagyobb népcsalás-*

552 Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 66–67.
553 *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 456.
554 Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 54.
555 Paul de Lagard gondolatai az első világháború alatt keletkeztek, de azokat a Harmadik Birodalomban újra felelevenítették.
556 *Lajos Iván*: Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében. Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, Pécs, 1939. 15.
557 Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 62–65.
558 *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 455.
559 Vezérlő Akarat alatt Szálasi Ferencet értette Teleki, akinek ez a korban közismert gúnyneve volt.

nak minősítik. Néhány év múlva mégis minden erővel és minél nagyobb számban akarnak bejutni a parlamentbe. Ki tudja honnan szerzett választási költséggel sikerül is negyven nyilas képviselőt[560] *az országgyűlésbe beerőszakolniok. (...) A Vezérlő Akaratnak már nincs az ellen kifogása, hogy a nemzettestvérek képviselői tiszteletdíj ellenében míveljék azt, amit ő – Szálasi – a legnagyobb népcsalásnak tartott?"*[561]

Szálasi Ferenc egyik kedvenc célpontja volt Teleki gúnyos kritikáinak, de az okot mindig a nyilas vezér adta. Volt, amikor Szálasi egyik nehezen értelmezhető beszédének magyarázatát a Szolgálat munkatársai egészségügyi papíron terjesztették. A „Vezérlő Akarat" egyik elszólását, amelyben magát az egész nemzettel szembenállónak nevezte, Teleki boldogan helyeselte.[562] Szálasit egyéb módon is igyekezhetett Teleki megszégyeníteni. Valószínűleg a miniszterelnök utasítására készítette el Benárd Ágost Szálasi elmeorvosi vizsgálatát, amelynek eredménye kétségbe vonta a nyilas vezér épelméjűségét.[563] Az 1939-es választási kampányban pedig a *Magyar Élet Pártja* amellett, hogy több szélsőségesnek mondható ígérettel próbálta kifogni a nyilasok vitorlájából a szelet, nyíltan és igen keményen bírálta a szélsőjobbot.[564]

A *Nemzeti Szocialista Nyilaskeresztes Párt* ellen azonban a legnagyobb csapás az volt, amikor 1939 novemberének végén a fiókminisztérium Teleki ötleteiből elkészítette az „igazi nyilas programot". Ebben megírtak mindent, amely a nyilas veszély hatalomra jutásával fenyegetett, de mindezt olyan propagandaszövegként, mintha az magától a párttól származna, és még a nyilasok és a többi szélsőjobb párt sem tudta, hogy ki készítette a programot, amely egyebek mellett a következő sorokat tartalmazta:

„Nem kell többé kisiparos!

A munkaállam nem tűrheti azt a nyersanyag-, munkaeszköz- és erőpocsékolást, aminek a hamis jelszavak következtében dédelgetett kisipari műhely a színtere. A kisipar műhelyviszonyai nem valók századunkba! A kisiparos a legrosszabb munkáltató. A nemzeti szocializmus kimondja: a kisüzem, a kisbirtok ideje lejárt! A ma embere a kollektív ember, a ma üzeme a nagyüzem, a mai birtok a gabonagyár."[565]

560 Az 1939-es választáson a Nyilaskeresztes Párt 26 mandátumot szerzett, de a többi „nyilas" párt képviselőivel együtt a szélsőjobboldali törvényhozók száma elérte a 42-t, nem számítva azokat a pártonkívülieket, akik a nyilasokkal szimpatizáltak. Az országgyűlési képviselők névsora pártállásuk szerint. In: Országgyűlési Almanach az 1939–44. évi országgyűlésről... i. m. 97–101.

561 Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 55.

562 Uo. 57.

563 *Vizi László Tamás*: Aláírta Trianont, és kezdeményezte Szálasi elmegyógyászati vizsgálatát. Bécsi Napló, XXXII. évf. (2012) 2. sz. 9.

564 Vizi László Tamás: A biztos befutó. Hóman Bálint és az 1939-es választások. In: Történeti átértékelés. Hóman Bálint, a történész és a politikus. Szerk.: *Ujváry Gábor*. Ráció, Budapest, 2011. 270–294.

565 Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 60.

Ír még a program a magántulajdonról, a papokról, katonákról, hivatalnokokról, újságírókról. Az ügy nagy port kavart, az országos napilapok is foglalkoztak vele. Nem véletlen, hogy a *Nemzetpolitikai Szolgálat* egyik fő célpontját a nyilasok képezték. Az 1938. évi XIX. törvénycikk alapján 1939. május 25–26-án tartott országgyűlési választás felelt meg leginkább a mai mércével „demokratikusnak" tartott elveknek. A választás mindenhol titkos volt. Bár a *Magyar Élet Pártja* nagy többséggel nyert (178 mandátum), a *Nyilaskeresztes Párt* a korábbi évekhez képest jelentősen megerősödött. A németeket kiszolgáló magyar szélsőjobbot Teleki Pál minden nyilvános és titkos eszközzel próbálta visszaszorítani, hogy folytatni tudja saját politikai irányvonalát.

Teleki halálakor még hatalmas mennyiségű röpirat volt raktáron, amelyek a jugoszláv hadjárat ellen szólítottak fel. Ezektől a fiókminisztérium meg akart szabadulni, így májusban (több sikertelen próbálkozás után) egy pécsi mészégetőben mindet megsemmisítették.[566] Így ért véget a kormányfő halálával a *Nemzetpolitikai Szolgálat* titkos propagandamunkája is.

Teleki még 1941. március 28-án Kovrig Bélát (és Rónai Andrást) bízta meg azzal a korábban említett memorandum megírásával, amely a Prinz Eugen Gau esetleges létrejöttének veszélyeire hívná fel a nyugati hatalmak figyelmét.[567] Nincs arról információnk, hogy a feladatot kifejezetten a *Nemzetpolitikai Szolgálat* kapta volna Kovrigon keresztül, de az eddigi ismeretek alapján a munka tökéletesen beleillett a fiókminisztérium profiljába. Mivel igen fontos dokumentum elkészítéséről volt szó, valószínű, hogy Kovrig igénybe vette itteni munkatársai egy részének segítségét.

Molnár Sándor szerint a vezető politikusok nem tudtak arról, hogy a röplapokat Teleki megbízásából és közreműködésével készítették, erről ténylegesen nagyon kevés adat van. Otto Braun, a *Transdanubia Külkereskedelmi Vállalat* igazgatója korábban már idézett jelentésében írt Hitlernek a röplapokról is, amelyeket nagyon károsnak tartott a Harmadik Birodalom szempontjából. Azonban ezeket a röplapokat nem kötötte a miniszterelnökhöz, azért bírálta a kormányt, mert semmit nem tett az ártó propaganda ellen.[568] Egy idő után azonban a német titkosszolgálat könnyedén tudomást szerezhetett arról, hogy Teleki áll a röplapok terjesztése mögött, mivel a miniszterelnököt éjjel-nappal megfigyelték. Eckhardttal is azért találkozott annak elutazása előtt oly kései órán, mert remélte, hogy akkor már nem figyelik a német kémek. Tévedett, a kisgazda politikussal folytatott tárgyalását is meg-

566 Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 86.

567 *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 611–612.

568 Braunnak, a Transdanubia Külkereskedelmi Vállalat igazgatójának, Hitler bizalmas informátorának jelentése. Berlin, 1940. október 28. In: A Wilhelmtsrasse és Magyarország... i. m. 363. sz. 543–547.

figyelték.[569] A *Nemzetpolitikai Szolgálat* irányítása pedig olyan munka volt, amelyet nem lehetett huzamosabb ideig úgy végezni, hogy a Telekit megfigyelő ügynökök ne szerezzenek erről tudomást. A munka veszélyességét mutatja, hogy a fiókminisztériumnak besegítő jezsuita papok, amikor meghallották, hogy Teleki meghalt, a valóságot jóval túlszínező rémhíreket adtak tovább egymásnak a „gyilkosságról", és felszólították egymást, hogy azonnal meneküljenek, mielőtt még ők következnének.[570]

A *Nemzetpolitikai Szolgálat* „nyilvános" része nem szűnt meg Teleki halálát követően. Bárdossy még fenntartotta az apparátust, de jelentősége folyamatosan csökkent, költségvetését mérsékelték. Kovrig Béla utolsó jelentését – amelyben szóvá is teszi, hogy milyen nehéz helyzetbe került a szervezet – 1941. május 13-án küldte el az új miniszterelnöknek.[571]

A *Nemzetpolitikai Szolgálat* működésének két éve alatt hatalmas munkával erősítette a nemzetben az ellenállást a szélsőjobbal és a német tervekkel szemben. Teleki elhatározottságát mutatja, hogy kormányfői teendői mellett idejének jelentős részét ennek az intézménynek a vezetésével töltötte, amelynek kiadványain keresztül nem egyszer még saját magát is bírálta kényszerhelyzetben meghozott döntéseiért. Teleki Pál ezen titkos tevékenységei kevésbé ismertek, de politikájának és annak németellenes intézkedéseinek megismeréséhez elengedhetetlen fontosságúak.

4.2 „SZ programpont"

„Állíttassék fel egy szerv, mely kellő szakértelemmel és áttekintéssel rendelkezzék, és az egész magyar életet, annak minden megnyilvánulását áttekintse, rendszerezze, felesleges egymásnak ellentmondó intézkedéseket kiküszöböljön, a hiányokat meglássa, kezdeményező lépéseket tegyen ezeknek pótlására."

(Államvezérkar felállításának terve)[572]

Az „SZ programpont" dosszié egy új fejezet Teleki Pál politikájának vizsgálatában. Valójában ez egy tanulmánysorozat, amely egy esetleges nagyobb német befolyás esetén elvégzendő feladatokat ír le, ennek elkerülésére terveket dolgoz ki, és emellett a kormányzati rendszer működését elősegítő és megreformáló elképzeléseket tartalmaz. Ezek az elképzelések több esetben hasonlóak vagy teljesen egyezőek Teleki hivatásrendiségi gondolataival.

569 *Eckhardt T.*: Visszaemlékezések, 1941–1943... i. m. 107.
570 *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 131–132.
571 Kovrig Béla jelentése, 1941. május 13. MOL, K29. 1. csomó, c) dosszié. 209–210.
572 *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 131–132.

A „szigorúan titkos" felirattal ellátott dosszié iratai nem kutathatók levéltárban, azok Újpétery Elemér külügyminisztériumi titkár hagyatékából kerültek elő. A dokumentumokon nem található sem dátum, sem szerző. Az utóbbi(ak) kilétére egyelőre csak feltételezések vannak,[573] viszont a készítés dátuma hozzávetőlegesen meghatározható. Újpétery nagyon pontosan, kronológiai sorrendbe állította iratait, így ez a tanulmánysorozat 1940 novemberében vagy decemberében – Teleki hivatásrendi alkotmánytervének elkészültével egy időben – keletkezhetett.

A dokumentumok elemzése előtt fontos röviden bemutatni Újpétery Elemért is, hogy érthető legyen, hogyan juthattak egy titkár birtokába ilyen fontos dokumentumok (az „SZ programpont" tervezetei mellett még több száz oldalnyi iratanyag, amelyeknek egy része igen érdekes lehet még a történettudomány számára). Újpétery *Végállomás Lisszabon* címmel megírta visszaemlékezéseit a Tények és Tanúk sorozatban,[574] de munkásságáról és életéről fontos kiegészítésekkel szolgáltak családjának még élő tagjai is.

Újpétery Elemér egyetemi hallgató korában került szorosabb ismeretségbe akkori tanárával, Teleki Pállal. A külügyminisztériumban kapott titkári állást, ahol Csáky kinevezése után a külügyminiszter személyi titkára lett. Miután Teleki 1939 februárjában miniszterelnök lett, Újpétery lett az összekötő a *Miniszterelnökség* és a *Külügyminisztérium* között. Ebben a munkakörben ő volt az, aki a kormányfő külföldi levelezéseinek nagy részét intézte, ismerte a levelek tartalmát, tehát abszolút bizalmi ember volt. Részt vett mindkét bécsi döntés előkészítésében. A korábbi miniszterelnök, Imrédy Béla öccsének, a MÁV vezérigazgató Imrédy Kálmánnak a lányát vette feleségül 1940-ben. Ő volt az, aki 1941. április 2-án késő este átvitte Barcza táviratának a másolatát Telekihez.[575] A miniszterelnök halála után nem sokkal a lisszaboni magyar követségre került, ahol másokkal együtt ő közvetített a magyar kormány és a nyugati hatalmak titkos levelezésében. Ügyvivőként ő volt a második világháború alatt Magyarország portugáliai képviseletének utolsó vezetője. Minden szempontból bizalmi embernek tekinthető, aki nemcsak tudott Teleki politikájának szinte minden részletéről, hanem aktívan segítette is azt, így természetes, hogy több fontos dokumentum a birtokába került. Húga elmondása szerint ezeknek az iratoknak az alapján Újpétery szeretett volna még egy könyvet írni, de ebben 2001-ben bekövetkezett halála megakadályozta.

573 Az „Sz programpont" jelentős része, elsősorban az államvezérkarról és a közigazgatási reformokról írt tanulmányok nagyban hasonlítanak Magyary Zoltán professzor elképzeléseihez, aki 1939-ben a rövid életű *Táj- és Népkutató Intézetben* együtt dolgozott Teleki Pállal. Kérdéses, hogy a tanulmánysorozatot, esetleg annak egy részét ő maga készítette, vagy csupán hatottak elképzelései a szerzőkre.
574 *Újpétery E.*: Végállomás Lisszabon... i. m.
575 *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 302.

4.2.1 Államvezérkar[576]

„Felépítése a következő legyen: egy vezető államtitkári rangban; 2 vezérkari tiszt; 2 mérnök; 2 közgazda; 2 jogász; 2 orvos; 2 tanár; 2 szociálpolitikus."

(Államvezérkar felállításának terve)[577]

Az „SZ programpont" első tanulmánya az úgynevezett *Államvezérkar* felállításának tervéről szól (ennek az *Államvezérkar*nak semmi köze a Szálasi Ferenc által 1930-ban megírt tervhez). Az *Államvezérkar*t egy olyan szervnek képzelték el, amely átlátja a teljes magyar közéletet, tisztában van minden folyamattal, és döntéseivel képes rendezni a vitás kérdéseket. A szervezet feladatai így nagyban hasonlóak a *Minisztertanácséhoz*, de nagyon fontos különbség, hogy a terv szerint az *Államvezérkar* folyamatosan ülésezne és dolgozna. Az intézménynek nem lenne feladata a vitás ügyek pontos és részletes kidolgozása, a lényege, hogy a lehető leggyorsabban képes legyen a fontos ügyekben döntést hozni, a részleteket pedig később a szakbizottságok dolgoznák ki. Az *Államvezérkar*nak egy egységes vonalat kellene kiépíteni a magyar politikában. A tanulmány nem fejti ki névre szólóan, hogy kiknek kellene ebben az intézményben dolgozniuk, de pontosan meghatározza a nélkülözhetetlen posztokat a szervezeten belül:

- Az *Államvezérkar* vezetője államtitkári rangban
- 2 vezérkari tiszt
- 2 mérnök
- 2 közgazda
- 2 jogász
- 2 orvos
- 2 tanár
- 2 szociálpolitikus

A vezetőn kívül a többi dolgozót miniszteri tanácsosként kezelnék, az adminisztratív feladatok ellátásához pedig külön titkárság működne. Az *Államvezérkar* a terv szerint teljesen független lenne minden más kormányzati szervtől, és közvetlenül a miniszterelnököt segítené tanácsaival. Az *Államvezérkar* tagjai minden egyes törvényjavaslatból kapnának egy-egy példányt, amelyet két héten belül mindenki a saját szakterülete szempontjából vizsgálna meg, és a minden nap tartandó közös üléseken kifejtené véleményét. Amennyiben a törvényjavaslattal a tagok egyetértenek, az államtitkár ezt jelentené a miniszterelnöknek vagy az alsóbb szerveknek. Amennyiben viszont módosítást vagy egyéb változtatást tart a szervezet szükségesnek, azt

576 SZ programpont: Államvezérkar felállításának terve. Szerző és dátum nélkül. Újpétery Elemér külügyi titkár hagyatéka. A szerző birtokában. Lásd: 8. Melléklet.
577 Uo.

megindokolva és megmagyarázva írásban terjesztené fel a kormányfőhöz. A tagokat a miniszterelnök javasolja a *Minisztertanács* meghallgatásával a kormányzónak. Megbízatásuk öt évre szólna.

Az *Államvezérkar* felállításának a terve azonban még nem volt teljes a tanulmány elkészítésekor, hiányzott az olyan részletek kidolgozása, mint az intézmény költségvetése, a belső munkarend, a pontos működés vagy a viszony a többi kormányzati szervhez.

Egy ilyen szervnek a feladata a *Minisztertanácséhoz* lett volna hasonló, azzal a fontos különbséggel, hogy ebben a szervben a miniszterelnök saját bizalmi emberei dolgoztak volna. Így az *Államvezérkar* kettős szereppel bírt volna. Egyrészt ez egy fontos elemnek tekinthető Teleki kormányzati újítási terveiben. Másrészt viszont, amennyiben valamilyen külső befolyásra a kormány összetétele az ország szempontjából kedvezőtlenül alakult volna, vagy tagjai nézeteiknek ellentmondó intézkedések végrehajtására kényszerültek volna, egyfajta árnyékkormányként egy ilyen intézmény tovább vihette volna az államügyeket. A külső befolyásoló tényező pedig az adott pillanatban a Harmadik Birodalom volt. Arról a kutatás során nem kerültek elő adatok, hogy a gyakorlatban meddig jutott el az *Államvezérkar* létrehozása, de elképzelhető, hogy sok más tervvel együtt ez is Teleki halálával került le a napirendről.

4.2.2 Igazságügyi feladatok, a közigazgatás újjászervezése, a Ház tárgyalásainak gyorsítása[578]

„Azonnal megkezdendő jogszabályaink leegyszerűsítése. A sok novella, átdolgozás, és egyéb törvények, rendeletek áthághatatlan és érthetetlen dzsungelje szűnjék meg."

(Igazságügyi feladatokról szóló tanulmány)[579]

Bár a dossziéban nem egymást követve szerepelnek, egy csoportba tartoznak az igazságügyi, közigazgatási és a parlament tárgyalásáról szóló reformtervezetek, mivel ezek nagyjából hasonló témában, hasonló koncepciókat vázolnak fel.

A dosszié röviden foglalkozik az igazságügyi feladatokkal. Ez a tanulmány olyan szervezeti változtatásokra vonatkozik, amelyek meggyorsíthatják a kormányszervek munkáit. A szerző a legfontosabbnak azt tartja, hogy az *Igazságügy Minisztérium* kodifikációs osztályát kibővítsék, és az összes minisztérium törvényjavaslatait ez dolgozza ki, mivel itt biztosítható a legkönnyebben a jogi háttér, a szaktárcák pedig közreműködhetnek a munkában.

578 SZ programpont: Igazságügyi feladatok; Közigazgatás újjászervezése; Ház tárgyalásainak gyorsítása. Szerző és dátum nélkül. Újpétery Elemér külügyi titkár hagyatéka. A szerző birtokában. Lásd: 8. Melléklet.
579 Uo.

A második pont a törvények nagymértékű egyszerűsítéséről, egyértelműsítéséről szól. A terv szerint le kellene cserélni a régi, novellaszerű törvényeket, amelyeknek dzsungelében szinte lehetetlen tájékozódni.

A tanulmány konkrét változtatásokat is sürget: rendezné a házassági és váló törvényt; a köztisztviselők szolgálati pragmatikáját; modernizálná a törvényhozást; törvényileg rendezné a zsidókérdést; a csalást, sikkasztást keményebben büntetné, és megváltoztatná az adórendszert.

A közigazgatás újjászervezéséről szóló dokumentum is az egyszerűsítést és a hatékonyabbá tételt szorgalmazza. Területi szempontból a vármegyék és a különböző közigazgatási kerületek összeegyeztetését tartja a szerző fontosnak.

Az ügyvitel leegyszerűsítéséhez és gyorsabbá tételéhez személyzeti átalakítások szükségesek. Sokkal kevesebb köztisztviselőre lenne szükség, akik azonban nagyobb munkateljesítménnyel dolgoznának, az állam pedig pénzt takarítana meg. A köztisztviselői állás megszerzése pedig komoly vizsgák után lenne lehetséges.

Foglalkozik a tanulmány a nemzetiségekkel is. Nem magyarlakta területen csak olyan személyek lehetnének köztisztviselők, akik az ott élő nemzetiség nyelvét is jól ismerik, az e nyelven való ügyintézésért pedig további pótlékokat kapnának. A tanulmánynak viszont igen nagy hiányossága, hogy nem foglalkozik azokkal az állami alkalmazottakkal, akik a terv megvalósításának következtében veszítenék el munkahelyüket.

A harmadik e csoportba tartozó tanulmány a Ház tárgyalásának gyorsításáról szól. Eszerint a parlament nem tud elég gyorsan alkalmazkodni a percről percre változó eseményekhez, így a viharos időkben inkább csak hátráltatja az államvezetést. Az elvesztett órák súlyos károkat okozhatnak.

A tanulmány megemlíti, hogy egyes esetekben indokolt lenne a parlament kihagyása a kormányzásból, de a megvalósíthatatlanság miatt ezen az elképzelésen hamar túllép. Inkább pontokba szedi a szerző, hogyan lehetne gyorsítani az országgyűlés ügymenetét.

A terv szerint a megjelent képviselők számától függetlenül a parlament döntésképes lenne. A meg nem jelent képviselők nem kapnának napidíjat, és négy igazolatlan távollét után mandátumukat veszítenék. Ezzel elérhető lenne, hogy a képviselők minél nagyobb számban vegyenek részt az üléseken. Ez a terv emellett lehetőséget biztosított volna egy emigráns szervezetnek is a törvényhozásra, amelynek tagjai az országgyűlés megválasztott képviselőiből állnak. Ugyanakkor egy ilyen terv elfogadása könnyen ennek ellentétét is eredményezhette volna, amennyiben egy puccs után egy kis számú képviselőkből alakuló parlament önmagát ez alapján legitimálná. Például egy ilyen javaslat elfogadása erős jogalapot adott volna az 1944. október 15. után létrejövő nyilas csonkaparlamentnek, a *Törvényhozók Nemzeti Szövetségének*.

A gyorsítást szolgálná, ha a plénum nem tárgyalná egyenként a törvényjavaslatokat, csak nagy vonalakban, és a részletekbe menő vitát a szakbizottságokra hagyná. A bizottságokat a pártok képviselőinek számaránya és szaktudása alapján kellene újjászervezni. Ezek tanácskozásai nyilvánosak lennének, ezeken minden képviselő felszólalhatna, de szavazati joga csak a tagoknak lenne. A kidolgozott törvényekről a Ház két-két kormánypárti és ellenzéki szónok felszólalása után döntene. El nem fogadás esetén a törvény visszakerülne a szakbizottsághoz, egy idő után azonban elvetnék.

Az olyan ügyek, amelyek egyik meglévő bizottsághoz sem tartoznak, egy újonnan megalapuló *Nemzetpolitikai Bizottsághoz* kerülnének, amelynek hatáskörébe tartozna továbbá az általános politikai irány megadása, a költségvetés irányvonalának kidolgozása, a törvényjavaslatok sorrendjének és a Parlament munkaütemének meghatározása. A meggyorsított ügymenet mellett azonban a lényeg mégis a gyors végrehajtás. Ez a harmadik tervezet kapcsolódik Teleki egyik legvitatottabb elképzeléséhez, a parlament szerepének némi korlátozásához, amely a hivatásrendiség körüli vitákban is előkerült. De a tanulmány már a bevezetőjében arra utal, hogy ez a rendszer válság esetén jöhetne szóba, valamint ha figyelembe vesszük Teleki azon megnyilatkozását a magyar parlamentről, miszerint *„sem az élet, hanem a látványosság műhelye, mely sokkal inkább cirkuszt, mint kenyeret nyújt, nem annyira a nemzetnek, mint inkább a közönségnek"*,[580] akkor ezt a tervet is elfogadhatjuk egy lehetséges megoldásként. Ez a három tanulmány egyfajta kiegészítésként szolgálhatott Teleki alkotmánytervezetének kormányzati és miniszteriális reformjaihoz.

4.2.3 Propagandaminisztérium, kulturális feladatok, nemzeti kisebbségek[581]

„A mai határokon belül élő nemzetiségekkel való bánásmódban legyen alapelv: erőszakkal nem akarunk magyarositani, de aki hozzánk jön és idetartozónak érzi magát, azt szívesen fogadjuk."

(Határokon belül élő kisebbségekről szóló tanulmány)[582]

Különálló tanulmányok, de a propagandaminisztérium felállításáról, az elvégzendő kulturális feladatokról és a nemzeti kisebbségek helyzetéről szóló dolgozatok egy témakörbe tartoznak.

---

580 *Dr. Tóth Zoltán József*: Teleki Pál alkotmánytervezete. In: A fordulat. Gróf Teleki Pál halála konferencia... i. m. 25–42. 26.

581 SZ programpont: Propagandaminisztérium; Kulturális feladatok; Határokon belül élő kisebbségek. Szerző és dátum nélkül. Újpétery Elemér külügyi titkár hagyatéka. A szerző birtokában. Lásd: 8. Melléklet.

582 SZ programpont: Határokon belül élő kisebbségek. Szerző és dátum nélkül. Újpétery Elemér külügyi titkár hagyatéka. A szerző birtokában.

Egy külön tanulmány szól a propagandaminisztérium felállításáról. Ez részben a kormányzati rendszer megreformálásával foglalkozik, de a létesítendő tárca egyik fő feladatának azt tartaná, hogy a külföldi híresztelésekkel szemben fellépjen. Mivel az 1930-as évektől kezdve jelentős propagandatevékenységet csupán Németország fejtett ki Magyarországon – elsősorban a *Volksbundon* és a szélsőjobb pártokon keresztül –, ezért a szervezet nagy valószínűséggel a Harmadik Birodalom tevékenysége ellen lépett volna fel. A felállítandó minisztérium példájának pedig éppen a német propagandaközpontot hozza fel a tervezet készítője, azt, amely ellen a magyar szervezetnek leginkább fel kellett volna lépnie.

A dosszié anyagai között ez a legtényszerűbb és az egyik legkidolgozottabb tanulmány. Az aprólékos részletekbe belemenően, szinte csak pontos számításokra hivatkozva közli a tárca felállításának menetét és az anyagi kereteit. A propagandaminisztérium éves költségvetésére 1.200.000 pengőt állapítottak meg, amely összeg megegyezik a hasonló célokat szolgáló *Nemzetpolitikai Szolgálat* működésére szánt összeggel.[583] Valószínűsíthető, hogy a tervben felvázolt minisztérium az osztály újabb átalakításával jött volna létre.

Két főcsoport felállítását tartja szükségesnek a tanulmány szerzője: egy irodalmiét, amely a sajtót és az irodalmi műveket kezelné, és egy művészetiét, amely a film, a színház és a rádió ágazatokkal foglalkozna.

Külön foglalkozik a terv a személyzettel. A tárcát természetesen a miniszter vezetné, alatta helyezkedne el a titkár és egy adminisztrátor, aki a szervezést irányítja. Szükséges továbbá hat referens és kilenc fogalmazási előadó, egy segédhivatal három munkatárssal, négy gépírónő és két altiszt.

A kiadásoknál a tanulmány feltünteti a dolgozók bérezését, jutalmazását és a különböző osztályok működéséhez szükséges anyagi forrásokat.

A minisztérium tervezett beindulásakor kezdetnek a következő tevékenységek lettek volna szükségesek:

A sajtóban hetenkénti beszámolók írása a kormány terveiről, amelyeket külföldön is bemutatnának. Az irodalmi művekben lényeges lenne az események utólagos magyarázata és különböző pályázatok kiírása. Évenként három propagandafilmet kellene készíteni, a rádióban pedig folyamatosan szükséges lenne előadások, belügyi negyedórák és gazdasági népszerűsítő beszédek tartása. Ezeknek a feladatoknak a többségét a tanulmányok keletkezésének időpontjában a *Nemzetpolitikai Szolgálat* látta el, nagy részét titokban. A lakosság nem tudta, hogy a hetenkénti röpiratok kiadása mögött Telei áll. Kérdés, hogy a létrehozni kívánt minisztérium titokban végezte-e volna ugyanezt a munkát, esetleg ugyanazokkal a személyekkel; nyíltan, de visszafogottabban működött volna, továbbra is helyet hagyva a „fiókminisztériumnak; vagy a nyílt és a titkos tevékenységet is koordinálta volna?

[583] Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1940. november 29. MOL, K27. (1940. 11. 29.) 99R/110

Ezután a tanulmány részletesen ismerteti a német propagandaminisztérium felépítését az 1935-ös adatok alapján. A magyar tervezet ennek egy leegyszerűsített változata, amely keretében hét osztály működne: adminisztráció, propaganda, rádió, sajtó, film, színház (beleértve a zenét és művészetet) és a kultúra megvédésére létrehozott csoport. A tanulmány elemzi az egyes osztályok feladatait, ezek elsősorban a szakágak megfigyelése és befolyásolása. Legfontosabb talán a VII. osztály, amely a kultúra megvédésével foglalkozik a neve alapján, de fő tevékenysége az idegen propaganda visszaszorítása és „álhíreire" adott válaszadás. Mivel a terv ennek az osztálynak a működésével foglalkozik a legtöbbet, és mivel a német propagandaminisztérium felépítését tekintette példának, így a magyar tárca legfőbb tevékenysége is az idegen propaganda leszerelése lett volna. Egy ilyen minisztérium létrehozása egyszerre lett volna kormányzati reform és egy újabb fegyver Teleki kezében a Harmadik Birodalom ellen.

A kulturális feladatokat elemző tanulmány érezhetően az egyre növekvő német befolyás visszaszorítására törekszik. Az alapelv a magyar kultúra és identitás erősítése. A felsőoktatást és a tanárok képzését eszerint úgy kellene átalakítani, hogy nagyobb súlyt kapjon a honismeret, a hazafias nevelés, a világnézeti és a karakterképzés, lényegében egy jól tájékozott, a hazai és a nemzetközi viszonyokkal tisztában levő állampolgár kitanítása.

A terv szerint már az alsószintű oktatásban is bele kell nevelni a gyermekekbe a nemzeti önállóságot, az összefogást a magyarságon belül, és kiszorítani az idegen befolyást. A jobb tájékozódás érdekében a falusi és tanyasi iskolákat is el kell látni rádióval. Mozgó és állandó könyvtárak létrehozásával is segítni kell ezt a neveléspolitikát.

Az operában és a színházban gondosan oda kell figyelni, hogy az idegen szellemiség ne szivároghasson be. Mindemellett a külföldi kulturális kapcsolatokat tovább kell építeni olasz, francia és angol viszonylatban. Fontos, hogy a felsorolásból hiányzik a német kulturális kapcsolatok fejlesztése!

A tervezet kiemeli, hogy Magyarországnak nyitnia kell a Balkán felé olyan viszonylatban, hogy a kulturális gócpont itt alakuljon ki. A kulturális nyitás egyben azt is jelentette volna, hogy Magyarországnak szorosabb diplomáciai kapcsolatba kellett volna kerülnie az adott államokkal. 1940-ben a külpolitikai helyzet miatt ez nem volt lehetséges. A kulturális kapcsolatokról szóló tanulmány ezen része így elsősorban a jövőre épített, túlságosan optimistán.

A harmadik tanulmány a Magyarország határain belül élő etnikai kisebbségekkel foglalkozik. A szerző már a tervezet elején kifejti, hogy semmilyen erőszakos eszközt nem lehet alkalmazni a nemzetiségekkel szemben, mivel az erőszakkal magyarrá tett idegen ajkú polgár lélekben sohasem lesz

magyar, így biztosítani kell a kulturális fejlődésének a lehetőségét. Mindenképpen fontos lenne a névmagyarítás a magyar lelkület kialakulása után, de erre csak propagandával lehet biztatni a kisebbségeket. Éreztetni kell velük, hogy a magyar kultúra és magatartás helyes és követendő, a magyar kormány pedig mindig, minden lehetséges eszközzel támogatja polgárait, az anyagi javak, földbirtokok elosztásánál is. Nemzetiségi területen különösen oda kell figyelni, hogy a földterület az egyes népcsoportoknál milyen arányban halmozódik. Ez az elképzelés nem tartalmaz új elemeket, azon a több évszázados magyar hagyományon alapszik, amely mindig is igyekezett az országba befogadni a különböző nemzetiségeket, amelyek számára próbálta minél vonzóbbá tenni a magyar kultúrát, identitást, hagyományt. Ez volt Teleki eszmeiségének is egyik legfontosabb eleme.

A következő pontban a tanulmány készítője utal a fentebb elemzett kulturális tervezet azon pontjára, amely a nemzetiségi területeken működő köztisztviselőktől megköveteli az adott terület nyelvének ismeretét, és ezért további juttatásokat biztosít. (Valószínűsíthető, hogy ezt a két tanulmányt ugyanaz a személy készítette, vagy az alkotók szorosan együttműködtek a munka során.)

A nemzetiségi területeken emellett létre kell hozni még magyar nyelvű könyvtárakat és kulturális intézményeket, hogy a kisebbségek még csábítóbbnak találják a magyar életvitelt. Pontosan fel kell térképezni minden nemzetiség helyzetét iskolák, földek, kultúra terén. A hiányosságokat és visszásságokat meg kell szüntetni. Nem szabad erőszakkal magyarosítani, de a nemzet tagjai közé kell fogadni mindenkit, aki önként csatlakozni szeretne. A határrevíziókkal visszakerülő nemzetiségeknek a lehető legszélesebb körű autonómiát kell biztosítani.

Teleki gondolatvilágában a nemzetiségi autonómiák igen fontos szerepet kaptak, így érthető, hogy az „SZ programpont" is részletesen foglalkozik a témakörrel. A miniszterelnök Kárpátalja visszaszerzése után autonómiát kívánt biztosítani a ruszinoknak, de az erről szóló törvénytervezet nem került tárgyalásra.[584]

A kormányfőnek mindig is az volt a célja, hogy az ország területén élő nemzetiségekből erőszakmentesen egy nemzetet teremtsen. Túl a második bécsi döntésen az országhoz került 1.000.000 román,[585] a kárpátaljai bevonulás után 400.000 ruszin,[586] és nem feledkezhetünk meg a zsidóságról. A „leghangosabb" nemzetiség azonban az a német volt, amely a Volksbundon keresztül a leginkább ki volt téve a Harmadik Birodalom propagandájának.

[584] Kárpátalja autonómiájának törvényjavaslata. MOL, K28. 56. csomó, H) tétel. 2–14.
[585] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 159.
[586] *Botlik J.*: Közigazgatás és nemzeti politika Kárpátalján... i. m. I. 329.

A kultúra eszközével Teleki őket is minél jobban be akarta emelni a magyar nemzetbe.

Összességében elmondható, hogy a három tanulmány az egyre növekvő német befolyással szemben a magyar érdekeket, a magyar kultúrát próbálta megerősíteni a társadalom minden csoportjában a nevelésen, a kulturális programokon és a propagandán keresztül. Foglalkozik a jelen és a jövő problémáival. A kelet-közép-európai térség egyik tragédiájának tekinthető, hogy a Teleki által hangoztatott tervek a mai napig nem valósultak meg. A második világháború után a régió nemzetiségeire az autonómia helyett a kiközösítés, ellehetetlenítés, a kollektív bűnösség kinyilvánítása, és sok esetben a kitelepítés várt.

4.2.4 Gazdasági tervezetek[587]

„A mai körülmények megkívánják, hogy az államhatalom a termelés rendjébe belenyúljon és irányítsa azt. Nagyobb érdekek védelmében fel kell áldozni a szabad gazdálkodási tevékenységet és kötött gazdálkodás felé kell menni. Természetesen ez nem mehet a termelés szabadságának erős rovására és nem kötheti gúzsba a gazdálkodás legfontosabb motorját: az egyéni kezdeményezést."

(Mezőgazdasági termelés irányításáról szóló tanulmány)[588]

Az „SZ programpont" jelentős része gazdasági jellegű tervezetekből áll. Ezek a különböző ágazatokat tárgyalják, de összességében mindegyiknek a célja, hogy amennyire csak lehetséges, a magyar gazdaságot függetlenítse a külföldi – elsősorban német – kötelékektől, és így Magyarországot minél önállóbbá tegye a térségben. Ebbe a csoportba nyolc tanulmány került, ezek cím szerint: Iparpolitika; Energiagazdálkodás; A nagyipari termelés irányítása; A mezőgazdasági termelés irányítása; Fa-gazdálkodás; Nyersanyag-gazdálkodás; A belső fogyasztás emelésének kérdése; Piackutatás kérdése.

Az Iparpolitika című tanulmány azon iparágak fejlesztésének szükségességét tárgyalta, amelyekhez a nyersanyagszükséglet az ország határain belül biztosítható. Ilyen ágazat elsősorban a mezőgazdasági feldolgozóipar, a bauxit-, mész- és téglagyártás. A honvédelemhez szükséges nyersanyagok hazai előteremtéséhez a szerző szerint szükséges az új lelőhelyek feltá-

[587] SZ programpont: Iparpolitika; Mezőgazdasági termelés irányítása; Energiagazdálkodás; Nyersanyag-gazdálkodás; Piackutatás; Nagyipari termelés irányítása. Szerző és dátum nélkül. Újpétery Elemér külügyi titkár hagyatéka. A szerző birtokában. Lásd: 8. Melléklet.
[588] SZ programpont: Mezőgazdasági termelés irányítása. Szerző és dátum nélkül. Újpétery Elemér külügyi titkár hagyatéka. A szerző birtokában.

rása, az egyetemek kutatócsoportjait pedig rá kellene állítani a pótanyagok előteremtésére.

A nagyipar nemzetvédelmi szempontból decentralizálandó, tekintetbe kell venni az egyes vidékek szociális és nemzetiségi viszonyait is. A nyersanyag-lelőhelyek feltárására a geológiai intézeteket fokozottabb munkára kell késztetni. A rablógazdálkodás elkerülése végett a nyersanyagok tárolását és elosztását szükséges lenne központosítani.

A magyar gazdaságnak szüksége van az exportra, amelynek piacául a Balkán lenne az alkalmas terület – tehát a terv szerint nem célszerű Németországhoz közeledni. A balkáni export reménye is a jövőre utal, szintén túl optimistán. Az adott körülmények között ugyanis Magyarország gazdaságilag is ezer szállal kötődött Németországhoz. Természetes cél volt a magyar önállóság ezen a téren is, de ennek kivitelezése még az önálló politika megtartásánál is nehezebb feladatnak ígérkezett. A terv pontjai azonban összefüggenek a kulturális törekvésekkel, tehát a Balkán felé nyitás minden területen megjelent, egy olyan időpontban, amikor a magyar külügy a Jugoszláviával kötendő barátsági szerződést készítette elő.

A tanulmány szerzője továbbá előtérbe helyezné az olcsóbb energiaforrásokat, mint a víz, a szél, a földgáz és a termálvíz. A szenet a lehetőségekhez mérten helyben kellene hasznosítani, így meg lehet szabadulni a magas szállítási költségektől.

Foglalkozik a tervezet a kisiparral is. A mennyiségi termelés helyett a magas minőség elérését tartja fontosnak. A kisipar a társadalom jelentős részének adhatna megélhetést. Hogy ez a csoport megmaradhasson és fejlődhessen, elő kell segíteni a szövetkezeti rendszer megvalósítását, elsősorban anyagbeszerzésre és hitelek nyújtására. Telente a kisipar adhatna munkát a mezőgazdasági dolgozóknak.

Az energiagazdálkodással foglalkozó rövid tanulmány részben megismétli és bővebben kifejti a korábban leírt energiaforrások előteremtését és szétosztását, ezen kívül szükségessé teszi az áram és a meleg víz eljuttatását minden településre.

A nagyipari termelést tárgyaló tervezet folytatja az iparpolitikánál megkezdett gondolatmenetet. A gyárakról pontos statisztikát készítene, amelyekben kimutatná a dolgozók számát és fizetését, a termékek arányát, a kapacitás hatékonyságát, a külföldi nyersanyagok behozatalának mértékét, és azt, hogy ezeket mely országokból importálják a magyar vállalatok. A fejlesztéseknél azokat az iparágakat helyezné előtérbe, amelyek magyar nyersanyagokat használnak fel, így függetlenek más országoktól. Ilyen a malom-, cukor- és szeszipar.

A tanulmány szerint szükséges a termelékenység növelése, a nagyobb mennyiségű árut a hazai piacra kell termelni, a megmaradókat pedig exportálni. Csökkenteni kell az előállítási költségeket az olcsóbb nyersanyagok beszerzésével és kisebb rezsiköltségekkel, ennek megvalósítása az energiagazdálkodás optimalizálásától függ.

A terv gyakorlati kivitelezése a GYOSZ[589] feladata lenne, amelyet úgy kellene átszervezni, hogy a legkiválóbb közgazdászok irányítsák. A nagyipar nyereségéből a munkások is részesednének, így lelkiismeretesebben dolgoznának, és közelebb kerülnénk érdekeikben a vezetőkhöz. A tervnek ebben az utolsó részében felismerhetőek a Teleki által létrehozni kívánt hivatásrendiség egyes elemei.

A mezőgazdasági termelés irányításában a kötött gazdaság felé kell haladni, de úgy, hogy nem szabad veszélyeztetni a szabad termelést és az egyéni kezdeményezést. Ennek érdekében vissza kell szorítani azokat a terményeket, amelyekből túl sok van a hazai piacon, és fel kell mérni, hogy melyek azok a termeszthető növények, amelyekből hiány van Magyarországon és külföldön egyaránt. Fontos a gazdákat a propaganda eszközeivel ezek minőségi termelésére rávenni.

A behozatalra szoruló nyersanyagok közül külön tanulmány foglalkozik a fával. A szerző szerint az import mennyiségét az ültetési program továbbfejlesztésével felére lehetne csökkenteni, ez nagy lépés lenne a független gazdaság megteremtésében. A tanulmány név szerint említi dr. Árkay Ferenc kormánybiztost, mint az ültetési program kidolgozóját, és pontos adatokkal szolgál Magyarország faszükségletéről, amely 140.000 vasúti vagon évente, amelyből 50.000-et kell importálni.

A nyersanyag-gazdálkodás reformját leíró tervezet szinte minden pontja a korábban már ismertetett tanulmányok részeiből tevődik össze, a fő célkitűzés itt is a külföldtől független gazdaság kiépítése. Foglalkozik a tanulmány a megújuló és nem megújuló energiaforrásokkal, az új lelőhelyek feltárásával és a hatékonyabb termeléssel is.

A belső fogyasztás emelését a szerző a legjobb módszernek tekinti a gazdasági növekedés beindítására az ésszerű keretek között. Ez teljes odafigyelés mellett egyenes következménye is a fentebb már leírt intézkedések végrehajtásának.

A „Piackutatás kérdése" főleg a külföldi piacokat érinti. A szükségletek felméréséhez jobban ki kellene építeni a konzuli rendszert és fejleszteni a piackutató intézeteket. A szerző szerint nem szabad egy irányba orientálódni, mivel ha az exportcikkeket egy ország vásárolja fel, az könnyen befolyást szerezhet a magyar belpolitikában is.

A nyolc tanulmány szorosan kapcsolódik egymáshoz, logikusan épülnek egymásra, így valószínűleg a gazdasági tervezetek egy szerzőtől vagy szorosan együttműködő csoporttól származnak. Ezeknek a tanulmányoknak a középpontjában egy önálló, külföldi hatalmaktól a lehetőségekhez mérten füg-

589 Gyáriparosok Országos Szövetsége

getlen Magyarország áll. Teleki célja a politikai színtér mellett a gazdaságban is az volt, hogy minél jobban elszakadjon a vesztébe rohanó Németországtól. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a gazdasági jellegű tanulmányokban felvázolt tervek nem voltak végrehajthatóak az adott időben. Egyes elemek túlzottan kidolgozottak voltak, míg a megvalósíthatóság szempontjából egyes létfontosságú részletek felett elsiklottak a tanulmányok. Ennek valószínűsíthető oka, hogy Európában már kitört a háború, és a bizonytalan helyzet miatt nem lehetett meghatározni egyértelműen a külföldi üzletfeleket. A szerző vagy szerzők azonban nem számolnak azzal a lehetőséggel, hogy Magyarország is belekeveredik a háborúba, elképzeléseik többsége csak békeidőben lehetett volna megvalósítható.

4.2.5 Kereskedelem, bank- és pénzügyek[590]

„A cél: nem azoknak az eltávolítása a nagy hitelintézetekből, akik tudnak és erejük megfeszítésével viszik előre a magyar közgazdaságot, hanem azoknak, akik saját céljaikat állítják a nemzet céljai helyébe. Ezeknek a helyére fiatal, észben és karakterben kiváló vezetők állítandók, akiknek vezetőpozícióba helyezése nemzeti érdek és azonnal megkezdendő."

(Bankok és hitelintézetekről szóló tanulmány)[591]

A következő csoportban találhatóak a pénzügyekkel, a bankokkal és a kereskedelemmel foglalkozó tanulmányok. Az előző csoporthoz hasonlóan ezek többségében is tapasztalhatóak átfedések. Valószínűsíthető, hogy ennek a csoportnak a tanulmányai (az utolsót kivéve) is egy szerzőnek tulajdoníthatók, de nem ugyanannak a személynek, aki a gazdasági terveket készítette. Más a stilisztikájuk, tagolásuk, viszont az utalásokból arra lehet következtetni, hogy tanulmányaikat együttműködve készítették el.

A külkereskedelemben létfontosságú minél több késztermék exportálása, míg az importnál minél inkább csak a nyersanyagokra kell támaszkodni, hogy a késztermék előállítása már Magyarországon történjen. Természetesen ez a többi állam kereskedelempolitikája miatt nehézségekbe ütközik. Belpolitikailag a kisiparosok védelmét tartja fontosnak a szerző a gyárosokkal szemben.

A pénzügyi politikai tanulmány az adminisztratív kiadások csökkentése mellett a progresszív adórendszer tökéletesítésével foglalkozik. Ennek eléréséhez egyszerűsítené az adórendszert, de szigorítaná a behajtást. Az idegenforgalom és a belföldi pénzforgalom felgyorsításával új adónemek vezethe-

[590] SZ programpont: Kereskedelmi politika; Pénzügyi politika; Bankok és hitelintézetek. Szerző és dátum nélkül. Újpétery Elemér külügyi titkár hagyatéka. A szerző birtokában. Lásd: 8. Melléklet.

[591] SZ programpont: Bankok és hitelintézetek. Szerző és dátum nélkül. Újpétery Elemér külügyi titkár hagyatéka. A szerző birtokában.

tők be. A magyar gazdaság által előállított értékek, különböző kamatok és osztalékok külföldre vitelét tiltani kellene. Ennek érdekében el kell érni, hogy a vállalatok magyar pénzzel dolgozzanak.

A bankok és hitelintézetek megreformálásának szükségességét bizonyítja, hogy ezzel a kérdéssel három tanulmány is foglalkozik. Ezekben a tervezetekben a szerző foglalkozik a pénzintézetekben dolgozó zsidósággal is.

Mindjárt az első pontban olvasható, hogy a cél a bankszektorból azoknak az eltávolítása, akik saját maguk meggazdagításáért dolgoznak, és a nemzet érdekeit háttérbe szorítják. A magyar államnak érdeke azoknak a szakembereknek a megtartása, akik keményen, minden tudásukat latba vetve dolgoznak. Minden pénzintézetnek az legyen a célja, hogy a minél magasabb osztalékok helyett a nemzet minden rétegével kooperálva kiemeljék a magyar közgazdaságot függő helyzetéből.

A szerző szükségesnek vélte a bankpolitika nemzeti irányba történő megváltoztatását. Ehhez elengedhetetlen az egyéni kezdeményezés az államosított bankrendszer helyett. Valláskülönbség nélkül lecserélendők azok a banki vezetők, akik nem ezt a felfogást hirdetik. A vezetőknek nagy szakmai tudással kell rendelkezniük, és mentesüljenek a túlzott nyereségvágytól. Magyarországon kell helytállniuk, mindent megtenniük hazájukért, és a helyzet súlyosbodásakor nem külföldre menekülniük az előkészített kényelmes életbe.

A szerző szerint a lakosság arányainak megfelelően a bankok vezetésében részesíteni kell a keresztényeket, azonban nem szabad az évtizedek óta ezzel foglalkozó zsidót csak azért kitenni munkahelyéről, mert egy kereszténynek szüksége van állásra. Sokkal fontosabb a szakértelem, a zsidóság jelentős része pedig generációk óta ezzel foglalkozik, nem távolítható el. A legkiválóbb tudású keresztényekből kell összeállítani azt a gárdát, amely képes részt venni a pénzintézetek vezetésében, megfelelő gyakorlat megszerzése után. A pénzintézetek dolgozóinak vallásával bővebben foglalkozó tanulmányt másik szerző készíthette, mivel stílusa akaratos, követelődző, és állításai nem mindenhol egyeznek a többi tervben elhangzottakkal.

Hogy a valuta- és hitelpolitika együttesen legyen kezelhető, létre kell hozni egy gazdasági tanácsot. Szükséges egy „árkormánybiztos" kinevezése is, aki szabályozhatja a profitmaximumot. A hitelügyi törvény a megfelelő ellenőrzés végett kiegészítendő párhuzamosan az új részvényjogi törvénnyel. A kartellekbe tömörített gyáripar ár- és bérrendszerét kormánybiztosnak kell szabályoznia. Felállítandó egy, a *Pénzintézeti Központhoz* hasonló szervezet, amely irányítja a szoros együttműködést a bankok és az iparvállalatok között. A vezetőségben fokozottan érvényesíteni kell az összeférhetetlenségi törvényt.

Az „SZ programpontban" még szerepel néhány tanulmány, amelyek a történeti vizsgálat szempontjából kevésbé fontosak. Összegezve megállapítható, hogy a dosszié anyagai egy olyan teljes politikai rendszert vázolnak fel,

amelynek célja a minden tekintetben önálló és független Magyarország és társadalom létrehozása, amely nem befolyásolható semmilyen idegen hatalom által. 1940-ben a befolyásoló idegen hatalom a Harmadik Birodalom volt. A tanulmánysorozat azzal az eshetőséggel is foglalkozik, ha a németek túlzott befolyást tudnának gyakorolni Magyarországra. Ebben az esetben az *Államvezérkar* a kormányt megkerülve is képes lett volna az érdemi munkára. A dokumentum gazdasági jellegű tanulmányai azonban nem túl kidolgozottak, kevés konkrétumot tartalmaznak, egy részük pedig 1940-ben nem volt életszerű. A többi reform és átalakítási tervvel ellentétben ezek még sok munkát igényeltek volna ahhoz, hogy megvalósításuk komolyan szóba kerülhessen.

Teleki Pál célja egyértelmű volt: kiépíteni azt a Magyar Királyságot, amely el tud szakadni a hitleri Németországtól, és saját útját járva tud továbbfejlődni. Hogy az egyes tervezeteket mennyire vették komolyan, és a gyakorlatban mennyire sikerült megvalósítani, nem ismert, de valószínűleg a legtöbb előkészítési munkának a miniszterelnök váratlan halála vetett véget. Így annyi más elképzelése és törekvése mellett, amely a hitleri Németország ellen irányult, az „SZ programpont" sem tudott kiteljesedni.

4.3 A hivatásrendiségi gondolat szerepe Teleki Pál politikájában

„Mind az államnak, mind a tisztességes polgárnak kötelessége elsősorban azt szem előtt tartania, arra törekednie, hogy az egymással szembeállított »osztályok« harcán túlemelkedve feléledjen és kibontakozzék a hivatásrendek együttműködése."

(XI. Piusz)[592]

A XX. század első évtizedei igen jelentős változásokat hoztak az államok, politikai rendszerek és az egyes emberek, családok életében is. Az első világháború nem csak a csatatereken hozott változást, a gazdasági, társadalmi és szociális alapokat is megrázta. Birodalmak omlottak össze vagy emelkedtek fel, megváltozott az erőegyensúly. A XIX. században elterjedő liberális-kapitalista eszmék már korántsem voltak olyan vonzóak, és sokan ezekben látták a hanyatlás kiindulópontját. Egy időre látszólag stabilizálódni kezdett a világ, de aztán a gazdasági világválság hatására még erősebbek lettek a zúgolódások.

Nem volt elég érezni, hogy a fennálló rendszerrel probléma van, megoldási lehetőségeket kellett keresni, amelyek jöttek „jobbról" és „balról" is. A balról érkező eszme, amely a kapitalizmus felváltására törekedett, a kommunizmus volt. A kommunizmus a kollektív javakat, az emberek egyenlőségére alapuló társadalmat hirdette, és a Szovjetunió példáján kiindulva „Nyugaton" még azt is hihették, hogy ez működőképes. Hiszen az adott társadalmi problémákról Karl Marx és követői beszéltek először széles körben, és a kialakult válságok alapot adhattak a fennálló társadalmi rendszer kommunista alapú gyökeres megváltoztatására.[593] Magyarországon kezdettől fogva más volt a helyzet, mert a Tanácsköztársaság bolsevik diktatúrája már megmutatta a magyarságnak a kommunizmus valódi arcát. Magyarországon így nem is volt jelentős társadalmi igény a szélsőbal eszmék terjedésére.

592 XI. Piusz Quadragesimo Anno kezdetű enciklikája. 1931. (http://web.archive.org/web/20100902073658/http://ocipe.hu/_KatSzoc/qa1.htm, 2013. április 10.)

Jobboldalról is érkeztek megoldási kísérletek és új modellek. A fő különbség az volt, hogy a kommunizmussal szemben a jobboldali irányzatok nem akarták „lecserélni" a teljes kapitalista rendszert. Úgy gondolták, hogy a kapitalista modell nem bukott meg, csupán a társadalmi szerkezet nem volt képes tartani a lépést rohamos gazdasági fejlődésével. Véleményük szerint a liberalizmus lebomlasztotta a társadalmat esendő és gyenge egyénekre, akikből valamilyen fontosnak tartott hazafias vagy vallási eszmével lehet újra erős közösséget kialakítani.[594] Ennek a jobboldali modellnek is voltak szélsőséges irányzatai, amelyek a német nemzetiszocializmushoz és az olasz fasizmushoz vezettek. De volt egy sokkal mérsékeltebb irányzat is, a hivatásrendiség, amely elsősorban a katolikus egyházra és más társadalmi erőkre támaszkodva alakult ki.

Az egyház már azok kialakulása óta fellépett mind a marxista, mind a liberális kapitalista tanok ellen. Az 1920-as években kezdett el teret hódítani a korporatív elképzelés, amely az osztrák „rendi állam" elven, a Ständestaaton alapult. Eszerint az egyéneket nem osztályokra vagy pártokra kell bontani, hanem a természetes irányvonalak mentén, foglalkozás vagy lakóhely szerint tagolni, az így kialakult csoportok pedig könnyen beilleszkedhetnek az államszervezetbe.[595]

Az elv a párt- és osztályrendszer helyett egy olyan parlamenti rendszert valósított volna meg, amelyben a foglalkozás vagy lakóhely szerint kialakult csoportok, korporációk képviselői adják az egyik kamarát, míg a másikat az állam szakértői vezetése, a két kamara pedig szorosan együttdolgozik. A társadalom minden eleme beépült volna egy alulról építkező hierarchikus rendszerbe, amelyben egyensúlyban vannak az érdekeiket képviselő korporációk és az államügyeket irányító szakemberek.[596] A korporatív elképzelések egyfajta

593 *Pál Zsombor Szabolcs*: A salazarizmus recepciója Magyarországon. Szakdolgozat. ELTE-BTK, Budapest, 2011. 7.

594 *Szalai Miklós*: Újrendiség és korporativizmus a magyar politikai gondolkodásban (1931–1944). Múltunk, XLVII. évf. (2002) 1. sz. 52–105. 54.

595 *Békés Márton*: A rendiség felújítása. A hivatásrendiség egy lehetséges értelmezési módja. Első Század, V. évf. (2006) 1. sz. 100–124. 102.

596 *Pál Zs. Sz.*: A salazarizmus recepciója Magyarországon... i. m. 10.

összefoglalójaként adta ki 1931. május 15-én XI. Piusz pápa *„Quadragesimo Anno"* kezdetű apostoli körlevelét, amely XIII. Leó *„Rerum Novarum"* című enciklikájának a korhoz igazított, az egyre inkább teret nyerő totalitárius rendszerek ellen is fellépő továbbfejlesztése, és a hivatásrendi elképzelés egyik alapművének számít. A pápa egy olyan rendszert javasolt, amely a személyek szabadságának megtartása mellett növelte a közösségek társadalmi, szociális és gazdasági hatalmát. Mindez az egyének bizonyos jogainak csökkentésével járt volna, hogy így az egyenrangú hivatásrendi csoportok a közjót és a társadalmi békét szolgálhassák. A hivatásrendiség célja egy se nem kapitalista, se nem szocialista „harmadik út" megvalósítása volt. Az enciklika nem tartalmazott részletesen kidolgozott javaslatokat, hanem iránymutatásokat adott, amelyek az alapvető igazságosságra és szeretetre épültek.[597]

Azonban, ahogy a többi elv, úgy a keresztény hivatásrendiség sem abban a formában valósult meg, ahogy azt XI. Piusz és egyéb értelmiségiek elképzelték. Az olasz fasiszta rendszer, amely a korporációkat a diktatúra kialakításának eszközeként használta fel és azok alapelveit tiporta sárba, rányomta bélyegét a hivatásrendiségi gondolatra, és elhomályosította azokat a – pozitív és negatív – eredményeket, amelyeket Ausztriában és Portugáliában értek el.

4.3.1 Az osztrák és portugál példa

„Oliveira Salazart[598] én kértem meg, hogy engedje meg magyarra lefordítanunk ezt a könyvét. Fontosnak tartottam, hogy a magyarság is ismerje meg közelebbről ezt a nagy és komoly férfiút és következetes országépítő munkásságát. Fontosnak tartottam, hogy a világnak ebben a nagy átalakulásában, a magunk nagy feladatai előtt állva, minél több ország és nemzet párhuzamosan hasonló problémáit, törekvéseit és egyaránt vezérférfiait és irányító munkásságukat ismerje meg a magyarság."

(Teleki Pál)[599]

A hivatásrendiségi gondolat atyjai az osztrák pap és közgazdász, Johannes Messner („keresztény rendi állam") és a szintén osztrák Othmar Spann („univerzalista hivatásrendiség").[600] Jó részt ennek a két gondolkodónak köszönhető, hogy a két világháború közötti fiatal Ausztria 1934-től Engelbert

[597] *Balogh Margit*: Quadragesimo Anno, 1931. História, XIII. évf. (1991) 5-6. sz. 6–7.
[598] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[599] *Salazar, Oliviera*: Békés forradalom. Atheneum, Budapest, 1941. 5.
[600] Zachar Péter Krisztián: A hivatásrendiség eszmei háttere. In: A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században. Szerk.: *Dobák Miklós*. L'Harmattan, Budapest, 2011. 88–105. 99–105.

Dollfuß és Kurt Schuschnigg kancellárok irányítása alatt egyfajta rendi állam létrehozásával kísérletezett.[601]

A május 1-jén életbe lépett alkotmány hét „rendet" (Stand) állított fel foglalkozások alapján, így létrehozva a mezőgazdaság, az ipar és bányászat, a pénz, hitel és biztosítás, a kézművesség, a kereskedelem, a szabadfoglalkozásúak és a közszolgálat csoportját. A szabadfoglalkozásúak és a közszolgák rendjének kivételével a csoportok kettéoszlottak munkáltatók és munkavállalók szerint, a csoportok csúcsszervei pedig a szövetségi kamarák voltak, amelyek alá helyi kamarák tartoztak.[602] Ezek a szövetségi kamarák viszonylag széles autonómiával rendelkeztek, és tisztségviselőiket a rendek maguk választották meg. De az egyes rendek között igen nagy volt a szakadék, amelyeket csak a régi rendszerből fennmaradt kereskedelmi kamarákkal tudtak áthidalni. Így az osztrák modell kiépülése „öszvérjellegű" maradt, amely magán hordozta számos hivatásrendi, érdekképviseleti és korporatív elképzelés jegyeit.[603] Nem tudni, hogyan folytatódott volna az osztrák modell kiépülése, ugyanis német nyomásra 1938. március 11-én előbb megbukott Schuschnigg kormánya, a rá következő nap pedig bevonultak a németek, és fegyverhasználat nélkül egyesítették Ausztriát Németországgal.

Az a hivatásrendiségből kiinduló berendezkedés, amely Teleki Pálra a legnagyobb hatással volt, António de Oliveira Salazar Portugáliájában jött létre. Portugáliában a köztársaság 1910-es kikiáltásától rendkívül ingatag volt a politikai rendszer, 1926-ig 44 kormány és 9 elnök volt hatalmon.[604] A köztársasági periódusnak 1926-ban több puccsot követően az Óscar Carmona vezette katonai diktatúra vetett véget. De Portugália belső és külső helyzete ezután sem javult, a katonáknak nem volt konkrét elképzelése, így Carmona 1928-tól kezdve teret engedett kormányában a konzervatív értelmiségnek is, így kapta meg Salazar a pénzügyminiszteri tárcát. A sűrűn változó kormányban Salazar nemcsak megtartotta, hanem kapcsolatai és politikája révén meg is erősítette pozícióját, így 1932-ben miniszterelnöknek nevezték ki.[605] Létrejött az „Estado Novo", azaz az Új Állam.

Salazar jobboldali, nemzeti politikát folytatott, és sokban merített az egyházi tanokból is. Célja egy erős állami hatalom kialakítása volt, amelynek hatalmát azonban mindvégig korlátozza az erkölcs és a jog. Ezen elvek alapján

[601] Zachar Péter Krisztián: Érdekképviseletek és érdekérvényesítés az osztrák „Ständestaat" keretei között. In: A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században... i. m. 112–145. 112.
[602] *Strausz Péter*: Korporáció vagy hivatásrend? Az érdekképviseleti rendszer átalakításának a kísérlete Európában és Magyarországon, 1926–1940. Múltunk, LV. évf. (2010) 1. sz. 83–112. 96–97.
[603] Uo. 97–98.
[604] *Pál Zs. Sz.*: A Salazarizmus recepciója Magyarországon... i. m. 16–17.
[605] Uo. 18–21.

kezdte el erősíteni Salazar a végrehajtó hatalmat (elsősorban a miniszterelnökét) és gyengíteni a parlamentet. Ezzel párhuzamosan azonban felépítette korporatív rendszerét is, amelynek egyik részét az alulról építkező helyi, önkormányzati és tartományi közösségek, másik részét pedig az egyes szakterületek hivatásrendi csoportjai adták. A különböző korporációk fő feladata pedig – az érdekvédelem mellett – a nemzeti érdekeket szem előtt tartva a gazdasági program meghatározása volt. Az elv szerint nem volt szükség pártokra, így a *Nemzeti Unió* maradt gyűjtőszervként. Az állampolgárok rendelkeztek az alapvető szabadságjogokkal, és nagy beleszólásuk volt a korporációk irányításába. Kívülről Portugália úgy nézett ki, mint amelyben megvalósultak a *„Quadragesimo Anno"* elvei, és ez vonzóvá tette ezt a fajta berendezkedést számos más állam számára.

A korporatív rendszer azonban nem teljesítette be teljesen az elvárt célokat. A munkaadók és a munkavállalók érdekeit nem sikerült egyeztetni, az állam pedig magas szinten beleszólt a gazdasági ügyekbe is, így inkább ellenőrizte a különböző korporációkat, nem pedig végrehajtotta javaslataikat. Az állampolgárok jogait pedig sok esetben csorbították más törvényekkel vagy rendeletekkel. Salazar megpróbálta az embereket érdektelenné tenni a mindennapi politika iránt, így biztosítva az kormányzat és a saját hatalmának erejét. Ami azonban fontos, és jelzi, hogy Portugália esetében egy autoriter rendszerről és semmiképpen sem diktatúráról van szó, hogy az alapelvek és nagy részben a megvalósulás is különböző volt. A kereszténységen alapuló hivatásrendiség a diktatúrákkal szemben nem egy kötelező érvényű, felülről irányított szervezetet hozott létre, hanem alulról építkező, önkéntes alapú, természetes organizációt, amelynek működésébe az állam csak a nemzet érdekében szól bele.[606]

4.3.2 Teleki hivatásrendiségi tervei

„Bizonyos az, hogy ma az állam széles e világon sok olyan feladatot kellett és kell, hogy átvegyen, szervezzen és igazgasson, amelyek eddig és különösen a liberalizmus korszakában nem hárultak az államra, így a politikai feladatok mellett gazdasági és társadalmi feladatokat is. De vigyázzunk, nehogy a feladatok kapcsolata következtében a társadalom feladatait mindinkább az államra hárítsuk át, mert ez veszélyes, mert ez aláaknázza a társadalom és egyedeinek életerejét, iniciatíváját, fejlődőképességét és elvesznek olyan értékek, amelyeket maga az állam is a társadalomban szeret kialakulva látni."

(Teleki Pál)[607]

[606] *Pál Zs. Sz.*: A Salazarizmus recepciója Magyarországon... i. m. 23–26.; Rigó Balázs: A szociális érdekegyeztetés ideológiája Portugáliában az 1930-as években. In: A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században... i. m. 146–164.

[607] Részlet Teleki Pál 1939. február 22-én elmondott kormánynyilatkozatából. In: Teleki Pál: Válogatott politikai írások és beszédek... i. m. 343–376. 351.

A hivatásrendi gondolatokat nem Teleki Pál honosította meg Magyarországon. A gazdasági világválság után kezdtek egyre nagyobb körben terjedni az érdekképviseleti alapú társadalmi és gazdasági változásokat hirdető gondolatok. A kisiparosok körében felmerült az igény egy önálló érdekképviseleti szerv létrehozására, de erre kormányzati részről a válasz az ipartestületi rendszer reformja volt. Az 1932. évi VIII. törvénycikk kötelezővé tette minden kisiparos számára a tagságot.[608]

Újabb változást Gömbös Gyula[609] kormányra kerülése hozott, az új miniszterelnök 95 pontos Nemzeti Munkatervében többször is előkerült az érdekképviseleti rendszer. 1933 februárjában Gömbös megpróbálta az országgyűlést is korporatív módon átszervezni: elképzelése szerint a létrehozandó érdekképviseleti kamarák szorosan együtt dolgoztak volna a választott képviselőkkel, de a tervet még saját kormánya sem támogatta, így lekerült a napirendről. Az érdekképviselet terén végül az 1934. évi XX. törvénycikk hozott változást, amelyet bár az érintettek többsége jónak talált, de igazán jelentős reformokat nem vezetett be.[610]

Imrédy Béla is komoly tervekkel állt elő, miután miniszterelnöknek nevezték ki. 1938. májusi bemutatkozó beszédében kifejtette, hogy négy külön kamarára van szükség a nagyipar, a kisipar, a kereskedelem és a hitelintézetek terén, amelyeket négy kúriára kell osztani üzemek, vezetők, értelmiségi dolgozók és munkások szerint. Az elképzeléseknek azonban nem lett gyakorlati következménye.[611] Ugyanekkor a külügyminisztériumban is készült egy tanulmány, amely aprólékosan elemezte az olasz korporatív rendszer kiépítését és működését.[612]

Nem csak a kormányzat részéről voltak elképzelések az érdekvédelmi rendszer megváltoztatására, elsősorban egyes értelmiségiek tanulmányozták a hivatásrendi, korporációs gondolatokat. Ők a kormányzat gazdasági elképzeléseivel szemben főként a lakosság szempontjából égetőbb szociális és társadalmi kérdésekkel foglalkoztak. Bár létrejött 1927-ben az *Országos Társadalombiztosító Egylet*, majd 1929-ben a *Magánalkalmazottak Biztosító Intézete*, de ezek csupán enyhíteni tudták a problémákat. A legnagyobb visszhangja Magyarországon is a *„Quadragesimo Anno"*-nak volt. Egyrészről ennek a hatására jöttek létre a katolikus hivatásrendiségi szervezetek, az *Actio Catholica*,

[608] *Strausz P.*: Korporáció vagy hivatásrend?... i. m. 98–99.

[609] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[610] *Strausz P.*: Korporáció vagy hivatásrend?... i. m. 101–102.

[611] Uo. 113–114.

[612] Az olasz korporatív rendszer ismertetése. Szerző és dátum nélkül. Újpétery Elemér külügyi titkár hagyatéka. A szerző birtokában.

a KALOT, az EMCS[613], az EMSZO[614] és egyéb közösségek.[615] A keresztény értelmiségiek közül Mihelics Vid[616], Kovrig Béla, Mikos Ferenc, Varga László és Oláh László gondolatai jutottak el egyre szélesebb közönséghez, és közülük többen jártak személyesen Portugáliában is. A magyar sajtóban a *Korunk Szava*, a *Katolikus Szemle* és a *Magyar Kultúra* egyre több cikket jelentetett meg Salazar „Új Portugáliájáról" és a hivatásrendiségi elvről.[617]

Teleki, a katolikus, konzervatív politikus, kormányra kerülésekor nyilvánvalóvá tette, hogy kész a magyar társadalom hivatásrendiségi alapú átalakítására. Elsősorban az alulról építkező, az állami beavatkozás nélkül létrejövő közösségeket támogatta. Gyűlölte a totalitárius rendszereket, így azok társadalmi változtatásra irányuló elveit is. Úgy gondolta, hogy megfelelően kiépített hivatásrendi szervezetek révén képes lesz visszaszorítani a szélsőségeket. Példának leginkább Salazar rendszerét tekintette, amelyről némi személyes tapasztalattal is rendelkezett, és levelezett is a portugál vezetővel.[618] Salazar *„Békés forradalom"* című könyvének magyar kiadását is Teleki segítette, és írta hozzá az előszót.[619] Még az Országgyűlésben is megjegyezte, hogy *„(...) lefordíttattam Salazar könyvét – még nem jelent meg –, ami az ő koncepcióját mutatja be és amely ránk nézve annyiból talán kevésbé érdekes, hogy egy tőlünk nagyon távoli, egészen más viszonyok között élő államról van szó, de mindenesetre egy kis államról. Méretében kicsiny államról, s ez a körülmény teszi érdekessé annak megismerését az egyéb hasonlóan berendezkedő államok között. Számunkra tehát érték az, mint tanulmány."*[620] A miniszterelnök ez alapján, olyan módon kívánta keresztényi és nemzeti módon átalakítani a magyar politikai rendszert és parlamentarizmust, hogy az ellenállhasson a szélsőségeknek.[621] Azonban Teleki ellenzéke megjelent saját táborán belül is, ugyanis a keresztény értelmiségiek közül egyre többen gondolták úgy, hogy az adott körülmények között a hivatásrendiség csak a nemzetiszo-

613 Egyházközségi Munkacsoportok
614 Egyházközségi Munkásszakosztály
615 Rigó Balázs: „Ha kenyér megvédéséről van szó, mi akkor is kiállunk" A hivatásrendi gondolat és a szegedi Hivatásszervezet. In: Történelmi emlékezet és identitás. Szerk.: *Strausz Péter – Zachar Péter Krisztián*. Heraldika, Budapest, 2012. 165–191.
616 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
617 *Pál Zs. Sz.*: A Salazarizmus recepciója Magyarországon... i. m. 31–42.
618 Teleki Pál levelei António de Oliveira Salazarnak. 1940. június 6.; 1940. június 14.; 1940. december 19. Arquivo Nacional da Torre do Tombo, Arquivo Oliveira Salazar. Correspondência Pessoal – 265 pasta 7.265.19 fols. 725–729. Cartas de Paul Teleky, 1940. (A dokumentumokat Pál Zsombor Szabolcs bocsátotta a szerző rendelkezésére.)
619 *Salazar, O.*: Békés forradalom... i. m.
620 Részlet Teleki Pál felszólalásából az országgyűlés képviselőházának 165. ülésén. 1940. december 3. In: Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Naplók, 1939. VIII. kötet. 1940. november 20–1940. december 3. Atheneum, Budapest, 1941. 1183.
621 *Ablonczy B.*: Teleki Pál... i. m. 333.

cializmushoz vezető út egyik állomása lehet.[622] 1940-ben jelent meg Kovrig Béla *Korfordulón* című kötete, amely összefoglalta a hivatásrendi gondolatot és megvalósításának lehetőségeit, azonban esetenként olyan radikális megoldásokat vázolt fel, amelyek már egyfajta diktatúrát hoznának létre.[623] A könyv tovább fokozta a már amúgy is jelentős vitákat, és kérdés – ismerve Teleki és Kovrig személyes és munkatársi viszonyát –, hogy a mű állításai mennyire tükrözték a miniszterelnök elképzeléseit. Kovrignak továbbá engedélye volt arra, hogy a *Nemzetpolitikai Szolgálaton* keresztül is propagálhassa a keresztény szellemű érdekvédelmi szervezeteket.[624]

1940 elejére készült el az ipari, kereskedelmi és bányászati kamarákról szóló törvénytervezet. Eszerint a vállalatoknak, a vállalkozóknak és a munkásoknak is kötelező lett volna a tagság, a kamara jogköre pedig az általános érdekvédelmen kívül kibővült volna a munkaszabályzatok alkotásával, a munkaviszonnyal kapcsolatos vitás ügyek rendezésével és a minimálbér megállapításával, mindezt a pártok beleszólása nélkül. A főbb szervek a közgyűlés, a központi választmány és az elnökség lett volna, a tagok pedig két osztályra: munkáltatóra és munkavállalóra oszlottak volna. A törvénytervezetet rendkívül részletesen kidolgozták, és két hónapon keresztül vitatkoztak róla a parlamentben. A problémákat az okozta, hogy még a kormánypárton belül sem voltak egységesek az álláspontok. A szociáldemokraták és a kisgazdák passzivitást mutattak az ügyben, ezzel szemben a nyilasok érdeklődtek a munkakamarák felállítása után, mivel abban bíztak, hogy ezekben – és így a teljes szervezetben – átvehetik a hatalmat. Teleki felismerte a veszélyt, hogy az általa a munkások hivatásrendi érdekképviseleti szervének képzelt intézmény végül szélsőséges politikai érdekeket szolgálhat, emellett aggasztó volt a szakértők ellenzése is. Végül a témát ejtették, Teleki halála miatt véglegesen.[625]

Teleki 1940 végére készítette el alkotmánytervezetét, amely nagyban a hivatásrendiségi elven alapult, de inkább egyfajta ötvözete volt az akkori és az „új" elképzeléseknek. Az előkészítési munkákban a *Nemzetpolitikai Szolgálat* is részt vett,[626] és több szakértő előzetesen véleményezte a tervezetet.[627]

622 *Pál Zs. Sz.*: A salazarizmus recepciója Magyarországon... i. m. 113.
623 *Kovrig Béla*: Korfordulón. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940.
624 A m. kir. miniszterelnökség V. osztályának sürgős akciói: c. A „kisemberek" társadalmi és érdekvédelmi tömörüléseinek egységesítése. MOL, K29. 1. csomó, c) dosszié. 10–11.
625 Strausz Péter: Szociális érdekegyeztetés és gazdaságirányítás – Útkeresés a két világháború közötti Magyarországon. In: A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században. Szerk.: *Dobák Miklós*. L'Harmattan, Budapest, 2011. 165–215. 209–214.
626 Kovrig Béla jelentése. 1940. július 13. MOL, K29. 1. csomó, c) dosszié. 192–193.
627 Ottlik László levele Szent-Iványi Domokosnak. 1941. június 20. MOL, K30. 18. csomó. I. Kimenő levelek (A továbbiakban: I). O–Ö. 3.

Eszerint az érdekvédelmi közösségek megválasztott küldöttei helyet kaptak volna az alsóházban, de ugyanakkor nem szüntette volna meg a pártrendszert, a képviselők és a szervezeti küldöttek együtt dolgoztak volna, míg a kormány végrehajtó hatalma erősödött volna.[628] A miniszterelnök a következőképpen vázolta fel elképzeléseit:

„Ha a magyar országgyűlést a modern kor követelményének megfelelően át kívánjuk formálni, elsősorban világosan kell látnunk a cél, hogy megtalálhassuk a formát.

Mivel az állam a gazdasági élet és az emberek mindennapi életének irányítójává lett, ez a mindennapi élet pedig mind nagyobb számú foglalkozásnak munkájából, szükségleteiből, termeléséből, fogyasztásából alakul, az országgyűlést gazdaságibbá, szakszerűbbé kell tennünk. Szükséges tehát benne a gazdasági élet elemeinek csoportonkénti, rendenkénti hivatásrendi részvétele.

Minthogy a hivatásrendiség nem annyira a döntés, mint inkább a tanácsadás, az előkészítés, a problémák szakszerű kitisztázásának szerve, a hivatásrendiségnek ott kell lennie, ahol a tárgyalás kezdődik, tehát az Alsóházban.

Ha viszont a hivatásrendiséget és a politikai elemet egymástól házanként elválasztjuk, tehát az Alsóházat hivatásrendivé, a Felsőházat politikaivá tesszük, akkor a hivatásrendi Alsóház rövidesen a Felsőház előkészítő bizottságává fog süllyedni, s a hivatásrendiség nem fog szervesen bekapcsolódni magukba a döntésekbe. Ezért a politikai síkon választottakat és a hivatásrendi síkon választottakat együvé kell összpontosítani az Alsóházban. (...)

Ebből vezetem le azt a megállapítást, hogy az Alsóházban az országos közvélemény[629] területileg választott, az ország területi egységének lelkét is képviselő választottak és hivatásrendi választottak együtt kell, hogy helyet foglaljanak, a Felsőházban pedig azok az elemek, amelyek a politikailag és szakszerűség szempontjából jól megrágott határozatokat még egy utolsó nagyobb távlatból mérlegelés tárgyává teszik, mintegy a részleteket nem néző alkotmányosságnak azon szemszögéből, amelyik íratlan alkotmányunkat kialakította.

A hivatásrendi érdekképviselet mindenképpen közvetett választást jelent. Mert hiszen az egyes hivatásrendek tagjai kamarai testületeket választanak, és ezek küldetik ki a hivatásrendek képviselőit az országgyűlésbe.

A politikai elemet a homogenitás szempontjából is lehetőleg egy azonos közvetett módon kell választani, hogy komolysága és talajába való begyökerezettsége azonos legyen. (...)

Elgondolásom tehát az, hogy az Alsóház lényegében két elemből: egy politikai, vármegyék által választott elemből és egy gazdasági, hivatásrendi elemből álljon. Éspedig úgy, hogy az előző legyen többségben. (...)

[628] *Pál Zs. Sz.*: A salazarizmus recepciója Magyarországon... i. m. 114–115.

[629] Teleki Pál „közvélemény" alatt a közügyekkel foglalkozó, keresztény társadalmi réteget értette.

A két fő elemhez, amelyek együtt az Alsóház legalább 90, vagy inkább 92-94 százalékát kellene, hogy tegyék, még egy harmadik elemet tennék hozzá. Minden egyetemünk összes végzettjei választanának képviselőket. (...)

Ezek az egyetemi végzettek, szóval az ország szellemi vagy művelődési elitjének körzetei nem önmaguk közül választanának csak, hanem bárkit megválaszthatnának, tekintet nélkül az illetőnek végzettségére, akit országos szempontból kimagasló egyéniségnek tartanak. A hivatásrendi és vármegyei választások ugyanis nem elegendő biztosítékok arra, hogy országos értékek kellőleg tekintetbe vétessenek. Az Alsóház két főeleméhez való ezen 6 vagy 8 százalékos hozzátétel az abszolút országos értékeknek, olyanoknak is, akik a politikai aréna eddigi lármájától távol tartották magukat, az ország javára való érvényesítését lehetővé tenné.

Az Alsóház tehát így alakulna:
Megyék választottjai 50–55%,
Hivatásrendek választottjai 38–42%,
Egyetemet (főiskolát) végzettek választottjai 6–8%.

Ez a rendszer minden mesterkéltség nélkül bizonyos értékdifferenciációt is jelent az emberek között, és pluralitást ad. Ugyanis a megyékben és városokban mindenki szavaz, akinek választói jogosultsága van. Aki ezenkívül bárhol munkát végez, és valami hivatásrendi (munkarendi) kamarának tagja, az természetesen itt is szavaz, tehát a munka révén második szavazata van. Aki ezen kívül főiskolai vagy egyetemi végzettséget szerzett, az szavaz ezen végzettek körzeteiben is, és ezáltal harmadik szavazata van. Lehet tehát három szavazata valakinek, mint embernek, mint munkát végzőnek és mint olyannak, aki magasabb szellemi műveltségre verekedte fel magát. (...)

Ezekhez a szervi felépítési kísérletekhez még mások is járulnak: a parlament törvényalkotói feladatának, munkarendjének vagy munkamódjának és a parlament tagjai méltóságának és erkölcsének kérdése, amely méltósággal és erkölccsel a nemzetet hívatvák képviselni.

Látjuk azt, hogy az országgyűlés feladata ma sok kérdésben, sok feladatkörben – összehasonlíthatatlanul többen, mint régebben – irányt, törvényes keretet szabni. Látjuk, hogy mai országgyűlésünk munkája a törvényalkotásokban felaprózódik, és egész sorát hozza olyan törvényeknek, amelyek túl részletesek, s az emberek nagy tömegére – tehát azokra nézve, akikre hozattak, s akik a törvényeket be kell, hogy tartsák – érthetetlenek, és bonyolultságuk következtében rövidesen módosításra szorulnak. Megalkotásuk rengeteg időt vesz igénybe, és az eljárás szükségszerű gyorsításánál a törvények részletességénél fogva önmaguknak is rendszerint ellentmondanak. (...)

Ennek következtében egy alkotmányreform részét tevő országgyűlési reformnak egyik legfőbb feladata az, hogy az országgyűlés rövid, fő elvekben irányt szabó törvényeknek, mint ma szokás: kerettörvényeknek a megvitatására és meghozására szoríttozzék.[630] *Ezek a törvények világosak, egyszerűek –, ezért maradandóbbak lesznek. A részletintézkedések azonban módosulhatnak gyorsan haladó korunk néha évről évre*

[630] Ugyanezt az elvet dolgozza ki a törvényhozással kapcsolatban az „Sz programpont" ide vonatkozó fejezete.

változó helyzetek szükséglete szerint, de mindig az országgyűlés meghatározta törvényes fő elvek alapján. (...)

Elgondolásom tehát az, hogy az Alsóház válasszon egy körülbelül 60 tagú közigazgatási vagy államigazgatási bizottságot, amely a kormánynak ezen, a törvényeket részleteiben megformáló rendeleti munkáját kötelességszerűen ellenőrizze és megvitassa. E működése természetesen az államigazgatás összes ágaira vonatkozna. Ugyanez a bizottság, ugyanezen feladatából kifolyólag kellene, hogy kötelességszerűen figyelemmel kísérje és ellenőrizze a kormánynak államigazgatási tevékenységét, azaz elvégezze, de rendszeres formában azt a feladatot, és gyakorolja az országgyűlésnek azon jogát, amelyet máma a plénum mint interpellációs jogot gyakorol. (...)

A hivatásrendek lehetnek gazdaságiak és mások. A gazdasági hivatásrendek, amelyek a gazdasági élet, sőt egyéb foglalkozások egész keretét is átölelik, nyilván párhuzamosan és együttesen az Alsóházban kell, hogy helyet foglaljanak. Ezek nagyjából a következők:

Mezőgazdasági őstermelők rendje,
Ipari rend,
Bányászat és kohászati rend,
Kereskedelem- és hitelügyi rend,
Közlekedésügyi rend,
Szabad foglalkozások rendje,
Járadékosok rendje (nyugdíjasok, tőkepénzesek, életjáradékosok, házbirtokosok, magánzók rendje).

Ezek a kategóriák esetleg összevonhatók vagy bonthatók, ami további megállapítás tárgya lesz. Egyébiránt később is, bármikor változtathatunk a kategóriákon. Nem szükséges, hogy az alkotmányreform vagy az országgyűlés reformjának megszerkesztésével arra várjunk, hogy ez a kategorizálás és a megfelelő kamarák teljes kiépítése tökéletes és végleges legyen. Sem az olasz reform, sem a portugál reform, amelyek ilyen hivatásrendeket és kamarákat létrehoztak, nem vártak ezen kamarák kiépülésének teljességére, s rendszerük kialakításának tökéletességére. Ez nem is lehető. A rendek kamaráit, illetőleg azon többféle kamarákat, amelyek egy-egy rendet hívatván alkotni, a meglévőkből kell részben, fokozatosan, a gazdasági életnek hirtelen sérelme nélkül kiformálni, ami nyilvánvalóan hetek, sőt hónapok alatt nem lehető. És hogy tökéletességre fejlesszük őket, ahhoz évek kellenek, hiszen még egyik nagy reformokat keresztülvivő országban sem jutottak el a végleges formákhoz.

A gazdasági és velük rokon hivatásrendek kamarákon alapulnak. Ezért a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi, de egyéb kamarák rendszerét is vizsgálat tárgyává kell tennünk egyrészt azért, hogy a politikai funkcióra is, tehát az ország gazdasági vezetésére hivatottak választására alkalmasak legyenek, másrészt azért, hogy ezen közös országkormányzati funkcióban való azonos részvétel céljából homogénebbé tegyük őket. (...)

Gondoskodnia kell tehát a hivatásrendeknek a termelés azon részének jobbá, gazdaságosabbá tételéről, fokozásáról, amely az ő osztályrésze, a nemzeti munkában szektora. Hasonlóképpen foglalkoznia kell mindazon embereknek és családjaiknak jólétével, akik az ő szektorában foglalatoskodnak. Végül, mindezeket az embereket egységbe kell fogniok, azokat egymáshoz közelebb kell hozniok, hogy azt a közös munkát, amelyet a nemzet részére ők végeznek, bizonyos gazdasági körben, a gazdasági foglalkozások bizonyos csoportjában, mint közös munkát végezzék.

A nemzeti munkát tehát foglalkozási csoportok szerint kell tagolni; hivatásrendekre is így kell tagolni, a hivatásrendekbe pedig mindenkit együttesen be kell foglalni, munkaadót és munkást, szellemi irányítót, kereskedelmi alkalmazottat, technikai vezetőket, szakmunkásokat, tanulatlan munkásokat, tanoncokat és éppen úgy minden foglalkozásban minden rangú, rendű, foglalkozású részét a közös munkának. Tehát egy-egy nagy foglalkozási ágban foglalatoskodók, az ebbe elhelyezkedetteknek összessége közösen szolgálja a munkát, közösen alkotják a hivatásszervezetet vagy hivatásrendet. Úgy hiszem, hogy az ilyenformán való összefogás biztosítani fogja, hogy ezek a nemzeti anyagi munkacsoportok ne úgy fogják fel az érdekképviseletet, hogy az elsősorban vagy kizárólag saját érdekeinek képviselete másokkal szemben, másokkal való versennyel, avagy az állammal mint valami velük szemben állóval szemben, hanem helyesen úgy fogják felfogni az érdekképviseletet, hogy ők az államnak egyik érdekét, az állami érdek egyik részét képviselik a többi között, a többivel együtt és így ezen keresztül a nemzet egyetemes érdekét. (...) A hivatásrend arra való, hogy a maga ismeretein, a maga munkaerkölcsén, a maga hazafiasságán iskolázott olyan embert küldjön a parlamentbe, aki sajátos tudással, de szélesebb látókörrel mindenkor az egyetemes nemzeti érdeket tudja szolgálni. (...)

Természetesen az érdekképviseleteknek a parlamenti képviseltetésen és annak megválasztásán kívül rengeteg egyéb funkciója és kötelessége van. Mindazok a kötelességek, amelyeket eddig is különböző érdekképviseleti intézmények, részben kamarák, részben más szabad társulások szolgáltak, de másrészt ezen túlmenőleg az anyagi államigazgatás szerves részei kell, hogy legyenek, melyek az államgépezettel összefonódva a termelés szabályozását az egyéni gazdaságokig le szolgálják és irányítsák, tehát a legkisebb mezőgazdasági egységig és a kisiparos műhelyéig is lassanként az államgépezetnek ezeken az organizmusokon keresztül társadalmasodnia kell. (...)

Minél jobban átgondolja az ember a kérdéseket, annál világosabb, hogy meg kell tartanunk a kétkamarás rendszert. Két okból. A mai felsőháznak is vannak olyan elemei, amelyeket nem lehet kihagyni a magyar törvényhozásból, mert annak feltétlen illetékes tényezői.[631] *Így elsősorban az egyházak. Ezeknek a tényezőknek, egyházaknak, a bíráskodás képviseletének a tudomány és az egyetemen képviseletének nincsen az Alsóházban helye, mert funkciójuk egészen más. (...)*

[631] A *Felsőházat* Bethlen István állíttatta vissza az 1926. évi XXII. törvénycikkel, amely szabályozta a tagságot és a jogköröket. A törvénycikk elsősorban azonban nem egyfajta fejlesztést szolgált, hanem a visszatérést a kétkamarás rendszerhez, amelynek fenntartására 1918 után nem volt lehetőség.

A Felsőház oly törvényjavaslatokat fog az Alsóházból kapni, amelyek a hivatásrendi képviseletek által szakszerűség, a vármegyei képviselet által a politikum szempontjából s az ország különböző részei közvéleményének szempontjából már át vannak szűrve, a magasabb műveltségűek által választott országos értékek, országos elit ellenőrzése mellett. Az Alsóház megítélése természetesen mindig aktuálisabb, jelen pillanathoz kötöttebb, mert hiszen a hivatásrendek is a különböző foglalkozásúaknak a gyorsan pergő gazdasági élet szempontjából való megítélését, véleményét viszik a vitába, a megyei közvéleménynek is – mint az Alsóházban visszatükröződő közvélemény mindenkor –, a politikai aktualitások benyomása alatt állnak és cselekszenek. A Felsőház történelmibb távlatból kell, hogy a dolgokat nézze. Ez a feladata, és e szerint a feladat szerint kell a Felsőházat mindenkor összeállítani.

A két szempont tehát a Felsőház összeállításánál: a történelmi távlat megőrzése az ítéletben, és az Alsóház mindenkori formájának megfelelő kiegészítése a törvényhozás ellen. (...)

Természetesen a Felsőházban helyet kellene foglaljon továbbá a Nemzeti Bank elnöke és alelnöke, esetleg vezérigazgatója vagy pedig tanácsának egy-egy mezőgazdasági, hitelügyi és ipari tagja. (...)

A nemzetiségek ebben az egész koncepcióban nem jutnak külön kifejezésre, sem az Alsó-, sem a Felsőházban. Nyilvánvaló, hogy a dolgok természetes rendjénél fogva, ők is helyet fognak foglalni, de nem nemzetiségi címen, az összes kategóriákban, mint választók és nyilván, mint választottak is. Külön kategóriát felállítani részükre nem lehet, mert a nemzetiségek nem zárt keretek, nem jogi perszonalitások, nem ilyen perszonalitással bíró népcsoportok. De lehetne bizonyos gondoskodást tenni a tekintetben, hogy választókhoz hasonlóan a választottak között is megfelelő részvételük gyakorlatilag biztosíttassék. Ez olyanformán történhetne, hogy azon megyékben, amelyekben nem magyar nemzetiségek tekintélyes számban élnek, a megválasztott képviselők közül egy bizonyos számnak ebből a nemzetiségből kell választania. (...)

Ezekben vázoltam a szükséges alkotmánymódosítások országgyűlési részét."[632]

Az alkotmánytervet Teleki 1940. november 13-án küldte el Horthynak, a minisztereknek és néhány fontosabb jogi szakembernek,[633] majd december 3-án terjesztette a parlament elé.[634] Teleki konkrét – bár nem teljesen kidolgozott – elképzeléseket vázolt fel, amelyektől azt remélte, hogy megvalósulásuk esetén, rövid távon visszaszorítják a szélsőségeket, hosszú távon pedig egy új, „természetes" társadalmi és politikai rendszert hoznak létre, amely képes megfelelni a kor kihívásainak. Azonban Teleki tudósként és tanítóként

[632] A korporatív alkotmányreform terve. In: Teleki Pál: Válogatott politikai írások és beszédek... i. m. 443–463.

[633] Teleki Pál miniszterelnök levele Horthy Miklóshoz az országgyűlés összetételére vonatkozó alkotmányreform-tervezetének megküldéséről. 1940. november 13. In: Horthy Miklós titkos iratai... i. m. 53a. sz. 352–367. 352.

[634] *Pál Zs. Sz.*: A salazarizmus recepciója Magyarországon... i. m. 114–115.

gondolkozva alkotta meg alkotmánytervezetét, nem pedig politikusként. Így valószínűleg őt érhette a legváratlanabbul az a széleskörű vita, amely a javaslat körül kialakult mind szakmai, mind politikai téren, majd pedig az alkotmányreform elutasításához vezetett.

Az alkotmányterv és a többi hivatásrendi kísérlet is azon okból bukott meg, amely a hivatásrendiség legfőbb dilemmája volt. Teleki célja az alulról építkező, természetes társadalom létrehozása volt, amelyben az állampolgároknak le kellett volna mondaniuk bizonyos jogaikról, hogy egy mindent átfogó szervezet tagjai legyenek. Ahhoz, hogy egy mindenkire kiterjedő rendszer létrejöjjön, mindenképpen szükséges egy erős, esetenként erőszakot alkalmazó irányító szerv, amely Teleki gondolataiban maga az állam volt. Az elképzelés már itt ellentmondott saját magának: felső hatalom irányítása alatt kívánta létrehozni az organikus társadalmat. Csakhogy ezzel a miniszterelnök elveszítette a hivatásrendi gondolat számos magyarországi ismerőjét és követőjét, akik elutasították a programot az autoriter elemek miatt. Viszont pont ezen problémás részek voltak azok, amelyek nem kívánt „támogatókat" szereztek a terveknek, a nyilasok személyében. A szélsőjobb csoport a társadalom központi irányításának lehetséges módját vélte felfedezni a programban. Mivel Teleki egyik fő célja épp a nyilasok visszaszorítása volt, ezért maga is rájött, hogy az adott körülmények között nem folytathatja a hivatásrendiségre alapuló társadalom kiépítését.[635]

Teleki Pál egyik fő célja, a hivatásrendiségi gondolatra alapuló érdekképviseleti rendszer létrehozása, nem sikerült. Az első világháború átformálta a társadalmi rendszereket. Teleki viszolygott mind a jobb, mind a baloldali szélsőségektől, és a magyar társadalom többsége is tisztában volt vele, hogy sem a nemzetiszocializmus, sem a kommunizmus nem járható út. Utóbbi terrorrendszerét a magyarok is megtapasztalhatták a Tanácsköztársaság uralma alatt. A demokráciának még nem voltak nagy hagyományai, és az európai kontinensen nem is voltak igazán sikeresnek mondható példák. Az organikus társadalmi modell a korban lehetséges „kiutat" kínált, és mindezt úgy, hogy ötvözte magában az újító szándékot és a kereszténység alapelveit. Azonban ennek a rendszernek a kialakításához is szükséges volt egy átmenetinek tervezett, kemény állami irányítás alá vont időszak, amelyben létrejöttek volna a különböző rendek és kamarák. A hivatásrendiségre alapuló rendszerek közül Teleki elsődleges példája Salazar Portugáliája volt, amelynek árnyoldalai a korban még kevésbé látszódtak.

Kétséges, hogy Magyarországon milyen eredménnyel jöhetett volna létre egy ehhez hasonló érdekképviseleti rendszer. A kormányfő rosszul mérte fel a kialakítás lehetőségeit, és nem számolt azzal, hogy a társadalom, de

[635] *Strausz P.*: Korporáció vagy hivatásrend?... i. m. 111–112.

még az értelmiség jelentős része sem érti meg elképzeléseit. Teleki sokkal inkább keresztény tudósként, mint politikusként kezelte a témát. Úgy gondolta, hogy saját irányítása alatt békésen végbemehet a hivatásrendiséget megszilárdító átmeneti időszak, amely után a rendszer képes önállóan, felsőbb irányítás nélkül működni. Nem számolt azzal, hogy még saját pártjának is kétségei vannak afelől, hogy ez a folyamat a kellő irányban megy végbe, és nem torzul el a szélsőségek irányába. Telekinek nem titkolt célja volt, hogy a hivatásrendiség terjesztésével visszaszorítja a nyilasokat. De ezen a téren is rosszul tervezett, mivel pont a nyilasok voltak azok, akik bizonyos mértékben támogatták terveit, mivel pont azzal számoltak, hogy az alapelvek elferdítésével saját elképzeléseik szerint formálhatják a társadalmat.

Az alkotmányterv és a hivatásrendiségre alapuló egyéb törvények így nem jutottak érvényre, és 1941 elején már Teleki sem hangoztatta ezen elképzeléseit. Azonban itt nem arról van szó, hogy a kormányfő letett volna terveiről. Sokkal valószínűbb, hogy belátta, 1940 végén nem alkalmas az időpont gyökeres társadalmi változtatásokra. Telekinek azonban már nem volt ideje újra felvetni a hivatásrendiségi gondolatot, 1941. április 3-án hajnalban bekövetkezett halála miatt. A második világháború alatt nem adódott lehetőség az érdekvédelmi program felelevenítésére, és nem is volt olyan első vonalbeli politikus, aki képviselte volna az eszméket. 1945 gyökeresen megváltoztatta a társadalmi rendszert, de ez egy kikényszerített kommunista fordulat volt, amely a természetes együttműködés helyett az osztályharcon alapult. A demokratikus átmenet után kialakult kommunista diktatúra ideológiája a hivatásrendiségi gondolatot pedig tudatosan összemosta a szélsőjobbal, és fasisztának bélyegezte. Magyarországon a komoly hivatásrendi tervek Teleki Pállal együtt szálltak a sírba.

5. Teleki Pál halála

„Magyarországot ismét súlyos csapás érte. Kevéssel Csáky István gróf halála után Teleki Pál gróf is eltávozott az élők sorából. Az elhunyt magyar miniszterelnök egyike volt azoknak az államférfiaknak, akiknek Magyarország feltámadását, belső megerősödését és a nemzetközi helyzetének megszilárdulását köszönheti."

(A Gironali d'Italia cikke Teleki Pál haláláról)[636]

Gróf Teleki Pál halálának körülményei a mai napig viták tárgyát képezik. Sok híresztelés és pletyka kering, amelyek jó részének semmi köze a valósághoz. Ez a fejezet a bizonyított tények mellett elsősorban azokkal az elméletekkel foglalkozik, amelyeknek van valóságalapja, vagy további vitákra adhatnak okot. Több igényes és kevésbé igényes munka foglalkozott már Teleki halálával, viszont kevés az olyan tanulmány, amely kifejezetten a Teleki halálához vezető rögös utat vizsgálta. Ez az út Telekinek miniszterelnökké történt kinevezésével kezdődött. Sok esetben olyan, mintha egy törés lenne a két téma között. A munkák vagy Teleki politikai pályáját vizsgálják, vagy halálának körülményeit, de a kettőt együtt csak ritkán. A következő fejezet célja, hogy Teleki halálának körülményeit ne teljesen külön kezelje, hanem politikájának következményeként mutassa be.

Teleki halálát vizsgálva alapmunkának számít Zakar András *„Teleki Pál halála"* című kötete.[637] Amikor a katolikus pap, Mindszenty hercegprímás egykori titkára elkészítette „műhelytanulmányát", azzal érdemben keveset foglalkozott a történettudomány. Zakar munkája, amelyben azt próbálja bebizonyítani, hogy Telekit meggyilkolták, sok esetben zavaros, tele van tévedésekkel és ellentmondásokkal, ez vitathatatlan. Viszont a történettudomány képviselői több esetben ezeket a hibákat emelték ki, nem foglalkoztak a munka valódi értékeivel. 2009-ben újra kiadásra került a könyv Pusztaszeri László magyarázatával és kiegészítéseivel, a nagyközönség számára is könnyebben feldolgozható formában.

A másik, kifejezetten a miniszterelnök halálával foglalkozó munkát Tilkovszky Loránt írta, *„Teleki Pál titokzatos halála"* címmel.[638] Ez a könyv is rendkívül hasznos forrás, hiszen Tilkovszky történészként vizsgálja az eseményeket, és rávilágít a Teleki halála körül keringő számos legenda valótlanságaira.

---

[636] A Gironali d'Italia cikke Teleki Pál haláláról. 1941. április 3. MTI „kőnyomatos" hírek. Napi tudósítások, 1920–1944. (1941. 04. 03.) 27.

[637] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m.

[638] *ilkovszky L.*: Teleki Pál titokzatos halála... i. m.

A fő probléma azonban mindkét kötettel ugyanaz. A szerzők egy előzetes koncepció alapján állították össze könyveiket. Csak míg Zakar a gyilkosságot akarja bizonyítani, addig Tilkovszky az öngyilkosság mellett érvel.

Az utóbbi években Ablonczy Balázs foglalkozott részletesen Teleki halálával. Monográfiájában egy külön fejezetet szentelt ennek a témának[639] – amelyben ő is az öngyilkosság elméletét fogadja el –, és részletes tanulmányt is jelentetett meg több vitás pontot elemezve.[640] A Magyarok Világszövetsége pedig 2008-ban[641] és 2012-ben[642] szervezett konferenciákat Pusztaszeri László elnöklete alatt, amelyeken elsősorban a gyilkosság elméletét alátámasztó – vagy legalábbis a „hivatalos" öngyilkosságot megkérdőjelező – előadások hangzottak el.

Az elsődleges probléma, hogy Teleki haláláról nincsenek komoly tudományos viták, szekértáborok harcolnak egymással. A történészek többsége az öngyilkosság elvét fogadja el, és sokan nem hajlandóak vitába szállni a másik oldallal, a „gyilkosság-pártiakkal". Ugyanakkor általában ez a másik oldal sem hajlandó meghallgatni az „öngyilkosság-pártiak" érveit. Mindkét oldalon vannak cáfolható, meghaladott állítások, de mivel a két tábor alig-alig érintkezik egymással, ezek kiszűrése sem megy végbe. Jelen kötet egyik fontos célja, hogy az eddigi ismeretek mérlegelésével, új kutatási eredményekre támaszkodva felvázolja a miniszterelnök halálának lehetséges körülményeit, és alapja lehessen egy komoly tudományos vitának.

5.1 Az utolsó nap

„Felmentem az első emeletre, és a privát bejáratnál csengettem. Teleki nyitott ajtót, hálókabátban. Egész nyugodtnak látszott."

(Újpétery Elemér)[643]

A miniszterelnök utolsó napjának feltárásával sokan próbálkoztak, de két egyforma napirend még nem született.

1941. április 2-án reggel Teleki megkapta Bakách-Bessenyey György belgrádi követ táviratát, amelyben tudatja, hogy Jugoszlávia nem fog kapitu-

[639] *Ablonczy B.:* Teleki Pál... i. m. 498–510.

[640] *Ablonczy Balázs:* Teleki Pál halálai. Korunk, XXIII. évf. (2012) 3. sz. 67–74.

[641] A fordulat. Gróf Teleki Pál halála konferencia a Magyarok Világszövetsége szervezésében. 2008. augusztus 14.

[642] Teleki Pál halálának körülményei. Konferencia Teleki Pál miniszterelnök haláláról a Magyarok Világszövetségének szervezésében. 2012. augusztus 19.

[643] *Újpétery E.:* Végállomás Lisszabon... i. m. 162.

lálni.[644] Ezután megkezdte a soha el nem küldött pesszimista hangvételű levél írását Apor Gábor szentszéki követnek.[645] Tizenegy órakor a miniszterelnök Náray Antalt[646] fogadta, akivel elbeszélgetett a kialakult helyzetről, és átadta neki az előző napi *Legfelső Honvédelmi Tanács* ülésén készített feljegyzéseit.[647] Délben a parlamentben tartózkodott, itt Esterházy Móricnak[648] kifejtette aggodalmait, hogy a kormányzó idegen hatalmak érdekeit segítheti.[649] Ezzel ellentmond Bissingen Erzsébetnek, Telekiné húgának állítása, miszerint együtt ebédelt a Teleki házaspárral, majd ezután, amíg a miniszterelnök távol volt, szállították át feleségét a városmajori *Park Szanatóriumba.*[650] Délután megérkezett a németek elutasító válasza arra a kérelemre, hogy ne használják felvonulási területnek Magyarországot.[651] Macartney szerint Horthy és tanácsadói hívatták Telekit, és megegyeztek, hogy nem térnek el attól a vonaltól, amelyben előző nap megegyeztek.[652]

Itt egy pillanatra meg kell állnunk. Macartney közlésével az első probléma, hogy nem hivatkozik arra, honnan szerezte ezt az információt. Amennyiben a skót történész értesülései igazak voltak, és tényleg megegyeztek az előző napi *Legfelső Honvédelmi Tanács* ülésén elhangzottak követéséről, akkor is kérdés, hogy pontosan mire is gondoltak. Arról az ülésről nem maradt fenn a jegyzőkönyv, de Náray visszaemlékezése alapján a németek irányában csupán megbeszéléseket folytathatott Werth Henrik és Bartha Károly, a mozgósításról nem tárgyalhattak. Ezért igen érdekes a következő napirendi pont, amelyet Macartney úgy határoz meg – Barthára hivatkozva –, mint egy megbeszélést a mozgósításról Teleki, Werth és Bartha között.[653]

Tilkovszky szerint délután a miniszterelnöki hivatalban Telekit telefonon értesítették arról, hogy Horthy és Werth hozzájárult a német csapatok átengedéséhez.[654] Ez a megállapítás sem egyértelműen bizonyítható. Egyrészt máshol nem esik szó arról, hogy a kormányfő ebben az időpontban bement volna a hivatalába, másrészt Werthnek nem volt joga a német csapatok átengedéséről dönteni, és egyedül Horthy sem járulhatott hozzá, ehhez minden

[644] A belgrádi magyar követ számjeltávirata a külügyminiszternek. 1941. április 2. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 684. sz. 993–994.

[645] *Macartney, C. A.:* Október tizenötödike... i. m. I. 618.

[646] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[647] Náray Antal visszaemlékezése... i. m. 53.

[648] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[649] *Tilkovszky L.:* Teleki Pál titokzatos halála... i. m. 115–116.

[650] *Zakar A.:* Teleki Pál halála... i. m. 100.

[651] *Czettler A.:* Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 298.; *Juhász Gy.:* A Teleki-kormány külpolitikája... i. m. 307.

[652] *Macartney, C. A.:* Október tizenötödike... i. m. I. 619.

[653] Uo. 619.

[654] *Tilkovszky L.:* Teleki Pál titokzatos halála... i. m. 120.

bizonnyal kellett volna a *Legfelső Honvédelmi Tanács* engedélye is, amely ekkor nem ülésezett, egy nappal korábban pedig a kérvény megírásával még ellentétes álláspontot képviselt. Amennyiben ez a dokumentum mégis létezett, az annak az elméletnek ad alapot, amely szerint Teleki ezt nem írta alá.[655] Valószínűleg ez a dokumentum nem létezett, mivel akkor ezt nem eltüntették volna, ahogy a fentebb említett elmélet kifejti, hanem másnap aláíratják Bárdossyval. Ilyen dokumentum azonban máig nem került elő.

Többen igazolják viszont azt, hogy a délután folyamán Teleki meglátogatta feleségét a Park Szanatóriumban, ahol kedélyesen társalgott, míg egy telefonhívást kapott, amelyre ez volt a válasza: *„Nem, Kérem! Megmondtam, hogy nem! Nem és nem! Hát nem, amíg élek, nem!"*[656] Míg egy másik verzió szerint a válasz ez volt: *„Hát mégis?! Akkor végünk van!"*[657] Nem tudni, hogy mit jelenthetett a telefonbeszélgetés, vagy kivel zajlott le. Az eltérő elbeszélések oka valószínűleg az, hogy a társaságban lévők nem figyelhettek annyira a távolabb telefonáló miniszterelnökre, és az egyéb zajok miatt más-más szófoszlányok jutottak el a fülükbe. Így bővebb információ hiányában a telefonbeszélgetésből nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, viszont azt mindkét verzió megerősíti, hogy Teleki ezután elhagyta a szanatóriumot. Ez délután öt óra körül történt.

Itt van néhány óra, amelyekkel nem lehet pontosan elszámolni. Mivel a felsorolt események többsége nincs órához, csupán napszakhoz kötve, így lehetséges, hogy a sorrend is más, és Teleki valamelyik megbeszélése a szanatóriumi látogatás után zajlott. Egy Serédi Jusztinián hercegprímásnak küldött magánlevél leírása alapján ekkor utazhatott együtt kocsijában egy pappal (személyazonossága nem ismert), aki rendkívül izgatottnak látta a miniszterelnököt.[658] A következő biztos időpont már késő estére, hét-nyolc órára tehető, amikor Teleki a Szent István bazilikában részt vett a cserkészek lelkigyakorlatának szentmiséjén, és meggyónt barátjánál, Witz Béla[659] plébánosnál. Ezekről az eseményekről hiteles képet adnak a Historia Domus[660] sorai:

„A lelkigyakorlat márc. 31. ápr. 1. és 2-án estére volt kitűzve, és 3-án csütörtökön reggel 8-kor szt. mise. Ezekben a napokban (Teleki) *nagyon gondterhes volt, a sok munkától, tárgyalástól pedig szinte halálosan fáradt. Feleségének betegsége is erősen hatott rá.*

[655] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 116.

[656] Uo. 51.

[657] Uo. 100.

[658] Vécsey (olvashatatlan keresztnév) levele Serédi Jusztiniánnak. 1941. április 26. Esztergomi Prímási Levéltár (A továbbiakban: PL), Serédi Jusztinián levelezése „V".

[659] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[660] Historia Domus: latin, jelentése háztörténet. Plébániák és egyházi intézmények fontosabb eseményeit tartalmazó könyv.

Szerdán este minden előzetes bejelentés nélkül megérkezett. Szokásunkhoz híven és alkalmazkodva az Ő őszinte és igaz nemes egyszerűségéhez, nem fogadta Őt senki, megjelenéséből semmi parádét nem csináltunk, hanem Ő is, mint a többi cser. tiszt, bejött a Kápolnába és az első sorban még üresen álló helyet nem foglalta el, hanem a második padsor legutolsó végén levő szabad helyre leült, és onnan hallgatta végig Marczell Mihály utolsó lelkigyakorlatos szt. beszédét. Ezen az utolsó napon a következőket hirdettem ki: a gyóntató atyák már itt vannak, hogy ki-ki minél előbb hozzájuthasson szt. gyónásának elvégzéséhez."

Ezután a plébános személyes beszélgetését írja le a miniszterelnökkel:

„»No Uram, hogy van ezekben a nehéz napokban?« »Kutyául.« »Sokat gondolok Rád. Borzasztó nehéz lehet a sorod a mostani napokban.« »A nehezén, azt hiszem, már túl vagyunk, de rettenetesen fáradt vagyok.« »Örülök, hogy ma eljöhettél, mert ez mégis egy kis változatosságot és pihenést is jelent. Holnap reggel is tudsz jönni a szt. misére?« »Feltétlenül. Mikor is kezdődik?« »8-kor. És tudod mit? Van egy tisztelettel teljes propositiom. A húsvéti szt. áldozást Te ugyis el szoktad végezni, nagyon stilszerű lenne, ha ezt holnap a cserkésztisztekkel együtt végeznéd el.« »Valóban ez jó lenne, és meg is teszem.« »Akkor én azt ajánlom, hogy most végezd el a szt. gyónást, és akkor holnap reggel nyugodtan áldozhatsz.« »Ezt nem lehet, mert nem készültem a gyónásra.« »Hát elkészülsz most!« »Azt nem lehet csak úgy hamarosan összekapni. Holnap reggel Te gyóntatsz?« »Igen.« »Akkor én eljövök egy negyed órával előbb, és akkor Te leszel szives meggyóntatni. Ma este pedig én nyugodtan előkészülök « »Engedd meg Kegyelmes Uram, hogy én mást ajánljak. Ezt a negyed órát használd fel most arra, hogy előkészülsz a gyónásra, és mindjárt meg is gyónsz. Hiszen oly fáradt vagy, hogy ha egyszer elalszol, örülj, hogy alhatsz és ne kelj fel holnap egy negyed órával előbb. Ilyenkor a negyed óra is sok.« »Ez igaz, de lehet és szabad a gyónást ilyen hamar elintézni?« »Légy teljesen nyugodt, lehet!« »Hát ha Te azt mondod, nem bánom.«

Erre bevezettem ezt a nagyon és mindig lelkiismeretes embert, ezt a fáradt miniszterelnököt, ezt a készséges és mindig jóra törekvő s ilyenkor mindig friss és lendületes cserkésztisztet a Bazilika szentélyébe a szokott helyére. Térdre borulva, fejét két tenyerébe hajtva lelkiismeretét vizsgálta Magyarország nagy idejének nagy miniszterelnöke, a világhírű tudós, a legnemesebb cserkésztiszt és legtöbbet szenvedő és aggódó magyar ember! Az idő múlt. Közel jártunk már az egynegyed óra elmúlásához. Ekkor helyéről felkelt, és Teleki Pál térdre borulva elvégezte húsvéti szt. gyónását.

Végül aztán búcsúzkodásra került a sor. Szokásomhoz híven most is megkérdeztem, van-e még valami dolga mára. »Most felszaladok a külügyminisztériumba, mert ott várnak rám. Utána felmegyek a kórházba feleségemhez, ott vacsorázom, és azután hazamegyek.« A kocsiba még mindig nem szállt be, hanem tréfásan megjegyezte: holnap fél nyolckor itt találkozunk, de nehogy megreggelizzél. Legvégül egy viccet mondott, mosolyogva jó munkát köszöntéssel kocsiba szállt és elment.

Másnap a Kegyelmes úr nem jött, hiányzott. A tavasz első virágaival ízlésesen díszített helyét üresen hagytuk, nem mintha még vártunk volna rá, hanem pusztán csak tiszteletből. Mindenki megnyugodott, és megértette kijelentésemet, hogy íly nehéz és izgalmas napokban sajnos egy miniszterelnök nem rendelkezik tetszése szerint az idővel. Valami előadódott, és Ő nem jöhetett.

Én még visszamentem a templomba, és cc. háromnegyed 10-ig gyóntattam, gyóntatás után jöttem haza. A telefon szórul-szóra értendő egész d.e. szólt, és a Belügy, a Kultusz, közületek, egyesek mind arról érdeklődött, mit tudok? Én semmit nem tudtam, illetve csak annyit, amennyit a sok érdeklődés szomorúan megerősített, hogy gróf Teleki Pál már nincs az élők sorában. És ez számomra oly sok és nagy dolog volt, hogy semmi részlet, hírverés vagy mende-monda nem érdekelt. Csodálatosan, szinte a sorssal dacolva, acél keménységgel bírtam ezeket a nagyon szomorú, súlyos, kétségbeesett napokat átélni."[661]

Valószínűleg a bazilikai látogatása után beszélt telefonon a kormányfő Zsitvay Tiborral[662] és Karafiáth Jenővel[663], és közölte velük, hogy késni fog Herczeg Ferenc[664] előadásáról, de mindenképpen elmegy.[665]

Ezután Teleki a külügyminisztériumba menet még meglátogatta Arthur Yolland angol nyelvprofesszort és Baranyai Lipótot, a *Nemzeti Bank* elnökét.[666] Arról nem állnak rendelkezésre források, hogy Baranyaival miről tárgyalt egy ilyen súlyos pillanatban, utolsó ismert tartalmú beszélgetésükkor, április 1-jén a bankelnök arról tájékoztatta a kormányfőt, hogy az emigráns kormányra kihelyezett pénz készen áll.[667]

A külügyminisztériumban Bárdossyval beszélt Barcza (eltúlzott) táviratáról, ez este kilenc óra körül történt. Az időpontot Ullein-Reviczky Antal sajtófőnök is megerősíti,[668] Újpétery azonban korábbra teszi.[669] Lehetséges, hogy mindkettejüknek igaza van, mivel Teleki aznap többször is járhatott a külügyminisztériumban. Pusztaszeri László Portugáliában személyesen is beszélt Újpétery Elemérrel, aki akkor is megerősítette, hogy a miniszterelnök már jóval korábban elolvasta a táviratot.[670]

---

[661] Meggyónt és tréfálkozva búcsúzott... Teleki Pál emléke a Bazilika Historia Domusában. Új Ember. LX. évfolyam (2004) 14. szám. (http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2004.04.04/0902.html, 2010. április 1.)
[662] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[663] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[664] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[665] *Zsitvay T.*: Magyarország, 1921–1941... i. m. 543–547.
[666] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 619.
[667] Uo. 617.
[668] *Ullein-Reviczky A.*: Német háború – orosz béke... i. m. 86.
[669] *Újpétery E.*: Végállomás Lisszabon... i. m. 161.
[670] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 155.

A külügyminisztériumi látogatás után Macartney szerint Teleki újra a Park Szanatóriumba ment, ahol feleségével és leányával töltött egy kis időt. A fentebb már említett telefonbeszélgetés egy harmadik változatát közli itt a brit történész: szerinte ekkor hívták a miniszterelnököt, aki *„Hát mégis, mégis!"* kiáltással úgy csapta le a kagylót, hogy az eltört. Családja ott lévő tagjainak azt mondta, hogy egy cserkésztársa rossz híreket közölt vele.[671]

Macartney valószínűleg téved ezzel a kései látogatással kapcsolatban. Bár Witz is azt írta, hogy Teleki fel akarta még keresni aznap beteg feleségét, de a kései időpont miatt erről lemondhatott. Ezt támasztja alá Bajkai Lajos[672] miniszterelnökségi irodatiszt állítása, aki szerint Teleki fél tíz körül ért haza a Sándor-palotába, ekkor Bajkai a megszokott rend szerint behívatta a két rendőrt, bezártatta a kapukat, és aludni küldte a személyzetet.[673]

Előtte azonban állítólag még találkozott a Sándor-palotába menet egy azonosítatlan emberrel, akivel néhány percig beszélgetett.[674] Macartney és Czettler nem tud biztosat a férfi kilétéről, de az eddigi visszaemlékezések alapján az csak Németh Kálmán[675], a bukovinai székelyek plébánosa lehetett, aki a palota előtti oszlopok között várt Telekire, hogy az őrá bízott hívek áttelepítéséről beszéljenek. Azonban nem lehetünk biztosak Németh atya látogatásában sem, mivel ő azt állította, hogy felkísérte a miniszterelnököt annak szobájába.[676] A portás viszont nem jelentett látogatót.

Teleki ekkor még kétszer próbálta hívni titkárnőjét, Bethlen Erzsébetet, de az színházban volt, és éjfél után ért csak haza, ezért nem akarta túl későn zavarni a miniszterelnököt.[677] Házvezetőnője, aki egy cédulára írta fel neki, hogy a kormányfő kereste, azt is feljegyezte, hogy egy levél érkezett a Sándor-palotába.[678] A levél Barcza távirata volt, amelyet Újpétery vitt át a miniszterelnök kérésére, hogy azt másnap megmutathassa Horthynak.[679] Ezt a látogatást Bajkai is igazolja, akinek a portás jelentette, hogy a külügyminisztériumból levél érkezett,[680] különbség az időpontban van, mivel az irodatiszt tíz órára emlékezik, Újpétery éjfélre. Vannak vélekedések, amelyek azt állítják, hogy a kor-

---

[671] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 620.
[672] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[673] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 53.
[674] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 302.; *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 621.
[675] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[676] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 54.
[677] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 621.
[678] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 54.
[679] *Újpétery E.*: Végállomás Lisszabon... i. m. 162.; *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 302.
[680] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 54.

mányfő arról kapott értesítést, hogy a német csapatok átlépték a magyar határt, de ezek alaptalanok, mivel aznap éjjel csupán egy küldemény érkezett Telekinek, és az igazolhatóan Barcza táviratának másolata volt.

Teleki utolsó biztos látogatója Újpétery Elemér volt. A miniszterelnök reggel hat órára kért ébresztést, cserkészegyenruháját kikészíttette, hogy reggel abban mehessen a Bazilikába misére. Hogy innentől kezdve mi történt az éjszaka folyamán, arról csak találgatások vannak, vagy (egyelőre) bizonyítatlan állítások.

5.2 Kaotikus körülmények

„...elébem jött Incze Péter[681] *és csak annyit mondott: azt hiszem, itt már semmi sem segíthet, s átkísért a jobb felé eső nagy szobába, ahol közvetlenül a fal mellett feküdt az ágy, amelyen nyakig betakarva a takaróval, hanyatt fekvő helyzetben találtam Telekit."*

(*Bakay Lajos*[682])[683]

Április 3-a az egyik legzavarosabb nap Magyarország XX. századi történetében. Gyakorlatilag káosz volt a Teleki Pál halálához kapcsolódó minden ügyben. Találgatások, rémhírek, bizonytalan és kétségbeejtően pontatlan jelentések követték egymást. A zavarodottság nemcsak az utca emberét érintette, aki a semmitmondó hivatalos információk mellett csupán képzelőerejére támaszkodhatott, hanem a legfelsőbb köröket is. A káoszt pedig fokozta, hogy Budapesten is megjelentek az átvonuló német csapatok.[684] Az embereken eluralkodó általános bizonytalanságot és félelmet jól példázza Radnóti Miklós felesége, Gyarmati Fanni aznapi naplóbejegyzése:

„Április 3.

Nehéz nap volt ez a mai. Ha nem lenne ennyi más nehéz már mögöttünk, nem bírtuk volna így elviselni, ahogyan viseltük. Reggel, iskolába menet Boldizsár Ivánnal találkoztam, aki még bizakodva mondta: talán a sors különös kegyelméből még ezt is megúszhatjuk, ezt a csúfságot, ami most van kialakulóban a jugoszlávokkal. Végre elhangzott egy »nem« a németekkel szemben, de nem lehessen tudni, milyen ára lesz ennek. Még mondta Iván, milyen kitűnő, agyafúrt politikus a Telekink, hogy idáig így el tudta rendezni a dolgunkat. És délelőtt feljön egy késői növendék a hírrel: Teleki meghalt. Belesápadtam, és nem jutottam lélegzethez, az volt az első gondolatom, hogy végünk van. Aztán pár percre rá iszonyú repülőgépbúgás, és óriási sebességgel rajokban összevissza, nagy hasas német repülőgépek zúgtak el felettünk. Torkomon akadt a szó diktálás közben, feltéptem az ablakot. A kis csacsi fruskák is bámultak álmélkodva. Könnyekkel volt tele a torkom. Mi van itt? Ezért kellett meghalnia. Merénylet vagy öngyilkosság? Egyelőre rejtély volt, nem közölték az okát. (...) Hisz már egész nap dübörögnek a vonuló német tankok és páncélkocsik mindenfelé, főként a budai Duna-parton, és részleges elsötétítés van. (...) Mindenki tele volt ezekkel a rémségekkel és az újabb rémségekre való várakozással. Közben már írták, az esti lapok, hogy öngyilkosság, leírva a részletes orvosi leletet: kiloccsant agyvelő-részekről, revolver a fej mellett, stb. stb. Tudja Isten, mégis olyan vaddisznó-históriának érezzük ezt is, mint Zrínyinél. Felelős, vallásos valaki volt ahhoz, el is lehet képzelni, hogy felőrölték ezek a hónapok. Mindenfélét beszélnek Horthy őrizetbe vételéről is. Egyetlen súgás-búgás a város. Szegi Pál, amint Mik[685] *beszélt vele, holnapra jósolja a hivatalos megszállatásunkat. Istenem, meddig, meddig még? Ragyogó, tiszta éjszaka van, csak a mellékutcákban semmi fény. Teljes gyász, semmi szórakozóhely nincs nyitva két napig."*[686]

A kialakult káoszt az is jól jellemzi, hogy a szakirodalomban még az sem tisztázott, hogy Teleki holttestét mikor és ki fedezte fel, milyen állapotban, illetve kik és milyen sorrendben érkeztek a helyszínre. A helyszínen tartózkodó Bajkai Lajos irodatiszt, aki az egyik leghitelesebb forrás lehet, a következőképpen emlékezett vissza a kérdéses reggelre:

„Április 3-án reggel Teleki Pál inasa, Papp György, 6 óra után néhány perccel lejött földszinti ügyeletes szobámba, és egész testében reszketve, csak annyit tudott mondani, hogy »A kegyelmes úr meghalt«.

Azonnal felsiettem vele az első emeletre, ahol csaknem az ügyeletes szobám fölött volt Teleki Pál hálószobája, egyszerű Lingel-féle hálószobabútorokkal (ágy, elő- és hátsó lappal, fiókos fehérneműszekrény, kétajtós nagy ruhásszekrény, íróasztal nem volt a szobában). Megrendülten néztem a látványt, amely örökké emlékezetes marad számomra. Ott feküdt ágyában Teleki Pál, pizsamába öltözötten, fejét félrehajtva, jobb keze az ágyról lelógott, és alatta ott volt a kis pisztoly, és egy nagy vértócsa a padlón. Rögtön felhívtam Bárczy István[687] *államtitkárt, Szép László miniszterelnökségi osztályfőnököt, és értesítettem őket a történtekről. Összehívtam a házban lévőket is: Papp György inast, Németh nevezetű miniszterelnökségi gépkocsivezetőt, és Pallos Lajos portást, aki a Turul-emlékművel szembeni kapunál teljesített szolgálatot. A Szent György téri főkapunál, amely József főherceg palotájával szemközt állt, nem volt portás, mert a kapu majdnem mindig zárva volt. Csak ünnepélyes fogadások alkalmával nyitották ki, hogy a Turul és a sikló melletti kapunál érkező vendégek ezen a kapun távozhassanak. Közöltem a személyzet tagjaival, hogy semmilyen tájékoztatást ne ad-*

[681] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[682] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[683] *Bakay László*: Teleki Pál haláláról. Bakay Lajos írása. História V. évfolyam (1983) 4. szám. 28.
[684] *Hassell, U. v.*: Vom anderen Deutschland... i. m. 1941. április 2-i és 3-i bejegyzések. 197–198.; *Rónai A.*: Térképezett történelem... i. m. 295.

[685] Radnóti Miklós
[686] *Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni*: Napló, 1935–1946. II. kötet. Jaffa, Budapest, 2014. 27–28.
[687] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

janak a házban történtekről mindaddig, amíg a Minisztertanács nem hoz erről határozatot. (...) Amikor Bárczy megérkezett, megbízott, hogy hívjam össze a Minisztertanácsot reggel kilenc órára. A bizalmas K-vonalon hívtam fel a minisztereket, és röviden közöltem velük a történteket, átadtam nekik Bárczy meghívását. Egyedül Hóman válaszolta megrökönyödve, hogy ne csináljak tréfát egy miniszterelnök halálából, még ha április elején vagyunk is. Erre jelentettem, hogy a K-vonalon hívtam fel őt, felsőbb rendelkezésre. Győződjön meg erről személyesen; most leteszem a kagylót, hívjon vissza. Így is történt, és Hóman most megdöbbenve vette tudomásul a hírt. Nyolc óra után Teleki Pál felesége jelentkezett telefonon a szanatóriumból. Kapcsoltam Incze Pétert, és jeleztem neki. Ő nem tudja neki megmondani a hírt, felelte nekem. Erre azt a választ adtam Telekinének, hogy pillanatnyilag nem tudok a férjével beszélni, de mihelyt tudok, jelentkezem. Incze közben felhívta Teleki Gézát a József nádor téri házban, és közölte vele a halálhírt. »Fogódzkodj meg, Géza, apád öngyilkos lett.« – mondta a telefonba. Géza azután értesítette édesanyját, akit csak csillapítókkal és injekciókkal tudtak úgy-ahogy lecsendesíteni. A Minisztertanács határozata az volt, hogy Teleki Pál öngyilkos lett. Ettől kezdve ez volt a nyilvános és hivatalos álláspont. Egyénileg én is ezen az állásponton voltam, mert nekem Incze Péter elmondta, hogy Teleki Pál a halála előtt nem sokkal ismét hangoztatta, hogy öngyilkos lesz. Mikor pedig jeleztem neki a halálhírt, azt felelte: »Ez előre látható volt!«"[688]

Bajkai tovább folytatja még visszaemlékezését, de azok a részek már kevésbé fontosak. Az irodatiszt elbeszélése is hagy kívánnivalót maga után. Nem közli, hogy Incze Péter, Teleki titkára mikor érkezett a helyszínre, hibás a Teleki Gézával folytatott telefonbeszélgetésről elmondott vallomása, mivel az elhunyt miniszterelnök fia nem tartózkodott Budapesten, és április 3-án repülőgéppel utazott a fővárosba, valamint a Némethnek nevezett sofőr valójában Gerlei Ferenc volt. Mindemellett nagyon érdekes állítások is elhangzanak. Az inas után Bajkai volt az első, aki látta Teleki holttestét és a szobát. Leírása több ponton eltér a későbbi hivatalos jelentéstől, valamint Bakay Lajos professzor és Leviczky Károly[689] rendőr-főorvos visszaemlékezésétől. Bajkai azt állítja, hogy a kis kaliberű pisztoly a földön volt, míg a hivatalos jelentés szerint a nagy típusú Browning fegyver Teleki kezében volt.[690] Bajkai nem ejt szót sem a helyszínelő rendőrökről, sem az orvosokról, de Rónai Andrásról sem, aki korán reggel, még a helyszínelők előtt érkezett, hogy átadja a miniszterelnöknek a kért tanulmányt a Prinz Eugen Gauról.[691] Ezzel szemben elmondja, hogy Incze Péter telefonon már öngyilkosságról beszélt, és a kilenc órakor rögtönzötten összeülő *Minisztertanács* megállapította az

[688] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 62–63.
[689] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[690] Erről bővebben később.
[691] *Rónai A.*: Térképezett történelem... i. m. 295.

öngyilkosságot, míg a hivatalos orvosi jelentést csak délután két órakor írták alá.[692] A *Minisztertanács* orvosi és rendőrségi vizsgálat nélkül mondta ki, hogy a kormányfő önkezével vetett véget életének. Az ezután elkészülő, még egy laikus számára is feltűnő hibákkal teli orvosi jelentés csak ezt a határozatot igazolta.

Tisztázatlan még az inas kiléte is. A legtöbben, így Bajkai is, Papp Györgyöt említik, aki a Teleki halálának éjszakájával kapcsolatban annyit mondott: *„A titkomat magammal viszem a sírba!"*[693] Azonban a visszaemlékezésekből igen sűrűn előkerül Csontos Pál neve is, aki Teleki másik inasa volt, és egyes nézetek szerint ő értesítette Incze Pétert (Inczétől személyes feljegyzés nem maradt fent).[694] Valószínűbb, hogy Papp volt az, aki a miniszterelnök holttestére rátalált, amikor reggel ébreszteni akarta, Csontos csak reggel érkezhetett a helyszínre, amikor szolgálatát kezdte volna.

Bajkai visszaemlékezésével ellentétben sok pontban mást vall Bakay Lajos professzor, Teleki orvosa, aki a helyszínen a vizsgálatokat elvégezte. Visszaemlékezéseinek egy részletét fia bocsátotta a sajtó rendelkezésére 1983-ban, amelyből a következő részletek származnak:

„1941. április 3-án reggel 1/2 7 órakor mély álomból ébresztett fel a telefon. Ki beszél? – kérdeztem. Incze Péter: Légy szíves azonnal jönni, Pali öngyilkos lett. Jézusom, kiáltottam fel! Mire a feleségem mellettem termett, ijedten, olyan ijesztő volt ez a felkiáltás. Rögtön kocsiba vetettem magam: fel a miniszterelnökséghez, amilyen gyorsan tud, hajtson! A Sándor-palotában a portás rémült arccal fogad. Mi történt? Nem felel, csak némán mutat a lépcsőház felé. Felszaladok, az ajtó előtti térben találom az altisztet, kisírt szemmel, ijedt arccal. Magyarázni kezd, félretolom, s benyitok a várószobának használt helyiségbe. Balra akarok fordulni a dolgozószoba felé, ahol utoljára 12 nappal tárgyaltam vele a községi és körorvosok ügyében, amikor elébem jött Incze Péter, és csak annyit mondott: azt hiszem, itt már semmi sem segíthet, s átkísért a jobb felé eső nagy szobába, ahol közvetlenül a fal mellett feküdt az ágy, amelyen nyakig betakarva a takaróval, hanyatt fekvő helyzetben találtam Telekit. A jobb keze az arca jobb felénél mereven tartotta a nagy típusú Browning pisztolyt, a cső vége valamivel a j. halánték alatt volt, s a halántéktájon egy két pengősnyi behatolási nyílás látszott véralvadással, csapzott hajjal kitöltve, a bőr megpörkölve. Megpróbáltam a pisztolyt kivenni, nem tudtam a merev ujjaktól. Elfordítva a fejet, a bal halántéktájon az előbbinél nagyobb nyílást találtam, a csontszélek kifelé fordultak. A sebből véres agypép ömlött ki. A fejnek megfelelő magasságban a falban gyermektenyérnyi nyílás, körülötte a fal agyrészekkel telefecskendezett. A halál jó pár órával elébb következhetett már be, haláltusa nélkül, ami a helyzetből világosan megállapítható volt.

[692] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 78.
[693] Uo. 79.
[694] Uo. 95.

Inczével mindezt közöltem, és azt, hogy minden változatlanul maradjon, amíg a hivatalos rendőri közeg és rendőrorvos jön, hogy a halál körülményeiről jegyzőkönyvet vegyenek fel, esetleg az obductiót elrendelje.

Alighogy elmondtam, megjött Fischer Ferenc belügyminiszter. »A Teleki család tragédiája rajta is beteljesült.« Bemegy a szobába, a látottak megrázzák. Letérdel az ágy mellé, zokogás rázza meg ezt a fakír embert, ahogy mi a klinikán nevezni szoktuk (ott operáltam őt, semmi fájdalomra nem reagált). Magam is megrendülve könnyeztem, régi barátság kapcsolt hozzá, és egész mély bizalommal ajándékozott meg. Megérkezett pár perc múlva Bárdossy külügyminiszter. Incze felhívta a figyelmünket, hogy egy kis asztalon két nyitott levél van. A kormányzó úrnak szólt az egyik, a másik a feleségének. Az előbbi nyitott levélpapíron a gazemberekkel való hibás szövetségről ír pár sort. A jugoszlávokkal való egyezség megkötésének megszegése miatt a nemzet becsülete vész el. Vádolja magát, hogy nem tudja megakadályozni, de talán halála használ valamit a nemzetnek. Tanácskozás folyik, hogy mi történjék? Egyelőre az eseményről senkinek semmit sem szabad mondani. Szerencsétlenség áldozata lett – merül fel? Legyen-e az első híradás, vagy hogy tragikus körülmények közt meghalt? Köszöntem, s elhagytam a szobát. Künn beszéltem az altiszttel. Ez elmondta, hogy a kegyelmes úr reggel templomba akart menni – áldozni. Meghagyta neki, hogy reggel 6 órakor költse fel. Este, amikor otthagyta a miniszterelnököt, az a dolgozóasztalánál ült, azután telefonált valakinek. Reggel, mikor benyitott a szobába, ott teljes sötétség volt. Felhúzta a rolókat, s mikor világos lett a szobában, egy pillantást vetett az ágyra, rémülve látta, hogy ura, kezében a revolverrel, mozdulatlanul fekszik. Ekkor szaladt Inczéért. Indultam lefelé a lépcsőn, szemközt találkoztam Teleki Gézával, a fiával. Rohant fölfelé. Intettem a kezemmel neki, hogy befejeztetett.

Alighogy hazaértem a lakásomra, felszólított telefonon Incze P., és azt az üzenetet közvetítette, hogy senkinek egy szót sem szabad szólnom az esetről. Megígértem. Főleg a levelekről senki ne tudjon. Rendben van. Mélyen lesújtva mentem be a klinikára, hogy a napi programom elvégezzem. Régi, hű sofőröm, amikor a kocsiba léptem, észrevehette, hogy valami történt velem, mert a szűkszavú ember fejcsóválva nézegetett, s megkérdezte aggódva, hogy nincs-e valami bajom? A klinikán műtéthez mosakodtam, amikor egyik orvos berohant jelenteni, hogy a lapok külön kiadásban közlik, hogy a miniszterelnök tragikus szerencsétlenség áldozata lett. Később mondták, mennyire csudálkoztak rajta, hogy jobban meg nem döbbentem. Ismerték baráti kapcsolatomat vele. Alighogy elkészültem a műtéttel, szólt a telefon, a belügyminiszter hívatott fel a Várba a kormányzó úrhoz. Itt a kihallgatási váróteremben találtam Fischer belügyminisztert, Bárdossy külügyminisztert, Uray[695] kabineti és Thuránszky[696] sajtófőnököt. A nyitott ajtón át meg-megjelent a kormányzó, amint egyiket vagy másikát magához szólította. Bárdossy hozzám jött, és felszólított, hogy adjak egy pár soros

[695] Uray István

[696] Thuránszky László; Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

orvosi leletet arról, amit találtam az első vizsgálatkor. Gyorsan megírtam, hogy öngyilkosságot állapítottam meg, amely az éjjeli órákban történt, s rögtöni halált okozott. Elolvasta, odahívta Fischert, és megállapították, hogy ez és így nem elegendő, hanem menjek át a miniszterelnökségi sajtóirodába, s diktáljak egy egész részletes látleletet a legteljesebb veritassal, mert ezt a déli sajtónak már közölni kell. Ekkor tudtam meg Thuranszkytól, hogy elhatározták a valódi tényállás minél hamarabb való közlését, mert a városban futótűzként terjedt el a hír, hogy az esetet el akarják tusolni, mert politikai gyilkosság történt?! A sajtóirodában találkoztam a rendőrség részéről reggel az én távoztam után szemlét tartó bizottság főorvos tagjával, aki az itt megszövegezett nyilatkozatot szintén aláírta. Aznap az összes lapok hozták."[697]

Bakay Lajos személye sok szempontból kérdéses. A most leírt visszaemlékezésében is számos hiba található. Az is érthetetlen, hogy miért ő végezte el a halott vizsgálatát, amikor arra semmilyen képzettsége vagy hivatalos joga nem volt. Bakay a *II. Számú Sebészeti Klinika* igazgatója volt, kiváló sebész, de nem törvényszéki orvos. A Büntető Perrendtartás szerint dr. Orsós Ferenc[698] patológusnak, az *Igazságügyi Orvostani Intézet* igazgatójának kellett volna elvégeznie a halottkémlelést.[699] Orsóst azonban – Bakay azon vádjaival ellentétben, hogy nem vállalta el a vizsgálatot – nem is értesítették.[700] Bakay hiányos szakképzettségét mutatja, hogy törvénytelenül közbeavatkozott, és a rendőrségi helyszínelő csoport megérkezése előtt elmozdította a holttestet és az esetleges bizonyítékokat. Visszaemlékezése több fontos ponton ellenkezik Bajkaiéval: az irodatiszttel ellentétben ő megemlíti az asztalt és a leveleket, valamint elmondása szerint a nagy típusú „Browning pisztoly" Teleki kezében volt.

A rendőrségi helyszínelők dr. Krisztinkovich Antal[701] vezette csoportja érkezett a helyszínre. Valószínűleg a rendőrségi helyszínelés megfelelően zajlott le, de az itt készített jegyzőkönyv, fényképek és esetleges szakértői elemzések eltűntek, és nincs egyértelműen hitelesnek tekinthető információ arra, hogy a Krisztinkovich-csoport mit állapított meg.

Érdekes azonban a helyszínre később érkező dr. Leviczky Károly ezredes, rendőr főorvos, korábbi olimpikon nyilatkozata, amelyet 1977-ben személyesen Zakarnak mondott el:

„– Ott volt Teleki Pál halálos ágyánál. Azt beszélték akkor, hogy dr. Csordás Elemér budapesti tiszti főorvos nem írta alá, hogy Teleki öngyilkos lett.

– Nem is volt illetékes ebben.

[697] *Bakay L.*: Teleki Pál haláláról... i. m. 28.

[698] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[699] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 18.

[700] *Heinrich-Tamáska Péter*: Egy igazságügyi orvosszakértő kételyei Teleki Pál öngyilkosságát illetően. In.: A fordulat. Gróf Teleki Pál halála konferencia... i. m. 105–110. 105.

[701] ásd bővebben: Életrajzi lexikon.

– *Úgy tudom, hogy a tiszti főorvos a hivatalos halottkém is.*

– *De nem bűnügyben. Ebben a rendőrség az illetékes.*

– *Honnan kapták az értesítést, hogy bűntény történt?*

– *Engem reggel nyolc órakor hívott fel hivatali helyiségemben Bozzay Gyula, az államrendőrség bűnügyi osztályának vezetője. Azt mondta, légy készen, mert fel kell mennünk a Miniszterelnökségre, Teleki Pál öngyilkos lett.*

– *Honnan tudta Bozzay, hogy öngyilkosság történt, amikor még nem történt meg a rendőrorvosi vizsgálat?*

– *Így kapta a telefonértesítést a Miniszterelnökségről. Tíz óra lehetett, amikor a szemlét elvégeztük Bakayval, aki már korábban ott volt.*

– *Milyen tények alapján mondták ki, hogy öngyilkosság történt?*

– *Bal kézre könyökölve, az ágyban, hálóingben lőhette főbe magát. A golyó a falba olyan mélyen belefúródott, hogy nem tudtuk kivenni. Talán 9-es Browning pisztoly volt.*

– *Zsindely Ferencné úgy írta cikkében, hogy hosszú lovassági pisztoly volt Teleki jobb kezében a paplan felett.*

– *Nem! Biztos, hogy 9-es Browning volt. Ez kisebb, mert ismétlőfegyver, nem forgó tölténytartós revolver.*

– *És még milyen bizonyítékok szóltak az öngyilkosság mellett? Bizonyára azok a sokat emlegetett búcsúlevelek?!*

– *Mi nem találtunk semmit sem az íróasztalon. Mindent kipakoltak már előbb, és a kormányzóhoz vitték fel.*

– *Tehát a legfőbb politikai vezetés lemondott a bűnügy kivizsgálásáról, sőt egyenesen akadályozta azt. A politikai remények megvalósulásának akadálya volt az igazság! És hogyan történt a később közzé tett orvosi jelentés aláírása?*

– *A főkapitány kapta az utasítást, hogy menjünk fel két órára a miniszterelnökségre. Kettő és fél három között voltam ott. Thuránszky, a sajtóosztály vezetője odaadta a papírlapot, amelyen már rajta állt a szöveg. »Tessék aláírni« – mondta. Először Bakay írta alá, azután én.*

– *Nem volt barátságos eszmecsere arról, hogyan is történhetett a tragikus esemény? Mit észleltek, mi a véleményük?*

– *Semmi ilyen nem volt, csak a papírt kellett aláírni."*[702]

Leviczky leírja, hogy volt íróasztal a szobában, ezzel ellentmond Bajkainak, Bakay professzor azonban írt egy asztalról. Érdekes, hogy Leviczky azt állítja, hogy együtt végezték a halottkémlelést Bakayval, aki szerint viszont a rendőrségi orvos csak az ő távozása és vizsgálódása után ért a Sándor-palotába. A két helyszínen lévő orvosról megállapítható, hogy egyikük nem volt megfelelően képzett, a másik pedig felsőbb utasításra cselekedett, és nem volt lehetősége szakszerűen megvizsgálni a holttest. Az eredmény

[702] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 77–78.

egy felháborító és hibáktól nyüzsgő jelentés lett, amelyet aláírásával hitelesített a két orvos:

„Alulírottak megállapították, hogy Teleki Pál gróf miniszterelnök úr folyó hó 3-án a kora hajnali órákban öngyilkosságot követett el. A holttestet megvizsgálván kitűnt, hogy jobboldalt a nyakon a jobbkéz mutatóujjával érintkezésben egy nagy típusú Browning revolver fekszik. Az ágy párnája tele van véralvadékkal, amely kétoldalt lecsurgott. Jobboldalt a halántéktájékon a hajas fejbőr szélén találtuk a behatolási nyílást, amelyet megpörkölt és összecsapzódott haj körít. A nyíláson át roncsolt agyvelőrészek ürültek ki. A kimeneti nyílás a bal halántékcsonti tájékon látható körülbelül két pengősnyire tátongó, szintén véralvadékkal és agyrészekkel telt. A fej tájékának megfelelően a falon fillérnyi nyílás látható, amelynek környéke a falon tapadó agyroncsalékkal borított. A holttest vizsgálata azt mutatta, hogy a halál a kora hajnali órákban következett be. Az öngyilkosság ténye minden kétséget kizárólag bizonyítást nyert."[703]

Az első, tragikus hirtelenségű halálról szóló 9 óra 15 perckor kiadott MTI tudósítás[704] után a 15 óra 25 perckor kiadott második[705] már ezen orvosi jelentés alapján jelent meg, és felháborodást keltett. Egyik nagy hiba, hogy a jelentés Browning revolverről ír, ez a típusú fegyver viszont már a pisztoly kategóriába tartozik, mivel jóval nagyobb méretű és nem forgótáras. De ez a hiba még csak Bakay járatlanságát bizonyítja. A hozzáértő orvos tudja, hogy ha valaki főbe lövi magát, a taszító erő miatt nem maradhat a kezében a pisztoly. Már aznap feljegyezték, hogy az *Üllői úti Korányi Klinikán* az orvosok egymás közt beszélgetve kizártnak tartották, hogy a jelentés emiatt hiteles legyen.

A jelentés másik nagy hibája a be- és kimeneti nyílásokra vonatkozik. Ahhoz, hogy a golyó a jobb halántékon hatoljon be és a bal halántékon távozzon a koponyából, az elsütés pillanatában a fegyvernek vízszintesen kell állnia, amely csak teljesen megfeszített kéztartással jöhet létre, és nem biztos, hogy Teleki egyáltalán képes lett volna ilyen pozícióban tartani a karját.[706] De hasonló kérdések fogalmazódtak meg az ügyészségen is, amelyről Zemplén Elemér levele tanúskodik:

„Az 1941. év áprilisában a budapesti ügyészségen szolgáltam, mint Baróthy Pál[707]*, kir. ügyészségi elnök titkára. 3-án déli 13 óra felé az elnök komor arccal átadott nekem egy fehér papírlapra gépelt jegyzőkönyvet azzal, hogy azonnal iktassam és hozzam vissza.*

[703] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 277. Lásd: 9. Melléklet.

[704] A Magyar Távirati Iroda jelentése. 1941. április 3. 9:15. MTI „kőnyomatos" hírek. Napi tudósítások, 1920–1944. (1941. 04. 03.) 5.

[705] A Magyar Távirati Iroda jelentése. 1941. április 3. 15:25. MTI „kőnyomatos" hírek. Napi tudósítások, 1920–1944. (1941. 04. 03.) 20.

[706] Prof. Dr. Kásler Miklós és Dr. Srancsik József egymástól független véleménye szerint.

[707] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

A jegyzőkönyv lényegileg ennyi volt: a miniszterelnök ágyban feküdt a jobb oldalán; jobb kezében, amely a párnán nyugodott, revolver. A jobb halántékán a golyó bemenetele látszott.

Azonnal telefonáltam a törvényszéki orvosnak. Rövidesen meg is érkezett. Elolvasta a jegyzőkönyvet és a legnagyobb meglepetésemre elnevette magát. Közölte: a jegyzőkönyv teljesen irreális, ilyen a való életben nincsen. Aki főbe lövi magát fekvő helyzetben, annak karját a lövés taszító ereje kivágja, és a revolver a földre esik. Képtelenség, hogy a revolver a kézben maradjon, és a kéz nyugodtan a fej mellett, a párnán helyezkedjen el. Csak egy eset lehetséges: a miniszterelnököt álmában főbe lőtték és kezébe adták a revolvert.

Kis idő múlva jelentkezett az aznapi soros ügyész. Elolvasta a jegyzőkönyvet és ugyancsak megdöbbenve kiáltott fel: képtelenség! – Majd megkérdezte, mi lesz a törvényszéki orvossal stb. Semmit sem tudtam mondani, de tovább beszélgetve mindketten megállapítottuk, hogy ez ideig is többrendbeli jogszabályellenesség történt. A bűnvádi perrendtartás rendelkezései ellenére sem a rendőrséget, sem a soros ügyészt, sem a vizsgálóbírót nem hívták a helyszínre. A holttestet nem a törvényszéki orvos, hanem Bakay sebészprofesszor nézte meg: semmi köze sem volt hozzá, vizsgálatra csak a törvényszéki orvos illetékes.

Kora délután ismét hívatott az ügyészség elnöke, és egy fehér papírlapot adott át, amelyen az ő saját kézírásával a következő szöveg állt:

Teleki Pál hullájának a temetésére az engedélyt megadom.

Aláírás: Baróthy Pál kir. főügyész, a budapesti kir. ügyészség elnöke

Ezt a szöveget majdnem 40 év távlatából sem felejtettem el! Az ügyészség elnöke azonnal utasított: tegyek a papírlapra bélyegzőt, és futárral azonnal juttassam el a miniszterelnökségre. Újabb szabálytalanság, és igen groteszk megoldás.

Az engedély átadásával együtt az ügyészség elnöke utasított, hogy a halálesetről szóló jegyzőkönyvre üssem rá azt a bélyegzőt, amelynek a szövege az volt:

A nyomozást a Bűnvádi perrendtartás 326. § 1. pontja értelmében bűncselekmény hiányában megszüntetem. Irattárba!

Ha még nem került selejtezésre, az akta megtalálható az ügyészség – ma Fővárosi Ügyészség – irattárában."[708]

Azonban ezzel a jelenettel nem zárultak le az ügyészségi események. Zsitvay Tibor visszaemlékezésében leírja, hogy április 4-én Baróthy másfél órás zárt megbeszélést tartott magas rangú személyekkel, köztük Bakay Lajos professzorral. Valószínűleg ezen a megbeszélésen egyeztették a temetés hivatalos menetét, és határoztak a boncolás megtiltásáról.[709]

[708] *Zakar András*: Újabb adatok Teleki Pál haláláról? Zemplén Elemér és Zabolai Szabó János visszaemlékezései. História, IV. évfolyam (1982) 1. szám. 7–8. 7.

[709] *Zsitvay T.*: Magyarország, 1921–1941... i. m. 557–559.

A kézben lévő pisztoly viszont csupán egy a gyanús körülmények közül. Bajkai elmondása szerint a pisztoly a földön volt, mikor ő látta a holttestet, tehát két lehetőség maradt: valaki, aki Bajkai és Bakay ottléte között a szobában tartózkodott, Teleki kezébe tette a pisztolyt, vagy a visszaemlékezők közül valaki nem mondott igazat. Amennyiben Bajkai állítása pontatlan (az is lehetséges, hogy rosszul emlékezett vissza), és a pisztoly már akkor Teleki kezében volt, amikor rátaláltak, akkor képtelenség az, hogy a miniszterelnök önkezűleg vetett véget életének. Ha a két orvos hazudott, akkor őket még súlyosabb felelősség terheli.[710]

Garamvölgyi László kriminalista a dokumentumokat vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy az akkori és a mai jogszabályok szerint is a miniszterelnök halálának ügyében mindenképpen részletes nyomozást kellett volna lefolytatni. Ugyanakkor hozzátette, hogy a szakmai követelményeknek minimálisan sem megfelelő jelentés és a visszaemlékezések apró, jelentéktelennek tűnő részleteiből több esetben öngyilkosságra lehet következtetni.[711]

Teleki halálának napjáról egyetlen olyan hivatalos jelentés került elő a kutatás során, amely kétségbe vonta az öngyilkosságot, ez pedig merőben érdekes módon a *Wilhelmstrasse* reakcióját leíró – ki nem adott – MTI tudósítás. A német külügyben az öngyilkosságról szóló első hírekkel kapcsolatban kijelentették, hogy *„sötét rémhírterjesztők még attól sem riadnak vissza, hogy egy államférfiú halálát felhasználják saját propagandacéljaikra."*[712] A 18 órakor tartott sajtótájékoztatón, amikorra a hivatalos magyar hírek öngyilkosságról tájékoztattak, a halál körülményeinek a kérdésére kifejtették, hogy *„személyesen is jól ismerték Teleki Pál grófot, és olyan embernek ismerték, aki végsőkig kitart mint kapitány a hajón."*[713]

Összességében április 3-ról elmondható, hogy a káosz, ami akkor uralkodott, azt eredményezte, hogy számos egymásnak ellentmondó állítás született, létrejött egy több szempontból kifogásolható orvosi jelentés egy szakmai hozzáértésében erősen megkérdőjelezhető[714] orvostól. Egy politikai döntés

[710] A kötet orvosi hitelességének igazolását lásd: 15. Melléklet.

[711] Dr. Garamvölgyi László dandártábornok *A haláleset a kriminalista szemével* című előadása a *Teleki Pál halálának körülményei* elnevezésű konferencián. Budapest, 2012. augusztus 19.

[712] Ki nem adott közlemények. 1941. április 3. 23:40. MTI „kőnyomatos" hírek. Napi tudósítások, 1920–1944. (1941. 04. 03.) 5.

[713] Uo.

[714] Lehetséges, hogy Bakay professzor a szakképesítés hiányának ellenére – a korszak orvosi képzése alapján – jól értett a halottkémi vizsgálatokhoz, de ezeket felsőbb utasításra végezte el hibásan. Prof. Dr. Kásler Miklós személyes közlése a szerzőnek, 2014. október 30. (Ennek az esetleges felsőbb utasításnak számtalan oka lehetett, nem csupán az idegenkezűségre utaló jelek eltüntetése. Lehetséges, hogy azért nem lehettek komolyabb vizsgálatok, mert a magyar királyi miniszterelnökről volt szó. Hasonló orvosi mulasztások voltak 1942. augusztus 20-a után, Horthy István kormányzóhelyettes halálát követően.)

született, amely tényként kezelte az öngyilkosságot, mivel a *Minisztertanács* előbb mondta ezt ki, mint az orvosok. A szakmai és emberi hibákat, mulasztásokat nehéz magyarázni. A haláleset kapcsán érintett személyek közül voltak, akik helytelenül cselekedtek, voltak, akik parancsot követtek, de nehéz rekonstruálni, hogy a legfelső szinten mi játszódott le. A rögtönzött *Minisztertanácson* a körülmények miatt nem vezettek jegyzőkönyvet, így annak csak a határozata ismert, az e körül zajlott esetleges viták nem. Emlékirataiban Horthy kormányzó sem tér ki részletesen az április 3-i eseményekre.[715] Ez természetesen még nem jelenti azt, hogy Teleki Pál nem lett volna öngyilkos. Viszont már ezek alapján sem jelenthető ki teljes bizonyossággal az a történettudományban tényként elfogadott állítás, hogy Teleki Pál magyar királyi miniszterelnök öngyilkos lett.

5.3 Elméletek

„Mély megdöbbenéssel értesültem ma reggel Teleki Pál miniszterelnök hirtelen haláláról. A hivatalos jelentés a halál helyéről, körülményeiről, pontos idejéről nem közölt semmit. Érthető, hogy a közvéleményben sokféle gyanúsítható hír terjedt el annál inkább, mert Győrött ma arra ébredtünk, hogy óriási tömegű német gépesített csapat haladt át a városon Budapest irányába."

(Apor Vilmos)[716]

Részben a fentebb felsorolt események, részben pedig az egyre több és egyre zavarosabb visszaemlékezések miatt kezdődött meg a különböző elméletek gyártása Teleki Pált halálának körülményeiről. A legtöbb ilyen elmélet minden alapot nélkülöz, voltak, akik magát Hermann Göringet[717] vagy Wilhelm Keitelt nevezték meg gyilkosként, és bizarr ötletként felmerült a kettős helyszín elmélete. Munkájában Zakar András is sokat foglalkozik ezzel a teóriával (ez adta a legtöbb támadási felületet bírálóinak), ezzel kapcsolatban elsősorban pedig egy olyan „tanúra", Z. Szabó Jánosra hivatkozik, akinek története – Pusztaszeri László találó megfogalmazásában – a rosszabb filmek forgatókönyveire hasonlít (állítása szerint még a Teleki halálát okozó töltényhüvely is a birtokába került), és az eseményeket a József nádor téri Teleki-házba helyezte.[718]

[715] *Horthy M.*: Emlékirataim... i. m. 230.
[716] *Szolnoky Erzsébet*: Fellebbezés helyett. Apor Vilmos püspök élete és vértanúsága. Szent Gellért, Szeged, 1990. 103–104.
[717] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[718] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 126–131.

Mivel igazolható, hogy a kormányfő a Miniszterelnökségre tért vissza, és a holttestét is itt találták meg, így ahhoz, hogy a József nádor téri házban történjen a „gyilkosság", Telekinek az éjszaka közepén át kellett volna sétálnia a másik házba. Ez még kivitelezhető lett volna, mivel a miniszterelnök szobájához közel lévő Szent György téri kapunál nem volt portás vagy őr, mivel az különleges alkalmakat kivéve zárva volt,[719] Telekinek viszont volt kulcsa hozzá. De az elmélet szerint Teleki „gyilkosainak" valahogy vissza kellett csempészniük a holttestet a városon át a Várba, és ott úgy elhelyezni, hogy még a falra is kerüljenek vérfoltok és agymaradványok. Ennek a kivitelezése lehetetlen.

Viszont nem lehet elvetni azt sem, hogy gyilkosság történt. Első megcáfolandó általános tévedés, hogy a németeknek nem volt rá okuk, hogy megöljék Telkit.[720] Már Otto Braun is utalt rá jelentésében, hogy Telekit el kell távolítani. Miniszterelnöksége alatt folyamatosan szemben állt az irányító német politikusokkal, és a *Wilhelmstrasse* álláspontja mindvégig az volt, hogy a németellenes vonulatot a magyar politikában Teleki Pál képviseli. A „jugó afférral" kapcsolatban a kormányfő minden erejét latba vetve ment szembe a német akarattal. A Paulus–Werth-egyezményt semmisnek tekintette, amihez pedig a németek az idő sürgetése miatt ragaszkodtak. A március 28-i *Minisztertanács* nem járult hozzá a német csapatok átengedéséhez magyar területen, és az április 1-jén összehívott *Legfelső Honvédelmi Tanácsban* is Teleki akarata érvényesült, és még egy kérvény is megszületett, ami kifejezetten kérte a német hadvezetést, hogy ne használják Magyarországot felvonulási területnek. Az idézett március 27-i szatmárnémeti beszédben Teleki nyíltan hirdette a semlegesség elvét. A Harmadik Birodalomnak pedig igen gyorsan kellett cselekednie, mivel a Szovjetunió ellen tervezett hadjárattal a lehető legkevesebbet szerettek volna késni. Teleki Pál akadály volt a német vezetés szemében. Az indíték adott volt komoly lépésekre Teleki ellen. A kérdés, hogy az adott helyzetben elmentek volna-e addig a németek, hogy meggyilkoljanak egy miniszterelnököt?

Másik elterjedt tévhit Barcza György londoni követ híres-hírhedt táviratának olyan értelmezése, amely szerint ennek tartalma rázta meg a miniszterelnököt. Barcza jelentésében leírta, hogy amennyiben Jugoszlávia ellen Magyarország engedélyezi területén a német csapatok átvonulását, Nagy-Britannia megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat a budapesti kormánnyal, amennyiben pedig magyar alakulatok is részt vesznek az akcióban, hadüze-

[719] Uo. 62., 86.
[720] *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 333.

nettel kell számolni.[721] Ez volt az a távirat, amelyet halála előtt Teleki átkéretett a Sándor-palotába.[722] Először Bárdossy tette felelőssé a londoni követet, amikor azt állította, hogy az angol ellenségességről szóló távirat ölte meg Teleki Pált. Ezt a nézetet Macartney is magáévá teszi, és Czettler is erősen befolyásoló tényezőnek tartja.[723] Azonban a határozott angol álláspontról Teleki már 1940 októbere óta tudott, és a korábbi táviratokhoz nem kisebb nevek köthetőek, mint Anthony Eden külügyminiszter és Alexander Cadogan államtitkár. Tehát a Barcza távirat egy olyan tényt közölt Telekivel, amellyel fél éve tisztában volt, így elég ideje volt feldolgozni az üzeneteket. Természetes, hogy csalódás volt Teleki számára az üzenet tartalma, de nem valószínű, hogy az olyan jól ismert álláspontnak az újbóli elismétlése annyira megviselte volna a miniszterelnököt, hogy emiatt öngyilkos lett.

Az sem felel meg a teljes valóságnak, hogy saját kormánya vagy Horthy elfordult volna Telekitől, és emiatt nem látott más kiutat, minthogy önkezűleg vessen véget életének. Horthyval voltak nézetbeli különbségei, és a kormányzó először túlzottan lelkesült is az újabb területek visszaszerzésének lehetősége miatt. De még a Hitlernek küldött válaszlevelet is Horthy, Bárdossy és Teleki közösen fogalmazta meg. Mind a *Minisztertanácsban*, mind a *Legfelső Honvédelmi Tanácsban* a miniszterelnököt a többség támogatta, és vele teljesen ellentétes álláspontot csupán Werth Henrik és Bartha Károly képviselt. A magyar kormány intézkedései miatt ezt a németek is pontosan tudták. Ahogy azt is, hogy a kormány támogatja Teleki Pált, de annak hiányával nem fog olyan keményen ragaszkodni az eddigi semlegességi elvekhez. Mindemellett lehetséges, hogy amennyiben Teleki tovább él, miniszterelnök marad, és az országot sem hagyja el, a németek akaratának akkor sem tudott volna ellenállni. Sikeres magyarországi ellenállásra maximum pár napja lett volna.

A közhiedelemmel ellentétben az sem igaz, hogy csak kisebb körökben beszéltek arról, hogy Telekit megölhették. A legtöbb emberben egyszerűen nem volt véglegesen kialakult álláspont, és abban hittek, hogy előbb-utóbb kiderül a teljes igazság, és ez a vélekedés a legfelsőbb körökre is igaz. A *Magyar Tudományos Akadémia* gyászjelentésében azt írta Teleki Pálról, hogy külön oldalt érdemel Magyarország történetében, de az oldal rejtélyes utolsó során félbeszakad az írás.[724] A katolikus egyház, hogy mérsékelt pompával eltemethesse mindig is mélyen hívő fiát, arra hivatkozott, hogy a kormányfő

[721] A londoni magyar követ számjeltávirata a külügyminiszternek. 1941. április 2. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 681. sz. 991–992.

[722] *Ujpétery E.*: Végállomás Lisszabon... i. m. 162–163.

[723] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 622., *Czettler A.*: Teleki Pál és a magyar külpolitika... i. m. 305.

[724] A Magyar Tudományos Akadémia Nekrológja. PL, Teleki Pál halálának iratai, 1941. 2467 D/C.

az agyában keletkezett vérrög által okozott fájdalmak miatt (Bakay szépítésnek szánt kiegészítése) nem volt beszámítható állapotban, amikor elhalálozott.[725] Ez a megoldás nagyon is jellemző volt a kiváló jogász Serédi Jusztinián hercegprímásra, aki így megtalálta a jogi kiskaput, hogy az egyházi temetésbe ne lehessen belekötni. Ugyanis a katolikus egyház az öngyilkosoktól megtagadja az egyházi szertartást. Angelo Rotta pápai nuncius, aki látta Teleki holttestét, később így nyilatkozott: *„Nagyon nagy veszteség. Ki tudja, hogyan és miért halt meg? Ki tudja?"*[726] Andorka Rudolf[727] volt madridi követ naplójában azt írta, hogy Witz Bélával szerették volna a Teleki-tragédia külpolitikai anyagait összeszedni, amelyet Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter is támogatott. Andorka végül nem vett részt a munkában.[728] Kádár Gyula[729] vezérkari alezredes, később a VKF-2[730] vezetője is arról írt, *„hogy híre járt, hogy a németek gyilkolták meg"* a miniszterelnököt, és ő is bizonytalanságban élt addig, amíg a búcsúleveleket nem látta.[731] Lakatos Géza későbbi miniszterelnök többször kijelentette, hogy szerinte Teleki Pál nem lett öngyilkos[732] – bár önéletrajzi írásában röviden arról írt, hogy a kormányfő önkezével vetett véget életének.[733] Zsitvay Tibor, aki többek között korábban igazságügy-miniszter és házelnök is volt, a fentebb említett Telekivel folytatott telefonbeszélgetésére is hivatkozva kizártnak tartotta az öngyilkosságot, mivel Teleki jó hangulatban annyit közölt vele és Karafiáth Jenő budapesti főpolgármesterrel, korábbi kultuszminiszterrel, hogy a *Nemzeti Kaszinóban* tartott Herczeg Ferenc előadásról késni fog, de mindenképpen elmegy.[734] Apor Vilmos győri püspök is naplójában fejetlenségről és szóbeszédről ír, és kételkedve fogadja a híreket:

„Szinte nem tudom elhinni. Ez a higgadt, józan, kiegyensúlyozott és vallásos ember, hogy jutott ilyen lelki krízisbe? Előző este a cserkészekkel meggyónt, másnap a közös sz. áldozáson akart részt venni."[735]

[725] Katolikus egyház hivatalos álláspontja Teleki Pál temetésével kapcsolatban. PL, Teleki Pál halálának iratai, 1941.

[726] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 96.

[727] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[728] *Andorka Rudolf*: A madridi követségtől Mauthausenig. Andorka Rudolf titkos naplója. Kossuth, Budapest, 1978. 1941. december 18-i és 1942. január 10-i bejegyzések. 205.; 208–209.

[729] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.

[730] Vezérkari Főnökség 2. osztálya, a hírszerzésért és elhárításért felelős.

[731] *Kádár Gyula*: A Ludovikától Sopronkőhidáig. I. kötet. Magvető, Budapest, 1984. 363–364.

[732] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 84.

[733] *Lakatos Géza*: Ahogyan én láttam. Európa – História, Budapest, 1992.

[734] *Zsitvay T.*: Magyarország, 1921–1941... i. m. 543–547.

[735] *Szolnoky E.*: Fellebbezés helyett... i. m. 104.

Kodolányi János[736] és Pallavicini Alfonz Károly[737] felsőházi tag biztos volt a politikai gyilkosságban, Sík Sándor pedig állítása szerint látta a holttestet, amelynek kinézete nem öngyilkosságra utalt.[738] Thuránszky László, a miniszterelnökségi sajtóosztály főnöke, aki április 3-án egész nap a Sándor-palotában tartózkodott, és az ügyek egyik fő intézője volt, fiának sokszor határozottan kijelentette, hogy Teleki nem lett öngyilkos.[739] Habsburg Ottó 1941. április 5-én nyilatkozott Teleki haláláról, amelyben azt állította, hogy Teleki nemrég azt üzente neki: *„A sorsom meg van pecsételve."* A főherceg hozzátette: *„Tudom, hogy Hitler parancsára ölték meg."*[740]

Ennyi prominens személy felsorolása elegendő bizonyíték annak cáfolatára, hogy csak kisebb körök nem voltak biztosak az öngyilkosságban.

Sokáig sorolható lenne azoknak az elméleteknek a száma is, amelyek arra engednek következtetni, hogy Teleki nem lett öngyilkos. A miniszterelnök mély katolikus hite, családja és nemzete iránt érzett végtelen szeretete fontos, de a történelem szempontjából nem kézzel fogható bizonyíték ennek igazolására. Annál figyelemreméltóbb az a tény, hogy a Teleki–Pelényi-tervben meghatározott emigráns kormány bármikor megalapítható lett volna, mivel mind a kezdéshez szükséges pénz, mind a „kontakt-emberek" készen álltak. Így Teleki egy esetleges külföldre való távozásával megalapíthatta volna azt.

Voltak olyan híresztelések is, amelyek arról beszéltek, hogy a BBC reggel hét órakor, a hivatalos magyar jelentés előtt, a német rádió hajnali adására hivatkozva bemondta Teleki meggyilkolását.[741] Többen megerősítik ezt az állítást, viszont nehezen érthető, hogy a német rádió miért közölte volna hajnalban a még fel nem fedezett halálesetet, mivel így nyilvánvaló lett volna, hogy ki a felelős. A BBC anyagai között fellelhető adatok alapján az angliai adásban április 3-én délután egy órakor közölték Teleki halálhírét. Az európai adás anyagai azonban még nincsenek rendszerezve, így az ottani közlés időpontja csak akkor lesz bizonyítható, ha a kutatók megtalálják az erre vonatkozó dokumentumokat.[742]

Létezik egy nyilatkozat, amelyben egy Magyarországról származó SS katona magára vállalja Teleki meggyilkolását:

---

736 *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 188.

737 Olvasóink írják. Életünk, 1979. május. XI. évf. 5. sz. 7.

738 *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 135.

739 Uo. 94.

740 Teleki Murdered, Says Otto. *The New York Times*, 1941. április 5. A teljes cikket lásd: 12. Melléklet.

741 Uo. 37.

742 Jeff Walden levéltáros (*BBC Written Archives Centre*) közlése a szerzőnek. 2009. szeptember 28.

„Én öltem meg Teleki Pált! Pilisvörösváron születtem... Németországban mint itt dolgozó magyarországi német léptem be az SS-be, a megalakulást követően. Itt kaptam 1941. április 2-án du. a parancsot, hogy egy tábornok kíséretében Németországból repülőgépen menjek Magyarországra. Minden titokban zajlott. Éjjel érkeztünk meg egy Budapesttől távol lévő repülőtérre, ahol kocsiba ültünk, és felmentünk a budai várba, a miniszterelnökségre. – Ha ellenkezik, lőjje agyon – kaptam a következő parancsot a miniszterelnökség kapujában. Nem is tudtam, kit kell agyonlőni, de a parancs az parancs. Nekem mindegy volt... – akkor. Egy lélek sem járt az utcán, sötét volt. Egy kis, törékeny ember engedett be minket. Felmentünk az emeletre, ahol a tábornok és én egy irodahelyiségben ültünk le, velünk szemben a miniszterelnök. A tábornok utasította Teleki Pált, hogy valamit írjon alá, de az ellenkezett. Majd hangos szóváltásra került sor, aminek a vége az lett, hogy amikor Teleki Pál felállt és oldalt volt nekünk, a tábornok felemelte az asztalon lévő márványtalpú lámpát, és fejbe verte vele a miniszterelnököt. – Lőjjön már maga barom – kiabálta nekem, mire én vaktában három lövést adtam le. Az egyik négyágú gyertyatartó elborult, azt én állítottam vissza a helyére. Az asztal mögül felkapaszkodni akaró Telekit elég közelről fültövön vagy halántékon lőttem. Azonnal összeesett. A gyertyák fényében láttam, hogy minden csupa vér és agyvelő. – Vetkőztesse le és tegye az ágyra ezt a hülyét – mordult rám a tábornok. Pillanatok alatt végeztem. Amikor lehajoltam a halotthoz, akkor láttam, hogy kis kaliberű, gyöngyház berakású önvédelmi fegyver hevert mellette a földön. Ezt a kezébe nyomtam. Még igazítani akartam a hullán, mert félig lelógott a feje az ágyról, de a tábornok már végzett a helyiség teljes felforgatásával, és intett, hogy menjek. Egy másik helyiségből telefonált, de én csak annyit hallottam, hogy – Alles fertig! Heil Hitler! – Amikor kiléptünk a miniszterelnökség kapuján, két ember állt az autónk mellett. Mi beszálltunk a kocsiba, és visszamentünk a repülőtérre. A kocsiból még láttam, hogy a két ember bemegy az épületbe, és többen fegyverrel állnak az utcákon. Hajnali 4-kor ismét Berlinben voltunk. Úgy néztem ki, mintha mészárszékről jöttem volna. Másnap kitüntettek, fél év múlva meg lecsuktak, aztán megint kiengedtek... Dachauba kerültem. Ott jó dolgom volt. A háború végén két hónapot voltam amerikai fogságban. 1941 óta nem jártam Magyarországon. A családomat kitelepítették, az anyám 1949-ben halt meg Büchig mellett. Már senkim sincsen, de nem akartam úgy meghalni, hogy magammal vigyem ezt a titkot. Megesküdtem, hogy hallgatok, de nekem már mindegy. Nem tudom magamban tartani az igazságot! Meg kell tudnia mindenkinek, hogy Teleki Pál nem volt öngyilkos! Bűn, amit tettem, de fiatal voltam, és hittem a német győzelemben, aminek az egyik akadálya Teleki Pál volt. Legalábbis úgy mondták akkor. Csak később döbbentem rá, hogy az öngyilkosság rajta maradt a kommunizmusban is. Nem tudom az okát... Én öltem meg Teleki Pált, és ennek nyoma is van itt Németországban, csak utána kellene menni valakinek."[743]

---

743 *Stoffán György*: „Én öltem meg Teleki Pált" Szerzői kiadás, Besnyő, 2003. 16–17.

A nyilatkozat állításait bizonyítani egyelőre nem lehet. Mint a többi visszaemlékezés, ez is tartalmaz ellentmondásokat. A legnagyobb probléma, hogy nem tudjuk a katona nevét, e nélkül pedig nem lehet leellenőrizni egyes állításait sem. Az egykori katona személyazonosságáról csak az ismert, hogy gróf Széchenyi János Péter a bajorországi Eschenlohe falu St. Barbara idősek otthonában talált rá, és itt beszélt vele Stoffán György újságíró 1989-ben. Az intézmény vezetője többszöri kérésre sem adott ki adatokat.

Ha megvizsgáljuk a nyilatkozat állításait, megállapítható, hogy bizonyos tekintetben összhangba hozhatóak a többi visszaemlékezéssel, de vannak buktatók is. Első kérdés, hogyan juthatott be a tábornok és a katona a Sándor-palotába? Ez talán még megoldható feladat volt számukra, mert a Szent György téri kapunál nem volt portás vagy őr, így Teleki észrevétlenül beengedhette őket. De itt is előjön a lőfegyver kérdése: a katona egy marokrevolverről tesz említést. Bajkai is egy hasonlóról beszél, itt a különbség, hogy az irodatiszt nem Teleki kezében látta a fegyvert. Ezzel szemben Bakay és Leviczky, akik állításuk szerint a balkezes Teleki jobb kezében találták a lőfegyvert, mindketten 9 mm-es, nagy típusú Browning pisztolyról beszélnek. A tábornok és a katona utazása magyarázható egy olyan visszaemlékezéssel, amely szerint a mátyásföldi repülőtéren éjszaka jelöletlen gép szállt le majd fel, de hitelessége ennek sem bizonyítható.[744]

Egyik legfontosabb kérdés azonban: ki lehet a tábornok? Az eddigi kutatások során egyetlen olyan német főtisztet sikerült beazonosítani, aki aznap utazott: Kurt Himert[745]. Himer a hadműveleteket összehangoló magyarországi német összekötő törzs parancsnoka volt, és a hadinaplóból kiderül, hogy április 2-án sürgősen hívatták az OKH főparancsnokságára, Berlinbe.[746] A teendők végrehajtása végett neki másnap már újra Magyarországon kellett lennie. Tehát létezett egy olyan német tábornok, aki a kérdéses időpontban repülőgéppel Budapestre érkezett, bár ez még mindig nem bizonyítja a visszaemlékező katona igazát. Ahogy a többi visszaemlékezést sem, megcáfolni vagy megerősíteni ezt sem lehet. De remélhetőleg az eddig felsoroltak elegendőek lehetnek arra, hogy Teleki halálához a történettudomány ne egyoldalúan, csupán az öngyilkosságot elfogadva álljon hozzá.

[744] Uo. 32–34.
[745] Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
[746] *Kun József*: A német hadvezetés magyarországi politikájához. Századok, IC. évfolyam (1965) 6. sz. 1228–1246. 1231.

5.4 „Búcsúlevelek"

„Ha cselekedetem nem is sikerülne teljesen, és még élnék, ezennel lemondok."

(Teleki Pál)[747]

Teleki Pál búcsúlevelei máig tartó vitákat robbantottak ki. Kétségbe vonták már hitelességüket minden szempontból: megkérdőjelezték a szerzőt, a tartalmat, az írás szándékát, de még a levelek számát is. A Horthy-korszakban nem hozták nyilvánosságra a búcsúleveleket, legalábbis nem az eredeti, kézzel írott formájukban. Így sokáig több változat is élt.

A búcsúlevelek számát illetően kettő van biztosan, ezek eredeti példányban ma is megtalálhatóak a *Magyar Nemzeti Levéltárban*. De Gerlei Ferenc sofőrnek Incze Péter azt állította, hogy három búcsúlevél volt: egy Horthy részére, egy Teleki felesége számára, és egy neki, titkárának.[748] Ez utóbbi a következő volt:

„Temetésem a legegyszerűbben, titokban, reggel hét órakor történjék. Azon a papon kívül csak Te végy részt. A Távirati Iroda útján közlendő, hogy koszorút senki ne küldjön, és a temetésre senki ne jöjjön el. A cserkészek és az egyetemi ifjak röviden értesítendők, hogy maradjanak otthon. Az egyetem értesítendő, hogy nem onnan temetnek. A professzorok is maradjanak otthon. Vigyenek ki mielőbb a halottasházba, hogy itthon ne zavarjak. Gyászjelentés nem nyomtatandó. Síromra sem most, sem később emléket ne tegyenek. A szokványos temetési gondoskodáson kívül másról ne gondoskodjanak. Barátságodat még egyszer szívből köszönöm."[749]

Molnár Sándor is megerősítette a levél létezését.[750] Csakhogy a levél nem 1941-ben keletkezett, hanem jóval korábban, 1929-ben (Teleki ekkor súlyosbodó vesebetegsége miatt vetette papírra a sorokat), amikor Incze már jó ideje Teleki magántitkára és munkatársa volt.[751] Így egy levéllel kevesebbet kell elemezni. A feleséghez, Bissingen-Nippenburg Johanna grófnőhöz írt levél nem ismert, valószínűleg nem is létezik, ha mégis, az megerősítené az öngyilkosság elméletét. Ellenben létezik a *Ráday Levéltárban* Szent-Iványi Domokos anyagai között egy levél, amelyet a *Tájékoztató Osztály* egykori vezető-

[747] Teleki Pál búcsúlevele. 1941. április 3. MOL, K26. Miniszterelnökség, Központilag iktatott és irattárazott iratok, 1941. (A továbbiakban: K26) III. 2700. Lásd: 10. Melléklet
[748] *Gerlei Ferenc*: Teleki Pál haláláról. História V. évfolyam (1983) 4. szám. 29.
[749] *Fodor Ferenc*: Teleki Pál. Mike és Társa Antikvárium, Budapest, 2001. 110.
[750] Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 80.
[751] *Pritz Pál*: Fodor Ferenc: Teleki Pál. Magyar Tudomány. XLVII. évfolyam (2002) 8. sz. 1115–1119. 1115.

je gépelt le, ismeretlen időpontban azzal a megjegyzéssel, hogy Teleki Géza elmondása szerint apja neki írt búcsúlevelének ezek voltak a főbb részletei. A levél szövege a következő:

„... Nem tehettem másképpen, mint ahogy tettem ... Erre talán te is rá fogsz ébredni életedben ... Vannak olyan dolgok, amik, bár célszerűbben is megoldhatók, egy úr /gentleman/ nem egyeztethet össze becsületével ...... Igyekeztem másra bírni a kormányzót, de a katonák butasága ebben meggátolt ...... Mukiról gondoskodjatok ...... Tekintve, hogy Mayt két éve kielégítettem, összes hagyatékomat ..... a szellemit is ..... rád hagyom és bízom ......

Barátokat találhatsz ...... /itt országok és ottani barátok felsorolása következett/

/Mellékelve volt egy lap a családi kegytárgyakról .../

/Végül mellékelve volt egy angol nyelvű levél címzés nélkül, melyben Teleki Pál arra kéri barátját, hogy mindazt a jóindulatot és barátságot, amit vele szemben kimutatott, vigye át fiára/."[752]

A levél nagyon sok kérdést vet fel. Amennyiben tartalma megfelel a valóságnak, a szöveg alapján nem valószínű, hogy kényszer hatása alatt keletkezhetett. Nem tudni, hogy mikor beszélgetett Szent-Iványi és Teleki Géza a búcsúlevél tartalmáról, illetve mikor lett legépelve a szöveg. Kérdéses, hogy valamelyik személynek volt-e oka arra, hogy a valóságtól eltérjen? Amennyiben nem, a legfőbb kérdés, hogy miért nem került szóba máshol ez a búcsúlevél, miért nem vizsgálták eredeti példányát? Egyéb források hiányában a kérdések egyelőre megválaszolatlanok, de az eredeti levél előkerülése és vizsgálata döntő fontosságú lehet a további Teleki-kutatásokban.

Végül marad a Horthy Miklósnak írt két levél, amelyeket Incze egyként kezelt. Ezeknek több szövegváltozata látott napvilágot, és ez nagyban meghatározta a történettudomány hozzáállását is Teleki halálához.

Bakay visszaemlékezésében a következő levelet közli:

„Főméltóságú Uram!

Vádolom magam, hogy nem tudtam megakadályozni a jugoszlávok elleni német akcióban való részvételünket, a nemzet becsületét veszni hagytam, a jugoszláv nemzet a barátunk, Mohácson is ezt hirdette Főméltóságod. De mi most a gazemberekkel szövetkeztünk. A délvidéki magyar és német kisebbségek ellen elkövetett atrocitások hírei nem igazak, azokat a németek találták ki. Talán halálommal is szolgálatot teszek nemzetemnek.

Teleki Pál"[753]

[752] Teleki Pál búcsúlevele. RL, C/80. 4. doboz, Kéziratok: A–V. Lásd: 11. Melléklet.

[753] *Zakar A.*: Teleki Pál halála... i. m. 192–193.

Tartalmilag ez a levél hasonló az eredetihez. Azonban hatalmas különbség, hogy abban nincs szó öngyilkosságról. A búcsúleveleknek még több változata is ismert, Bárczy István állításai szerint a levél úgy záródott, hogy *„önkéntes halálommal talán szolgálatot tehetek hazámnak"*.[754] Bárczy a továbbiakban legalább három változatban ismertette a búcsúleveleket.[755] Ilyen szempontból érthető, hogy ha az igazságot kutató személy ezt vagy hasonló levelet kapott kézbe, és ennek hitelességét elfogadta, úgy el kellett fogadnia az öngyilkosság elvét is.

A kormányzóhoz írt levelek – amelyeket sokáig elveszettnek hittek – eredeti szövege 1958-ban lett ismert:[756]

„Főméltóságú Úr!

Szószegők lettünk – gyávaságból – a mohácsi beszéden alapuló örökbéke szerződéssel szemben. A nemzet érzi, és mi odadobtuk becsületét.

A gazemberek oldalára álltunk – mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk! a legpocsékabb nemzet.

Nem tartottalak vissza.

Bűnös vagyok.

Teleki Pál"

„Főméltóságú Úr!

Ha cselekedetem nem is sikerülne teljesen, és még élnék, ezennel lemondok.

Mély tisztelettel

Teleki Pál"[757]

A leveleket több szempontból, több szakember is megvizsgálta, így írásszakértők is. Nerpel József és Wohlrab József igazságügyi írásszakértők összevetették a búcsúleveleket Teleki határidőnaplójával és egy másik, biztosan tőle származó 1940-es dokumentummal. Vizsgálatuk során megállapították, hogy a leveleket Teleki Pál írta.[758] A két szakember elemzésében aprólékosan kifejti és fényképekkel igazolja következtetését, így nincs okunk, hogy ne fogadjuk el állításukat.

Rákosné Ács Klára ismert írásszakértő a levelek pszichografológiai vizsgálatát végezte el. Ő a következőket állapította meg Telekiről:

[754] Uo. 151.

[755] *Macartney, C. A.*: Október tizenötödike... i. m. I. 621.

[756] Uo. 621.

[757] Teleki Pál búcsúlevele. 1941. április 3. MOL, K26. III. 2700.

[758] *Nerpel József – Wohlrab József*: Írásszakértő és történettudomány. Teleki Pál búcsúleveleinek írásszakértői vizsgálata. História. VII. évfolyam (1985) 1. sz. 20–22.

„Végtelenül tudatos, tisztán látó, előrelátó és cselekvő ember, aki minden szavával és minden tettével vállalja a dolgokat.

Nagyon okos, logikusan gondolkodó, következetesen cselekvő, aki tulajdonképpen nem riad vissza a következményektől sem.

Hallatlanul kulturált, nem csak bátor, merész is. Feje fölött nemcsak a dátum (1941. ápr. 3.) idejében, de előbb is Damoklész kardja lebegett, és mindig két tűz között élt. Nem volt befolyásolható. Meggyőződése volt, meggyőződésesen cselekedett. Amilyen kemény tudott lenni, olyan jó is volt a szíve; igazságérzete dominált. Az etika és esztétika karöltve járt nála.

Kérdés: Elképzelhető-e a levelek alapján, hogy írójuk öngyilkos lett?

Válasz: Határozottan állítom, nem lett öngyilkos! Bátor volt, és tudta, vállalta a dolgait. Kényszer hatására talán lehetséges, de nem lett öngyilkos. Hiszen vállalt mindent: s ebben benne van, hogy vállalta a mártíromságot is. Hallatlanul szerette az életet, mert kulturált volt.

Nem volt egészen egészséges: szívével, ízületeivel volt baja, de uralkodott a fájdalmain; hallatlanul erős akaratú, nem összeomlós típus. Fájdalmát és belső érzéseit nem nyilvánította ki. Kemény ember, hihetetlen tartással, de mégis volt halálfélelme. Látta és érezte a sötét dolgokat. És ebből következik, hogy félt is.

Logikusan gondolkodó, világosan látó férfi. Tudta, hogy minden szava, gondolata életveszélyes. Egyedülálló volt a gondolkodásban.

Kérdés: A látott kézírás (kópia) egylendületű, összefüggő, folyamatos írás?

Válasz: Mint említettem, a szöveg írójának feje fölött Damoklész kardja függött: »össze volt szorítva«, szorítóban volt. Világosan látta a dolgokat. Föltétlenül valami hihetetlen nyomás alatt állhatott, amikor ezt írta.

Kérdés: Ez a nyomás gyakorlati kényszer lehetett?

Válasz: Nem. Egy hihetetlenül mély nyomást érzek. Amikor ezt írta, haláltudata volt.

A kisebbik fotón a dátum nem az ő írása, ezt utólag írták ide. Ez a férfi nem lett öngyilkos."[759]

2014 végén a szerző kérésére Dr. Lépold Józsefné nemzetközileg elismert igazságügyi pszichografológus is megvizsgálta Teleki leveleit. Elemzésében a következőkre jutott:

„Sok megvalósításra váró terv olvasható ki a kézírásból, és rendelkezett a szükséges energiával céljai eléréséhez. Célok és tervek egymást váltják, differenciált rendben!

Állandó figyelőállásban volt, tudta, hogy védekeznie kell. Napokkal vagy hetekkel korábban már az életére törhettek, de akkor kijátszotta támadóit. Tudta, hogy a támadás megismétlődhet, ezért fokozottan figyelt mindenre.

[759] *Rákosné Ács Klára*: Vallanak a betűk. Személyiségek és életutak pszichografológiai megközelítése. Magvető, Budapest, 1985. 159–161.

Higgadtan próbált védekezni, taktikázni, időt akart nyerni. Számított arra, hogy az életére törnek, vigyázott! Kényszerítették az írásra. Kemény ember, kézírása alapján rendíthetetlen nyugalom van betűiben, ezek olvashatóak.

Számos apró jel, többek között az a; e; j betűk írása szándékos torzítás. Ezzel akarta jelezni a későbbi vizsgálóknak, hogy ha mégsem maradna életben, a vizsgálatok kimutathassák a kényszer hatását.

Kulturált, merész, bátor, elszánt, előrelátó, erős igazságérzet jellemzi, sok megvalósításra váró terve volt. Nagyon okos, érezte, hogy veszély fenyegeti, taktikázott, életszeretete nagy volt.

Határozottan állítom, hogy Teleki nem lett öngyilkos!"[760]

Az írásszakértői vélemények megállapításai szerint a búcsúlevelek Teleki Páltól származnak, de az íráskép alapján nem lett öngyilkos.

A levelek tartalmilag is megkérdőjelezhetők. Egyikben sem szerepel az öngyilkosság szó. A megszólítás is igen érdekes: „Főméltóságú Úr". Teleki korábbi, Horthyhoz írt leveleiben mindig a „Főméltóságú Uram" megszólítást használta. Már sokan elemezték a levelet stilisztikai szempontból. Teleki nem használt korábban olyan kifejezéseket, mint a „hullarabló", vagy a „legpocsékabb nemzet", ezek idegenek voltak tőle.[761]

Azonban a legfontosabb a levelek – elsősorban a hosszabb – tartalma, amelyekre kevesebb hangsúlyt fektettek az elemzők. A hosszabb levél arról szól, hogy a jugoszláv állam ellen tervezett támadásból Magyarország szószegőként, az örökbarátsági szerződést megszegve ki fogja venni a részét. Teleki nem tartotta vissza Horthyt, emiatt bűnösnek érzi magát. Csakhogy a miniszterelnöknek nem volt oka arra, hogy bűnösnek tartsa magát vagy akár a nemzetet, ugyanis Magyarország elméletben – Teleki megfeszített munkájának köszönhetően – csupán a Prinz Eugen Gau létrehozását megakadályozandó katonai cselekedetet vállalt volna. Hiteles forrásként csak a március 28-i *Minisztertanács* jegyzőkönyvét és Náray visszaemlékezéseit a *Legfelső Honvédelmi Tanács* üléséről tekinthetjük. Ezekben pedig Teleki és az őt többségileg támogató kormány pont arra törekedett, hogy megakadályozzák Magyarország részvételét. Nincs olyan dokumentum, amely a németekkel való teljes együttműködést bizonyíthatná. E tekintetben Hóman népbírósági vallomására lehet hivatkozni,[762] az ő feljegyzéseit azonban részben a *Minisztertanács* hivatalos jegyzőkönyve is megcáfolja.

Nehezen értelmezhető az 1926-os mohácsi beszédre történő utalás is. Horthy Miklós kormányzó augusztus 29-én, a mohácsi csata 400. évforduló-

[760] Dr. Lépold Józsefné igazságügyi pszichografológus személyes közlése, valamint szakvéleménye, 2015. január 27. A szakvélemény igazolását lásd: 16. Melléklet.

[761] *Hatos Géza*: Kérdőjelek, lehetőségek. História, IV. évfolyam (1982) 1. szám. 8–9.

[762] Hóman Bálint tanúvallomása. MOL, Mikrofilmtár. X1726. Háborús főbűnösök perei – R, 7885–7890: A Szálasi-per iratai.

ján rendezett megemlékezésen – az előzetes programtól eltérően – rövid beszédet mondott, amelyben a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal[763] kapcsolatban a következők hangzottak el:

„Attól a jó baráttól viszont, akivel oly soká fűzött össze minket a déli végeken a közös védekezés életbevágó érdeke, utóbb, sajnos mélyreható ellentétek választottak el. Hiszem és remélem, hogy itt is hamarosan visszatérhet a régi barátság és megértés."[764]

A beszéd valódi értelme azonban jóval bonyolultabb, mint ami elsőre a sorokból kitűnik: nem csupán a szerb–magyar közeledésről volt szó. 1926-ra a kisantant szorításából kitörni kívánó Magyarország kereste a kapcsolatot a szintén elszigetelődött Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal. A mohácsi beszéd előtt már szóba került egy barátsági szerződés megkötése is, a szerb fél azonban kérte, hogy mindezt a magyar fél kezelje rendkívül bizalmasan, mivel ez gyengítette volna a délszláv állam pozícióját a kisantanton belül. Horthy mohácsi beszédében ennek a titoktartási kérésnek mondott nagy nyilvánosság előtt ellent. Így rendkívül kellemetlen helyzetbe hozta a szerb külügyet, amely a beszéddel kapcsolatos kommunikációjában csak ködösített, és a kormányzó mondatait próbálta úgy beállítani, mint Magyarország közeledési szándékát az egész kisantanthoz.

A magyar külügy célja valószínűleg kettős lehetett. Bethlen István miniszterelnök azt remélhette, hogy a beszéd lépéskényszerbe hozhatja a szerbeket, akik így szakítva a kisantanttal nyíltan és aktívabban közeledhetnek Magyarországhoz. Khuen-Héderváry Sándor külügyminiszter-helyettes pedig azt szerette volna elérni, hogy a magyar–szerb tárgyalások holtpontra jussanak, Magyarország pedig megszerezhesse valamelyik nagyhatalom támogatását. (Kérdéses, hogy Horthy valójában mennyit tudott ezekről a háttérben húzódó érdekekről.) Azt, hogy az utóbbi elképzelés nagyon is valós politikai koncepció volt – amely meg is valósult –, Horthy is megemlítette emlékirataiban:

„Beszédemből nem Belgrád, hanem Róma vonta le a gyakorlati következtetéseket. Olaszországnak semmiképpen sem volt kívánatos a magyar–jugoszláv megértés létrejötte (...) *Néhány hónapra beszédem után Bethlen meghívást kapott Rómába, s ott Olaszországgal egyezményt kötött, mely* (...) *az egyik győztes nagyhatalom nyílt támogatását biztosította."*[765]

A mohácsi beszéd, bár szövege a szerb–magyar közeledésre utalt, és ténylegesen volt olyan célja, hogy ezt erősítse, valójában jelentősen hátráltatta a tárgyalásokat, és meggátolta, hogy létrejöhessen egy barátsági szerződés.[766] Emiatt nehezen értelmezhető, hogy Teleki „búcsúlevelében" a jugoszláv–magyar barátságot említve miért egy olyan történelmi eseményre hivatkozik, amely inkább rontott a két ország kapcsolatán, mint javított volna.

763 A délszláv állam 1918-tól hivatalosan a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság nevet viselte, 1929-ben változott meg a név Jugoszláv Királyságra.

764 *Budapesti Hírlap*, 1931. augusztus 31.

765 *Horthy M.*: Emlékirataim... i. m. 163–164.

A hosszabb búcsúlevél tartalmilag nem felelt meg sem az 1926-ban, sem az 1941-ben kialakult helyzetnek, így érdemes lehet eltöprengeni azon, hogy az abban leírtak mit is jelenthetnek valójában. Ilyen találgatásokat azonban nem célszerű addig papírra vetni, amíg azok csak a bizonyítékok nélküli elméletek hosszú sorait gyarapítják. Ami kimondható a hosszabb búcsúlevéllel kapcsolatban az, hogy az írásszakértői vizsgálatok alapján Telekitől származik, de pszichografológiailag nem utal öngyilkosságra, tartalmilag pedig nem felel meg a valós viszonyoknak. A rövidebb levél egy cselekedetre utal, amely ha nem sikerülne, és Teleki még élne, lemond. Konkrét utalás nélkül ez több dolgot jelenthet.[767] További bizonyítékok előkerüléséig a leveleket nem célszerű kizárólagosan búcsúleveleknek tekinteni.

766 A mohácsi beszédről, hátteréről és hatásáról lásd részletesen: *Vizi László Tamás*: „Hiszem és remélem, hogy... hamarosan visszatérhet a régi barátság és megértés" Horthy Miklós mohácsi beszéde és a szerb orientáció alternatívája a magyar külpolitikában. Közép-Európai Közlemények, VI. évf. (2013) 4. sz. 7–38.; *Vizi, László Tamás*: The Hungarian Effort to Dissolve the Unity of the Little Entente in 1926. Prague Papers on the History of International Relations, IX. évf. (2013) 2. sz. 134–150.

767 Az öngyilkossági szándékon kívül lehetséges, hogy Teleki arra utalt, hogy repülőgéppel próbálná meg elhagyni az országot – ennek lehetőségéről korábban érdeklődött –, amely „cselekedet" olyan veszélyeket rejthetett magában, amelyek következtében előállhatott a levélben írt állapot.

Összegzés

„Merjünk gróf Teleki Pálról beszélni! Legyen bátorságunk példázattá emelni rendíthetetlen keresztény hitét, nemzeti elkötelezettségét, erkölcsét. Legyen erőnk és bátorságunk, hogy a nemzet önismeretében méltó helyre emelkedjen gróf Teleki Pál, a miniszterelnök, az akadémikus, a nemzetnevelő főcserkész."

(Lezsák Sándor)[768]

Gróf Teleki Pál kül- és belpolitikájában egy percig sem szolgálta ki a Harmadik Birodalmat. Végig Magyarország érdekeit tartotta szem előtt, és úgy ért el sikereket, hogy nem kötelezte el magát Németország mellett. A „tengelybarát" politika nem egy Teleki (vagy a magyar politikai elit nagy részének) számára követendő eszme volt, hanem csak olyan lépések sorozata, amelyeket Magyarország geopolitikai helyzetéből adódóan szükségszerűen tett meg. Ezt az angolszász hatalmak is sokáig elismerték. A folyamatos és sokszor heves konfliktus a német diplomáciával, az emigráns kormányt előkészítő és igen előrehaladott állapotban lévő tervek mind ezt igazolják. Teleki végig azt tartotta szeme előtt, hogy mi a jó szeretett nemzetének, és egy percre sem feledkezett el azokról a magyarokról sem, akik a határokon kívülre kerültek. Ezért volt fő programja a békés, etnikai revízió. Teleki, a tudós előrelátásával, pontosan tudta, hogy Németország el fogja veszíteni a háborút, és hogy a Szovjetunió mekkora veszélyt jelent:

„Rossz úton vagyunk. Másodszor is tévúton járunk. A németek elvesztik a háborút, utána teljes összeomlásuk következik. És akkor orosz megszállás alá kerülünk, de ez sem fog örökké tartani, a bolsevizmus is összeomlik, mert embertelen és az emberi természettel ellentétes gondolat."[769]

Ő mindent megtett azért, hogy hazáját leterelje a tévútról, és haláláig sikerült is neki. A történettudomány és a magyar nemzet máig nem adta meg neki a kellő tiszteletet, és sok alapvető tévedést tényként kezel. Ideje lenne az előző diktatórikus rendszer szakirodalmát felülvizsgálni, mert többször elferdíti, esetenként meghamisítja az eseményeket. A történettudománynak túl kell lépnie a „marxista történetírás" munkáin, és a megfelelő kritikával kezelni azokat, ahogy „másik oldalról" érkező, számos esetben szintén teljesen alaptalan „kutatási eredményeket" és teóriákat is.

---

[768] A nemzetépítő Teleki Pál élete... i. m. 121.

[769] *Török Bálint*: Értjük-e Teleki Pál nagyságát? Magyar Szemle, X. évf. (2001) 5–6. sz. 72–90. (http://www.magyarszemle.hu/cikk/20010501_ertjuk-e_teleki_pal_nagysagat_, 2014. február 28.)

Teleki belpolitikájában is fontos elemezni azokat a folyamatokat, amelyek kevésbé látható módon, de meghatározták a miniszterelnök cselekedeteit és további szándékait. Teleki Pál nyíltan hangoztatta nézeteinek jó részét, de mindemellett azért, hogy az ország érdekeit szolgálja, röpirataiban még saját magát is élesen kritizálta, és propagandatevékenységével mindent megtett a magyar szélsőjobb és a német nemzetiszocialisták ellen, amit csak tehetett. Aprólékosan kidolgozott, titkos tervekkel rendelkezett, amelyeknek fokozatos megvalósításával szerette volna biztosítani Magyarország függetlenségét. Ahhoz, hogy megérthessük Teleki Pál politikáját, gondolkodását és személyét, ezeket a törekvéseket is feltétlenül ismernünk kell. Nem véletlen, hogy a miniszterelnököt jól ismerő angol diplomata, Owen St. Clair O'Malley követ a következőket mondta róla:

„Intelligenciában, tisztességben, bátorságban és leleményességben bárkit felülmúl."[770]

1941. április 3-át követően a kortársak hamar rájöttek, hogy milyen nagy formátumú államférfit, tudóst és hazafit veszítettek el. Már a halál napján kiadta Hóman Bálint a rendeletet, amely előírta, hogy április 4-én minden iskolában emlékezzenek meg az elhunyt miniszterelnöknek a nemzetért tett szolgálatairól.[771] Ahogy a hír terjedt az országban, úgy szaporodtak a spontán megemlékezések: az emberek az utcákra vonultak, kirakták a fekete zászlókat, több helyen megszólaltak a harangok.[772] Az elkövetkező napokban, hetekben a sajtóban, különböző gyűléseken, tanácskozásokon hosszasan méltatták Telekit. Temetésén, április 7-én tömegek siratták, egy ország búcsúzott miniszterelnökétől. Ugyanezen a napon Owen St. Clair O'Malley budapesti brit követ átadta Bárdossy László új kormányfőnek a jegyzéket a brit–magyar diplomáciai kapcsolatok megszűntetéséről.[773] Az országgyűlés képviselőházának soron következő 191. ülésén, április 8-án az elnöklő Tasnádi Nagy András a következőképpen emlékezett meg a tragikus sorsú miniszterelnökről:

„Mielőtt a munkát, amelynek folyamát azon a szörnyű április 3-iki reggelen elejtettük, továbbfolytatnánk, kegyeletes órát kell szentelnünk annak a férfiúnak, akinek tragikus elmúlása a magyar közélet útjába olyan megdöbbentő cezúrát hasított bele.

Gróf Teleki Pál emlékének szenteljük mai ülésünket. Teleki Pál emlékének, aki elment közülünk örökre, s akiről elmondhatjuk mégis, talán soha nem volt annyira – személy szerint is – közöttünk, mint éppen most ebben az órában. Teleki Pálról kell emlékeznünk, aki halk beszédével már életében is mindig fokozott figyelemre késztette hallgatóit, s most örökre elnémulván, arra kényszerít, hogy mindazt, amit nekünk valaha mondott, egész lelkünkkel figyeljük. Teleki Pált veszi körül e percben most emlékező kegyeletünk, akinek halála az élet egyik nagy alaptörvényét hirdeti: az önmagunkhoz való hűség törvényét. (...)

Mikor április 3-án reggel szobájában rányitottak, a lelke már messzire szárnyalt, csak kihűlt testét találták. Teleki Pál meghalt, hogy tragikus halálával, sok áldozatos, nagyszerű munkájának és cselekedetének fölébe magasztosuljon.

A tragikus elmúlás nemcsak minket, törvényhozótársait rázta meg, hanem megdöbbentette, gyászba borította az egész magyar társadalmat is, sőt világszerte mindazokat, akik ismerték.

Elmúlása betölthetetlen űrt szakított nemzeti életünkön. Halálának tragikuma – anélkül, hogy azt boncolni próbálnánk – egybefűz mindenkit, aki hozzá méltó jó magyar, bizonnyal olyanokat is, akik életében vele szemben állottak. Becsületessége, lángoló magyarsága, önfeláldozása, önzetlensége, felelősségérzete, mélységes lelkiismeretessége el nem múló példaként fognak előttünk és utódaink előtt világolni.

Kemény út a magyarság útja. Áldozattal, szenvedéssel, könnyel, vérrel van tele. És nekünk éreznünk kell, hogy az áldozattételek ideje ismét itt van. És Teleki Pál áldozata is mindenkit arra figyelmeztet, hogy a nemzet csak akkor maradhat hű önmagához, csak akkor lehet a nagyvilág által is megbecsült, szabad nemzet, ha minden jó fia teljes erkölcsi erőfeszítéssel vesz részt a munkában, a harcban és kész a nemzetéért – ha kell – vállalni a legnagyobb kockázatot is.

Nagypéntek közeledik. S mi ma kétszeresen is megértjük az ünnep jelentőségét, és érezzük az áldozat megváltó erejét, de halljuk sejtelmesen a húsvét, a feltámadás, az élet »szelíd, hatalmas égi zengzeteit« is.

Legyen áldott gróf Teleki Pál emléke, akinek mártíriuma az áldozatos életre tanítja nemzetét."[774]

Az érzelmekkel teli, de mégiscsak hivatalos álláspontnál talán mégis jobban mutatja be Teleki személyiségét és szándékait barátja, a kisgazda politikus, 1941 áprilisában már az Egyesült Államok felé tartó Eckhardt Tibor néhány mondata:

„Az az időszak a bűnözők és a szentek kora volt. Teleki nem számított egyiknek sem, ő úriember s a szíve mélyén cserkész volt, és csak ennyi akart lenni."[775]

Annak az értelmiségi rétegnek, amelynek Teleki évtizedeken keresztül meghatározó tagja volt, megdöbbenését és érzéseit Szabó Dezső szavai jellemezhetik:

[770] Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből... i. m. 23.

[771] A Magyar Távirati Iroda jelentése. 1941. április 3. 11:20. MTI „kőnyomatos" hírek. Napi tudósítások, 1920–1944. (1941. 04. 03.) 10.

[772] A Magyar Távirati Iroda jelentése. 1941. április 3. 20:25. MTI „kőnyomatos" hírek. Napi tudósítások, 1920–1944. (1941. 04. 03.) 31.

[773] A budapesti angol követ jegyzéke a külügyminiszterhez. 1941. április 7. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. V. 708. sz. 1018–1019.

[774] Tasnádi Nagy András beszéde az országgyűlés képviselőházának 191. ülésnapján. 1941. április 8. In: Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Naplók, 1939. IX. kötet. 1940. december 10–1941. április 8. Atheneum, Budapest, 1941. 607–609.

[775] *Eckhardt T.:* Visszaemlékezések, 1941–1943... i. m. 132.

„Olyan volt: mint az elmúlt csendes áldó tavaszi eső. Már nincs sehol, de benne van a lombok megfrissült színében, a gabona kenyérre mozdulásában, a levegő éltető erejében.”[776]

Teleki politikusi és emberi nagyságát a mai napig sok esetben háttérbe szorítják halálának a körülményei. 1941. április 3-tól kezdődően folyamatosan újabb és újabb elméletek és pletykák kerültek a köztudatba, és ezek megerősödését segítette a történettudomány masszív elzárkózása. Ha Zakar András munkáját már annak első megjelenésekor a történészek nem csak támadják és gúnyolják, hanem tudományosan megközelítik és próbálják kiemelni annak értékeit, esetleg ők maguk is mélyrehatóan kutatnak az ügyben, sok alaptalan feltételezést meg lehetett volna már cáfolni, de ezek így a mai napig élnek és zavart keltenek. Jelen munka úgy próbálta megközelíteni Teleki Pál halálát, hogy megcáfolja mind a közbeszéd, mind a történettudomány által valósnak vélt, de sok pontjában alaptalan elméleteket és hiedelmeket. Nem lehet biztosan megállapítani még, hogy mi történt Teleki Pállal az 1941. április 2-ról 3-ra virradó éjszakán. Éppen ezért nem kezelhetjük biztos tényként sem a gyilkosságot, sem az öngyilkosságot. A jelen történészeinek úgy kellene hozzáállniuk ehhez a témához, hogy mindkét lehetőségre nyitottak, és így megnyílik egy olyan kutatási terület, amellyel érdemes foglalkozni.

Teleki gróf halála, akár gyilkosság, akár öngyilkosság útján következett be, egy korszak lezárása. Az önálló magyar politika vége. A kormányfő halála ugyanakkor üzenet is. Ha öngyilkos lett, halálával felkeltette a világ figyelmét, hogy itt él egy nemzet, amely foggal-körömmel küzdött függetlenségéért, ameddig annak vezetője ezt lehetségesnek vélte. Ezután már nem lehet mit tenni. Ezért mondhatta – ha valójában mondta – Winston Churchill[777] legendássá vált beszédében:

„A tárgyalóasztalnál majd szabadon kell hagynunk egy széket Teleki Pál gróf számára. Ez az üres szék figyelmeztesse a jelenlévőket arra, hogy a magyar nemzetnek olyan miniszterelnöke volt, aki feláldozta magát az igazságért, amelyért mi is harcolunk.”[778]

Amennyiben Telekit megölték, akkor ez a cselekedet megmutatta a világnak, hogy van itt Európa közepén egy magyar nép, amelynek hiába volt mindenhol elismert, végtelenül tehetséges és szeretett miniszterelnöke, ha politikai érdekek úgy kívánják, félreállítható. Teleki halála mindkét esetben figyelmeztetés is mindenki számára: a legkiválóbbak sem tudnak mindig szembeszállni az erősebb akaratával. Akkor miért is fontos, hogy kiderüljön az igazság Teleki haláláról? Azért, mert a magyar nemzet tartozik annyival egyik legkiválóbb miniszterelnökének, hogy mindenki előtt tisztázza, mi történt 1941. április 3-án hajnalban. Másik igen fontos kérdés, hogy mi lett volna, ha Teleki életben marad, és továbbra is miniszterelnökként vezeti Magyarországot? Az ilyen jellegű kérdésekre a történettudomány nem adhat választ. Súlyos dolog azt is kijelenteni, hogy Teleki Pál halálával véget ért az önálló magyar politika. De elég megvizsgálnunk utóda, Bárdossy László tevékenységét, és világosan kiderül, hogy – az előzetes elvárásokkal ellentétben – könnyen hajlítható politikus volt, aki úgy szolgálta ki a németeket, ahogy arra elődje nem lett volna hajlandó. Teleki munkáját leghűségesebb követői Szent-Iványi Domokos vezetésével próbálták folytatni, de erőfeszítéseiket maga az új miniszterelnök is akadályozta. De az egykori miniszterelnök hatását mutatja, hogy az 1944. március 19-ét követően *Magyar Függetlenségi Mozgalom* néven ellenállócsoporttá alakult társaság végig az ő eszmeiségét képviselte.

776 A nemzetépítő Teleki Pál élete... i. m. 86.
777 Lásd bővebben: Életrajzi lexikon.
778 *Horthy M.*: Emlékirataim... i. m. 230.

A Teleki Pálról mára kialakult kép számos ponton hibás vagy félreértelmezett. A szak- és visszaemlékezés-irodalom köteteinek sora mutatja be az egykori miniszterelnök életét és munkásságát, és mindegyik próbálja másmás szempontból bemutatni az eseményeket, mindeközben olyan fontos témákat feszegetve, mint a politikai és emberi cselekvőképesség határai; célkitűzések és motivációk; antiszemitizmus vagy zsidómentés; felelősségvállalás vagy menekülés, gyilkosság vagy öngyilkosság. Jelen munkának is az elsődleges célja, hogy más nézőpont és újabb források, kutatások alapján szemléltesse gróf széki Teleki Pál személyét és munkásságát. De talán Márai Sándornak van igaza, aki szerint *„célszerű lenne, ha megírná valaki a Teleki Pál-mítoszt, nagyon egyszerűen, száz oldalon, s (...) mindazok kezébe adnák (...), akik Magyarország sorsáról döntenek”.*[779]

A történettudomány 2014-es adatai alapján jelen sorok szerzője szerint a *Magyar Tudományos Akadémia* gyászjelentését megfogalmazó munkatársának volt igaza Telekivel kapcsolatban: *„Neve, munkája, kiváló emberi alakja egész lapot kér nemzetünk történelmében, egész lapot, de e lapon félbeszakad az írás; abbamaradt, rejtélyes utolsó sorára gyászfátyolt borít a nemzet nemtője.”*[780]

779 *Márai Sándor*: Napló, 1943–1944. Helikon, Budapest, 2004. 50.
780 A Magyar Tudományos Akadémia Nekrológja. PL, Teleki Pál halálának iratai, 1941. 2467 D/C.

Kronológia

- 1879. november 1-jén Budapesten megszületett Teleki Pál.
- 1897-ben érettségizett a budapesti *Piarista Gimnáziumban.*
- 1897 és 1902 között a *Budapesti Tudományegyetem* Jog és Államtudományi Karának hallgatója.
- 1903-ban megszerezte az államtudományok doktora címet, a Földrajztudományi Tanszék gyakornoka lett.
- 1904-ben szolgabíró lett Szatmár vármegyében.
- 1905-től Somogy vármegye nagysomkúti kerületének országgyűlési képviselője.
- 1907-ben tanulmányutakat tett Szudánban, Európában, Amerikában.
- 1908. november 25-én feleségül vette az osztrák grófi családból származó Bissingen-Nippenburg Johannát.
- 1909-ben jelent meg az *„Atlasz a japáni szigetek cartographiájának történetéhez"* című munkája.
- 1909-től 1913-ig a *Földrajzi Intézet* igazgatója.
- 1910. március 3-án született lánya, Teleki Mária Irén.
- 1910-től 1923-ig a *Magyar Földrajzi Társaság* főtitkára, majd alelnöke.
- 1911. november 27-én született fia, Teleki Géza.
- 1913-tól a *Magyar Tudományos Akadémia* levelező tagja.
- 1913 és 1916 között a *Turáni Társaság* elnöke.
- 1914. augusztus 2-tól teljesített katonai szolgálatot a szerb, majd az olasz fronton, 1916 márciusától nem végzett aktív szolgálatot, 1917 tavaszán véglegesen leszerelték.
- 1915 és 1918 között ismét országgyűlési képviselő.
- 1917-től a háború végéig az *Országos Hadigondozó Hivatal* elnöke.
- 1917-ben jelent meg az *„A földrajzi gondolat története"* című munkája.
- 1918–1919-ben az *Országos Területvédő Liga* elnöke.
- 1919. március 12-én Bécsben létrejött az *Antibolsevista Komité*, amelynek tagja lett.
- 1919. június 6-tól a szegedi ellenkormány külügyminisztere.
- 1919. augusztus 21-én létrehozta a béketárgyalásokat előkészítő irodát.
- 1920. január 7-én érkezett Párizsba a magyar békedelegáció, amelynek egyik ődelegátusa volt.
- 1920. január 16-án Apponyi Albert beszéde alatt bemutatta a Teleki által készített *„Vörös térképet".*
- 1920. június 4-én 16 óra 32 perckor aláírták az antant hatalmak (az Egyesült Államok kivételével) a trianoni békeszerződést.
- 1920. július 19-én Telekit miniszterelnökké nevezik ki.

- 1920. szeptember 26-án fogadta el a nemzetgyűlés az 1920. évi XXV. törvénycikket, az úgynevezett *„numerus clausust"*.
- 1920. december 7-én fogadta el a nemzetgyűlés az 1920. évi XXXVI. törvényt, az úgynevezett *„Nagyatádi-féle földreformot"*.
- 1921. március 27-én megkezdődött IV. Károly első visszatérési kísérlete.
- 1921. április 13-án Teleki lemondott miniszterelnöki pozíciójáról.
- 1922. június 10-én Horthy Miklós kinevezte főcserkésszé, 1923-as lemondásától kezdve tiszteletbeli főcserkész.
- 1924–1925-ben részt vett a *Moszuli Bizottság* munkájában.
- 1925-től a *Magyar Tudományos Akadémia* rendes tagja.
- 1926-tól az *Egységes Párt* tagja.
- 1926-ban létrehozta a *Szociográfiai Intézetet* és az *Államtudományi Intézetet.*
- 1927-ben létrehozta az *Országos Revíziós Ligát.*
- 1931. május 15-én XI. Piusz pápa kiadta *„Quadragesimo Anno"* kezdetű körlevelét, a hivatásrendiségi gondolat alapját.
- 1932 és 1936 között Teleki az *Ösztöndíjtanács* elnöke.
- 1933. július 22. és augusztus 15. között zajlott Gödöllőn a IV. Cserkész Jamboree.
- 1936-tól Teleki a *Collegium Hungaricumok* és az *Országos Közoktatási Tanács* elnöke.
- 1937-től Magyarországot képviselte a *Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottságában.*
- 1938-ban létrehozta a *Magyar Táj- és Népkutató Intézetet.*
- 1938. május 14-től 1939. február 16-ig az Imrédy-kormány kultuszminisztere.
- 1938. november 2-án aláírták az első bécsi döntést.
- 1939. február 16-án Horthy Miklós kormányzó Teleki Pált nevezte ki miniszterelnöknek.
- 1939. március 15. és 17. között a magyar hadsereg bevonult Kárpátaljára.
- 1939. április 13-án Nagy-Britannia garantálta Románia függetlenségét.
- 1939. május 5-én az országgyűlés elfogadta az 1939. évi IV. törvénycikket a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról, az úgynevezett *„második zsidótörvényt"*.
- 1939 júliusában megkezdte működését a *Miniszterelnökség IV. Tájékoztató Osztály.*
- 1939 augusztusában Pelényi János washingtoni követ magyarországi tartózkodása alatt felvázolta az emigráns kormány tervét.
- 1939. szeptember 1-jén Németország megtámadta Lengyelországot, megkezdődött a második világháború.
- 1939 szeptemberétől Magyarország menedéket nyújtott a menekülő lengyeleknek, az országban maradók Balatonbogláron leltek otthonra.

- 1939. szeptember 10-én a *Minisztertanács* elutasítja Németország azon kérését, hogy a Wehrmacht csapatai használhassák a Kassa–Nagyszalánc vasútvonalat a Lengyelország elleni hadjáratban.
- 1939 novemberétől 1940 márciusáig Pelényi János látogatókörutat tett az Egyesült Államok egyetemein, amelyen a vezető értelmiségi réteggel vitatta meg Magyarország helyzetét.
- 1940. március 17-én Teleki 5.000.000 dollárt és pontos utasításokat küldött az Egyesült Államokba az emigráns kormány felállítására.
- 1940. május 10-én megindult Németország offenzívája Franciaország ellen.
- 1940. május 25-én Pelényi utasítást kapott, hogy a rábízott 5.000.000 dollárt a *Magyar Nemzeti Bank* New York-i, a *Federal Reserve Bankban* lévő számlájára utalja.
- 1940. június 28-án a Szovjetunió Vörös Hadserege bevonult Besszarábiába, augusztus 2-án kikiáltották Moldávia Szovjet Szocialista Köztársaságát.
- 1940. augusztus 14. és 24. között magyar–román területi tárgyalások folytak Turnu-Severinben.
- 1940. augusztus 30-án aláírták a második bécsi döntést.
- 1940. szeptember 1-jén Teleki benyújtotta lemondását, amelyet Horthy nem fogadott el.
- 1940. szeptember 27-én Németország, Olaszország és Japán aláírta a háromhatalmi egyezményt.
- 1940 novemberében és decemberében elkészült az „SZ programpont" tanulmánysorozat.
- 1940 novemberében a *Miniszterelnökség V. Társadalompolitikai Osztály* átalakult *Nemzetpolitikai Szolgálattá.*
- 1940. november 13-án Teleki elküldte alkotmánytervét véleményezésre Horthy Miklósnak, a minisztereknek és egyes jeles jogászoknak.
- 1940. november 20-án Magyarország csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez.
- 1940. november 26-án Pelényi János lemondott washingtoni követi posztjáról.
- 1940. december 3-án Teleki az Országgyűlésben ismertette hivatásrendi alkotmánytervét.
- 1940. december 12-én létrejött a magyar–jugoszláv barátsági szerződés.
- 1941. január 27-én elhunyt Csáky István külügyminiszter.
- 1941. január 28-án Sir Owen St. Clair O'Mailly budapesti angol követ egyeztetett Horthyval egy esetleges emigráns kormány létrehozásáról.
- 1941. március 7-én Eckhardt Tibor elhagyta Magyarországot, augusztus 8-án érkezett meg az Egyesült Államokba, hogy diplomáciai küldetését végrehajtsa.
- 1941. március 25-én Jugoszlávia csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez.

- 1941. március 27-én Dusan Simović tábornok puccsal magához ragadja a hatalmat Jugoszláviában; Hitler dönt Jugoszlávia megtámadásáról, Sztójay Döme követnek kifejti, hogy amennyiben Magyarország közreműködik, támogatja a revíziós terveket.
- 1941. március 28-án a *Minisztertanács* döntött, hogy Magyarország milyen körülmények között és milyen mértékben venne részt a Jugoszlávia elleni német hadjáratban; Horthy válaszlevelet írt Hitlernek.
- 1941. március 30-án Magyarországra érkezett Friedrich Paulus német tábornok.
- 1941. április 1-jén a *Legfelső Honvédelmi Tanács* ülésén tárgyalta a Jugoszláv konfliktus lehetséges kimeneteleit.
- 1941. április 2-án érkezett meg Barcza György londoni követ távirata a brit álláspontról; Teleki többekkel tárgyalásokat folytatott a lehetséges magyar lépésekről.
- 1941. április 3-án a hajnali órákban Teleki Pál tragikus körülmények között elhunyt.
- 1941. április 7-én végső nyugalomra helyezték Teleki Pált.

Mellékletek

A kötet szerves részét képezik a mellékletek, amelyek elsősorban olyan dokumentumok digitalizált másolatai, amelyek kiemelt fontosságúak Teleki Pál munkásságát vizsgálva, de többségük korábbi tanulmányokban nem került bemutatásra.

Újpétery Elemér külügyminisztériumi titkár hagyatéka a kutatás során került a szerző birtokába. Ebben a gazdag hagyatékban találhatóak az „SZ programpont" tanulmányai, amelyek teljes egészében olvashatóak.

A kötetben hangsúlyosan jelenik meg Magyarország kapcsolata a nagyhatalmakkal, elsősorban a Harmadik Birodalommal és az angolszász országokkal. A magyar forrásokból tudható, hogy a Teleki-kormány hogyan viszonyult a nagyhatalmakhoz, azonban kevésbé ismertek a külföldi álláspontok. Az ezzel kapcsolatban mellékelt forrásokban az angol (Sir Alexander Cadogen brit külügyi államtitkár) és a német (Franz Halder tábornok, az OKH vezérkari főnöke) vélemények, állásfoglalások egy része olvasható.

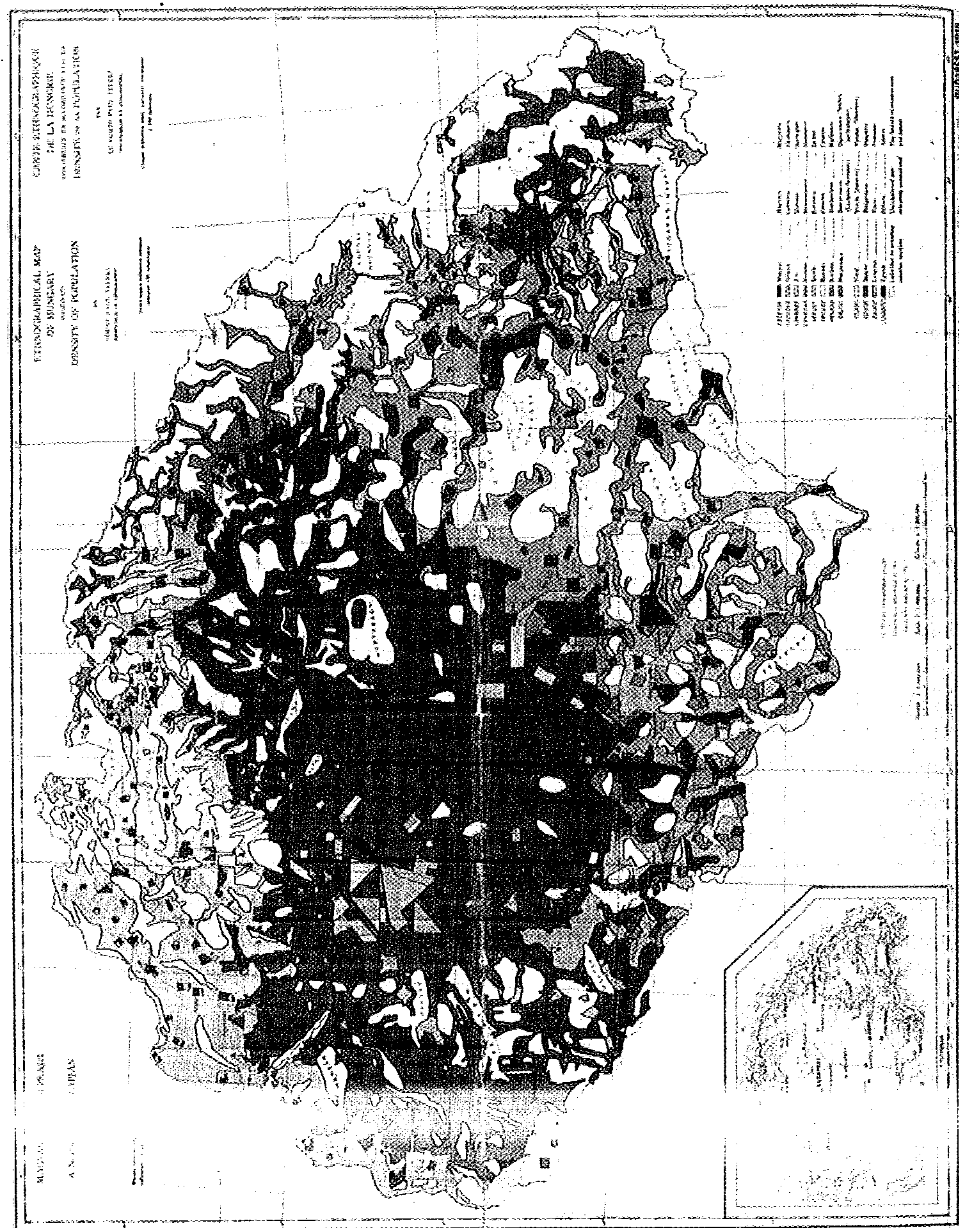
Érdekes forrás Szent-Iványi Domokos feljegyzése a *Tájékoztató Osztály* működéséről, amely röviden és pontosan összefoglalja a legfontosabb tudnivalókat.

Mindezek mellett nem hagyható ki néhány ismert dokumentum, törvény és egyéb forrás bemutatása sem, amelyek nagyban meghatározták Teleki Pál életét és munkásságát. Ilyenek az 1919-es úgynevezett *Vörös Térkép*, valamint a második zsidótörvény, egyes minisztertanácsi jegyzőkönyvek vagy a kormányfő halálával kapcsolatos iratok, mint az ismert és ez idáig ismeretlen „búcsúlevelek", orvosi jelentések, szakértői vélemények.

A mellékletben található képek, levelek, jegyzőkönyvek, naplók és egyéb dokumentumok célja, hogy segítsék az olvasót Teleki Pál még jobb megismerésében és megértésében, valamint betekintést nyújtsanak a vizsgált korszak forrásaiba.

Mellékletek listája

1. Melléklet

2. Melléklet

Budapest, 1941. május 1.

Titkos

Feljegyzés

a m.kir.miniszterelnökség IV. /tájékoztató/ osztályának megalakulásáról, feladatköréről és első tizennyolc havi működéséről.

A/ Előzmények.

Központi, tájékoztató /propaganda/ szervnek felállitása már a Darányi kormány idejében tervbe vétetett; az első konkrét kisérlet azonban csak az Imrédy kormány idejében Hóman Bálint és az azt követő Antal István személyével kapcsolatban történt. Gróf Teleki Pál miniszterelnöksége alatt érlelődött meg a kérdés, amelyhez a fényomatékot az amerikai nemzetiségi ügyek /elsősorban a Benes-féle szervezkedések Amerikában és Londonban/ adták meg. Ilyen propagandamunkát kifejtő központi szerv felállitását maguk a kisebbségi ügynökök és szakértők /tótok és rutének/ sürgették és ezen vonalnál Szent-Iványi követségi titkárt hozták javaslatba a miniszterelnöknél, aminek következménye gyanánt Szent-Iványi 1939 júliusában a miniszterelnökségre került s ott a központi szerv előkészitő munkáit meg is kezdte.

E központi szerv csak fokozatosan alakult ki s úgy látszik, épp ezt óhajtotta az akkori miniszterelnök elérni. 1939 szeptemberig ez a szerv, a vezetőt beleértve, egy férfi és egy női tagból állott, s ideiglenesen a Pataky-féle épületben /Uri utca 54/56/ nyert elhelyezést; ugyanazon év októberében 4 férfi és 4 női munkaerővel a Szentháromság u. 4. sz. alatti épületben folytatta működését, már mint a m. kir. miniszterelnökség IV. osztálya. Az osztály fenntartásához és működéséhez szükséges összegeket a Pataky-csoport folyó-

– 2 –

sitotta igen szerény keretek között. Az osztály önálló költségvetési kerettel csak 1941 január elejével kezdődőleg birt, úgyhogy az eredeti elgondolások szerint végrehajtandó nagyobb programm megvalósitása csak ezen időpont után vált lehetségessé.

B/ Feladatok és hatáskör.

A IV. osztály működésére vonatkozólag a néhai miniszterelnök két parlamenti beszédében programmot adott /1939.VIII. 9. és 1939.XI.21./; a tárcákhoz intézett átirataiban és követségeink vezetőihez intézett leveleiben pedig lefektette nagy vonalakban a IV. osztályra háruló feladatokat. A fentiekben lefektetett tervek és a kifejtett gyakorlat alapján a IV. osztály ügyköre és feladatai az alábbiakban foglalhatók össze:

I. Közvetlen munka a m.kir.miniszterelnök részére.

A miniszterelnököt felkereső külföldi személyek számára anyag összeállitása; a miniszterelnök úr által személyesen kiküldendő tervek és anyag megirása és összeállitása; a miniszterelnök úr külföldi viszonylatban történő tevékenységének előkészitése és végrehajtása.

II. Koordináló tevékenység.

A IV. osztály feladata az, hogy a különféle tárcák – sőt félhivatalos és magánszervek – által külföldi viszonylatban kifejtett propagandisztikus tevékenységeket koordinálja. Evégből az egyes tárcák állandóan tájékoztatják a IV. osztályt, hogy a közöttük ellentétes, vagy feleslegesen párhuzamos módon folyó munkák ne fordulhassanak elő.

III. Közvetlen hatáskör.

1/ Béke-előkészités. Minden olyan tevékenység – tekintet nélkül arra, hogy az illető kérdéssel melyik hatóság foglalkozott már ezelőtt – mely a jövő béketárgyalásokkal, Közép-kelet-Európa, illetőleg a Kárpátdunamedence újjárendezésével függ össze. /A néhai miniszterelnök a IV. osztály vezetőjét Ottlik László jelenlétében az eljövendő béketárgyalásokra kiküldendő magyar delegáció főtitkára gyanánt nevezte meg./

– 3 –

2/ Állami titkos /desavuálható/ tevékenység/külföldön/. Minden, ami ezen a téren külföldön hivatalosan, nyiltan nem végezhető /pl. a horvát, a lengyel, vagy a finn vonal kiépitése vagy fenntartása; barátkozás angol, francia, amerikai, sőt csehszlovák és szovjetorosz viszonylatban; kétes elemekkel való érintkezés; nem magyar állampolgárokkal külföldön bizalmas akciók megindítása, stb./

3/ Nemzetiségi offenziv és defenziv munka irányitása a történelmi határokon kivül. A hatáskör a II. és IV. osztály között úgy oszlik meg, hogy amig a II. osztály a szentistváni /történelmi/ határokon belül előforduló nemzetiségi ügyeket irányitja, addig a IV. osztály a külföldi területen /elsősorban Amerika, Anglia területén/ folyó tevékenységgel foglalkozik. Ugyancsak a IV. osztály hatáskörébe tartozik /tartozott/ a horvát kérdéssel való foglalkozás, amellyel a hivatalos szervek a jugoszláv-magyar viszonyra való tekintettel nem foglalkozhattak; a II. és IV. osztály közti hatásköri megosztás következtében a II. osztálynál ezen külföldi célok szolgálatára rendelt összegekkel a IV. osztály rendelkezik.

4/ Külföldre utazó fontosabb személyek megfelelő előkészitése, akár hivatalosan, akár félhivatalosan, vagy magáncélból utaznak ki.

5/ Külföld felé irányuló propagandisztikus munkával foglalkozó magyarországi egyesületek ellenőrzése és munkájuknak koordinálása /itt elsősorban a Reviziós Liga és a Magyarok Világszövetsége jön tekintetbe./

6/ Propaganda külföldön.

a/ Propaganda-füzetek, röpiratok, könyvek, filmek és rádió; önálló tevékenység: ezek elkészitése és külföldön való terjesztése; irányitó tevékenység: más hatóságok idevágó munkáinak ellenőrzése és összhangbahozása. A külföldi propaganda-tevékenységek egységes irányitása másképp nem biztositható.

b/ Sajtótevékenység. A külügyminisztérium sajtó osztálya mindig hivatalosan és a napi politika szemszögéből fejti ki tevékenységét, a miniszterelnökség IV. osztályának működése azonban nem hivatalos, desavuálható és minden kér-

– 4 –

déshez sub specie aeternitatis, a magyarság létkérdésének általános, összefoglaló problémái szempontjából szól hozzá. /A sajtótevékenység egyik fontos része a már elejétől kezdve jól megszervezett és irányitott Letters to the Editor akció./

C/ A hatáskör és munkaprogramm gyakorlati megvalósitása.

I/ A munkaprogramm összeállitásakor azonnal meg volt állapitható, hogy a feladatok olyan nagyszámúak és olyan óriási területre terjednek ki, hogy megvalósitásuk általmas apparátust és hosszabb időt igényel. Ezért – és tekintetbe véve azt is, hogy az első hónapok a tárgyi és személyi szervezésre és kiképzésre voltak szükségesek – időrendi beosztást kellett csinálni, mely a következő három szempont figyelembevételével állittatott össze:

a/ Melyek a legfontosabb feladatok, illetve megoldandó problémák?

b/ Melyek a legsürgősebben megoldandó feladatok?

c/ Melyek azok a problémák, melyek megoldásával rendszeresen és megfelelő apparátussal egyik hivatalos szervünk sem foglalkozik?

A fenti szempontok alapján a IV. osztály elsősorban a szentistváni határokon kivüli nemzetiségi offenziv és defenziv munkát /III/3./; a külföldre utazó fontosabb személyek megfelelő előkészitését /III/4./; és a m.kir. miniszterelnök részére végzendő közvetlen munkát /I/ állitotta be. Ez a munka 1939 szeptemberében indult el és ennél többet az akkori apparátus tagjainak kis létszáma miatt sem lehetett volna megfogni.

1940 őszétől, amikor a munkatársak száma már majdnem elérte a kitűzött keretet, a békeelőkészitéssel és Európa újjárendezésével összefüggő munkálatokat /III/1./ és az állami titkos /desavuálható/ külföldi tevékenységet /III/2./ is el lehetett inditani.

1941 januártól pedig, amidőn egyrészt a személyzet kiképzése és betanitása úgyszólván teljesen befejeződött,

– 5 –

másrészt a IV. osztály önálló költségvetése révén függetlenné vált, a külföldi propagandisztikus munkával foglalkozó magyarországi egyesületek munkájának koordinálása s a tulajdonképeni külföldi propagandatevékenység is megindultak. /III/5–6/ Ugyancsak ez év áprilisával kezdődött az állami, illetve a félhivatalos szervek központi munkakoordinálásának előkészitése. /Sajnos áprilisban a munkamenetet erősen megakasztották a katonai behivások, amelyek a IV. osztályt különösképen súlyosan érintették, miután két kivételtől eltekintve a férfi munkaerők egyike sem idősebb 33 évnél./

II/ A gyakorlati végrehajtás a következőképen folyt le:

1/ A nemzetiségi ügyek /III/3./ terén az együttműködés gyakorlati megvalósitása abban áll, hogy a Miniszterelnökség II., IV. és a Külügyminisztérium politikai osztálya másfél év óta havonként rendszeresen többször visszatérő értekezleteket tart, ahol egyrészt az elvégzett munkáról tájékoztatják egymást, másrészt a végrehajtandó, illetve megoldandó feladatokat ismertetik.

2/ A külföldre utazók előkészitésével kapcsolatban /III/4./ több miniszterelnöki rendelet ment a belügy- illetve a kultuszminisztériumhoz azzal, hogy a kiutazók, illetve az utóbbi tárca által kiküldöttek névjegyzékét, az illető minisztériumok rendszeresen közöljék a IV. osztállyal.

3/ A béketárgyalások és Európa újjárendezése /III/1./ ügyében a miniszterelnök személyes leveleket intézett fontosabb követségeink vezetőihez, felkérvén azokat, hogy az ezzel kapcsolatos kérdésekre vonatkozó ujságcikkeket, hireket s egyéb anyagot rendszeresen terjesszék fel a miniszterelnökség IV. osztályához; ugyancsak felkérettek az illető követek, hogy a külföldi propagandával és békeelőkészitéssel foglalkozó szervek /illetve megbizott egyének/ nevét, cimét és szervezetét megállapitsák és arról jelentést tegyenek.

4/ A desavuálható, titkos tevékenység /III/2./ terén, a Miniszterelnökség IV. osztálya a Vkf/2. osztállyal áll összeköttetésben.

– 6 –

III/ Az osztály által elvégzett munka az első 18 hónapban sürgősségi, stb. szempontok szerinti sorrendben csoportositva.

1/ Munkaerők kiképzése. Az osztály tagjai és az u.n. külső munkatársak állandó hónapokon át tartó kiképzést nyertek. Emellett állandó kiképzés folyik: tótok, rutének, horvátok /később románok is/ magyar irányban való kinevelése terén; magyaroknak tót, rutén, horvát és román nyelv és vonal irányában való kitanitása terén. Történészek politikai kiképzése – területek és politikai irányok szerint – folyamatban van.

2/ Alapanyag. Arra való tekintettel, hogy a tájékoztató osztály feladatai és működése teljesen újszerűek és szokatlanok voltak s az osztályhoz bevezényelt munkaerők ilyen kérdésekkel azelőtt szakszerűen nem foglalkoztak, szükségesnek látszott, hogy bizonyos állandóan használható alapanyag készittessék el; ez a következőképen tagozódik:

a/ Tájékoztató kézikönyv. A jelzett kézikönyv célja, hogy a tájékoztató munkával foglalkozó személy működését szakszerűen, idővesztességnélkül, helyesen folytathassa még akkor is, ha pl. külföldön, Magyarországtól elvágva, izoláltan lenne kénytelen munkáját folytatni. Ez a kézikönyv két részből, nyilvános és bizalmas részből áll. /ez a mű kész; bizonyos kiegészitések és szükséges korrekturák következtében azonban csak 1941 augusztusában fogja elhagyni a sajtót./

b/ Román alapanyag. Román alapanyag alatt azt az anyaggyüjteményt értjük, amely Magyarország és Románia viszonyát tárgyalja, teljes tudományos alapossággal a multban és jelenben. Történelmi, földrajzi, etnográfiai szempontok mind fel vannak dolgozva; ugyancsak az összes pro és kontra argumentumok; végül az ugynevezett kompromittáló anyag, mely felöleli az atrocitásokat, vagy az államférfiak szólkakas, megbizhatatlan voltát jellemző kijelentéseit, nyilvántartja az ilyen jellegű könyveket, cikkeket stb. Az alapanyag állandóan él és állandóan felfrissitődik. Az alapanyag úgy béketárgyalások, mint könyvek, röpiratok megjelentetése szempontjából kitünően használható. Esetleges

– 7 –

véleményeltérések alkalmával biztos bázist nyujt. Az erdélyi alapanyag összeállitása volt a legsürgősebb munka s igy azt – a legkitünőbb szakemberek bevonásával – a tájékoztató osztály már 1939 szeptemberében munkába vette. Az alapanyag 1940 áprilisra el is készült s ez tette lehetővé azt a magyar nyomtatásban példátlanul álló teljesitmény, amely a Siebenbürgen cimü kötet megjelenése volt. Ez tette lehetővé, hogy az ugyanakkor felhasznált Denkschrift négy nap alatt készült el, fogalmazást, szedést és publikálást beleértve.

c/ Szlovák /csehszlovák/ alapanyag. Ez a román alapanyaghoz hasonló elvek szerint állittatott össze.

d/ Jugoszláv /horvát/ alapanyag. /Ennek alapján készülnek el pl. a Hóman Bálint kultuszminiszter közvetlen irányitása alatt iratott Horvátországra vonatkozó munkák, amelyeknek megjelenése nemsokára várható./

e/ A külföldi tájékoztató munka szempontjából tekintetbe jövő személyek, szervezetek, sajtótermékek stb. stb. szakszerű nyilvántartása. /Ez ma már igen terjedelmes karthotek anyagot tesz ki./

f/ Szakkönyvtár. A külföldi tájékoztató munka szempontjából tekintetbe jövő fontosabb művek az osztály könyvtárában ma már megtalálhatók. A könyvtár szakszerű továbbfejlesztése folyamatban van.

g/ Lapszemlék. Ujságkivágási gyüjtemény és szakszerű ujságcikk-katalógus /kartho/ elkészült és állandóan fejlődik.

h/ Szakszerű fénykép és mozgófényképgyüjtemény. /Itt olyan anyag gyüjtése jön tekintetbe, ami a magyar offenziv és defenziv tájékoztató munka szempontjából használható. Pl. olyan kép, ami mutatja, hogy a magyar kormány mit alkotott az elmult években, milyen károkat okoztak és kegyetlenségeket követtek el a románok /offenziv/, milyen szociális intézkedéseket tett a magyar kormány, milyen haladást tett a rutén nép a visszacsatolás óta /defenziv/ stb./

i/ Utmutató a bizalmas és titkos munka és érintkezés /különösen külföldi munka esetében/ sikeres végrehajtása érdekében. /Ide tartozik pl. a különféle Codeszolgálat is./

– 8 –

3/ Vázlatok. Rövid, tömören és világosan összefoglalt tanulmányok, amelyek a magyar offenziv /Magyarországra nézve kedvező argumentumok, tények stb./ és defenziv, /a Magyarország elleni argumentumokra szóló hatásos válaszok /propagandisztikus kérdéseket ölelik fel. A vázlatok jórésze sokszorositva van és céljuk, hogy külföldre utazók azokat előadások, viták, személyes érintkezés, vagy cikkek irása alkalmával felhasználhassák. Ugyanúgy felhasználható az anyag sajtóhadjáratok alkalmával, Magyarországon tartózkodó külföldiek informálása szempontjából stb. stb. Az anyagnak igen tekintélyes részét külföldi követségeink és konzulátusaink egy része is megkapta.

4/ Területi analysis és anyag követségek részére.

5/ Tankönyvrevizió.

6/ Békeanyag-gyüjtés.

7/ Érintkezés felvétele nemzetiségi és titkos vonalon álló emberekkel, ügynökökkel. /Különösen lengyel, szlovák, rutén és horvát vonalon./

8/ Emberek kiküldése. /Itt a cél kettős: egyrészt a kiküldetési terület nyelvének megtanulása, továbbá az ottani helyi viszonyok megismerése és ismeretségkör kiépitése által megfelelő gárda kinevelése, melyből elsősorban a miniszterelnökség és külügyminisztérium, de más hivatalok és szervezetek is kiemelhetnek saját munkájuk céljaira kitünően /politikailag is!/ képzett megbizható szakembereket; másrészt az illető területen elvégzendő nem hivatalos /bizalmas és titkos/ munka szakszerű elvégeztetése. /Egyes esetekben csupán /"tudományos szaknucleus" szervezéséről van szó./

9/ Más szervek által kiküldött egyének informálása és betanitása. /A multban számos kellemetlen eset fordult elő annak következtében, hogy külföldi hivatalos utazások alkalmával egyes tisztviselők – miután megfelelő kiképzésben nem részesültek – tapintatlanul viselkedtek, sőt gyakran igen tapintatlan módon nyilatkoztak./

10/ Tulajdonképeni propaganda: /ügynökök szóbeli instruálása; nemzetiségi irodák útján; Societas Carpatho Danubiana, könyv, folyóirat, tanulmányok; cikkek, röpiratok; Letters to the Editor; rádió, Teleki és Kozma értekezlet./

– 9 –

11/ Német vonal. Hóman Bálint irányitása alatt, Keresztury, Pukánszky, Deér bevonásával /lásd külön jegyzéken/.

12/ Olasz vonal. A IV. osztály kőnyomatost /Nuova Ungheria/ és havi folyóiratot /Rassegna d'Ungheria/ ad ki, a S.C.D. útján. A külügyminisztériummal, és Páll római kulturattachéval történt átbeszélés alapján a cél az volna, hogy különféle ágak szerinti időszaki kiadványok szerepeljenek. A kőnyomatos mellett a Corvina /melynek szerkesztője a M.E. IV. osztályon előadó/ kizárólag művészeti, kulturális vonalon maradna; a Rassegna képviselné a dokumentációs, politikai, statisztikai folyóiratot; tervbevétetett a milanoi olasz magyar kereskedelmi kamara által kiadott "Italia e Ungheria cimű folyóiratnak szigorúan gazdasági folyóirattá való átalakitása; végül Páll Antalon keresztül tárgyalások folynak egy Rómában kiadandó képes folyóirat meginditása tárgyában. Ezzel az öt időszaki kiadvánnyal az olasz kör teljesen be volna zárva.

Könyvforditások: Deér József "L'evoluzione dell' idea dello Stato ungherese" cimű munkájának forditása most jelent meg. Forditás alatt áll pedig: Barta István "Die Judenfrage", Révay József gróf "A belvederei magyar-szlovák határ", Kniezsa István "A magyar-szlovák ethnikai határ történeti fejlődése" cimű munkája. Több nyelven már ki van szedve a Kassai Album. A románok által készitett Transilvania terra Rumena cimű diszes kiállitású albumra választ készitett az osztály; szöveg szedés alatt.

13/ Északamerika:

a/ Tudományos sejt /Kosáry, Kovács/, magyar történelem és Erdélyi Album kiadása.

b/ Nemzetiségi munka /lásd C.II/1./; sajtó és röpiratszolgálat.

14/ Kiadványok. /A nyomtatásban megjelenő művek – könyvek, tanulmányok, röpiratok, folyóiratok, cikkek stb. – természetesen sohasem szerepelnek mint a M.E. IV. kiadványai. A legtöbb műről alig tudják még ma is, hogy hivatalos oldalról indult el a munka. Csak Strohmannok szerepelnek, mégpedig vagy szervezetek /pl. a kőnyomatosnál a C.D.S. kft./ a Siebenbürgennél a Magyar Történelmi Társaság/ vagy magán-

– 10 –

személyek /pl. a Judenfrage-nál a szerző/.

Következő tipusu kiadványok szerepeltek:

a/ Tudományos díszes művek /pl. Siebenbürgen; Kassai stb./

b/ Tudományos művek /pl. Révay: A belvederei szlovák-magyar határ, Barta: Die Judenfrage/.

c/ Politikai bizalmas memorandumok stb. /pl. az erdélyi kérdésről Denkschrift Berlin és Róma számára 1940 augusztusban/.

d/ Folyóiratok /pl. Rassegna/.

e/ Kőnyomatos-szerű kiadványok /pl. Das Neue Ungarn hat nyelven/.

3. Melléklet

4. Melléklet

Külügyminisztérium

S.W.1.

1941. január 30.

Magántermészetü és bizalmas

Őexcellenciájának

Barcza Györgynek

Kedves Miniszterem!

Sajnálom, hogy más elfoglaltságom miatt nem tudtam korábban válaszolni január 6-n kelt levelére, amelyben kifejti személyes véleményét a Bécsi Döntés és a Müncheni Egyezmény kapcsolatáról.

Ismételten megvizsgáltam ezt a kérdést, s egyetértek azzal, hogy az Őfelsége Kormányának tagjai által tett nyilvános kijelentések, amelyekre ön is utalt levelében, pontosan tükrözik mind a Bécsi Döntéshez vezető eseményeket, mind pedig a döntés következményeit. Bár ezek a nyilatkozatok elismerik, hogy a magyar és a csehszlovák kormány megállapodott a köztük lévő területi kérdések rendezését szolgáló lépésekben, az továbbra is tény marad, hogy a Bécsi Döntést eredményező folyamatot a Müncheni Egyezmény nem irányozta elő. A Müncheni Egyezmény ugy rendelkezett, hogy ha a Csehszlovákiában élő lengyel és magyar kisebbségek problémáit nem rendezik a két kormány közötti megállapodás utján, akkor a Müncheni Egyezményt aláíró négy hatalomnak találkozót kell tartania e kérdés megvitatására. A Bécsi Döntést megelőzően a magyar és a csehszlovák kormány megkisérelte

– 2 –

egymás között rendezni ezt a kérdést, de ez nem sikerült nekik; aztán megállapodtak abban, hogy a Müncheni Egyezményt aláíró négy hatalom helyett kettő elé utalják a kérdést. Ezért tehát, amiben a magyar és a csehszlovák kormány megállapodott, az nem rendezés volt, hanem a Müncheni Egyezményben lefektetett ügymenetnek egy változata. Ezért az Őfelsége Kormányának nevében tett nyilatkozatok nem állitják, s nem is lehet ugy tekinteni mintha azt állitanák, hogy a Bécsi Döntéshez vezető folyamatot a Müncheni Egyezményben lefektették.

Őfelsége Kormányát csak abban az esetben lehetne felelősnek tartani a létrejött megállapodásért, ha a müncheni előirásokat végrehajtották volna, s a magyar és a csehszlovák kormány közötti vitával a Müncheni Egyezményt aláiró négy hatalom foglalkozott volna. Semmiféle olyan megállapodásért nem felelős, amelyre a Müncheni Hatalmak közül kettő az ő távollétében, s a vele folytatott bármilyen konzultáció hiányában jutott. Ebből következik, hogy Őfelsége Kormányát nem lehet ugy tekinteni, mint amelyet bármire is kötelezik a Bécsi Döntés előirásai.

Levelében ön utalt rá, hogy Őfelsége Kormánya véglegesnek ismerte el a Bécsi Döntés alapján létrejött területi megállapodást. A Bécsi Döntést azonban a magyar kormány sem tekintette véglegesnek, hiszen a Bécsi Döntést követően további területi kiigazitásokra került sor az emlitett térségben.

1939. márciusában, amikor a németek behatoltak Prágába, a magyar csapatok ezzel egy időben előretörtek

– 3 –

Ruténiában. Csáky gróf, a magyar parlamentben március 23-án elmondott beszédében a Ruténiában végrehajtott magyar lépésekre utalva megállapitotta, hogy "a magyar kormány különös gondot fordit arra, hogy senkitől se kérjen, vagy senkinek se igérjen semmit sem, hanem kizárólag a saját erőire és a nemzeti szellemre támaszkodva hajtsa végre akcióját". E megállapitás tanusága szerint a magyar kormány 1939. márciusában nem tartotta szükségesnek, hogy akár a müncheni lépésre, akár a Bécsi Döntésre hivatkozzon. Csáky gróf beszédének egy későbbi részében hozzáfüzte: "Amikor nézeteltérés keletkezett a prágai és a pozsonyi kormány között, s ez elég nagy arányu volt ahhoz, hogy felhivja magára a nemzetközi figyelmet, mi felismertük, hogy a Bécsi Döntés bármely pillanatban érvényét veszitheti, s ezzel megszünik Kárpát-Ukrajna létezésének egyetlen jogi alapja".

Véleményem szerint tény az is, hogy a magyar csapatok körülbelül ebben az időszakban behatoltak Szlovákiába, tullépve azt a vonalat, amely 1939. márciusában a Szlovákia és Ruténia közötti határ volt. Később, 1939. március 31-n a magyar és a szlovák kormány megállapodott a Ruténia és Szlovákia közötti határban, s ezen uj határ meghuzása során a Bécsi Döntés által Szlovákiának juttatott területet Magyarország foglalta el.

Ami végül is a Bécsi Döntést illeti: nem tudom melyik az a határ, amelyet ön szerint Őfelsége Kormányának el kellene ismernie, vagy amelyért felelősséget kellene vállalnia.

Természetesen egyetértek azzal, hogy ezt a

– 4 –

levelet személyes jellegünek tekintsék.

Higgyen nekem kedves miniszterem,
üdvözlettel
Alexander Ladogen

– . –

* Alexander Cadogan neve a magyar fordításban tévesen „Ladoganként" szerepel.

Foreign Office.
S.W.1

30th January, 1941.

No. C 235/235/12.

PRIVATE AND CONFIDENTIAL.

My dear Minister,

I am sorry that pressure of other business has prevented me from returning an earlier reply to your letter of the 6th January, sending me your personal comments upon the relationship of the Vienna Award to the Munich Agreement.

I have looked again into this question and I agree that the public statements made by members of His Majesty's Government, to which you referred in your letter correctly set out both the sequence of events leading to the Vienna Award and the consequences of that award. But although these statements recognised that the Hungarian and Czechoslovak Governments agreed upon the procedure to be followed in settling the territorial questions between them, the fact remains that the procedure which produced the Vienna Award was not that contemplated by the Munich Agreement. The Munich Agreement provided that, if the

His Excellency

Monsieur George de Barcza.

problems /

– 2 –

problems of the Polish and Hungarian minorities in Czechoslovakia were not settled by agreement betwe n the two governments, they were to form the subject of a meeting between the four Munich Powers. Prior to the Vienna Award the Hungarian and Czechoslovak Governments attempted to settle the questions in dispute between themselves, but failed to do so; and they then agreed to refer the dispute to two only instead of to all four of the Munich Powers. In fact therefore what the Hungarian and Czechoslovak Governments had agreed upon was not a settlement, but a variation of the procedure laid down in the Munich Agreement. Therefore the statements made on behalf of His Majesty's Government did not imply, and cannot be held to imply, that the procedure of the Vienna Award was laid down in the Munich Agreement.

Only in the event of the Munich procedure having been complied with and of the dispute between the Hungarian and Czechoslovak Governments having been dealt with by the four Munich Powers, could His Majesty's Government have been held in any way responsible for the

settlement /

– 3 –

settlement reached. They have no responsibility whatever for a settlement reached by two of the Munich Powers in their absence, and without any consultation with them on its terms. It follows from this that His Majesty's Government cannot be regarded as in any way bound by the provisions of the Vienna Award.

In your letter you also suggested that His Majesty's Government had recognised the territorial settlement under the Vienna Award as final. There have however been further territorial adjustments in the area concerned since the Vienna Award, and it would not therefore appear that the Vienna Award was regarded as final by the Hungarian Government itself.

When the Germans entered Prague in March 1939, Hungarian troops at the same time advanced into Ruthenia. In his speech in the Hungarian Parliament on the 23rd March, Count Csaky stated, with reference to the Hungarian action in Ruthenia, that "the Hungarian "Government had taken particular care not to ask anything "of, or promise anything to, anybody, but to execute "this action relying upon its own resources and the

"national /

– 4 –

"national spirit". This statement shows that the Hungarian Government did not consider it necessary in March 1939 to invoke either the Munich procedure or even that of the Vienna Award. Count Csaky at a later stage of his speech added: "When a difference arose between the Prague and "Presbourg Governments and attained proportions great "enough to attract international attention, we realised "that the Vienna Award might lose its validity at any "moment, which would mean the disappearance of the only "juridical basis for the existence of the Carpatho-Ukraine".

It is also, I believe, a fact that about this time Hungarian troops advanced into Slovakia beyond what, prior to March 1939 had been the boundary between Slovakia and Ruthenia. An agreement was afterwards reached between the Hungarian and Slovak Governments on the 31st March, 1939 regarding a new frontier between Ruthenia and Slovakia; and, in the drawing of this new frontier, territory which had been left to Slovakia under the Vienna Award was taken over by Hungary.

So much for the finality of the Vienna Award! I am puzzled to know which frontier it is that you suggest

that /

– 5 –

that His Majesty's Government have acknowledged or made themselves responsible for.

I agree, of course, that this correspondence should be regarded as personal.

Believe me, my dear Minister,
Yours sincerely,
Alexander Cadogan.

5. Melléklet

lóképen amint az Cseh-Szlovákia esetében történt. Igen erős kommunista propaganda is folyik Jugoszláviában. A jugoszláviai események folyományaképen, amelyek régi ellenségeinket, az 1914-iki világháborut előidéző politika követőit juttatta kormányra- a német kormány a közeljövőben nagy el- . határozások előtt fog állani. Ennek kapcsán ismerteti Hitler vezér és kancellárnak a Kormányzó Ur Ő Főméltóságához intézett szóbeli üzenetét amelyet berlini követünk nyujtott át. A Kormányzó Ur Ő Főméltósága köszönetének adott kifejezést és egy esetleges katonai akció tekintetében rámutatott arra, hogy katonai feladat lesz annak mértékét és taktikáját megbeszélni.

Tudomásul vétetik.

88.

A külügyminiszter ur tájékoztatást ad Hitler vezér és kancellárnál és von Ribbentrop német birodalmi külügyminiszternél Münchenben tett hivatalos bemutatkozó látogatásáról. Azon szivélyes fogadtatás, amelyben részesült azon megbecsülésnek a kifejezője volt, amelyet

– 2 –

Magyarország azzal ért el, hogy önként csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez és a német csapatok átvonulását megengedte. A német hivatalos tényezők hangoztatták, hogy a háborut már is megnyerték, most már csak a " Liquidierung des Krieges" van hátra. A németek kénytelenek rendet csinálni a Balkánon. Szalonikinak 1918-as emléke kisért és azért a németek onnan ki fogják üzni az angolokat.

Ribbentrop birodalmi külügyminiszter felemlítette a magyar-román viszony kedvezőtlen alakulását és ennek kapcsán Antonescu tábornok panaszait. Majd kitért a magyarországi németség sorsára. Ribbentropnak olyan információi vannak, amelyek szerint a magyar helyi hatóságok nem tanusitanak elég megértést és ennek következménye volna az, hogy a magyarországi német népcsoport nem tudja elérni a népi érvényesülés teljességét. A külügyminiszter ur mindezen felvetett kérdésekre adott válaszáról tájékoztatja a minisztertanácsot.

A miniszterelnök ur hálás köszönetének ad kifejezést a minisztertanács nevében a külügyminiszter ur kimeritő tájékoztatásáért.

A minisztertanács egyhangulag

./.

6. Melléklet

Részletek Franz Halder, az OKH vezérkari főnökének hadinaplójából

Az idézett szövegek elsősorban a magyar–román konfliktussal, illetve a Románia elleni szovjet, bolgár és magyar követelések érvényesítésével és a brit állásponttal kapcsolatosak.

1940. április 9.

Wagner: a) Reports on survey in the Black Forest.

b) Buerkel rather than Sprenger as Civil Admin. Chief in First Army or we shall never see the tug-of-war.

c) Supply base Vienna (fuel, ammunition).

d) Steps to preclude careless destruction of economic assets (collection of booty, propaganda, order through Gen. Staff channels).

Gen. Jacob: Friction with Todt (Orscholz barrier position).

Kinzel. Report on tour:

1.) Hungarian ideas on Romania. Hungary requests early conference of experts, to enable her to start preparations. Budapest. Hungary would have to appear as the liberator in Transylvania. —

A kiemelt rész magyar fordítása:

„Magyarország Romániára vonatkozó elképzelései. Magyarország korai szakértői konferenciát akar, hogy megkezdhesse az előkészületeket. Magyarországnak Erdély felszabadítójának kell tűnnie."

1940. április 14.

> 3.) Southeast: Fuehrer has been informed on the over-all timetable. Also was told of Werth's message. Fuehrer approves direct contact with the Hungarian Gen. Staff. Keitel will forward us written directive, which will be based on the assumption that the Romanians have allowed the British to land and so will be regarded as hostile. In that event Hungary's claim to Transylvania will be automatically recognized by us. Railroad preparations under high priority. OQu I, Op., OQu IV,
> Adjutant. Central Branch.

Must urge Keitel to give us directive in writing. Then advise Fuehrer office middle next week that we are ready to present report.
Adjutant.

4.) Transfer of Hq. Fuehrer approves our plans. He, too, will move his Hq. Central Branch.

5.) Leeb successor of Becker*.

A kiemelt rész magyar fordítása:

„Délkelet: A Führer kézhez kapta a mindent lefedő időbeosztást. Werth[781] *üzenetét is átadták neki. A Führer jóváhagyta a magyar vezérkarral való kapcsolatfelvételt. Keitel*[782] *írásban fogja átküldeni a direktívákat, amelyek abból a feltevésből fognak kiindulni, hogy a románok megengedik a briteknek, hogy partra szálljanak, s így a románok ellenségnek fognak minősülni. Ebben az esetben mi azonnal el fogjuk ismerni Magyarország jogigényét Erdélyre. Az utak felújítása most kiemelt fontosságú."*

Halder feljegyzése bizonyítja, hogy 1940 tavaszán a német hadvezetés komolyan számba vette Románia megszállását is. Abban az esetben, ha Románia az angolszász hatalmaktól kért és kapott volna segítséget, a németek a hadműveletek során számítottak volna a magyar támogatásra is, amelyért cserébe Magyarország területeket kaphatott volna.

Azonban ez a helyzet az idő múlásával nagyban változott. Románia kettős diplomáciai játszmát folytatott, de nem fordult el Németországtól, így a magyar követelések egyre kellemetlenebbek lettek Hitler számára.

---

[781] Werth Henrik magyar vezérkari főnök

[782] Wilhelm Keitel német tábornok, a Wehrmacht főparancsnoka

1940. április 24.

1530 Fuehrer conference:

a) Review of political situation: Teleki has sent Fuehrer a letter: Heretofore Hungary had to make all the sacrifices. That must change. Suggests a three-power conference.

Fuehrer is afraid Hungary might want to use force against Romania. That certainly would not fit into our policy of maintaining peace on the Balkans, but we are sure, Hungary could do nothing of that sort by herself. would get a licking. The State is ripe for internal collapse. Last summer he was assured Hungary could not wage war for more than three days, for lack of ammunition, etc. Accordingly, they would immediately pile us with enormous demands.
Il Duce has done his best to keep Hungary quiet, but evidently has not been completely successful. Fuehrer therefore has got in touch with Il Duce through Mackensen, and will make his decisions dependent on Il Duce's.
He wants to leave the Southeast entirely to the Italians.

It is not unlikely that the Hungarians are being egged on by the British. Press rumors on German troop concentrations on the Hungaro-Slovak frontier are evidently launched by Hungary to get the Balkans stirred up. It would serve Britain's interest very well to have the oil fields blazing, and it would not matter who puts the match to them. We vitally need the oil deliveries from the Romanian wells, at least until next spring. After that we should be freer.
Fuehrer has advised Il Duce: a) Hungary has made no sacrifices at all to date. b) Hungary must be restrained from acting alone, if only because of Yugoslavia. c) Precipitate action by Hungary might draw Russia to the Balkans, which would be a most serious business.
Initiative is left to Il Duce.

b) Gen. Staff conversations with Hungary would not be expedient at this time. We might go as far as very discreet talks (with Werth) on railroad questions. (England and Hungary one heart and one soul. Morossow, the man who played with us, has disappeared*.) Italy's attitude on the Balkans questions will determine the character of our conversations with the Hungarian Gen. Staff. Gen. Staff conversations on a broad basis are ruled out. "Only normal exchange of views and no three-power conferences, which might be misconstrued and start interpret rumors." (The Fuehrer has not yet forgiven the Hungarians for not letting him in the Polish campaign use the Kosice railroad, which they owe to him.)

A naplórészlet magyar fordítása:

„1530 Führer értekezlet

a) A politikai helyzet áttekintése: Teleki küldött egy levelet a Führernek:[783] *Ez idáig Magyarországnak minden áldozatot meg kellett hoznia. Ennek meg kell változni. Egy háromhatalmi értekezletet javasol. A Führer attól félti Magyarországot, hogy Románia ellen akarja használni erőit. Ez természetesen nem illene a balkáni béke fenntartására tett irányelveinkhez, de biztosak vagyunk benne, hogy Magyarország saját maga semmi ilyesmit nem tud tenni. Vereséget szenvedne. Az államot belpolitikai összeomlás fenyegeti. A múlt nyáron biztosítottuk őt* (Hitlert), *hogy Magyarország nem képes három napnál tovább háborút viselni a lőszer és egyéb hadianyagok hiánya miatt. Ezért azonnal hatalmas követelésekkel halmoznának el bennünket.*
A Duce mindent megtett, hogy Magyarországot elhallgattassa, de nyilvánvalóan nem sikerült teljesen. A Führer ezért Mackensenen keresztül tartja a kapcsolatot a Ducéval, és meg fogja hozni döntéseit a Duce akaratával összhangban. A dél-keletet teljes egészében az olaszoknak akarja meghagyni.

Az sem valószínűtlen, hogy a magyarokat az angolok ösztökélik. A magyar–szlovák határon összpontosított német csapatokról szóló sajtóhíreszteléseket bizonyosan Magyarország kezdeményezi, hogy feltüzelje a Balkánt. Ez rendkívül jól szolgálná Nagy-Britannia érdekeit, hogy az olajmezők lángra

783 Teleki miniszterelnök levele Hitlernek. Budapest, 1940. április 17. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához... i. m. IV. 587. sz. 771–772. A levélről bővebben a „Az emigráns kormány szervezése Magyarországon" című fejezetben esik szó.

kapjanak, csak az nem mindegy, ki dobja rájuk a gyufát. Számunkra létfontosságúak a szállítmányok a román olajkutakból, legalább a következő tavaszig.
Azután függetlenebbnek kellene lennünk.
A Führer azt javasolta a Ducénak: a) Magyarország egyáltalán ne hozzon több áldozatot. b) Magyarországot vissza kell tartani attól, hogy egyedül cselekedjen, már csak Jugoszlávia miatt is. c) Magyarország egy elhamarkodott lépése a Balkánra vonzhatja Oroszországot, amely a legnagyobb problémát jelenthetné.

b) Vezérkari megbeszélés: A Magyarországgal való értekezletek jelenleg nem lennének célszerűek. Nagyon diszkrét beszélgetéseket (Werthtel), amennyire csak lehet, folytathatunk a vasúti kérdésekről. (Anglia és Magyarország egy szív és egy lélek. Morossow, a férfi, aki nekünk dolgozott, eltűnt.)
A magyar vezérkarral való megbeszéléseink jellemzőit az fogja meghatározni, hogy Olaszország hogyan viszonyul a balkáni kérdésekhez. A vezérkarral való megbeszéléseket széles alapon elvetjük. »Csak átlagos eszmecserék és nem háromhatalmi értekezletek, amelyeket félre lehet értelmezni, és híreszteléseket indítanak el.« (A Führer nem felejtette el a magyaroknak, hogy a lengyel hadjáratban nem engedték meg neki, hogy használja a kassai vasútvonalat, amelyet neki köszönhetnek.)"

Ebből a hosszabb feljegyzésből is látszik, hogyan változott a német álláspont igen rövid idő alatt a magyarokkal szemben. Onnantól kezdve, hogy nyilvánvalóvá vált, hogy nem lesz brit katonai beavatkozás Romániában, már Magyarország „szövetségesből" „agresszor" lett, és nem esett szó az esetleges területi revízióról sem.

1940. május 5.

Military preparations: Another age group will be called up by 15 May. Additional forces by 24 May. The target set is 2 million men under arms. OQu IV, OQu I.

Internal situation: Mussolini has on his hands a though struggle against the Crown, the nobility and the Church. Also finance and industry are for the most part against the war. In the Army, large sections of the Officers Corps oppose the war and side with King and Crown Prince (who is the most vicious German hater).

Balkans: Hungary is still causing concern (OQu IV). Mussolini, just as much as the Fuehrer, is against three-power talks; such talks would only attract the attention of the whole world. A new possibility suggested is that Hungary might work together with Russia. If Hungary strikes alone or only with Bulgaria as an ally, defeat is certain. Italy admits that the "laborers" sent to Albania are really soldiers.

North: Norway as far north as Namsos will not be given out of our hands.
There has been no decision yet as to the form by which Denmark is to be incorporated into our national territory.

Allies: Atmosphere is pessimistic. In the event of serious military reverses, we may expect either a complete change-over or extensive alterations. Chamberlain's Cabinet will not be overthrown at the present moment. Only when Britain will have to bear

A kiemelt rész magyar fordítása:
„Balkán: Magyarország még mindig aggodalomra ad okot (OQu IV). Mussolini, éppúgy, mint a Führer, ellenzi a háromhatalmi megbeszélést, mert egy ilyen megbeszélés csak felkeltené az egész világ figyelmét. Az az új lehetőség is felmerült, hogy Magyarországnak együtt kellene dolgoznia Oroszországgal. Ha Magyarország egyedül akar csapást mérni, vagy legfeljebb Bulgária szövetségében, a kudarc garantált. Olaszország beismerte, hogy a »munkások«, akiket Albániába küldött, valójában katonák."

1940. május 21.

In the over-all picture, some minor differences begin to stand out between Italy and ourselves. Italy's chief enemy now is Britain, whereas Enemy No. 1 for us is France. We are seeking to arrive at an understanding with Britain on the basis of a division of the world.

Internal Italian resistance against war is dwindling. Crown Prince reported to be enthusiastically pro-war. Mussolini has a free hand. He is also becoming active against the Vatican.

b) Hungary: Letter to Teleki. Italy and Germany do not want the peace and harmony on the Balkans disturbed. Russia's interest is the same. Germany desires good relations with all Balkan States. Hungary's interest ought to be the same: peace. A Three Power Conference undesirable now. Would excite public. Csaki's visit would be welcome. My talk with Hungarian Military Attaché has caused unnecessary stir.

1930 Heim: Recognition for units without mentioning of names. Morale boosters for battle-worn troops.

2100 Wagner has called on Todt Organization for reconstruction of roads and bridges on Meuse (Namur – Mézières). Todt has set up field office on Meuse, 20 km north of Mézières. I call attention to necessity for cooperation between Todt and OQu. 2.

A kiemelt rész magyar fordítása:
„Magyarország: Levél Telekinek. Olaszország és Németország nem akarja, hogy a Balkán békéjét és harmóniáját megzavarják. Oroszországnak ugyanez az érdeke. Németország jó kapcsolatokat akar ápolni minden balkáni állammal. Magyarországnak ugyanez kell, hogy legyen az érdeke: a béke. A háromhatalmi konferencia jelenleg nem kívánatos, csak felszítaná a közhangulatot. Csáki látogatásának örülnénk. Megbeszélésem a magyar katonai attaséval szükségtelen felbolydulást okozott."

1940. május 26.

1330 ObdH summoned to Fuehrer. Returns beaming at 1430. At last the Fuehrer has given permission to move on Dunkirk in order to prevent further evacuations. Farther south, Inf. will advance to a point where the road Bailleul–Cassel–Bergues can be taken under Arty. fire. Another drive, with 2 or 3 Armd. Divs. and the requisite number of mot. Divs. aiming at Ypres is, to be put on between Bailleul and Armentières, in order to link up with AGp. B. After effecting junction, this group comes under control of AGp. B and then pushes on to Ostend; to prevent evacuations from that port; and encircle the Belgian Army wing. Another force of about two Armd. Divs. will attack on the axis Seclin – Tournai in order to pinch off the enemy forces south of Lille and link up with AGp. B. Orders to this effect are issued at 1510.

In afternoon, talk with Heusinger on drafting of regrouping directives.

1700 Wagner (Gen Qu): Setting up of Supply Base for drive to the south. — Railroad difficulties in Luxembourg. — Evacuation of prisoners. — Military Administration in Belgium and Northern France.

Evening: A report on foreign situation*. The political developments on Balkans are of particular interest. Hungary begins to get cocky. Our political command is confident it has Russia on a short enough rein to keep her from reaching out beyond Bessarabia. If Hungary does not fall in line she will be turned into a protectorate.

A kiemelt rész magyar fordítása:

„Este: jelentés a külpolitikai helyzetről. A balkáni politikai fejlemények különösen érdekesek. Magyarország kezd pimaszul viselkedni. Politikai parancsnokságunk biztos benne, hogy Oroszországot elég rövid pórázon tartjuk ahhoz, hogy ne próbáljon meg Besszarábia felé mozdulni.* ***Ha Magyarország nem áll be a sorba, protektorátusi státuszt fog kapni*** (a szerző kiemelése)."

Ez a kijelentés egy igen komoly fenyegetésnek számít a német hadsereg vezérkari főnökétől, amely bizonyítja, hogy a magyar politikai eliten nagy volt a külső nyomás. Magyarország függetlensége veszélyeztetve volt, reális fenyegetésként volt jelen a német megszállás lehetősége.

Halder fenyegetése végül nem vált valóra, és a további események a második bécsi döntéshez vezettek. Azonban 1940 tavaszán a német–magyar viszony tovább romlott. A magyar „pimaszságot" pedig ugyanúgy megjegyezte Hitler, mint 1939-ben a kassai vasútvonal használatának megtagadását.

1941. március 31.

31 March 1941.

Reporting in or out: Several Gen. Staff officers, leaving (Natzmer, v.d.Heyde) or joining us (Nippold).

Situation: Yugoslav movement to south (Skutari, Skoplje); British movement toward the Yugoslav northern border. Yugoslav mobilization continues.

Paulus: Returning, reports on conferences with List and with Weichs and Hungarian Army High Command.
List, as was evident from his cabled report, wants to give precedence to the drive into Southern Yugoslavia and consequently would like to cut Group Nish down to two Armd. Divs. Wants to keep back 60th mot. Div. as reinforcement for the Ueskueb Group. Moreover, he insists that he is too weak with respect to the Yugoslav concentrations in the South.

Weichs accepts mission assigned to him. Will be informed on Hungarian intentions.

Hungary readily accedes to our demands concerning Army Hq 2. Wants to attack along Lake Balaton and Tissa river, and with smaller forces east of the Tisza. Hungarians will fight under German High Command.

A kiemelt rész magyar fordítása:

„Magyarország gyorsan beleegyezett a VKF-2-t illető követeléseinkbe. A Balaton és a Tisza folyó mentén akarnak támadni, és kisebb erőkkel a Tiszától keletre. A magyarok német főparancsnokság alatt fognak harcolni."

Halder naplója közel egy év után kezd el részletesen foglalkozni Magyarországgal, a Jugoszlávia elleni hadjárat előtti napokban. A naplójegyzet állításai a Paulus–Werth megállapodásnak felelnek meg. Ebből kiderül az is, hogy a Wehrmacht ezt a megegyezést fogadta el, és ennek megfelelően sürgette a magyar felet lépésre, míg a *Legfelső Honvédelmi Tanács* április 1-jén, Teleki kezdeményezésére, szembement ezzel a megállapodással, amelynek megkötésére Werthnek nem volt felhatalmazása. A magyar haderő nem került mozgósításra sem, és a Tanács egyértelműen elutasította, hogy magyar csapatok német parancsnokság alá kerüljenek. Valószínűsíthető, hogy a magyar fél még azt is el akarta kerülni, hogy a németek felvonulási területnek használhassák az országot.

7. Melléklet

1939. évi IV. törvénycikk
a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról

1. § A jelen törvény alkalmazása szempontjából zsidónak kell tekinteni azt, aki ő maga vagy akinek legalább egyik szülője, vagy akinek nagyszülői közül legalább kettő a jelen törvény hatálybalépésekor az izraelita hitfelekezet tagja vagy a jelen törvény hatálybalépése előtt az izraelita hitfelekezet tagja volt úgyszintén a felsoroltaknak a jelen törvény hatálybalépése után született ivadékait.

Az előző bekezdésben meghatározott személyek közül nem lehet zsidónak tekinteni azt, aki az 1939. évi január hó 1. napja előtt kötött házasságból származik, ha szülői közül csak az egyik és nagyszülői közül is legfeljebb kettő volt az izraelita hitfelekezet tagja és ha

1. mindkét szülője már a házasságkötéskor valamely keresztény hitfelekezet tagja volt és azontúl is keresztény hitfelekezet tagja maradt, vagy

2. szülőinek házasságuk megkötése előtt a törvényben meghatározott módon kötött megegyezése értelmében a keresztény szülő vallását követi és a házasság megkötésekor izraelita vallású szülő az 1939. évi január hó 1. napja előtt valamely keresztény hitfelekezetre tért át és azontúl is keresztény hitfelekezet tagja maradt, vagy

3. születésétől kezdve keresztény hitfelekezet tagja volt, vagy élete hetedik évének betöltése előtt keresztény hitfelekezet tagjává lett, izraelita vallású szülője az 1939. évi január hó 1. napját megelőzően vált valamely keresztény hitfelekezet tagjává és mind őmaga, mind a szülője ezentúl is keresztény hitfelekezet tagja maradt.

Az első bekezdésben meghatározott személyek közül nem lehet zsidónak tekinteni azt sem, aki

a) az 1919. évi augusztus hó 1. napja előtt lett keresztény hitfelekezet tagjává és azontúl is keresztény hitfelekezet tagja maradt, ha zsidó szülői illetőleg zsidó szülője – amennyiben pedig szülői az 1848. évi december hó 31. napja után születtek, ezek zsidó felmenői – az 1849. évi január hó 1. napja előtt Magyarország területén születtek;

b) a jelen törvény értelmében zsidónak nem tekintendő személlyel az 1939. évi január hó 1. napja előtt kötött házasságot, ha ebből a házasságból született vagy születendő gyermekei közül egyiket sem kell a jelen törvény értelmében zsidónak tekinteni;

c) a jelen § értelmében zsidónak nem tekintendő ivadéka;

d) legkésőbb az 1939. évi január hó 1. napja óta valamely keresztény hitfelekezet kötelékébe tartozó és egyébként az a) pontban meghatározott személyi kellékeknek megfelelő szülőknek olyan ivadéka, aki születésétől kezdve keresztény hitfelekezet tagja.

A második és a harmadik bekezdés rendelkezései nem terjednek ki arra, aki a jelen törvény hatálybalépése után a jelen § értelmében zsidónak tekintendő személlyel köt házasságot.

A jelen § rendelkezéseit a házasságon kívül született gyermekekre is megfelelően alkalmazni kell.

A harmadik bekezdés a), valamint d) pontjában meghatározott személyekre és ivadékaikra az 5. § első bekezdésében, a 6., a 7., a 10., a 15., a 16. §-okban és a 19. § második bekezdésében megállapított korlátozó rendelkezéseket alkalmazni kell.

Utasíttatik a minisztérium, hogy – amennyiben annak szüksége felmerül, hogy egyes személyek a jelen törvény hatálya alól megfelelő intézmény felállítása útján, a nemzet különleges érdekéből kivételesen mentesíttessenek – ily intézmény létesítésére az országgyűlésnek megfelelő előterjesztést tegyen.

2. § Amennyiben a jelen törvény máskép nem rendelkezik, rendelkezéseit nem lehet alkalmazni:

1. olyan tűzharcosra (1938:IV. tc. 1. §), vagy az 191–1918. évi háborúban hadifogságot szenvedettre, aki a sebesülési érem viselésére jogosult és az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásáért legalább egy ízben kitüntetésben részesült, vagy olyan hadirokkantra, aki az ellenség előtt tanusított vitéz magatartásáért legalább egy ízben kitüntetésben részesült;

2. arra, akit az 1914–1918. évi háborúban ezüst vagy arany vitézségi éremmel tüntettek ki, vagy aki az ellenség előtt tanusított vitéz magatartásáért más kitüntetésben legalább két ízben részesült, valamint arra, akinek atyját az 1914–1918. évi háborúban arany, vagy legalább két ízben nagy ezüst vitézségi éremmel tüntették ki;

3. arra, akit az 1914–1918. évi háborúban a kardokkal ékesített III. osztályú vaskoronarenddel tüntettek ki, vagy aki ennél magasabb és ugyancsak a kardokkal ékesített kitüntetésben részesült, valamint ennek gyermekeire;

4. arra, aki a jelen törvény hatálybalépésekor legalább ötven százalékban hadirokkant, továbbá annak feleségére és gyermekeire, aki a jelen törvény hatálybalépésekor hetvenöt vagy száz százalékban hadirokkant;

5. arra, aki az 1914–1918. évi háborúban hősi halált halt személy özvegye vagy gyermeke;

6. arra, aki az 1918. és 1919. évi forradalmak idején az ezek ellen irányuló nemzeti mozgalmakban résztvett, ha ezzel életet kockáztatta, vagy e miatt szabadságvesztést szenvedett, valamint ennek feleségére és gyermekeire, aki ilyen tevékenysége miatt életét vesztette;

7. a belső titkos tanácsosokra, a m. kir. titkos tanácsosokra, továbbá arra, aki a jelen törvény hatálybalépésekor valamelyik tudományegyetem vagy a József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem tényleges vagy nyugdíjas nyilvános rendes tanára;

8. arra, aki keresztény hitfelekezetnek tényleges vagy nyugdíjas lelkipásztora;

9. arra, aki a nemzetközi olimpiai bizottság által rendezett olimpiai versenyen bajnokságot szerzett.

A jelen §-ban megállapított mentesség a mentesített személy ivadékaira nem terjed ki.

Az első bekezdés 1–5. pontjának rendelkezéseit az 1914–1918. évi háború befejezése után az országért vívott harcokban résztvettekre is megfelelően alkalmazni kell.

3. § Honosítás, házasságkötés vagy törvényesítés által zsidó magyar állampolgárságot nem szerezhet.

Felhatalmaztatik a belügyminiszter, hogy hatálytalanítsa a honosítás (visszahonosítás) útján az 1914. évi július hó 1. napja után magyar állampolgárrá lett annak a zsidónak honosítását (visszahonosítását), akit életviszonyai nem utalnak arra, hogy az ország területén maradjon. Hatálytalanítani kell a honosítást (visszahonosítást), ha a honosításnak (visszahonosításnak) a törvényben meghatározott előfeltételei nem állottak fenn, vagy ha a magyar állampolgárságnak honosítás (visszahonosítás) útján való megszerzése érdekében bűncselekményt vagy fegyelmi vétséget követtek el vagy a hatóságot megtévesztették.

A honosítás (visszahonosítás) hatálytalanítása kiterjed a honosított (visszahonosított) személynek vele együttélő feleségére és atyai hatalma alatt álló kiskorú gyermekeire is, ha a határozat eltérően nem rendelkezik.

A honosítás (visszahonosítás) hatálytalanításával együtt a névváltoztatás engedélyezését is hatálytalanítani kell.

4. § Zsidót nem lehet az országgyűlés felsőházának tagjává megválasztani, kivéve az izraelita hitfelekezet képviseletére hivatott lelkészeket.

Zsidónak csak akkor van országgyűlési, törvényhatósági és községi választójoga és zsidót csak akkor lehet országgyűlési képviselőnek, törvényhatósági bizottsági és községi képviselőtestületi tagnak megválasztani, ha ő maga és szülői – amennyiben szülői az 1867. év december hó 31. napja után születtek, ezeknek szülői is – Magyarországon születtek és a törvényben meghatározott egyéb előfeltételeken felül hitelt érdemlően igazolja azt is, hogy szülői vagy – amennyiben szülői az 1867. évi december hó 31. napja után születtek – ezek felmenői az 1867. évi december hó 31. napja óta állandóan Magyarország területén laktak.

Zsidó csak az összes választók közül választás, továbbá a vallásfelekezetek képviselete jogcímén lehet a törvényhatósági bizottság tagja. Zsidó mint legtöbb adófizető nem lehet a községi képviselőtestület tagja. Zsidót a törvényhatósági és a községi legtöbb adófizetők névjegyzékébe nem lehet felvenni.

Az, akit az országgyűlési képviselőválasztók névjegyzékébe felvettek, ha őt a jelen törvény értelmében zsidónak kell tekinteni, köteles ezt bejelenteni. Zsidó csak akkor gyakorolhat választójogot, ha igazolja, hogy őt ez a jog a második bekezdés értelmében megilleti. Egyébként a zsidók választójogára vonatkozó részletes szabályokat a minisztérium rendeletben állapítja meg.

A jelen törvény kihirdetésének napját követő négy hónap alatt tartott választás esetében annál a zsidónál, aki a törvényben a választójogra megszabott egyéb előfeltételeken felül igazolja azt, hogy ő maga és szülői – amennyiben szülői az 1867. évi december hó 31. napja után születtek, ezek szülői is – Magyarországon születtek, a második bekezdésben meghatározott választójogosultság szempontjából vélelmezni kell, hogy szülői vagy – amennyiben szülői az 1867. évi december hó 31. napja után születtek – ezek felmenői az 1867. évi december hó 31. napja óta állandóan Magyarország területén laktak.

5. § Tisztviselőként vagy egyéb alkalmazottként zsidó nem léphet az állam, törvényhatóság, község, úgyszintén bármely más köztestület, közintézet vagy közüzem szolgálatába. Ez a rendelkezés a társadalombiztosító intézetek szerződött és ideiglenesen megbízott orvosaira is irányadó. A biztosító intézet elnöke az intézet zsidó szerződött orvosainak szerződéses jogviszonyát egy évi felmondással megszüntetheti.

A közép-, a középfokú és a szakiskolákban oktatást végző zsidó tanárokat, a népiskolákban oktatást végző zsidó tanítókat, továbbá a zsidó községi jegyzőket (körjegyzőket) az 1943. évi január hó 1. napjáig, a zsidó kir. ítélőbírákat és a kir. ügyészségek zsidó tagjait az 1940. évi január hó 1. napjával nyugdíjazni kell, illetőleg az erre irányadó szabályok szerint a szolgálatból végkielégítéssel el kell bocsátani. Nem terjed ki ez a rendelkezés arra, aki az előbb meghatározott időpont eltelte előtt a közszolgálat más ágában nyer alkalmazást.

A jelen § rendelkezéseit a 2. § első bekezdésében meghatározott személyekre is alkalmazni kell.

Az izraelita hitfelekezeti vallástanárokra (vallástanítókra) és az izraelita hitfelekezet szervezeteinek, intézményeinek és intézeteinek alkalmazottaira a jelen § rendelkezései nem terjednek ki.

Felhatalmaztatik a vallás- és közoktatásügyi miniszter, hogy rendelettel szabályozza az izraelita hittanító iskolák és tanfolyamok számát, szervezetét,

működését és felügyeletét, valamint általában az úgynevezett héber tantárgyak oktatását.

6. § Zsidót kir. közjegyzőnek, hites tolmácsnak, állandó bírósági vagy más hivatalos szakértőnek (becsüsnek) kinevezni, közjegyzői helyettesnek kirendelni, zsidónak szabadalmi ügyvivői jogosítványt adni nem lehet. Ezt a rendelkezést a 2. § első bekezdésében meghatározott személyekre is alkalmazni kell.

Hites könyvvizsgálatra képesítő vizsgára zsidót mindaddig nem lehet bocsátani, amíg a zsidó hites könyvvizsgálók száma az összes hites könyvvizsgálók számának hat százalékát kitevő szám alá nem csökken.

7. § Az egyetemek és a főiskolák első évfolyamára zsidót csak olyan arányban lehet felvenni, hogy a zsidó hallgatók (növendékek) száma az egyetem vagy a főiskola illető karára (osztályára) felvett összes hallgatók (növendékek) számának hat százalékát, a József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem közgazdasági karának közgazdasági és kereskedelmi osztályán a hallgatók számának tizenkét százalékát ne haladja meg. Ez a rendelkezés nem terjed ki az egyetemek hittudományi karának és a hittudományi főiskoláknak a hallgatóira (növendékeire).

8. § A társadalombiztosító intézetek önkormányzati szerveinek választásánál érvényesen csak olyan lajstromot lehet ajánlani, amelyen a jelöltek hat százalékánál több zsidó nem szerepel. Az egyes ajánló csoportok lajstromára jutott tagsági helyeknek legfeljebb hat százaléka tölthető be zsidóval. Ennélfogva az egyes lajstromokra jutott tagsági helyek – a hat százalék kimerítése után – a lajstrom sorrendjében esetleg következő zsidóknak figyelmen kívül hagyásával, a sorrendben következő nemzsidó jelölteket illetik.

Nem lajstromos választás esetében, ha az egyes választócsoportok csak egy rendes tagot választanak, zsidót megválasztani nem lehet.

9. § Ügyvédi, mérnöki, orvosi kamarába, sajtókamarába, úgyszintén színművészeti és filmművészeti kamarába zsidót tagul csak olyan arányban lehet felvenni, hogy a zsidó tagok száma az illető kamara összes tagjai, ha pedig a kamara szakosztályokra vagy foglalkozási csoportokra tagozódik, az egyes szakosztályok, illetőleg foglalkozási csoportok tagjai számának hat százalékát ne haladja meg. Mindaddig, amíg a zsidó kamarai tagok száma az illető kamara összes tagjai számának hat százalékát kitevő szám alá nem csökken, zsidót kamarai tagul felvenni nem lehet. A 2. § első bekezdése alá eső személyt az időközönként felvehető tagok számának három százaléka erejéig, úgyszintén az 5. § második bekezdése értelmében nyugdíjazott vagy a szolgálatból az említett rendelkezés értelmében egyébként elbocsátott személyt, valamint azt a zsidót, aki az 1939. évi január hó 1. napja előtt közjegyző-

helyettes volt, kamarai tagul fel lehet venni akkor is, ha a kamara zsidó tagjainak száma a fentemlített hat százalék alá még nem is csökkent. A kamarai tagul felvételre jelentkező zsidó hadirokkantat (1933:VII. tc. 2. § A) pont), valamint tűzharcost (1938:IV. tc. 1. §) a többi zsidó jelentkezőkkel szemben előnyben kell részesíteni.

A 2. § első bekezdése alá eső személyeket kamarai tagul az összes kamarai tagok számának három százaléka erejéig azután is fel lehet venni, miután a zsidó kamarai tagok száma – a 2. § első bekezdése alá eső személyeket nem számítva – hat százalék alá csökkent.

Az előző bekezdések rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell a helyettes ügyvédekre, valamint az ügyvédjelöltekre (1937:IV. tc. 67. és 70. §), úgyszintén a mérnökhelyettesekre (1923:XVIII. tc. 10. §) is.

Az első bekezdésben felsorolt kamarák tisztikarának és választmányának tagja zsidó csak a tisztikar, illetőleg a választmány tagjai hat százalékának erejéig lehet. Ha a kamara tisztikarának, illetőleg választmányának tagjai közt a zsidók száma a jelen törvény hatálybalépésekor a hat százalékot meghaladja, a zsidó tisztviselők, illetőleg választmányi tagok megbízatása megszűnik és helyüket a törvény hatálybalépésétől számított harminc nap alatt új választás útján kell betölteni. Az ebben a tekintetben esetleg szükséges részletes szabályokat az illetékes miniszter rendeletben állapítja meg.

Felhatalmaztatik a minisztérium, hogy az 1938:XV. tc. 2. és 3. §-ában és a jelen §-ban foglaltaknak szem előtt tartásával művészeti kamarák felállításáról gondoskodjék.

10. § Akár időszaki, akár nem időszaki lap szerkesztésében állandó munkaviszonyban álló munkatársul zsidókat csak az értelmiségi munkakörben foglalkoztatottakra megállapított szabályoknak (17. §) megfelelően lehet alkalmazni.

Zsidó nem lehet időszaki lap felelős szerkesztője, kiadója, főszerkesztője, vagy bármily névvel megjelölt olyan munkatársa, aki a lap szellemi irányát megszabja, vagy a lap szerkesztésében egyébként irányító befolyást gyakorol. Ezt a rendelkezést a 2. § első bekezdésében megjelölt személyekre is alkalmazni kell.

Az előző bekezdések rendelkezéseit nem lehet alkalmazni azokra az időszaki lapokra, amelyek kizárólagosan izraelita hitfelekezeti, zsidó művelődési, gazdasági vagy más zsidó társadalmi célokat szolgálnak és ezt a jellegüket a lap címében (alcímében) határozottan feltüntetik.

A miniszterelnök nem magyar nyelvű időszaki lapokra a jelen § rendelkezései alól kivételt tehet.

11. § Zsidó nem lehet színház igazgatója, művészeti titkára, dramaturgja vagy bármily névvel megjelölt olyan alkalmazottja, aki a színház szellemi vagy művészeti irányát megszabja, a színház művészi személyzetének alkal-

mazásában vagy a színház művészeti ügyvitelében egyébként irányító befolyást gyakorol.

Az előző bekezdés rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell a mozgófényképet előállító, forgalombahozó vagy előadó vállalatok igazgatóira és az igazgatási tennivalókat ellátó művészi ügyvezetőire, ügykezelőire és egyéb olyan alkalmazottaira, akik a mozgófénykép előállításában, forgalombahozatalában vagy a műsor megállapításában irányító befolyással közreműködnek.

Mozgófényképet előadó vállalatnál alkalmazott igazgató, vagy igazgatási tennivalókat ellátó ügyvezető csak az lehet, aki a színművészeti és filmművészeti kamara tagja.

Színházi előadások üzletszerű rendezésére (tartására) zsidó vagy jogi személy hatósági engedélyt nem kaphat.

A jelen § rendelkezéseit a 2. § első bekezdésében megjelölt személyekre is alkalmazni kell.

12. § Állami egyedáruság alá eső cikkek árusítására engedélyt, úgyszintén hatósági engedélytől függő hasznothajtó olyan egyéb, jogosítványt, amelynek engedélyezése vagy engedélyezésének megtagadása a hatóság szabad mérlegelésétől függ, zsidónak nem lehet adni. A jelen törvény hatálybalépése előtt zsidóknak kiadott (zsidók által megszerzett) ilyen engedélyeket (jogosítványokat) a törvény hatálybalépésétől számított öt év alatt, dohánynagyárudai és dohánykisárudai engedélyt, saját termésű bornak kismértékben eladására jogosító engedélyt, továbbá megyei városban, úgyszintén nagy- és kisközségben fennálló italmérési és italeladási engedélyt, a törvény hatálybalépésétől számított két év alatt, gyógyszertári jogot a törvény hatálybalépésétől számított három év eltelte után kezdődő öt év alatt meg kell vonni.

Az állami egyedáruság alá eső cikkek előállítására vagy feldolgozására és értékesítésére vonatkozó engedélynek (jogosítványnak) az előző bekezdés szerinti megvonását vagy az engedély meghosszabbításának (megújításának) megtagadását mellőzni lehet, ha az engedély (jogosítvány) alapján folytatott üzem megszűnése az adott időpontban a termelést, a közfogyasztást, vagy a munkaviszonyokat jelentős mértékben károsan befolyásolná.

Az első bekezdés alapján visszavont gyógyszertári jognak újból engedélyezése esetében az új engedélyes köteles a korábbi engedélyesnek, illetőleg örökösének kívánságára a gyógyszertár berendezését és anyagkészletét az Országos Közegészségügyi Tanács megfelelő szaktanácsa által a tényleges viszonyok figyelembevételével megállapított becsértékén átvenni, ezenfelül a gyógyszertári jogosítvány ellenértékét is megfizetni. A gyógyszertári jogosítvány ellenértékéül azoknak az összegeknek egy évre eső átlagát kell tekinteni, amelyek az elvonás évét megelőző öt évben a vagyonadó kivetésének alapjául szolgáltak. A becsértéknek és a gyógyszertári jogosítványért járó ellenértéknek megfizetésére a határidőt, továbbá a fizetés módozatait a belügyminiszter állapítja meg.

Reálgyógyszertári jogot zsidó élők közötti jogügylet alapján egyáltalában nem, végintézkedés alapján vagy törvényes örökösödés jogcímén pedig csak abban az esetben szerezhet, ha az örökhagyónak egyenes ágon rokona vagy házastársa.

A belügyminiszter a mozgófényképüzemekre vonatkozóan kiadott összes mutatványengedélyeket a jelen törvény végrehajtása céljából bármikor felülvizsgálhatja és a felülvizsgált bármelyik engedélyt megvonhatja.

Nem kaphat állami egyedáruság alá eső cikkek árusítására engedélyt, úgyszintén az első bekezdés alá eső egyéb jogosítványt az, aki a maga neve alatt zsidó részére kísérelte meg az engedély, illetőleg a jogosítvány megszerzését.

Az első bekezdés alá eső jogosítvány hasznosítása tárgyában zsidóval kötött társulási szerződést jóváhagyni nem lehet, a törvény hatálybalépése előtt jóváhagyott ilyen szerződést a miniszter felhívására meg kell szüntetni; a társulási szerződés ilyen esetben egyévi felmondással akkor is megszüntethető, ha a szerződés ezt kizárja vagy hosszabb felmondási időhöz köti.

13. § Közszállítást (1931:XXI. tc. 21. §) zsidóknak csak annyiban lehet odaítélni, hogy a zsidóknak odaítélt közszállítások vállalati összege együttvéve a hatóság, hivatal, intézet, vállalat, üzem vagy más intézmény évi költségvetésébe, úgyszintén megállapított beruházási tervébe (munkatervébe) a közszállítások fedezésére felvett egész összegnek az 1939. és az 1940. években húsz, az 1941. és az 1942. években tíz, az 1943. évtől kezdve pedig hat százalékát meg ne haladja. Ettől a szabálytól csak abban az esetben lehet eltérni, ha a közszállításra más nem jelentkezik, vagy ajánlata lényegesen kedvezőtlenebb.

Nem szabad közszállításban részesíteni azt, akit a bíróság a jelen törvényben meghatározott vétség miatt jogerősen elítélt. Nem szabad közszállításban részesíteni azt a nemzsidót, aki a maga neve alatt zsidó részére, úgyszintén azt a zsidót, aki nemzsidónak a neve alatt a maga részére szerez meg közszállítást vagy ezt megkísérli.

14. § Ipar gyakorlására zsidónak iparigazolványt, illetőleg iparengedélyt mindaddig nem lehet kiállítani, amíg az illető községben a zsidóknak kiadott iparigazolványok és iparengedélyek együttes száma a községben fennálló összes iparigazolványok és iparengedélyek számának hat százaléka alá nem csökken. A kereskedelem- és közlekedésügyi, illetőleg az iparügyi miniszter közérdekből kivételt tehet.

Foglalkozást közvetítő irodára, továbbá hitelhírszolgálatra és hiteltudósításra zsidó iparengedélyt nem kaphat. Foglalkozást közvetítő irodára a jelen

törvény hatálybelépése előtt zsidónak adott iparengedély az 1940. évi december hó 31. napján megszűnik.

15. § Mező- vagy erdőgazdasági ingatlant zsidó élők közötti jogügylet útján csak árverés vagy árverés hatályával magánkézből eladás során és csakis a hatóság engedélyével tett vételi ajánlat alapján szerezhet.

Az előző bekezdésben meghatározott korlátozás nem terjed ki arra az esetre:

a) ha az ingatlant gyár-, bánya-, ipar- vagy fürdőtelep létesítése, kibővítése vagy fenntartása céljára szerzik meg és a szerző fél az ingatlan fekvése szerint illetékes kereskedelmi és iparkamara által kiállított nyilatkozattal igazolja, hogy az ingatlan megszerzése az említett célra szükséges;

b) a megszerezni kívánt ingatlan házhely céljára alkalmas, 600 négyszögölnél nem nagyobb és a szerző fél hatósági bizonyítvánnyal igazolja, hogy házhelye vagy lakóházzal beépített ingatlana nincsen.

Az első bekezdésben említett körülmények igazolásának módját, az első bekezdés értelmében szükséges hatósági engedély megadására, illetőleg hatósági bizonyítvány kiállítására jogosult hatóságot és ennek eljárását, úgyszintén a telekkönyvi hatóság eljárására vonatkozó szabályokat az igazságügyminiszter a földmívelésügyi miniszterrel egyetértve rendelettel állapítja meg.

16. § Zsidót az egyébként fennálló korlátozásokra tekintet nélkül lehet összes mezőgazdasági ingatlanának tulajdonul vagy kishaszonbérletek céljára átengedésére kötelezni. Ezt a rendelkezést arra a mezőgazdasági ingatlanra is alkalmazni kell, amelyet zsidó az 1937. évi december hó 31. napja után és a jelen törvény hatálybalépése előtt élők közötti vagy halál esetére szóló jogügylettel bárkire átruházott; ennek a rendelkezésnek alapján azonban átengedésre kötelezésnek nem zsidóra átruházott ingatlan tekintetében csak az átruházástól számított három év alatt van helye.

Az első bekezdés alapján nincs helye átengedésre kötelezésnek, ha

a) az ingatlan a 15. § második bekezdésének a) pontjában megjelölt célra szolgál és ezt az illetékes hatóság igazolja;

b) az ingatlan házhely céljára alkalmas, 600 négyszögölnél nem nagyobb és a tulajdonos hatósági bizonyítvánnyal igazolja, hogy házhelye vagy lakóházzal beépített más ingatlana nincs.

A második bekezdésben foglaltak tekintetében a 15. § harmadik bekezdése megfelelően irányadó.

Ha zsidó mező- vagy erdőgazdasági ingatlanát átruházza, az átruházáshoz, tekintet nélkül az ingatlan területére és a szerző fél személyére, hatósági hozzájárulás szükséges. Ily esetben az állami elővásárlási jogot, tekintet nélkül az ingatlan területére és a szerző fél személyére, gyakorolni lehet vagy

pedig az ingatlant elidegenítő jogügylet tudomásulvételét az elővásárlási jog gyakorlása nélkül meg lehet tagadni.

17. § A közszolgálat körén kívül akár természetes személy, akár jogi személy által fenntartott ipari (kereskedelmi), bányászati, kohászati, bank- és pénzváltóüzleti vállalatban, biztosítási magánvállalatban, közlekedési vállalatban és mezőgazdasági (kert- és szőlőgazdasági) üzemben, továbbá bármiféle más kereső foglalkozásban tisztviselői, kereskedősegédi vagy más értelmiségi munkakörben zsidót csak olyan arányban szabad alkalmazni, hogy a 2. § első bekezdése alá nem eső zsidó alkalmazottak száma a vállalatnál (kereső foglalkozásban) értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak számának tizenkét százalékát, az összes zsidó alkalmazottak száma pedig – ideszámítva tehát a 2. § első bekezdése alá eső alkalmazottakat is – az értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak számának tizenöt százalékát ne haladja meg.

Ha az értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak száma tizenötnél kevesebb, de négynél több, legfeljebb két, ha pedig az alkalmazottak száma ötnél kevesebb, legfeljebb egy alkalmazott lehet zsidó. Ennek a rendelkezésnek a szempontjából a 2. § első bekezdésében meghatározott mentességet nem lehet figyelembevenni; a 2. § első bekezdése alá eső személyeket azonban – egyébként egyenlő előfeltételek mellett – az alkalmazás és a szolgálatban megtartás szempontjából előnyben kell részesíteni.

Az első és a második bekezdés rendelkezései megfelelően irányadók az alkalmazottak illetményei (akár pénzben, akár természetben bármely címen élvezett juttatások) összegének arányára is.

Az első, a második és a harmadik bekezdésben meghatározott arányszámot az 1943. évi január hó 1. napjáig kell elérni. A csökkentést félévenkint minden évben június hó 30. és december hó 31. napjáig legalábbis egyenletesen akként kell végrehajtani, hogy az első, a második és a harmadik bekezdésben meghatározott arány az 1943. évi január hó 1. napjáig eléressék.

Az olyan vállalat, amelynél az utolsó három évben a közszállítások az évi forgalom húsz százalékát meghaladták, az előző bekezdésekben meghatározott kötelezettségnek az 1941. évi június hó 30. napjáig tartozik eleget tenni. A negyedik bekezdésben meghatározott határidőt a minisztérium az illetékes miniszter előterjesztésére két évvel meghosszabbíthatja az olyan vállalat tekintetében, amely évi termelésének legalább harminchárom százalékát külföldre szállítja, három évvel pedig az olyan vállalat tekintetében, amely évi termelésének legalább harminchárom százalékát szabadon átváltható devizák ellenében szállítja külföldre.

A zsidó alkalmazottak számának és illetményeinek az összes alkalmazottak számához és illetményeinek összegéhez viszonyított, az 1938. évi március hó 1. napján fennállott arányszámát a zsidó alkalmazottak javára megváltoztatni nem szabad. Ez a rendelkezés az 5. § második bekezdése értelmé-

ben nyugdíjazott vagy a szolgálatból az említett rendelkezés értelmében egyébként elbocsátott személy alkalmazását nem zárja ki.

A jelen § értelmében megüresedő helyekre külföldi állampolgárt csak az illetékes miniszter előzetes hozzájárulásával lehet alkalmazni. Azokat a zsidókat, akik valamely keresztény hitfelekezet tagja, az előző bekezdésekben meghatározott arányszám tekintetében legalább is annak egynegyed részéig kell – egyébként egyenlő előfeltételek közt – figyelembevenni. A zsidó hadirokkantat (1933:VII. tc. 2. § A) pont), valamint tűzharcost (1938:IV. tc. 1. §) az előző bekezdésekben meghatározott arányszám keretében más zsidókkal szemben – egyébként egyenlő előfeltételek közt – előnyben kell részesíteni.

A minisztérium rendeletben rendelkezhetik arról, hogy a jelen § alapján megüresedett és nem a vezető állások körébe tartozó állások egy részét csak az erre a célra összeállított hivatalos névjegyzékben feltüntetett jelentkezők sorából szabad betölteni.

Ha a gazdasági élet zavartalan menete vagy a termelés rendje érdekében elkerülhetetlenül szükséges, a minisztérium az illetékes miniszter előterjesztésére kivételesen megengedheti azt, hogy különleges szakértelmet kívánó munkakörben zsidó – amennyiben a munkakör ellátására alkalmas nemzsidó magyar állampolgár rendelkezésére nem áll – az előző bekezdésekben meghatározott arányszámon felül és meghatározott időre alkalmazásba maradjon.

A jelen § alkalmazása szempontjából az utazókat (üzletszerzőket, ügynököket) a többi alkalmazottól elkülönítve kell figyelembevenni; az illetékes miniszter az utazók (üzletszerzők, ügynökök) tekintetében a jelen § rendelkezéseinek alkalmazása alól közérdekből kivételt tehet.

A jelen § rendelkezéseit alkalmazni kell a kir. közjegyző, a bírósági végrehajtó és a szabadalmi ügyvivő alkalmazottaira.

18. § Ha vállalat közfogyasztás céljára szolgáló árut bizományosi vagy más néven létesített szervezet útján hoz forgalomba, a szervezetben zsidók csak olyan arányban vehetnek részt, hogy számuk a szervezetben résztvevők együttes számának, jutalékuk vagy más hasonló jellegű jövedelmük pedig az összes résztvevők jutalékának vagy más hasonló jellegű jövedelmének tizenkét százalékát – a 2. § első bekezdése alá eső személyeket is figyelembevéve, tizenöt százalékát – ne haladja meg.

A kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter az iparügyi miniszterrel egyetértve állapítja meg azokat az árukat, amelyeket forgalombahozó vállalatok tekintetében az előző bekezdés rendelkezéseit alkalmazni kell és határozza meg azt az időt – lehetőleg a 17. § negyedik, ötödik és hatodik bekezdésében foglaltaknak megfelelő figyelembevételével – amely alatt az előző bekezdés rendelkezéseit végre kell hajtani.

A szervezetben részvételre zsidóval kötött szerződés egy évi felmondással akkor is megszüntethető, ha a szerződés a felmondást kizárja vagy hosszabb felmondási időhöz köti. A szerződésnek az egy évi felmondás következtében megszűnése miatt a szerződés vagy a felmondási idő hosszabb tartamára alapított kártérítési követelést nem lehet érvényesíteni.

19. § A 17. § rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell az 5. § rendelkezései alá nem eső bármely egyesület (érdekképviselet), vagy bármily más megjelölésű szervezet, úgyszintén alapítvány tisztviselőire, valamint értelmiségi munkakörben foglalkoztatott egyéb alkalmazottaira.

Munkásegyesület vagy más munkásszervezet intézőszervének vagy tisztikarának tagja, munkaközvetítéssel foglalkozó szervezetnek tisztviselője vagy értelmiségi munkakörben foglalkoztatott egyéb alkalmazottja zsidó nem lehet. Ezeket a rendelkezéseket a 2. § első bekezdésében megjelölt személyekre is alkalmazni kell.

A jelen § rendelkezéseit nem lehet alkalmazni azokra a szervezetekre és alapítványokra, amelyek kizárólagosan a 10. § harmadik bekezdésében meghatározott célokra alakulnak, vagy ilyen célokra állanak fenn és amelyeknek alapszabályaik vagy más szervezeti szabályaik szerint csakis zsidó tagjai lehetnek.

20. § A 12–16. §-ban a zsidókra megállapított rendelkezéseket megfelelően kell alkalmazni jogi személyekre és a társasági jogviszony körében azon az alapon, hogy a vezetők többsége, az igazgatóság vagy a felügyelőbizottság tagjainak többsége, illetőleg a tulajdonostársak többsége zsidó. A részletes szabályokat a minisztérium rendeletben állapítja meg.

21. § Ha a zsidó alkalmazottat a jelen törvény rendelkezései következtében kell elbocsátani, a szolgálati viszonyt felmondás útján a törvényes felmondási idő elteltétől számított hatállyal meg lehet szüntetni még akkor is, ha a szolgálati szerződés szerint a szolgálati viszony határozott időre szól. Ilyen esetben az alkalmazottat a javadalmazásnak a törvényes felmondási időre eső része, valamint a törvényes végkielégítés illeti meg. Ezt meghaladó végkielégítés vagy egyéb kártalanítás az alkalmazottnak nem jár.

Ha az alkalmazottnak a szolgálati szerződés vagy az alkalmazottakra irányadó szolgálati szabályzat szerint akár a vállalattól, akár a vállalat elismert nyugdíjpénztárától nyugdíjra van igénye, ezt az igényét az elbocsátás nem érinti.

Ha a vállalatra, illetőleg a vállalat elismert nyugdíjpénztárára a jelen törvény alapján elbocsátott alkalmazott nyugdíjának vagy végkielégítésének fizetése következtében elviselhetetlen teher hárulna, a nyugdíj vagy a végkielégítés összegét a méltányosságnak megfelelően csökkenteni lehet. Ugyan-

ebből az okból a méltányosságnak megfelelően a végkielégítés fizetésére halasztást lehet adni vagy a végkielégítésnek meghatározott részletekben való megfizetését lehet megengedni. A csökkentés, úgyszintén a halasztás és a részletekben való fizetés megengedése tárgyában a közérdekeltségek felügyelőhatósága bírói út kizárásával határoz. A felügyelőhatóság határozata elleni panaszra megfelelően kell alkalmazni a felügyelőhatóság egyéb határozatai ellen benyujtható panaszra fennálló jogszabályokat.

22. § Felhatalmaztatik a minisztérium, hogy a zsidók kivándorlásának előmozdítására és a zsidók vagyonának ezzel kapcsolatban kivitelére egyébként a törvényhozás hatáskörébe tartozó intézkedéseket rendeletben tehessen meg. Rendeletben állapíthatja meg a minisztérium azokat a vámjogi és egyéb szabályokat is, amelyek a zsidók kivándorlásának előmozdításával kapcsolatban a nemzeti vagyon védelme végett szükségesek.

23. § Felhatalmaztatik a minisztérium, hogy a jelen törvény végrehajtása végett adatszolgáltatási kötelezettséget állapítson meg, és hogy az adatszolgáltatás ellenőrzéséről is gondoskodjék.

A minisztérium a jelen törvény rendelkezéseit megszegő vagy kijátszó vállalat vagy más szervezet élére vagy ellenőrzése végett, a kötelezett költségére a törvény rendelkezéseinek végrehajtása végett vezetőt állíthat mindaddig, amíg a vállalat vagy más szervezet a kötelességének eleget nem tett. A vezető jogkörének részletes szabályait a minisztérium rendeletben állapítja meg.

24. § A jelen törvény végrehajtása körében eljárni hivatott hatóságokat és szervezeteket – amennyiben ebben a tekintetben ez a törvény vagy más jogszabály nem rendelkezik – a minisztérium rendeletben állapítja meg.

25. § Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, kihágást követ el és két hónapig terjedhető elzárással büntetendő:

1. aki a jelen törvény alapján elrendelt bejelentési, adatszolgáltatási vagy jelentkezési kötelességnek nem tesz eleget vagy a hatóság ellenőrzését máskép akadályozza;

2. aki zsidót a jelen törvény 10. §-ának első bekezdése, 17. vagy 19. §-a rendelkezésének megszegésével alkalmaz, alkalmazásban megtart vagy zsidó alkalmazottainak juttatott illetményekkel a törvényben megengedett mértéket túllépi;

3. aki külföldi állampolgárt a 17. § rendelkezésének megszegésével alkalmaz.

A pénzbüntetésre az 1928:X. törvénycikk rendelkezései irányadók, a pénzbüntetés legmagasabb összege nyolcezer pengő. A pénzbüntetés behajthatatlansága esetére megállapított elzárásbüntetés tartamára az 1931:XXVI. törvénycikk 3. §-a harmadik bekezdésének, a kihágás elévülésére e § negyedik bekezdésének rendelkezése irányadó.

A kihágás miatt az eljárás a közigazgatási hatóságnak mint rendőri büntető bíróságnak, a m. kir. rendőrség működése területén a m. kir. rendőrségnek mint rendőri büntető bíróságnak hatáskörébe tartozik.

26. § Vétséget követ el és egy évig terjedhető fogházzal büntetendő:

1. aki a 25. §-ban meghatározott cselekményt annak ellenére követte el, hogy kötelességére a hatóság figyelmeztette;

2. aki a 25. §-ban meghatározott cselekményt elköveti, ha ilyen kihágás miatt már megbüntették és büntetésének kiállása óta két év még nem telt el;

3. aki a jelen törvényvégrehajtása körében a hatóságot fondorlattal megtéveszti vagy megtéveszteni törekszik;

4. aki a 10. § rendelkezésének megszegésével időszaki lap felelős szerkesztőjének, kiadójának, főszerkesztőjének, a lap szellemi irányát megszabó vagy a lap szerkesztésében irányító befolyást gyakorló munkatársának zsidót alkalmaz, úgyszintén az a zsidó, aki az ilyen alkalmazást elfogadja;

5. aki a 11. § rendelkezésének megszegésével színház igazgatójának, művészeti titkárnak, dramaturgjának, a színház szellemi vagy művészeti irányát megszabó vagy a színház művészeti ügyvitelében egyébként irányító befolyást gyakorló alkalmazottjának, mozgófényképet előállító, forgalombahozó vagy előadó vállalat igazgatójának, illetőleg a 11. § második bekezdésében említett irányító befolyást gyakorló alkalmazottjának zsidót alkalmaz, úgyszintén az a zsidó, aki az ilyen alkalmazást elfogadja;

6. az a nemzsidó, aki a maga neve alatt zsidó részére, vagy az a zsidó, aki nemzsidó neve alatt a maga részére az állami egyedáruság alá eső cikkek árusítására engedélyt vagy hatósági engedélytől függő egyéb jogosítványt a törvény rendelkezésének kijátszásával megszerez, vagy ilyen engedély vagy egyéb jogosítvány megszerzését a törvény rendelkezésének kijátszásával megkísérli;

7. az a nemzsidó, aki a maga neve alatt zsidó részére, vagy az a zsidó, aki nemzsidó neve alatt a maga részére a 13. § rendelkezésének megszegésével szerez meg közszállítást vagy közszállítás megszerzését megkísérli.

A 3. pontban meghatározott cselekmény bűntett és büntetése három évig terjedhető börtön, hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése, ha az 1. § harmadik bekezdésének a) vagy d) pontjában meghatározott személyi körülmények igazolása végett követik el.

A pénzbüntetésre az 1928:X. törvénycikk rendelkezései irányadók, a pénzbüntetés legmagasabb mértéke húszezer pengő.

27. § Ha a 26. §-ban meghatározott bűntettet vagy vétséget vállalat alkalmazottja vagy megbízott követte el és a vállalat tulajdonosát (üzletvezetőjét), il-

letőleg a megbízót a hivatásából folyó felügyeleti vagy ellenőrzési kötelességének teljesítésében akár szándékos, akár gondatlan mulasztás terheli, a vállalat tulajdonosa (üzletvezetője), illetőleg a megbízó vétség miatt a 26. §-ban meghatározott büntetéssel büntetendő.

28. § A 26. és a 27. §-ban meghatározott bűncselekmény miatt való elítélése esetében el kell rendelni az ítéletnek az elítélt költségén hírlapban közzétételét.

29. § A társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról szóló 1938:XV. tc. 4-8. §-a hatályukat vesztik. Azokat a rendelkezéseket, amelyeket jogszabály az 1938:XV. tc. 4. §-a első bekezdésében meghatározott személyekre állapít meg, a jelen törvény hatálybalépése után a zsidókra kell megfelelően alkalmazni.

A jelen törvény kihirdetésének napján lép hatályba; végrehajtásáról a minisztérium gondoskodik, a törvény végrehajtása során a visszacsatolt területekre vonatkozóan – amennyiben az ottani viszonyokhoz képest szükséges – átmenetileg eltérő szabályokat állapíthat meg.

8. Melléklet

Egyik "sz" programmpont kidolgozása.

Államvezérkar felállitásának terve.

1. Állittassék fel egy szerv, mely kellő szakértelemmel és áttekintéssel rendelkezzék és az egész magyar életet, annak minden megnyilvánulását áttekintse, rendszerezze, felesleges egymásnak ellentmondó intézkedéseket kiküszöböljön, a hiányokat meglássa, kezdeményező lépéseket tegyen ezeknek pótlására.

2. Ez a szerv ne legyen ad hoc. megszervezve, mint a minisztertanács, mely időnként ül össze, hanem állandóan dolgozzék, hasonlóan például a közmunkatanácshoz.

3. Ne foglalkozzék a kérdések részletes kidolgozásával. Ezt bizza rá a megfelelő szakhatóságokra. Kizárólag arra szoritkozzék, hogy a hozzá minden szakhatóságtól befutó javaslatokat, terveket, megvalósitásra kerülő kérdéseket áttanulmányozza, általános tekintetből felülbirálja, egységes fejlődési vonalba állitsa.

4. Felépitése a következő legyen:

egy vezető államtikári rangban
2 vezérkari tiszt
2 mérnök
2 közgazda
2 jogász
2 orvos
2 tanár
2 szociálpolitikus

A szervnek van titkársága is, mely az adminisztrativ munkásságot végzi.

Az alant megnevezettek miniszteri tanácsosi rangot és fizetést kapjanak. /Erősen pótlékolandók./

5. Valamennyi többi hatóságunktól teljesen függetlenül működik. Véleményadási joga van. Véleményeit, tanácsait, javaslatait a m.kir. miniszterelnöknek juttatja el.

6. Müködésének technikája a következő:

a/ minden törvényjavaslat, szabályrendelet stb. részletesen kidolgozandó, hogy pontosan micsoda /megküldendő a

– 2 –

vezető államtitkárnak/. b/ Ez egy-egy példányt juttat minden tagnak. c/ Minden tag mindegyiket megvizsgálja a saját szakszempontjából és megteszi észrevételeit. Hogy időveszteség ne álljon elő, minden megküldött javaslat legfeljebb két hét alatt megtárgyalandó. d/ Mindennap kell tartani u.n. egyeztető tárgyalásokat az arra érett javaslatok ügyében. Ezeken az egyeztető tárgyalásokon az államtitkár elnököl. e/ Az egyeztető tárgyalásokról jegyzőkönyv vezetendő. Amennyiben változtatás nem szükséges f/ ezt az államtitkár egyszerüen közli a miniszterelnökkel /kevésbé fontos ügyekben az alsóbbrendü hatósággal egyenesen/. g/ Ha változtatások szükségét látja, ezeket megszövegezi, hiányokra rámutat és javaslatait indokolja. Az igy elkészitett munka megy a miniszterelnökhöz.

7. Részletesen kidolgozandó ezzel a kérdéssel kapcsolatban előzetesen:

a/ müködés pontos technikája és hogy milyen uton kapcsolható ki vagy szoritható a legkisebbre az időveszteség, mely a közbeiktatásból áll elő.

b/ viszony a többi hatósággal szemben.

c/ belső munkarend.

d/ az első átfogó országrendező terv, mely a megindulást lehetővé teszi.

e/ mekkora budget-vel dolgozna az uj szerv.

f/ mi legyen az uj szerv neve, tagjainak megjelölése.

8. Amennyiben az államvezérkar /név találó, de nem felel meg/ szükségét látja, a miniszterelnöknek előterjesztést tesz a következő időszak tennivalóiról. Allandóan evidenciában tartja a hiányokat, fejlődési lehetőségeket. És ezekről tájékoztatja a miniszterelnököt.

9. Az államvezérkar tagjai öt évre vannak kinevezve. Kinevezésüket a miniszterelnök javasolja, a minisztertanács meghallgatása után a kormányzó urnak. Öt év után kiválnak az államvezérkarból. Tisztségük meg nem hosszabbitható. Kétségtelen, hogy öt év multán mint átfogó, széles látókörü politikusok kerülnek ki a közéletbe.

– 3 –

10. Tagnak kinevezhető minden 28 évnél idősebb magyar állampolgár azokból a kategoriákból, melyek a 4. pontban meg vannak jelölve. /árjaparagrafus 1848-ig visszamenőleg/

11. Fegyelmi jog, kedvezmények, elbánás terén a tagok az állami tisztviselőkkel egy megitélés alá esnek.

12. A letelt öt esztendő után ezen a jogcimen, nyugdijra nincs igényjogosultságuk. Megoldandó!

Miért kell államvezérkar?

Az állami és magánélet fejlődése a legkülönbözőbb, egyidőben és egymásután történő mozzanatokból áll. Ezeket a mozzanatokat, a tennivalókat egyesek vagy egyes hatóságok késziték elő és hajtják végre, de az egész nemzetet érintik. Abból, hogy valaki rossz helyre épit egy nagy bérpalotát és azt le kell bontani/lásd Bethlen udvar/ /közlekedési eszközök egymásközti romboló versenye, összerütlen települések, nagyipar elhelyezése stb./ anélkül, hogy az épület költségei amortizálódhattak volna, nemcsak az egyesnek van kárára, hanem az államnak, a közösségnek is, mert hiszen a tőke veszett el, mely más téren gyümölcsözőleg lett volna befektethető. Tehát elemi közérdek, hogy ezek a rendszertelenségek és gazdasági és egyéb kárral járó felesleges munkák és intézkedések az állam életéből kiküszöböltessenek.

Ezt a célt szolgálja az államvezérkar. Hosszulejáratu programmot, évtizedekben gondolkodó beruházási tervet készit. A teendőket sürgősség szempontjából csoportositja. Az állam megfelelő szerveit és a magánosokat állandóan arra szoritja, hogy minden tevékenységük beleilleszkedjék ebbe a keretbe.

Azáltal, hogy mindenütt ott van a szeme és magasabb áttekintése van, megakadályozza, hogy egyes kérdésekkel különböző hatóságok foglalkozzanak és a hozott intézkedések egymásnak ellent mondjanak, vagy egymás hatását lerontsák.

Országrendezést végez a szó legnemesebb értelmében. A jogélet, gazdasági élet, beruházások, modernizálások, életszinvonal emelése, földbirtokreform végrehajtása, nemzetiségi kérdés, szociálpolitika stb. terén irányelveket ad.

Ezek az irányelvek különbözni fognak azoktól az irányelvektől, miket az e kérdésekkel foglalkozó egyes hatóságok adnak. Mert az államvezérkar nem lesz egyoldalu. Minden kérdést azonnal a legkülönbözőbb szemszögből lát és birál. Nem lesz bürokrata. Nem lesz rövidlátó. Sok felesleges energiapazarlást fog meggátolni és

– 2 –

rengeteg elhanyagolt kérdést fog felszinre hozni és megoldáshoz segiteni.

Előnyei sokkal nagyobbak, mint hátrányai. Tagjaiból széles látkörü politikusokat fog nevelni. /Esetleg meglassitja az államgépezetet. De korántsem annyira, mint a mai parlament!/

Igazságügyi feladatok:

1.Az Igazságügyminisztérium kodifikációs ~~xxx~~ osztálya kibővitendő és ide kell centralizálni valamennyi más tárca törvényelőkészitési és kodifikációs tevékenységét is.Természetesen a szaktárca a készülő törvények és rendletek terén meghallgatandó,Esetleg intézményesen bele kell épiteni bizottság révén.

2.Azonnal megkezdendő jogszabályaink leegyszerüsitése.A sok novella,átdolgozás,pót és egyéb törvények,rendeletek áthághatatlan és érthetetlen dzsungelje szünjék meg.Tessék, világos,egybefogott törvényeket hozni és a régieket hatályon kivül helyezni teljes egészükben.

3.Házassági és válótörvényünk a nemzet és a gyermekáldás követelményeinek megfelelően átdolgozandók!

4.A köztisztviselők szolgálati pragmatikája azonnal megalkotandó!

5.A liberális törvényhozás egyéb törvényei is hozzáidomitandók a mai korhoz és követelményeinkhez!

6.A zsidókérdés törvényileg rendezendő.

7.A valutavisszaélések,sikkasztás,csalás és egyéb intellektuális büncselekmények a mainál sokkal szigorubban büntetendők!

7.Adócsalások szigoru megtorlása és az adótörvények szociálisabb átdolgozása meg fogják hozni a jobb adómorált.

8.Külön törvény szabályozza a bankok és az anonym tőke kérdését!

9.) Uj örökösödési törvény hozandó a telepitéssel és tagositással kapcsolatban!

10.) [illegible] alkotandó a [illegible] (lásd 12, 12/a)

A Magyar Dopolavoro/Pihenés-öröm/.

1.Az idevágó külföldi anyag alapos áttanulmányozása után/különösen olasz és német/ megszervezendő a magyar pihenés-öröm mozgalom.

2.Ennek a mozgalomnak a keretében biztositani kell elsősorban is a lehetőséget,hogy a dolgozó tömegek munkahelyük elhagyása után a sportnak,üdülésnek,szórakozásnak továbbképzésnek szentelhessék szabadidejüket.

a./a szóbajövő sport legyen tömegsport. Nem az egyéni csucsteljesitményeken van a hangsuly,hanem a nagy tömegek megmozgatásán. Ezért különösen azok a sportok karolandók fel a pihenés-öröm mozgalom által,melyek nagyobb számu ember megmozgatását el tudják érni.

b./felkarolandók a katonai előképzés és honvédelmi érdekeit különösen szolgáló sportok/céllövészet,ijjász,vitorlázórepülés si stb./

c./minden faluban,minden nagyobb üzemben kell lenni sportpályának.

d./minden városban és minden mammuth-üzemben kell lenni fedett sportcsarnoknak.

e./minden 5000 lélekszámmal biró település rendelkezzék uszodával.

f./A negyvenezernél nagyobb városokban megépitendők a fedettuszodák.

3.Azüdülés lehetőségei szaporitandók:

a./a hétvégi kirándulások kedvezményei kiszélesitendők,különösen a főváros körül és a Balaton felé.

b./a vadevezés és vizisport rendezendő és továbbfejlesztendő./Szentendrei,soroksári Dunaágak stb./

c./a turisztika utjában álló mesterséges akadályok elháritandók.

d./a fizetéses szabadság kérdése megoldandó a munkások rétegeire vonatkozólag is.

e./arra megfelelő helyen hétvégi telepek üdülőházak,olcsó,tömegek befogadására képes szállások teremtendők.

4.A szórakozás egészséges formái propagálandók./sakk,billiárd,nyári mulatságok, majálisok,juniálisok stb/Különös gond forditandó arra,hogy mindig minden az együvétartozás és megbékélés érzését szolgálja.

5.[illegible] hogy szabadidejükben továbbképezhessék magukat.Ezért:

a./a mezőgazdaságban,üzemekben,nagy vállalatoknál a szakképzettséget emelő és az általános müveltséget fokozó tanfolyamok tartandók./Lásd a székesfőváros népmüvelési bizottsága!/

b./jó könyvekkel böven ellátott könyvtárak nagyobb számban teremtendők.Legalább minden 5000 lakósu helységben legyen népkönyvtár.

6.) Mostani ilyenirányú nézeteinket racionalizálandók.

Városrendezés.

Ezt a témát és a tennivalókat tökéletesen megvilágitja Dörre Endre az Országrendezés mérnöki megvilágitásban c.munka 154-160 oldalain:

"...Ha végignézünk városainkon és hogy csak egy konkrétumot emlitsek,országunk vizellátását vizsgáljuk,ugy megállapitható,hogy az összlakosságnak csak 25.6 %-a lakik vizvezetékkel ellátott községekben és ebből a fővárosra 15 % esvén,a vidék a lakosság 10.6 %-ának biztosit vizvezetéki vizet,holott Hollandia lakosságának 58.2 %-a élvezheti e berendezés áldásait.Egyéb közmüveknél a helyzet mégm? kedvezőtlenebb és be kell látni,hogy ezen a téren nálunk nem csekély elmaradottság mutatkozik.

Az igy elénk táruló sokoldalu sulyos feladat türhető megoldását csakis akkor remélhetjük,ha a megoldásban...szigoru programmszerüséggel járunk el.Kiindulva tehát az e kérdést érintő összes adottságokból,figyelembe véve az egyes városok speciális jellegét,meg kell állapitani a szükségleteket,azok kielégitő mértékét rendszerét és sorrendjét,a teherviselő képesség hez mérten és annak arányában,meg kell alkotni a programm keresztülviteléhez szükséges jogi alapokat és mindezek alapján tudatosan kell városaink fejlesztését irányitani.

I. Megvizsgálva egyenként a légköri,földrajzi geológiai és hidrológiai adottságokat,az előmunkálatok szempontjából nagyfontosságuak a városaink vonatkozó kulturstatisztikai adatok.

II. ...További fontos előmunkálat volna városaink felmérése és térképezése...

Ezeknek az előmunkálatoknak elvégézésével állást kell majd foglalni elsősorban magának a telepitésnek a kérdésében,mely kérdés szorosan összefügg a város területszükségletével és a közmüvek létesitésének ügyével.

III. Magas vagy siképités itt a kérdés...A gazdaságosság és ezzel együtt a városiasodás biztositása a magas, vagy többemeletes lakóépületek épitéséhez vezet mely megoldási mód a városok terjedelmét lényegesen csökkenti és lehetővé teszi azt,hogy annak nagyrészét zöld terület létesitésre használjuk fel.Nagyobb kényelem biztositása mellett elősegiti a kollektiv fejlődést.E rendszernek azonban nagy hátrányai vannak,melyek a családok összezsufoltságából származnak...sokan előbehelyezik a technikai szempontból tökéletes kollektiv lakásoknak az individuális,a legegyszerübb igényeket kielégitő földszintes xxxxxxxx házakat,melyek különösen egészségügyi szempontból és x gyermeknevelési szempontból tagadhatatlanul értékesebbek.A földszintes házak lakóinál mutatkozó nagyobb lelkiegyensuly,harmonikus életfelfogás,és egészségesebb fejlődés nagy előnyei ennek a rendszernek,mely azonban csak a gazdaságosság rovására valósitható meg...

Lásd folytatást!

PROPAGANDAMINISZTERIUM.

Irodalmi főcsoport		Müvészeti főcsoport		
sajtó	szakirodalom	Film	szinház	rádió
/1/	/2/	/1/	/1/	/1/

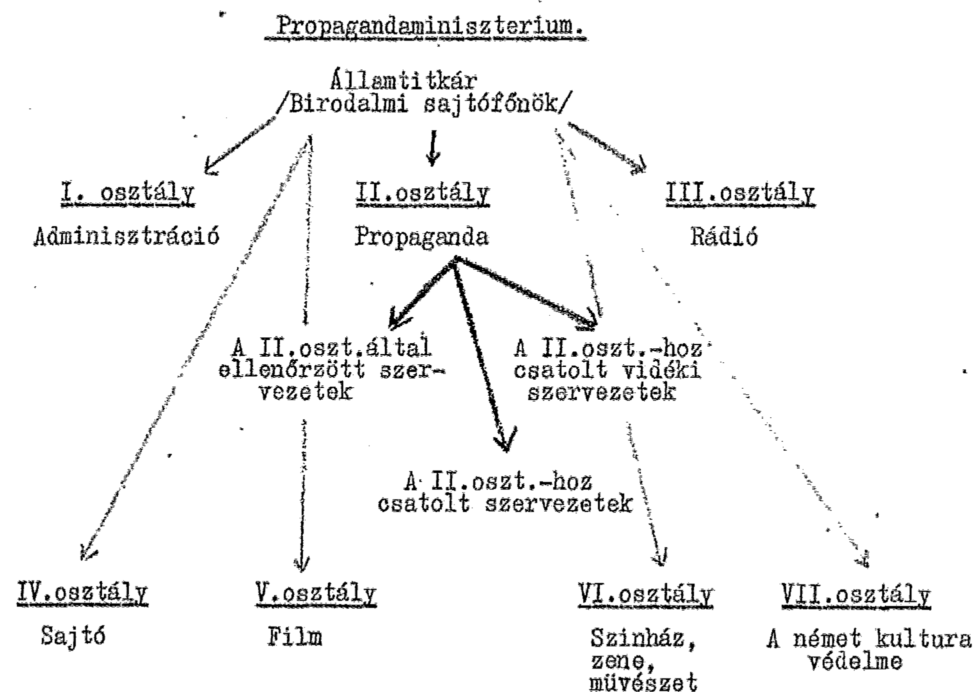
1 Miniszter
1 " titkára
1 adminisztráció irányitása /szervezést irányitja/
6 referens /előadó/
9 fogalmazási /6 belőlük csak előadó/

Miniszter	kb. 30.000	
Min.o.t.	7.200	
Min.f.	3.600	
6 referens	22.000	
	62.800	
Segédhivatal /3 tag/	9.000	
Gépirónő /4/	7.500	
2 altiszt	2.500	
	81.800	
Jutalmak és segélyek	18.200	
	100.000	
Sajtó	12.000	
Szakirodalom	60.000	
Film	1.000.000	/lesz bevétel/
Szinház	VKM	
Rádió	12.000	
	1.100.000	
	100.000	
	1.200.000	

KEZDET:

Sajtó: hetenként beszámolók az 5 éves tervről. Idegennyelvü beszámolók külföldi lapokban /német-olasz/.
Különböző cikkek.
Szakirodalom: utólagos megb.- serkentő pályázatok.
Film: 3 film évenként - 1-ről elmondandó!
Rádió: Előadások, belügyi negyedórák, gazd. propaganda.

A NÉMET PROPAGANDAMINISZTERIUM BEOSZTÁSA.

I.osztály feladata a propagandaszolgálat adminisztrativ részének lebonyolitása.

II.osztály feladata a nemzet egyöntetü politikai felfogásának kialakitása.

III.osztály feladata a rádióleadások szervezése, adminisztrálása, politikai ellenőrzése és cenzurája.

IV. osztály feladata a német és külföldi sajtó, a tudományos irodalom, a német és külföldi könyvek ellenőrzése és figyelemmel kisérése.

V.osztály feladata a filmek cenzurája és a filmipar ellenőrzése.

– 2 –

VI. osztály feladata a szinházak ellenőrzése, a szinházakkal, zenével és müvészettel összefüggő kérdések figyelemmel kisérése.

VII.osztály feladata válaszadás külföldi információkra és a belföldön elterjesztett hamis hirekre. A politikai principiumok védelme, egyetértésben a IV. osztállyal. A német müvészet, közgazdaság, szinház, film, tudomány, sport védelme a párt szempontjainak megfelelően.

N.B. Fenti beosztás az 1935 évi állapotnak felel meg. Tudomásom szerint lényeges változás azóta nem történt.

A propagandaminiszterium megfelelő osztályaiba valamennyi német érdekképviseleti, társadalmi és tudományos egyesület legalábbis ellenőrzés formájában be van kapcsolva. A fegyelem oly nagy, hogy minden szervezet kötelességének tartja bárminő társadalmi, tudományos vagy politikai akció meginditása előtt a propagandaminiszterium megfelelő osztályának direktiváit kikérni.

Közlekedési politika.

1. Vasuthálózatunk tökéletesitendő. A forgalom meggyorsitandó. További gyorsteherv onatok beállitásával kell lehetővé tenni, hogy primőrjeink Budapestet és a nagy európai fogyasztócentrumokat kifogástalan állapotban, gyorsan elérhessék. A motorosjáratok által a mellékvonalak sebessége is meggyorsitandó. Mindent meg kell tenni, hogy az az aránytalanság, mely mezőgazdasági beállitottságunk következménye, hogy t.i. ősszel a forgalom /teher/ igen nagy és nincs elég kocsi, az év többi szakában pedig a teherkocsik jó része kihasználatlanul hever. Kedvezményes tarifákkal kell elősegiteni az elmaradottabb és szegényebb vidékek forgalmának fellenditését.

a/ Kiépitendő a duplavágány Szabadbattyánig.

b/ Kiépitendő a Baja-Keceli fővonal /Kiskőrös-Bp.felé/

c/ Összes MÁV vonalak rentabilitása megvizsgálandó. Hol lehetne a forgalmat a közuti közlekedésnek átadni? Veszteséges vonalak leállitandók, esetleg lebontandók? /Baja-Gara, Baja-Hercegszántó/.

d/ A Duna és Tisza felé futó vasuti vonalak kiépitendők! A vasut ne konkurráljon a hajóval!

2. Viziutaink továbbépitendők. Különösen a Tisza felső szakasza, a Berettyó és a Kőrösök jönnek tekintetbe. Megépitendő a Duna-Tisza csatorna. Az alföldi öntözőhálózat is ugy épitendő ki,hogy kisebb vizijárművek is használhassák a főbb csatornákat. A magyar folyamhajózás az idegen tőkétől függetlenitendő. Dunai kikötőink modernizálandók és a technika eszközeivel /daru/ felszerelendők. A fontosabb vasuti és vizigócpontokban közraktárak épitendők. Gyorsan romló gyümölcsök és főzelékfélék részére is épitendők szellős raktárak. A Duna-Tengerhajózás tovább fejlesztendő.

3. A legnagyobb gond forditandó müuthálózatunkra. A főbb irányokban autóstradák épitendők. Valamennyi falu és a fontosabb tanyagócpontok ellátandók bekötőutakkal, hogy a gyorsabb közlekedés és a télen-nyáron használható müutak révén a magyar föld termékei a piacon megjelenhessenek.

\- 2 -

4. Közlekedési szempontból emelni kell az autók számát. Olcsó kocsitipusokkal, vámelengedéssel, adócsökkentéssel kell elérni, hogy autóparkunk lakosságszámunknak megfelelő legyen és legalább a mainak négyszeresére emelkedjék. Ez fontos honvédelmi szempontból is.

5. Erőteljesen fejlesztendő a polgári repülés. Budapest még jobban belekapcsolandó a nemzetközi légihálózatba. Vidéki repülőtereinken is meg kell kezdődni a sportrepülőkiképzésnek.

6. Bár nem egészen ide tartozik, itt említendő a vitorlázórepülés felkarolása. Férfias sport, nagy nevelő hatása van és pompás előképzés a motoros repüléshez. Ahol van cserkészcsapat, leventeegylet, mindenütt megteremtendő a vitorlázórepülés. Ennek pénzügyi nehézségei sincsenek, mert aránylag olcsón előállithatók a gépek és az alakulatok maguk is elkészithetik őket.

7. Mateosz - jó.

8. NSKK - személyautók - mozgósitható.

9. A vasut, hajó, gépkocsi és szekér együttmüködése, illetve versenye minden vonatkozásban akként szabályozandó, hogy mindegyik a maga sajátos lehetőségét a legnagyobb mértékben bocsáthassa a közönség rendelkezésére.

Ad Vasuti közlekedési politika.

1\. ..... Nézetünk szerint a további fejlődés utjai nem annyira a folytatólagos elektrifikálásokban volnának keresendők, mint inkább

a Balkán felé tranzitáló forgalom tökéletesebb megszervezésében,

a Budapest-Nagykanizsai vonal kettős vágányuvá való kiépitésében

és különleges exportcikkeinknek /gyümölcs, konzerv, főzelék, baromfi/

különleges kocsipark beszerzésével, a nyugati piacokra való továbbitási lehetőségeknek fokozott megszervezésével ... /ifj.dr. Fellner Pál: Közlekedéspolitika. 307.o./

2. Azok a mellékvonalak, melyeknek átlagban nem mutatható ki a gazdaságossága /a sok közül pl. a Baja-Gara, Baja-Hercegszántó stb. vonalak/ felszedendők és helyükbe müutak épitendők.

3. A Máv üzeme tovább racionalizálandó. A személyzet létszáma ne emelkedjék tovább, jobban fizetett tisztviselők pluszmunkája meg tudja oldani a reáváró feladatokat.

V. Iparpolitika.

1. A nagyiparnak azok az ágai, melyeknek nyersanyagot a magyar föld is tud kellő mennyiségben nyujtani, tovább fejlesztendők. Igy különösen a mezőgazdasági, feldolgozó ipar, bauxit, mész, tégla stb.

2. A nemzet honvédelmi feladatainak megoldásához szükséges egyéb nagyipari ágak, ha nem is tudnak a hazai talajon elggendő nyérsanyagot kapni, kiépitendők. Itt nyersanyagtárolással kell segiteni. Tudományos szakkörök állandóan instigálandók, hogy megfelelő találmányok vagy pótanyagok feltárásával a hiányokon segitsenek. Egyetemi intézetink átállitandók a nyersanyagellátás gondolatkörébe.

3. A nagyipar nemzetvédelmi és munkásszempontból de- /deconcentralizálandó?/ centralizálandó. Nem tévesztendők szem elől a nemzetiségi viszonyok és az egyes vidékek szociális helyzete.

4. Nyersanyagainkat továbbra is a legerélyesebben kell feltárni. A geológiai stb. intézetek fokozottabb munkára serkentendők.

5. A nyersanyaggazdálkodás, nyersanyagfeltárás, bányászat és tárolás centralizálandó. A rablógazdálkodás elkerülendő.

6. Az ipari /nagyipari/ export megszervezendő. Piackutató szervek állitandók be. A versenyképesség állandóan emelendő. Különösen a Balkán államok felé a nagyipari lehetőségek feltárandók.

7. A nagyipar olcsó energiaforrásokkal látandó el. A villamosenergiaátvitel továbbépitendő /távvezetékek, a kiskalóriáju, szállitási költségeket nem biró szén igy felhasználható/. Rendelkezésre álló csekély vizienerigánk is kihasználandó. A szélmotorok problémája megoldandó. Távfütés. Földgáz és melegviz energiánk kihasználandó.

8. A kisipar sok, viszonylag önálló existenciának ad megélhetést még ma is. Azok az iparágak, ahol a nagyipar versenye tulerős, és ahol a harc kilátástalan /mennyiségi munka/ át kell

– 2 –

hogy térjenek a minőségi termelésre /csizmadiák, cipészek, üvegspecialitások stb./ Kiképzés. A kisipari xx értékesités is megoldandó. Itt a szövetkezeti mozgalom sokat segithet. Anyagbeszerzési és hitelszövetkezetek is kiépitendők.

9. A háziipar fejlesztendő. Egyrészt megélhetést nyujt, másrészt télen különösen hozzásegit, hogy a kihasználatlan mezőgazdasági munkaerők valamilyen formában értékesithetők legyenek. Mindenképen elkerülendő, hogy speciális háziipari cikkek /matyóholmik stb. gyárszerüleg állittassanak elő.

10. Szabványositás.

11. Nyersanyagpazarlás – hulladék.

A mezőgazdasági termelés irányitása.

A mai körülmények megkivánják, hogy az államhatalom a termelés rendjébe belenyuljon és irányitsa azt. Nagyobb érdekek védelmében fel kell áldozni a szabad gazdálkodási tevékenységet és kötött gazdálkodás felé kell menni. Természetesen ez nem mehet a termelés szabadságának erős rovására és nem kötheti guzsba a gazdálkodás legfontosabb mótorját: az egyéni kezdeményezést. A következő alapelvek a fontosak:

1. Megállapitandó, hogy melyek azok a termények, melyeket termelni és elhelyezni tudnánk nagyobb mennyiségben /akár külföldön, akár belföldön/ és melyeket nem méltatnak gazdasági köreink kellő figyelembe. /Pl. olajos növények stb./ És megállapitandók azok a termények, melyekből állandóan olyan nagy fölöslegünk van, hogy az el nem helyezhető gazdaságosan a piacon.

statisztikai tudományos feladat.

2. Termelő köreinket példával, prémiumokkal, adókedvezményekkel, kiállitásokkal és a propaganda egyéb eszközeivel rá kell nevelni, hogy olyan terményeket termeljenek, melyekre szükségünk van és melyek gond és nehézség nélkül elhelyezhetők. Azok a termények, melyeknek ára előreláthatólag a jövőben sem lesz és melyben állandó, elhelyezetlen feleslegeink vannak - kisebb volumenben termelendők.

mezőgzdasági közigazgatás feladata.

3./ A belterjes minőségi termelés felé kell irányitani a termelőket.

4. Az eddig terméketlennek tartott területeket - megfelelő tanulmányozás után - a termelés szolgálatába kell állitani.

5. Vigyázni kell arra, hogy a termelés mindig gazdaságos legyen. Semmi értelme, hogy olyan terményeket termeljenek, melyeket máshol /akár az ország területén belül vagy kivül/ sokkal olcsóbban tudnak előállitani, mikor vannak olyan dolgok, amiket itt benn tudok viszont olcsóbban termelni. Meg kell találni a határvonalat az autarchiás gondolat és a termelés gazdaságossága között.

irányitó szervek feladata.

A nagyipari termelés irányitása.

Népsürüségünk nagysága és igen fontos egyéb állampolitikai meggondolások késztetnek arra, hogy iparunkat, főleg sok munkást foglalkoztató nagyiparunkat ne engedjük elsorvadni, hanem legalább is a mai szinten tartsuk, de lehetőleg fejlesszük is. Itt a következő meggondolások érvényesülhetnek:

1. Pontos statisztika állitandó össze létező nagyipari vállalatainkról, azoknak munkáslétszámáról, termelési kapacitásáról és a kapacitás kihasznált százalékáról, a hetenként kifizetett munkabérek összegéről, a tisztviselők fizetéséről, hogy mekkora százalékban dolgozik a vállalat hazai nyersanyagokkal és a külföldi nyersanyagokat milyen államból hozza be.

2. Előnyben részesitendők azok a nagyiparok, melyek hazai nyersanyagot dolgoznak fel és ezáltal teljesen függetlenek a külföldi kormányok intézkedéseitől. /mezőgazdasági iparunk, cukoriparunk, malomiparunk, szesziparunk stb./ Ezen iparágak kapacitása növelendő. A nagyobb mennyiségben előállitott áruk elhelyezésének két utja van:

a./ belső fogyasztásunk emelendő /lásd a módozatokat külön pontban. 20 oldalon./

b./ uj, külföldi piacok keresendők /lásd piackutatásnál, 21. oldalon./

2. Nagyipari termelésünk ugy szervezendő meg, hogy minél gyorsabb tempóban tudjunk olcsóbban termelni. Az olcsóbb termelés utjai:

a./ nyersanyagok olcsóbb bevásárlása. Itt az ügyes üzleti politikának kell érvényesülni.

b./ rezsiköltségek jelentős csökkentése. Ennek nem szabad a munkabérek hátrányára történni, de a mammutfizetések a cél érdekében lefaragandók.

c./ a munkások szakképzettségének [redacted] emelése, miáltal gyorsabban és jobban dolgoznak.

d./ racionalizálás és szabványositás.

e./ a fogyasztás emelése.

– 2 –

4. A nagyipari termelés irányitására a Gyosz hivatott, amely kooperál az egyéb gazdasági és állami szervekkel ezen feladat megoldásában. A Gyosz, hogy feladatát a mi felfogásunknak megfelelően tudja végezni, átszervezendő. Legjobb fejü közgazdászainkat kell beültetnünk és munkájukért jól meg kell őket fizetni. Itt minden takarékosság elhibázott volna.

5. Nagyipari vállalataink általában arra késztetendők, hogy a nyereségből a munkások részesedést kapjanak. Ezáltal nagyobb lelkiismeretesség érhető el és az, hogy a munkás közelebb kerül üzeméhez és annak vezetőihez. Összegyüjtendő az idevágó külföldi joganyag.

Fa-gazdálkodás.

Tüzifa, szerszám és épületfa terén nagy behozatalra szorulunk. Az importálandó mennyiséget legalább felére le tudjuk szoritani. Ezért:

1. A leggyorsabb tempóban kell végrehajtani a kormány által kidolgozott fásitási programmot.

2. Emelni kell az e célra beállitott összeg nagyságát.

3. A falusi népesség körében propagandát kell csinálni a faültetésnek. Elemi és gazdasági iskolák a cél szolgálatába állitandók.

Pénzügyi Kurir /38-5-1/

Árkay Ferenc dr. miniszteri osztályfőnök, a faügyek országos kormánybiztosává történt kinevezésével a gazdasági életnek egy régen megoldásra váró problémája jutott gyökeres rendezés medrébe. A kormányrendelet szerint a kormánybiztos hatáskörébe tartozik a külföldi tüzifa behozatalával a külföldről behozott és belföldön termelt füzifa bejelentésével, nyilvántartásával, szállitásával, elosztásával és forgalombahozatalával kapcsolatos ügyek intézése s az ország tüzifaellátásának biztositása érdekében szükséges intézkedések megtétele.

A kormánybiztos megbizására azért volt szükség, mert az elmult két esztendő során az ország tüzifaellátása tekintetében sulyos zavarok merültek fel s azoknak következményeként megtörtént, hogy a tél közepén Szeged és annak egész környéke majdnem teljesen tüzifa nélkül maradt.

A statisztikai összeirások szerint az ország egy évi tüzifaszükséglete összesen mintegy 140.000 vagón, aminek fedezésére a belföldi fakitermelés 90.000 vagónt szolgáltat és marad még 50.000 vagón fedezetlen szükséglet, amelyet külföldi behozatallal kell pótolni.

Kereskedelmi politika.

I. Külkereskedelmi politika.

1. A külkereskedelem minden eszközzel emelendő. Exportárucikkeink márkázandók. Minden eszközzel meg kell akadályozni, hogy silány áru juthasson külföldre.

2. Az importban a következő elvekre kell tekintettel lenni:

A/ készgyártmány helyett inkább félgyártmányt, félgyártmány helyett nyersanyagot importáljunk. Természetesen ez a másik partner ellentétes törekvései miatt nem mindig fog sikerülni, de a törekvés ez legyen.

B/ Ne importáljunk olyan árut, amire nincs szükségünk, vagy amit itthon is ugyanolyan minőségben elő tudunk állitani.

C/ Exportunk kész vagy félgyártmányokból álljon, ne pedig nyersanyagokból.

3. Ameddig a mai világszerte duló autarchiás irány fennáll, külkereskedelmi forgalmunk a legszigorubb állami irányitásnak és ellenőrzésnek vetendő alá.

4. Gazdasági tudósitás /KÜM/

II. Belkereskedelem.

1. A nagykereskedelem és kiskereskedelem közti versenyben utóbbi jogos érdekei megvédendők.

Pénzügyi politika.

I. Állami pénzügyi politika.

1. Az állami adminisztrativ kiadások jelentősen csökkentendők. Az állástalan diplomások kérdésének nem megoldása, hogy az állam, mint valami rezervoár összegyüjti és alkalmazza őket. Aki közigazgatási pályára lép, egyként kiváló legyen tudásban és jellemben. Más tekintetek nem jöhetnek számitásba. A tulságos adminisztráció racionalizálandó, az irásbeliség tultengése leépitendő, gépek stb. beállitása, a munkafeladatok észszerübb meghatározása és elhatárolása /lásd Magyary idevágó munkásságát/ által jelentős összegek takarithatók meg.

2. A progresszív adózás még jobban megvalósitandó.

a./ Adóbehajtás reformja /szigorubb adómorál/.

b./ adózási rendszer egyszerüsitése.

3./ A szegényebb rétegek tuladóztatása elkerülendő. Itt szociálpolitikai és nem fináncpolitikai szempontok az irányadók.

4. Uj adóforrások nyitandók: az idegenforgalom emelése, a pénzforgalom meggyorsitása által. A magyar munka által előállott értéktöbbletek külföldre vitele árákói eszközökkel még szigorubban meggátlandó. Hogy a kamatjövedelem és szelvények után fizetett osztalékok se menjenek külföldre, arra kell törekedni, hogy vállalataink lehetőleg mindig jobban magyar pénzzel dolgozzanak.

5. Nagyarányu [illegible] annak finanszirozására külön terv készitendő, mely a többi államok által követett módszerek tanulságaival is számoljon.

6. A széles tömegek fogyasztóképessége emelendő. Ezáltal az indirekt adóbevételek is emelkedni fognak.

II. Bankok és hitelintézetek.

1. A cél: nem azoknak eltávolitása a nagy hitelintézetekből, akik tudnak és erejük megfeszitésével viszik előre a magyar közgazdaságot, hanem azoknak, akik saját céljaikat állitják a nemzet céljai helyébe. Ezeknek a helyére fiatal, észben és karakterben kiváló vezetők állitandók, akiknek vezetőpozicióba helyezése nemzeti érdek és azonnal megkezdendő.

2. Minden pénzintézetnek tudnia kell, hogy fennállásának lényege nem az, hogy részvényesei nagy osztalékokat kapjanak, hanem, hogy kooperálva a nemzet többi rétegével, kiemeljék a magyar közgazdaságot függő helyzetéből.

3. A bankokra vonatkozó további tennivalók a legsürgősebben és legrészletesebben kidolgozandók.

a./ Anonym tőke - részvényjogi reform.

Az bankpolitika.

1. Bankpolitikánk egész mentalitása átállitandó sokkal altruisztikusabb és nemzetibb irányban. Itt a következő elveket kell figyelembe venni:

a/ az egyéni kezdeményezést nem szabad elfojtani. Semmiféle államositott bankrendszer nem tudja pótolni az egyéni iniciativát.

b/ A bankok önállóságához tehát elvben nem szabad hozzányulni. Azonban átmenetileg addig, amig a nemzeti erők összefogása és a szükséges, mélyen szántó reformok végre nem hajtattak, ez alól az elv alól kivétel tehető.

c/ Lecserélendők valláskülönbség nélkül azok a bankvezetők, akiknek a személye nem elég garancia arra, hogy az uj Magyarország felfogását gyakorlatban is vallják.

d/ A lecserélésnek lehetőleg nem szabad egyszerre történni. Először az igazgatóságok és felügyelőbizottságok, valamint a vezérigazgatók személye veendő revizió alá. Két szempont legyen irányadó: nagy közgazdasági tudás és a nyereségvágytól mentes karakter.

f/ Az uj vezető bankembernek egy hazája lehet: Magyarország. Tudatában kell lennie, hogy ez a föld adja neki a jobb megélhetési lehetőséget, de nem azért, hogy a pénzt és egyéb értékeket külföldön helyezze biztonságba, hanem azért, hogy minden idegszálával magyar maradjon, a magyarságért tudjon dolgozni, harcolni és ha kell - nem menekülni a biztos és már előre elkészitett külföldi rév felé, hanem itt helytállni.

g/ A bankok vezetőségében a keresztény elemnek számarányának megfelelően kell képviselve lenni. Nem számitható kereszténynek az, aki tisztára strohmann szerepet tölt be.

h/ Viszont ahhoz, hogy számarányunknak megfelelően lehessünk képviselve a bankok vezérkarában, sürgősen kell gondoskodnunk, hogy megfelelő szakemberek álljanak rendelkezésre. A

- 2 -

zsidóság szakértelmét tagadni nem lehet. És az sem megoldás,hogy egy esetleg generációkon keresztül begyakorlott szakértelemmel és tapasztalattal biró gárda helyére egy semmiféle tudással nem rendelkező réteget állitunk csak azért, mert az első zsidó, a második keresztény. A keresztény utánpótlásnak ki kell állni a versenyt elődeivel minden téren, de főleg a tudásban.

i/ Ehhez azonban kell, hogy már most megfelelő helyekre állitsuk a jövendő bankvezetőket. Semmi hasznunk, ha a bankok a legalsó fokozatokat teletömik keresztényekkel. Az idő nem vár meg bennünket és nincs lehetőség, hogy ezek a most legalól induló fiatalok tizenöt-husz éves mult után kényelmesen foglalják el a középső vezetőposztokat. Legfeljebb két-három évünk van. Ezért legkiválóbb közgazdáaszainkat ugrásszerüen kell beállitanunk a bankoknál és nagyvállalatoknál. Az ő energiájukon mulik aztán, hogy szorgalommal, kitartással, zsenialitással behozzák rövid idő alatt azt az előnyt, amit a másiknak a többéves gyakorlat jelentett.

2. Bankpolitikánk átállitása történjék zökkenésmentesen. Mindenképen megkkadályozandó a tőke külföldre menekülése. A legdrákóibb rendszabályok sem lehetnek elég szigoruak ezen a téren.

3. Vidéki bankhálózatunk racionalizálandó. A kisebb bankok összefogandók és erős ellenőrzés alá helyezendők.

Ad Bank- és pénzügypolitika!

1. A valuta és hitelpolitika egy kézben egyesitendő!

2. A nagy gazdasági tanács felállitandó!

3. A nagy munkaterv az egyre romló viszonyoknak megfelelően kiegészitendő!

4. Az árak rögzitendők és megállapitandó a megengedett profit maximuma! Árkormánybiztos kellő szankciós joggal ruházandó fel.

5. A hitelügyi törvény és ezzel kapcsolatban a hitelszervezet megfelelő ellenőrzése végett a Pénzintézeti Központra vonatkozó 1920 évi 37 t.c. szankciókkal kiegészitendő s az egész hitelszervezet ellenőrzés alá vonandó. Párhuzamban az uj részvényjogi törvény is meghozandó!

6. A kényszerkartellekbe tömöritett gyáripar ár- és bérpolitikáját kormánybiztos szabályozza.

7. A valutasibolás és pengőrontás ellen drákói rendszabályokat!

8. A szabotáló és leálló gyárak állami kezelésbe veendők!

9. A jövedelemelosztást s a fokozott termelésből eredő javak elosztását magyar életérdekek alapján kell szabályozni!

10. A hitelszervezet élére kormánybiztost!

11. A kibővitett feladatköréhez mérten átszervezett Pénzintézeti Központ mintájára Ipari Központ állitandó fel, mely a pénzintézetek és iparvállalatok között fennálló szoros kapcsolatok folytán csakis a Pénzintézeti Központ kebelében képzelhető el.

12. Az egész pénzintézeti és iparvállalati tőkefelesleget a P.K.-nál kell koncentrálni.

13. A vagyonváltságot erősebb progresszióval kell lerovatni.

– 2 –

14. Az összeférhetetlenségi törvényt ujjá kell alkotni!

15. A vezető gazdasági poziciókba a legsürgősebben szakképzett magyarokat kell ültetni!

Ezen pontra vonatkozólag lásd 8/a oldal c-i pontjait!

Igazságügyi feladatok:

1. Az Igazságügyminiszterium kodifikációs osztálya kibővitendő és ide kell centralizálni valamennyi más tárca törvényelőkésztiési és kodifikációs tevékenységét. Természetesen a szaktárca a készülő törvények és rendeletek terén meghallgatandó, esetleg intézményesen bele kell épiteni bizottság révén.

2. Azonnal megkezdendő jogszabályaink leegyszerüsitése. A sok novella, átdolgozás, pót-és egyéb törvények, rendeletek áthághatatlan és érthetetlen dzsungelje szünjék meg. Tessék világos, egybefogott törvényeket hozni és a régieket hatályon kivül helyezni teljes egészükben.

3. Házassági és válótörvényünk a nemzet és a gyermekáldás követelményeinek megfelelően átdolgozandók!

4. A köztisztviselők szolgálati pragmatikája azonnal megalkotandó!

5. A liberális törvényhozás egyéb törvényei is hozzáidomitandók a mai korhoz és követelményeinkhez!

6. A zsidókérdés törvényileg rendezendő.

7. A valutavisszaélések, sikkasztás, csalás és egyéb intellektuális büncselekmények a mainál sokkal szigorubban büntetendők!

8. Adócsalások szigoru megtorlása és az adótörvények szociálisabb átdolgozása meg fogják hozni a jobb adómorált.

9. Külön törvény szabályozza a bankok és az anonym tőke kérdését!

10. Uj örökösödési törvény hozandó a telepitéssel és tagositással kapcsolatban.

11. Kerettörvény alkotandó a városrendezésre. /:Lásd 12,12/a/.

Városrendezés.

Ezt a témát és a tennivalókat tökéletesen megvilágitja Dörre Endre az Országrendezés mérnöki megvilágitásban c.munka 154-160 oldalain:

"....Ha végignézünk városainkon és hogy csak egy konkrétumot emlitsek,országunk vizellátását vizsgáljuk,ugy megállapitható,hogy az összlakosságnak csak 25.6%-a lakik vizvezetékkel ellátott községekben és ebből a fővárosra 15 % esvén,a vidék a lakosság 10.5 %-ának biztosit vizvezetéki vizet,holott Hollandia lakosságának 58.2 %-a élvezheti e berendezés áldásait.Egyéb közmüveknél a helyzet még kedvezőtlenebb és be kell látni,hogy ezen a téren nálunk nem csekély elmaradottság mutatkozik.

Az igy elénk táruló sokoldalu sulyos feladat türhető megoldását csakis akkor remélhetjük,ha a megoldásban ...... szigoru programmszerüséggel járunk el.Kiindulva tehát az e kérdést érintő összes adottságokból,figyelembe véve az egyes városok speciális jellegét,meg kell állapitani a szükségleteket,azok kielégitő mértékét,rendszerét és sorrendjét, a teherviselő képességhez mérten és annak arányában,meg kell alkotni a programm keresztülviteléhez szükséges jogi alapokat és mindezek alapján tudatosan kell városaink fejlesztését irányitani.

Megvizsgálva egyenként a légköri,földrajzi,geológiai és hidrológiai adottságokat,az alőmunkálatok szempontjából nagyfontosságuak a városainkra vonatkozó kultúrstatisztikai adatok.

... További fontos előmunkálat volna városaink felmérése és térképezése...

Ezeknek az előmunkálatoknak elvégzésével állást kell majd foglalni elsősorban magának a telepitésnek a kérdésében, mely kérdés szorosan összefügg a város területszükségletével és a közmüvek létesitésének ügyével.Magas vagy siképités itt

./.

– 2 –

a kérdés.... A gazdaságosság és ezzel együtt a városiasodás biztositása a magas vagy többemeletes lakóépületek épitéséhez vezet,mely megoldási mód a városok terjedelmét lényegesen csökkenti és lehetővé teszi azt,hogy annak nagyrészét zöld területek létesitésére használjuk fel.Nagyobb kényelem biztositása mellett elősegiti a kollektiv fejlődést.E rendszernek azonban nagy hátrányai vannak,melyek a családok összezsufoltságából származnak... sokan előbehelyezik a technikai szempontból tökéletes kollektiv lakásoknak az individuális,a legegyszerübb igényeket kielégitő földszintes házakat,melyek különösen egészségügyi szempontból és gyermeknevelési szempontból tagadhatatlanul értékesebbek.A földszintes házak lakóinál mutatkozó nagyobb lelkiegyensuly,harmonikus életfelfogás és egészségesebb fejlődés nagy előnyei ennek a rendszernek,mely azonban csak a gazdaságosság rovására valósitható meg...

Az e kérdésben való állásfoglaláskor nem hanyagolható el ma már a háborus szempont sem: feltétlenül számolni kell a légitámadás eshetőségeivel...

el kell majd jutnunk az utak kapcsán a lakóutcák fogalmához... Meg kell különböztetni a forgalmi utcákat a lakóutcáktól és mig a forgalmi utcák a sürü és teherforgalom követelményeinek megfelelő szélességgel és módon épitendők ki,addig a lakóutcákban megfelel a legminimálisabb szélességü és legolcsóbb rendszerü kiépités is.Az egyéb közmüveknél is bizonyos engedményeket kell tenni...

A települési viszonyok kapcsán ki kell térnem az elővárosok problémájára is.Az anyaváros szempontjából lényeges pénzügyi hátrány származik az ilyen településből, mert az elővárosok lakossága tulajdonképen élősködik a nagyvárosból,használja iskoláit,kórházait,könyvtárait, parkjait és egyéb kulturintézményeit,a városban nyert keresete utáni adóját azonban az elővárosokban rója le ...

./.

- 3 -

A fő-, illetve forgalmi utak megállapitásakor és kiépitésekor nem mellőzhetők a forgalomszámlálás adatai...

Az utak és utcák alkotják a városszabályozási terv tulajdonképeni gerincét... az átmenő forgalom számára szolgáló utakat lehetőség szerint a város, vagy legalább a sürün lakott részek elkerülésével kell kiépiteni./Lásd Reichsautobahnen, autostradák/.

Rendkivüli fontosságu továbbá a városok tüdejének, a zöldterületeknek, parkok, sétányok, stb. helyének éehetőség szerint összefüggő kijelölése ...

Nem mulaszthatom el, hogy az egyre növekvő idegenforgalomnak, mint gazdasági tényezőnek szempontjából ne mutassak rá a müemlékek és müemlékszerü alkotások megóvásának fontosságára, valamint a művészi városkép kialakitásának szükségességére. Ezek a tényezők azok, melyek helyesen alkalmazva karaktert adnak a városnak és biztosithatják azok idegenforgalmát. Ovakodni kell itt a sablonos nemzetközi kiképzésektől, melyek elronthatják a helyi jelleget ...

E munka halasztást nem tür, mert minden év esetleg jóvátehetetlen károkkal jár.

1. Kötelezendők az összes városok és tizezer lakosnál nagyobb lélekszámmal biró községek, hogy a fentiek figyelembevételével azonnal dolgozzák ki rendezési terveiket.

Mai városaink között sajnos, alig van olyan, amely a városias jellegnek beépitésével, népsürüségével és ezeknek megfelelő közmüveivel is megfelelne... megmaradtak azok a tulnyomóan mezőgazdasági jellegü városok, amelyek éppen ilyen minőségüknél fogva legnehezebb feladatok elé állitják a városrendezőt. Különösen alföldi városaink azok, amelyek rendkivül nagy kiterjedésükkel, laza beépitésükkel és ebből folyó csekély lakósürüségükkel ma szinte lehetetlenné teszik a városias kialakulást. A csekély népsürüség a leg -

./.

- 4 -

fontosabb közmüvek költségeiből oly nagy terhet hárit az egyedekre - legyen az ingatlan vagy személy - amelyet elbirni a lehetetlenséggel határos. A ritkán és alacsony épületekkel beépitett utcák járda és kocsiutburkolata, a vizvezeték, a csatorna, közvilágitási berendezés, fásitás költségei oly kevés teherviselő között oszlanának meg, hogy az egyre-egyre eső teher az ingatlan értékéhez és jövedelméhez s a lakók számához képest aránytalanul nagy --- Számszerüen megállapitható, hogy például Debrecenben a közmüvek létesitési és fenntartási költségei cimén tizszer annyi terhet kell viselni egy-egy embernek, mint Párisban; hatszor annyit, mint Budapesten és körülbelül négyszer annyit, mint a német középvárosokban./Vásáry István dr., Debrecen polgármestere szerint kisebb terhet jelentene a külvárosok teljes kisajátitása, lebontása s a lakosságuknak a közmüvekkel már ellátott belvárosban épitendő uj házakba való betelepitése, mint az uj közmüvek elkészitése és állandó fenntartása...

Elsősorban és mielőbb határt kell szabni városaink extenziv fejlődésének és mindent meg kell tenni az intenziv fejlődés érdekében...

Szigoruan körül kell határolni tehát a városnak azt a területét, amely városias kiképzést kap ...

Városaink elsőrangu életszükséglete a városterületet rayonokra osztó városrendezési terv elkészitése és ennek érvénybeléptetése...

/Berzenczey Domokos: Az országrendezés mérnöki megvilágitásban. Városrendezés II. 160-166 pp./

Közigazgatásunk ujjászervezése.

1. A közigazgatási ügyvitel leegyszerüsitendő. Figyelembeveendők ezen a téren Magyary prof.munkálatai.

2. A közigazgatási reform különösen területi szempontból keresztülviendő./Vármegyei területi reform,kerületek egymáshozillesztése,stb./.Felhasználandó az alapmunkálatoknál Hantos-Teleki: A magyar közigazgatás területi reformja./Administrative boundaries of Hungary/.

3. A köztisztviselők létszáma jelentősen csökkentendő,még pedig olyan formában,hogy szerződéses alkalmazottak állitandók be,különösen az alacsonyabb kategóriákban. Igy sokkal nagyobb munkateljesitmény érhető el,ezáltal pénz is megtakaritható.

4. A köztisztviselőknél előirandó a törzstiszti vizsgához hasonlóan egy vizsga,mely nélkül a legmagasabb elérhető fokozat a ministeri titkár lenne.

5. Minden köztisztviselő tartozik felvételi vizsgát tenni,melynek versenyvizsga jellegével kell birni.

6. A csekélyebb számu köztisztviselőt a mainál sokkal jobban kell fizetni és ezáltal függetlenné tenni.

7. A szolgálati pragmatika megalkotandó.

8. Nemzetiségi vidékeken szolgálatot teljesitő köztisztviselők és általában állami alkalmazottak: külön kiképzendők.Kötelező részükre az illető nemzetiség nyelvének ismerete.Jobban fizetendők /pótlékolandók/.

Kulturális feladataink.

Alapelv: nemzeti kulturával telitendő minden magyar. Ezért:

1. Egyetemeink, tanárképző főiskoláink és tanitóképzőink tanrendje átalakitandó. Nagyobb terület biztositandó a honismeretnek, hazafias nevelésnek, világnézeti és karakterképzésnek.

2. Az elemi iskolától kezdve nagyobb öntudat, magyar öntudat csepegtetendő a felnövekvő generációba. Legyen ránevelve gyerekkorától kezdve minden kismagyar, hogy egyedül vagyunk, magunkon csak magunk segithetünk, a helyzetünk nagyon nehéz, de vezetésre termettünk, tudunk hinni önmagunkban és jövőnkben, tudunk dolgozni és ha kell meghalni és hogy a történelem folyamán még soha sem tudott erőt venni rajtunk senki - ha egyek voltunk.

3. Ismétlőiskolák, továbbképző tanfolyamok, népmüvelés különböző ipari és kereskedelmi, valamint mezőgazdasági szakiskolák rendszerbefoglalandók, ugy hogy a leggazdaságosabban és a legjobban szolgálják valamennyien a célt.

4. Leánynevelésünk átállitandó a családra. Minden lány anyának készüljön, legyen belenevelve, hogy anyának lenni a legnagyobb dolog, kitüntetés, a magyar jövő záloga. Falusi lakosságunk is igy nevelendő és azonkivül ellátandó a megfelelő tárgyi ismeretekkel is.

5. Minden iskola a vidéken, különösen a tanyai iskolák legyenek ellátva ingyen rádióval, mely legalább Budapestet foghassa.

6. Mozgó és állandó népkönyvtárak állitandók be a népnevelés szolgálatába.

7. Okos ösztöndijpolitika követendő. The right man on the right place.

8. Operaházunk és Nemzeti Szinházunknál gondosan kell óvakodni attól, hogy idegen szellem az állam pénzén beszivárog-

– 2 –

jon a müvelt magyar közép és felsőosztály lelkivilágába. Mindkét szinháznál teljesen keresztülviendő az árjaparagrafus!

9. Külföldi kulturális kapcsolataink folyton továbbépitendők. Különösen az olasz, angol és francia viszonylatban, valamint a Balkánállamok felé. A Balkán részére nekünk kell kulturális gócpontként szerepelni.

10. Müemlékeink szigoruan megőrzendők. A magyar mult emlékei feltárandók.

11. Iskolakönyveink a fent felsorolt szempontokból átdolgozandók.

12. A jogi kar reformja sürgősen elkészitendő és életbeléptetendő. Az aránytalanság a többi karral szemben eltüntetendő.

A Ház tárgyalásának gyorsitására szolgáló szabályok.

A parlament, szervezeténél fogva, nem tud villámgyors döntéseket hozni. Percről percre változó helyzethez képtelen idomulni. Viharos időkben az államvezetés munkáját inkább hátráltatja, mint elősegiti.

Ma összefogott energiákra, kemény akaratra, szisztematikus, de gyors cselekvésre van szükség. Nem a tárgyaláson, hanem a megvalósitáson van a hangsuly. Elvesztett órák mérhetetlen károkat okozhatnak.

Ezért helyénvaló volna egyidőre a parlementet az állam életéből kikapcsolni. Hogyan és milyen módon – nem könnyü feladat. Mindenesetre alkotmányos uton, zökkenésmentesen, a kormány részére adott kivételes hatalom formájában.

A polgári szabadságjogok időleges korlátozását nagy nemzeti feladatok gyors megvalósitására, fenyegető veszélyek elháritására a régi Róma éppugy ismerte, mint a történelem bármely másik nagy nemzete.

Ha azonban fenti elgondolás különböző okok miatt meg nem valósitható, a következők járulhatnak hozzá a parlament ütemének meggyorsitásához:

1. A Ház a megjelent képviselők számára való tekintet nélkül tanácskozó és határozatképes. Minden ülésen katalogus tartandó. Meg nem jelent képviselők, tekintet nélkül arra, hogy miért hiányoztak, napidijukat vesztik. Egy ülésszakon négy izben igazolatlanul meg nem jelenő képviselő – ipso facto – mandátumát veszti.

Ezek a rendelkezések biztositani fogják, hogy a képviselők állandóan nagyobb számban vegyenek részt a törvényhozás munkájában.

2. A törvényjavaslatok tulajdonképeni tárgyalása történjék a bizottságokban. A plénum csak általánosságban foglalkoz-

- 2 -

zék a bizottsági tárgyaláson átment javaslatokkal - részleteiben ne tárgyalja azokat.

Ez a rendelkezés is meggyorsitaná a tempót.

3. Az egyes bizottságok ujraalakitandók, mégpedig ugy, hogy az egyes pártok és a párton kivüliek számarányuknak és szaktudásuknak megfelelően legyenek bennük képviselve. A bizottság tárgyalásain a többi képviselő is felszólalhat, módositásokat is javasolhat - csak szavazati joga nincs neki. A bizottsági ülések, hacsak ellenkező elnöki enunciáció nem történik, nyilvánosak.

4. A plénum elé került javaslat elfogadása vagy el nem fogadása felett a Ház, a kormánypárt és az ellenzék két-két vezérszónokának meghallgatása után dönt.

5. El nem fogadás esetén a javaslat visszakerül a bizottsághoz. Kétszeri el nem fogadás után a javaslat többé ugyanabban az ülésszakban nem tárgyalható.

6. Alapvető és oly kérdésekben, melyek egyik mai bizottság hatáskörébe sem sorolhatók, egy ujonnan szervezendő bizottság - a nemzetpolitikai bizottság hivatott javaslatkészitésre, illetőleg a benyujtott javaslat letárgyalására. Par excellence ennek a bizottságnak a hatáskörébe tartozik: általános politikai irány megszabása, utmutatás a költségvetés összeállitására, törvényjavaslatok sorrendje, a Ház munkaprogrammjának megállapitása.

7. A bizalmi kérdés a plénum előtt bármikor felvethető. Az interpellációk terén nem történik változás.

Mindezek a pontok meggyorsithatják a törvényhozás munkáját. A lényeg azonban a gyors végrehajtáson nyugszik.

A mai magyar határokon belül élő idegen kisebbségek kérdése.

1. Határainkon belül élő kisebbségeinknek meg kell adnunk a szabad kulturális fejlődés lehetőségét.

2. Erőszakos eszközökkel nem szabad magyarositásra törekednünk. Mindig szem előtt kell tartani azt az elvet, hogy az erőszakkal magyarrá tett idegenajku nem lesz lelkében magyar.

3. Amennyiben szórványosan előfordulna, véget kell vetnünk az idegen nevüek erőszakos névmagyarositásának. A névmagyarositás szükséges. Azok a százezrek, akik magyarul éreznek, csak magyarul beszélnek, le kell, hogy vonják magyarságuknak ezt a konzekvenciáját is és meg kell, hogy magyarositsák nevüket. Ebben az irányban a kellő propaganda indokolt. De erőszakkal erre senkit rá nem vehetünk.

4. Természetesen azonban mindent meg kell tennünk, hogy magyar véreinket felerősitsük. Meg kell tanitanunk őket jobban gazdálkodni. Öntudatot, erősebb magyar kulturát kell beléjük csöpögtetnünk. Érezniök kell, hogy övék az ország és mögöttük áll féltő gonddal a magyar kormány. Nemzetiségi vidékeinken különös gonddal kell figyelnünk a földbirtok vándorlását. Az egészséges gazdasági erők játékát lehetőleg nem szabad akadályozni, de ha szembetünően csuszik ki a magyarok lába alól a magyar föld és rendszeresen vásárolja el ezeket a földeket más faj vagy nemzetiség,- meg kell vizsgálni az okokat és sürgősen segiteni kell.

5. Nemzetiségi vidékeinkre a legkiválóbb közigazgatási embereinket kell állitani. Mutassanak példát és kulturát! Ezeket a tisztviselőket pótlékolni kell /fizetésben/, hogy kedvvel végezzék munkájukat!

6. Nagy gondot kell forditanunk a nemzetiségi vidékeken fekvő magyar népi és kulturcentrumok fejlesztésére. El kell őket látni könyvtárakkal, jóléti intézményekkel, gazdasági előnyökkel.

– 2 –

7. Statisztikailag pontosan megállapitandó és pontosan feltérképezendő a mai helyzet: földbirtok, iskolák, általában civilizáció és kultura terén. Megállapitandók a visszásságok és ezek megszüntetendők. Megállapitandók a hiányok és ezek pótlandók.

8. A mai határokon belül élő nemzetiségekkel való bánásmódban legyen alapelv: erőszakkal nem akarunk magyarositani, de aki hozzánk jön és idetartozónak érzi magát, azt szivesen fogadjuk.

9. Ami a mai határokon kivül élő nemzetiségeket illeti, akik a határok reviziója után visszakerülnek hozzánk: velük szemben utólagos tárgyalások szükségesek, a legszélesebbkörü autonomiát kináljuk nekik. A módohatokat közvetlen tárgyalások alapján dolgozandók ki.

A belső fogyasztás emelésének kérdése.

Ahhoz, hogy mezőgazdaságunk és iparunk nagyobb tempóban dolgozhassék, több embert tudjon foglalkoztatni, a legcélravezetőbb mód,- az export növelése mellett - ami azonban bizonytalan és mindig külső körülményektől is függ - a belső fogyasztás emelése.

Ez a következő eszközökkel érhető el:

1. Az észszerüség határán belül emelendők a munkabérek és tisztviselői fizetések.

2. Nagy közmunkaprogramm inditandó meg, ami a munkanélküliséget lecsökkenti és a kifizetett bérek és összegek utján ujabb fogyasztóréteget állit be a nemzeti gazdaság körforgalmába.

3. Megakadályozandó, hogy a mezőgazdasági és ipari termékek árai ugyanolyan mértékben emelkedjenek, mint amekkora százalékkal a béreket emeljük.

4. A béremelések révén emelkedik a fogyasztás. Az emelkedő fogyasztás lehetővé teszi az olcsóbb termelést. Az olcsóbb termelés olcsóbb árakat kell, hogy eredményezzen /itt kell vigyázni, hogy a vállalkozói nyereség szempontja meg ne állitsa a folyamatot!/ és az olcsóbb árak ismét növelik a fogyasztást. Archimedesi csigavonal ez, melynek természetesen meg van a gazdasági határa, a belső fogyasztórétegek telitettsége. Ez a telitettségi határ kellő szakszervek révén már előre megállapitandó és a termelés irányitásánál figyelembeveendő.

5. A belső fogyasztás emelésének kérdésénél is jó eszköz a propaganda. Egyes árucikkekre rámutatni, azokat reklámozni, az érdeklődés homlokterébe állitani - célszerü politika.

Piackutatás kérdése.

A kérdés kettős: belső és külső piac kérdése.

I. A belső piackutatás csak részben az állam feladata. A nagyipari vállalatoknak meg vannak ezen a téren a tapasztalataik. A mezőgazdasági termékeknél pedig a szövetkezeti hálózat kiépitése révén a csucsszövetkezeteknek kell ezzel foglalkozni.

II. A külső piacok kutatásánál a következő kérdések merülnek fel:

1. Már meglévő piackutató szerveink fejlesztendők. Kiváló, elméletileg és gyakorlatilag képzett emberek állitandók a feladat szolgálatába.

2. Fontos, hogy piackutatásunk necsak közvetlen szomszédainkra terjedjen ki. Az egész világon nyitva kell tartani szemünket, hogy hol kinálkoznak megfelelő lehetőségek. Jobban kiépitett konzuli hálózat nagyobb eredményeket tudna felmutatni.

3. Külföldi piacok tekintetében lehetőleg nem szabad egyoldaluan orientálódnunk. Ez mindig azzal a veszéllyel jár, hogy azok az államok, melyek exportcikkeink jelentős hányadát veszik át és melyeket az exportban hirtelen pótolni nem tudnánk, befolyást nyernek politikánkra is.

4. Viszont külföldi piacainkat a baráti és semleges államok tehetik főképen ki. Velünk szemben politikailag küzdő államok csak ideiglenes gazdasági partnernek tekinthetők.

Nyersanyag-gazdálkodás.

1. Tudatában kell lennünk, hogy pontosan milyen kincseink vannak. Ezért összeállitandó egy mezőgazdasági, bányászati kataszter, mely kimutatja, hogy mekkora nyersanyagmennyiségek állnak rendelkezésünkre.

2. A nyersanyagok kétfélék: pótolhatók és pótolhatatlanok. Az elsőknek a kategoriájába tartoznak a mezőgazdasági és általában az organikus nyersanyagok. A másodikba tartoznak általában a bányászat termékei, melyeket, ha kibányásztunk, pótolni többé nem lehet.

3. Mindkét fajta nyersanyaggal való gazdálkodásban a rablógazdálkodás kerülendő.

4. Ez a pótolható nyersanyagnál legjobban ugy érhető el, ha gondoskodás történik az elhasznált készletek folytonos pótlásáról, a földnek kellő trágyázásáról /különben kimerül a termőtalaj/ és a minőség javitására való folytonos törekvésről.

5. A bányászat termékeinél még sokkal gondosabban kell eljárnunk.

a/ Konjunkturák kedvéért nem szabad bányakincseinket gyorsan kimeritenünk.

b/ folyton kutatnunk kell a magyar földben uj kincsek után.

c/ törekedni kell, hogy a meglevőkben rejlő értékes fém, különböző eljárásokkal egyre jobb százalékarányban legyen kivonható.

d/ foglalkoznunk kell a pótanyagok kérdésével.

e/ meglevő, már feltárt, de eddig felhasználásra alkalmatlan bányatermékeink felhasználására széleskörü lehetőségeket kell teremtenünk /pl. aluminium, agyag, homok stb./

f/ azokból az elsőrendü nyersanyagokból, melyek mind békében mind háboruban igen fontosak és melyeket a magyar föld nem tud felmutatni, vagy legalább is nem kellő mennyiségben, megfelelő stockok tárolandók.

9. Melléklet

Teleki halála, kivizsgálás

Alulírottak megállapították, hogy Teleki Pál gróf miniszterelnök ur folyó hó3-án a kora hajnali órákban öngyilkosságot követett el. A holttestet megvizsgálván kitünt, hogy jobboldalt a nyakon a jobbkéz mutatóujjával érintkezésben egy nagy tipusu browning revolver fekszik. Az ágy párnája telve van véralvadékkal, amely kétoldalt lecsurgott. Jobboldalt a halánték tájékon a hajas fejbőr szélén találtuk a behatolási nyilást, amelyet ~~a szélén~~ megpörkölt és összecsapzódott haj körit. A nyiláson át roncsolt agyvelőrészek ürültek ki. A kimeneti nyilás a bal halántékfalcsonti tájékon látható körülbelül két pengősnyire tátongó, szintén véralvadékkal és agyrészekkel telt. A fej tájékának megfelelőleg a falon fillérnyi nyilás látható, amelynek a környéke a falon tapadó agyroncsalékokkal boritott. A holttest vizsgálata azt mutatta, hogy a halál a korai hajnali órákban következhetett be. Az öngyilkosság ténye minden kétséget kizárólag megállapitást nyert.

Budapest, 1941. március hó 3.

m.kir.rendőrfőorvos egy.ny.r.tanár.

10. Melléklet

Főméltóságú Úr!

Szószegők lettünk – gyávaságból, – a mohácsi beszéden alapuló örökbéke-szerződéssel szemben. A nemzet érzi és mi odadobtuk becsületét.

A gazemberek oldalára álltunk – mert a koholt atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk! a legpocsékabb nemzet.

Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok.

Teleki Pál

1941. ápr. 3.

Főméltóságú Úr,

Ha cselekedetem
nem is sikerülne tel-
jesen és még élnék, ezen-
nel lemondok.

Mély tisztelettel

Teleki

1941. ápr. 3.

11. Melléklet

Teleki Géza szerint a hozzá intézett levél főbb részei a következők voltak:

"... Nem tehettem másképen, mint ahogy tettem .... Erre talán te is rá fogsz ébredni életedben .... Vannak olyan dolgok, amik, bár célszerűbben is megoldhatók, egy úr /gentleman/ nem egyeztethet össze becsületével....... Igyekeztem másra bírni a Kormányzót, de a katonák butasága ebben meggátolt .... Mukiról gondoskodjatok .... Tekintve, hogy Mayt két éve kielégitettem, összes hagyatékomat ...... a szellemit is ...... rád hagyom és bízom ....

Barátokat találhatsz .... /itt országok és az ottani barátok felsorolása következett/

/Mellékelve volt egy lap a családi kegytárgyakról..../

/Végül mellékelve volt egy angol nyelvű levél címzés nélkül, melyben Teleki Pál arra kéri barátját, hogy mindazt a jóindulatot és barátságot, amit vele szemben kimutatott, vigye át fiára/.

12. Melléklet

Teleki Murdered, Says Otto

DENVER, April 4 (UP)—Archduke Otto of Habsburg said last night that the late Count Paul Teleki had sent him a message a short time ago saying, "My fate is sealed." The Archduke in an address here added that Count Teleki had not committed suicide.

"I know he was murdered at Hitler's orders," Otto declared, and quoted the Premier as saying:

"You can be assured I will carry on and that the Hungarian flag will fly over Budapest, and I will not lead the country into a war for a foreign power."

The pretender to the Hungarian throne said he had received the message through a personal acquaintance of Count Teleki's.

A *The New York Times* 1941. április 5-i számában megjelenő cikk magyar fordítása:

„Ottó szerint Telekit meggyilkolták

Denver, április 4-e (UP) –Habsburg Ottó főherceg múlt éjjel úgy nyilatkozott, hogy az elhunyt Teleki Pál nemrég üzenetet küldött neki, amelyben az állt: »A sorsom meg van pecsételve.« A főherceg beszédében azt is hozzáfűzte, hogy Teleki gróf nem követett el öngyilkosságot.

»Tudom, hogy Hitler parancsára ölték meg«, nyilatkozta Ottó, és a miniszterelnököt idézve azt mondta:

»Biztos lehet benne, hogy folytatni fogom munkásságomat, és hogy Budapest felett a magyar zászló fog lobogni, és nem vezetem az országot egy külföldi hatalom céljaiért háborúba.«

A magyar trónkövetelő azt állítja, hogy az üzenetet Teleki egy személyes ismerősétől vette át."

13. Melléklet

Kiáltvány

Mióta a háború tüze fellángolt Európában, állandóan az a törekvés vezetett, hogy Magyarországot és gondjaimra bízott népét, amely az 1914–18. évi világháborúban olyan bőven ontotta vérét és amelynek a háború után olyan súlyos megpróbáltatásokat kellett elviselnie, lehetőleg megóvjam az újabb vérveszteségektől és szenvedésektől. Minthogy a világháború után az akkor végleg kimerült, elalélt és félrevezetett nemzettől minden harc nélkül ragadtak el olyan területeket, amelyeket népünk ezeréves munkája és annyi áldozata szentelt magyarrá, az volt a meggyőződésem, hogy az igazság jogán és jóvátételnek is harc és küzdelem nélkül kell megtörténnie.

E meggyőződés értelmében a dunavölgyi békét kívánta szolgálni az a szerződés, amelyet a múlt év decemberében az akkori Jugoszláviával, annak akkor békés szándékú kormányával kötöttünk.

Március hó 26-án Jugoszlávia törvényes államfőjét erőszakkal elmozdították helyéről, békésszándékú kormányának tagjait börtönbe vetették. Ezt az erőszakos változást úgy látszik, ugyanazok az erők készítették elő és hajtották végre, amelyek 1914-ben egyszer már annyi könnyet, szenvedést és vért zúdítottak Európára. Most sem a béke fenntartását, a jószomszédi viszony keretében megteremthető megegyezést akarták, hanem ellenkezőleg azt, hogy a háborút Európának erre a részére is kiterjesszék. Ezért idéztek fel szándékosan összeesküvést a nagy német és olasz nemzetekkel, amelyekhez bennünket a benső barátság szálain kívül a háromhatalmi egyezményhez történt csatlakozásunk kötelékei fűznek.

Az új belgrádi rendszer katonai erőket vonultatott fel határainkon s ezzel szemben Magyarország csak akkor tett védelmi intézkedéseket, amikor sorozatos légitámadások érték az ország területét és határunkon betöréseket kíséreltek meg, ami ellen kormányom ismételten hiába tiltakozott.

A rohamosan lejátszódó események új helyzetet teremtettek. A horvát nép vezérei – látva az új belgrádi rendszer politikájának végzetes következményeit – kimondották Horvátország önállóságát és függetlenségét. Őszinte örömmel üdvözöljük ezt az elhatározásukat, amelyet a magunk részéről mindenben tiszteletben tartunk. Ezer évig éltünk jóban, rosszban együtt a horvát nemzettel, egymást megbecsülve és bajban támogatva s azt kívánjuk, hogy a nemes horvát nép találja meg állami önállóságában boldogulását és jólétét.

A független és önálló horvát állam megalakulásával Jugoszlávia megszűnt létezni és alkotó elemeire bomlott.

Ezzel egyidejűleg parancsoló kötelességünkké vált, hogy a Magyarországtól 1918-ban elszakított terület és az azon nagy tömegben élő magyarság sorsának és helyzetének biztosítását újból kezünkbe vegyük. Olyan szent nemzeti kötelesség ez, amelyet haladéktalanul teljesítenünk kell. Ezért még a mai napon parancsot adok katonáimnak, hogy a Délvidéken élő magyarságot az anarchia pusztításaitól megóvjuk. Katonáim akciója nem a szerb nép ellen irányul, amellyel nincs vitánk és amellyel a jövőben békében akarunk élni.

Szeretettel és örömmel köszöntöm hozzánk visszatérő s oltalmunk alá vett véreinket. Isten áldását kérem a magyar nemzetre és a hazára!

Kelt Budapesten, 1941. évi április 10-én.

Horthy Miklós s. k.
Bárdossy László s. k.

14. Melléklet

RÉPUBLIQUE DE POLOGNE

LE PRÉSIDENT DU CONSEIL

PARIS, LE 22 février [illegible]

ANGERS, LE

522/15/IC/40

Monsieur le Président,

Je tiens à exprimer à Votre Excellence, au nom du Gouvernement polonais, mes plus vifs remerciements pour l'hospitalité fraternelle que mes compatriotes ont trouvé sur le territoire du Royaume de Hongrie.

Je n'ignore pas combien, par ces temps troublés, il peut être difficile de laisser libre cours aux sentiments les plus légitimes, il n'en est pas moins vrai que les nobles instincts de la Hongrie, chrétienne et chevaleresque, ne se sont pas démentis un seul instant à l'égard des réfugiés polonais.

Je suis d'autant plus heureux de me faire ici l'interprête des sentiments qui animent traditionnellement la Pologne à l'égard de la Nation amie.

Je vous prie, Monsieur le Président, d'agréer les assurances de ma très haute considération.

Son Excellence
Monsieur le Comte Paul TELEKI

Président du Conseil des Ministres
du Royaume de Hongrie.

Párizs, 1940. február 22.

Elnök Ur !

A lengyel Kormány nevében legőszintébb köszönetemet szeretném Excellenciás Uramnak kifejezni azért a testvéri vendégszeretetért, amellyel a Magyar Királyság területén honfitársaimat fogadták.

Tudatában vagyok annak, hogy a jelenlegi nehéz időkben nem lehet könnyü szabad folyást engedni meg a legméltányosabb érzéseknek sem, mégsem lehet egy pillanatra sem megkérdőjelezni azokat a nemes, keresztényi és lovagi érzelmeket, amelyekkel Magyarország a lengyel menekültek irányában viseltetik.

Annál is nagyobb örömömre szolgál, hogy én tolmácsolhatom azokat az őszinte érzéseket, amelyek Lengyelországot, régi hagyományaihoz híven, a baráti Magyar Nemzethez kötik.

Elnök Ur, kérem fogadja nagyrabecsülésem legőszintébb kifejezését.

Aláírás

Ő Excellenciája
Teleki Pál Gróf Ur
A Magyar Királyság
Minisztertanácsának Elnöke

15. Melléklet

Vélemény Teleki Pál haláláról

Véleményemet Nyári Gábor Ph.D. hallgató kérésére állítottam össze.
A rendelkezésre álló forrásanyagok áttanulmányozása után a véleményem az, hogy az öngyilkosság ill. a gyilkosság kérdésében nem lehet állást foglalni tekintettel arra, hogy hiányoznak a törvények által előírt szakszerű halottkémi vizsgálat dokumentumai.
A kérdést valószínűleg egyetlen módon lehetne eldönteni, ha gróf. Teleki Pál csontvázát exhumálnák és szakszerű vizsgálatnak, egészségügyi orvostani vizsgálatnak vetnék alá.
A fentiek hiányában a gyilkosság mellett is és az öngyilkosság mellett is nagyon sok lélektani, történelmi, igazságügyi, orvosi, familiáris, genetikai és egyéb érvet lehet felhozni.
A fellelhető források alapján Nyári Gábor rendkívül mértéktartóan foglalja össze a szóba jöhető körülményeket, de végeredményben nem foglal állást – mert nem lehet egyértelműen igazolni – a gyilkosság vagy öngyilkosság kérdésében.

Budapest, 2014. október 30.

Prof. dr. Kásler Miklós Ph.D., DSc., dr.h.c. FRCS

16. Melléklet

Kedves Gábor!

Kívánok jó egészséget, kutató munkádhoz sok sikert! Itt mellékelek pár jellemző tulajdonságot, szíves felhasználásra! Meggyőződésem, kézírása alapján, hogy „Teleki" nem lett öngyilkos!

Bp. 2015. jan. 27

Tisztelettel, barátsággal:
dr Lépold Józsefné

17. Melléklet

Illyés Gyula: Az áldozat

Vedd példának őt. Hogyha vért
szomjaznak fenn az istenek:
a népedé helyett
nyújtsd némán föl nekik a magadét.
Megízlelik s betelnek véle tán!
Mert olyan a kor, mint midőn Wotán –
Mert olyan a kor, mint midőn Zeusz
bitorolta még a Fiú helyét,
itta a bort és zabálta a húst.
Midőn tivornya-hely volt még az ég.
Barbár idők. De hősök és áldozók
ilyenkor győzhetnek a végzeten.
Ilyen volt ő is, aki most kimúlt.
Nem összeroppant, de fölmagasult.

Rom, rom és rom. S úgy érleli magát
rommá a ház, a város, a világ,
ahogy gyümölcsé érik a virág.
Hazám: jövendőnk, Déva vára vagy?
Elég e vér, hogy megkösse falad?
Szorong a szív; bár hajnalod hasad!
Népünk jövője? Szó, te semmi rongy!
Jaj, az beszél ma, aki nem felel,
És nemzetét ma az emeli fel,
ki súlyával lerogy.
Fölfelé futva példát így mutat,
ki jobbra-balra nem lel már utat.

18. Melléklet

Győri Dezső: Teleki koporsója alatt

Ránk-látogatott „Nagy Barátunk"
s úgy lepte meg nyáj-híveit,
mint hiúz gyönge őzeket.
Megdermedtünk a Dunaparton
riadtan, mint a zsenge asszony,
ki nászágyán fertőztetett.
(Nem képes ezt felfogni ész;)
Teleki halott. Fenn, a Váron
csak egy: a gyászjel van helyén,
ám szétszórván az Ügy-körök,
s a „Nagy Barát" ordas kegyére
Budán dörögve húznak délre
a motorizált fütykösök.
Nyers erőszak a négyzeten.
Öngyilkos lett? Orv-kéz lelőtte?
Már egyre megy a rongy való.
Fél főúr volt, s egész „tanár".
London helyett a sírba szállt.
Szekunda. Mert nem vért s halált
várt népe. A nép másra várt:
Könyvre, jövőre. Erre nem!
S lám barbár hordáé a szó már,
s az eszme-zászló kapcarongy,
s csak sajtpapír a könyveink.
... Buta halála nemcsak testi.
S szivárgó vére szennyel festi
kelepcénkben sírt könnyeink,
szégyenünk s dühünk két szemén.

A kötetben szereplő fontosabb magyar személyek rövid életrajza

Andorka Rudolf (Sopron, 1891. november 8. – Budapest, 1961. március 30.) Katonatiszt, diplomata. 1914-ben végzett a *Ludovika Akadémián*. Az első világháborúban a 306. honvéd gyalogezred tisztje volt. A Tanácsköztársaság idején Stromfeld Aurél vezérkarának tagja a felvidéki hadjáratban (1919. május–június). Belépett a *Nemzeti Hadseregbe*, majd 1921–1922-ben a szovjet–magyar hadifogolycsere intéző bizottságának tagja Rigában. 1923-tól 1927-ig katonai attasé volt Prágában, 1931-ig Varsóban. Ezután 1934-ig Rőder Vilmos vezérkari főnök szárnysegédje lett, majd 1934-ben a *Vezérkari Főnökség 2. osztályának* vezető helyettesi posztját töltötte be. 1935-ben ezredessé, valamint a *Honvédelmi Minisztérium Elnöki B. osztályának* vezetőjévé nevezték ki, 1937-ben lett a VKF 2. vezetője. 1939-ben vezérőrnaggyá léptették elő, és madridi követté nevezték ki. Teleki Pál halála után követi tisztségéről lemondott, mivel nem tudott azonosulni a Bárdossy-kormány politikájával. Cikkei jelentek meg a *Magyar Nemzet*, a *Független Magyarország* és a *Független Magyar Újság* című lapokban. Németellenes nézetei miatt a Gestapo 1944. március 22-én letartóztatta és Mauthausenbe hurcolta, ahonnan súlyos betegen tért haza 1945 után, s a *Vasútforgalmi Vállalat* tisztviselője lett, majd nyugdíjba ment. 1949-ben az *Államvédelmi Hatóság* koholt vádak alapján letartóztatta, Kistarcsára internálták, majd börtönben volt 1954-ig. 1956 decemberében a *Legfelsőbb Bíróság* felmentette. Hosszú betegség után hunyt el 1961-ben.

Antall József, idősebb (Oroszi, 1896. március 28. – Budapest, 1974. július 24.) Jogász, politikus. Alapító tagja volt 1931-ben a *Független Kisgazdapártnak*. 1939-től belügyminisztériumi osztálytanácsosi rangban menekültügyi kormánybiztos. Elsősorban a lengyel menekülteket segítette, de emellett vezette a segélyezési osztályt is. A német megszállást követően lemondott, majd a Gestapo letartóztatta, 1944 szeptemberében szabadult. A második világháború után újjáépítési államtitkár, majd a Tildy-kormányban és részben a Nagy Ferenc-kormányban újjáépítési miniszter 1945–1946-ban, ezután 1948-ig az FKGP pártigazgatója. Később a *Magyar Vöröskereszt* kormánymegbízottja lett. 1949-ben, az első egypárti választáson a rendszerrel együttműködő kisgazda politikusok egyikeként ismét országgyűlési képviselővé választották, a ciklust kitöltve az is maradt 1953-ig. 1981-ben utcát neveztek el róla Varsóban, 1991-ben pedig posztumusz Jad Vasem kitüntetést kapott.

Apor Gábor, báró (Sepsikőröspatak, 1889. november 7. – Róma, Olaszország, 1969. február 12.)

Diplomata. 1913-ban végezte el a *Bécsi Konzuli Akadémiát.* 1918-ban külügyi szolgálatba lépett, attasé lett a berlini osztrák-magyar követségen. A Tanácsköztársaság időszakában, 1913-ban internálták, majd júliusi szabadulása után visszatért Erdélybe. 1921-től újra külügyi szolgálatot teljesített, Varsóban követségi titkár, majd tanácsos, 1925-től Párizsban tanácsos, 1927-től Budapesten a *Külügyminisztérium* politikai osztályának vezetője lett. 1934-ben bécsi követté nevezték ki, de már 1935-ben hazatért, és a külügyminiszter állandó helyettese lett. 1939 januárjától szentszéki követként szolgált, majd az 1944. márciusi német megszállás után lemondott posztjáról. Rómában maradt, de nem vonult vissza teljesen a közélettől. A *Szuverén Máltai Lovagrend* meghívta tagjai közé, 1952-ben a rend nagykancellárjává nevezték ki. Erről a tisztségről 1958-ban mondott le romló egészségi állapota miatt. Öccse Apor Vilmos győri püspök.

Apor Vilmos, báró (Segesvár, 1892. február 29. – Győr, 1945. április 2.)

Római katolikus püspök. Teológiai tanulmányait Innsbruckban végezte, ott is doktorált. 1915-ben szentelték pappá Nagyváradon. Egy évig ugyanott teológiai tanár, majd Gyulán előbb káplán, majd 1937 és 1941 között plébános. 1941-ben szentelték győri püspökké. Ugyanebben az évben ő lett a *Magyar Szent Kereszt Egyesület* elnöke, amely szervezet a katolikus hitre tért zsidók ügyeit intézte. A német megszállás után az MSZKE segítő tevékenysége embermentéssé változott. 1944. június 15-én levélben kérte fel Serédi Jusztinián bíboros hercegprímást, hogy lépjen fel a zsidók gettóba zárása és deportálása ellen. Győr megkímélése érdekében közbenjárt a német hadvezetőségnél. 1945. március 30-án a győri Püspökvár pincéjébe menekült asszonyok kiadását megtagadta, ezért egy szovjet tiszt több lövéssel megsebesítette. Sebesüléseibe 1944. április 2-án, húsvét hétfőn halt bele. Ideiglenesen a Karmelita templom kriptájában temették el, 1986. május 23-án helyezték végső nyughelyére a győri székesegyházban. 1997. november 9-én II. János pápa boldoggá avatta. Bátyja Apor Gábor diplomata.

Bajkai Lajos (1905 – Budapest, 1981. szeptember)

Miniszterelnökségi irodasegédtiszt, 1942-től irodatiszt. Teleki Pál halálakor ügyeletben dolgozott.

Bakách-Bessenyey György, báró (Budapest, 1892. április 14. – New York, Egyesült Államok, 1959. február 19.)

Diplomata, újságíró. Egyetemi tanulmányokat Budapesten és Bécsben folytatott, majd Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tisztviselője lett. 1919-ben pénzügyi segédtitkár, majd a *Külügyminisztérium* szolgálatába lépett. 1920-tól a római követségen szolgált, majd 1923-tól a *Külügyminisztérium Politikai Osztályának* beosztottja, 1934-től vezetője. Követ Belgrádban 1938-tól, Vichyben 1941-től, Bernben 1943-tól. A német megszálláskor lemondott állásáról, Nyugaton maradt. Az emigrációban a *Magyar Nemzeti Bizottmány* külügyi igazgatója 1948 és 1956 között, majd a *Rab Nemzetek Szövetségének* (USA) tisztviselője lett.

Bakay Lajos (Hódmezővásárhely, 1880. június 5. – Budapest, 1959. november 26.)

Sebész, egyetemi tanár, felsőházi tag. Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte. 1903–1904-ben tanársegédként dolgozott az anatómiai intézetben, majd 1908-ig a sebészeti klinikán. 1914-től magántanár, majd sebész főorvosként dolgozott a *Fehér Kereszt Gyermekkórházban.* 1918-tól a pozsonyi, majd a pécsi egyetem sebészeti tanszékének tanára. 1926-tól 1945-ig a budapesti egyetem tanára és a *II. sz. Sebészeti Klinika* igazgatója. 1925 és 1926 között a pécsi, majd 1942 és 1943 között a budapesti egyetem rektora. 1939-től a *Felsőház* tagja. Feloszlatásáig az *Országos Orvosi Kamara* elnöke. Tudományos munkái rendszeresen jelentek meg hazai és külföldi szaklapokban. 1941. április 3-án Teleki Pál halottszemléjét végezte.

Bánffy Dániel, báró (Nagyenyed, 1893. szeptember 18. – Budapest, 1955. április 7.)

Erdélyi nagybirtokos, földművelésügyi miniszter. 1917-től 1940-ig erdélyi birtokain gazdálkodott. A második bécsi döntés után az *Erdélyi Párt* elnöke és behívott országgyűlési képviselő. Teleki Mihályt váltva 1940. december 30-tól 1944. márc. 22-ig a Teleki-, Bárdossy-, végül a Kállay-kormány földművelésügyi minisztere volt. Az erdélyi érdekek képviseletében 1944 szeptemberében követelte a haladéktalan fegyverszünetet. A nyilas hatalomátvétel után letartóztatták és halálra ítélték, barátai szabadították ki. 1951-ben a kommunisták családjával együtt rózsadombi házából egy húsraktárba telepítették. Egy baleset következtében utolsó éveit lebénult állapotban élte le.

Baranyai Lipót (Béllye, 1894. augusztus 7. – Frankfurt am Main, Német Szövetségi Köztársaság, 1970. január 30.)

Pénzügyi szakember, a *Magyar Nemzeti Bank* elnöke. Tanulmányai befejeztével bírói-ügyvédi oklevelet szerzett. 1912-től a budapesti VI. kerületi járásbíróságon, 1920-tól az *Igazságügyi Minisztériumban,* 1921-től a *Pénzintézeti Központban* dolgozott. 1928-tól a *Magyar Nemzeti Bank* ügyésze, 1921-től jogtanácsosa, 1935-től helyettes igazgatója, 1936-tól vezérigazgatója, 1938-

tól 1943-ig elnöke. 1940-től a *Magyar Tudományos Akadémia* tagja. Tisztéről lemondva 1943-ban nyugállományba vonult. Az 1944. március 19-i német megszállás után letartóztatták, 1944 októberében szabadult. 1945 után a *Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének* és a *Magyar–Amerikai Társaság* elnöke volt. 1948-ban elhagyta az országot, és Angliába távozott, Londonban a *Bank of England* könyvtárában dolgozott, majd kivándorolt az Egyesült Államokba. 1951 és 1959 között a *Világbank* utazó képviselője volt, később visszatért Európába, s haláláig a frankfurti *Deutsche Banknál* volt tanácsadó. Részt vett Teleki Pál és Kállay Miklós titkos külpolitikai terveinek kivitelezésében.

Barcza György (Pusztazámor, 1888. július 12. – Sidney, Ausztrália, 1961. április 18.)

Diplomata. Egyetemi tanulmányait Bécsben és Budapesten végezte, politikai doktorátusa után 1911-ben tette le a diplomáciai vizsgát Bécsben. 1911-től az Osztrák–Magyar Monarchia külképviseletein többféle beosztásban működött. 1924-től a *Külügyminisztérium* politikai osztályának vezetője. 1927-től vatikáni, 1938 és 1941 között londoni követ. Hazatérte után újból a *Külügyminisztériumban* dolgozott. Kállay Miklós miniszterelnök meghatalmazásával Svájcban megalakította a *Követi Komitét*, amely a német megszállása után a nyugati hatalmak felé képviselte Magyarország érdekeit. 1945 után nem tért haza. Az *International Refugee Organization* politikai tanácsadója, 1948-tól a New York-i *Magyar Nemzeti Bizottmány* tagja, 1952-től ausztráliai képviselője, az *Ausztrál–Magyar Társaság* elnöke.

Bárczy István (Budapest, 1882. október 21. – La Tour-de-Teillez, Svájc, 1952. december 18.)

Miniszterelnökségi államtitkár. 1905-ben kezdte miniszterelnökségi munkáját. Wekerle Sándor, majd Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök személyi titkára, 1913-tól az elnöki osztály helyettes vezetője volt. 1919 őszén, az ellenforradalom győzelme után a miniszterelnökség elnöki osztályának vezetője, 1922-ben helyettes államtitkár, 1928-tól adminisztratív államtitkár. Titkos tanácsos, 1921-től 1944-ig a minisztertanácsi ülések jegyzőkönyvvezetője. 1945-ben és 1946-ban tanúvallomást tett több háborús bűnökkel vádolt személyek ellen indított perben.

Bárdossy László (Szombathely, 1980. december 18. – Budapest, 1946. január 10.)

Diplomata, politikus, külügyminiszter, miniszterelnök. Jogi tanulmányainak elvégzése után 1913-ban a *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban* kezdte meg pályafutását. 1922-től a *Külügyminisztériumban* a sajtóosztály helyettes vezetője, 1924-től vezetője. 1930-tól a londoni követség tanácsosa, 1934-től bukaresti követ. Csáky István halála után, 1941. február 4-től külügyminiszter, Teleki Pál halála után, április 3-tól miniszterelnökké. Szerepe volt a Jugoszlávia elleni támadás előkészítésében és végrehajtásában. A kassai bombázás után, 1941. június 27-én bejelentette a hadiállapotot a Szovjetunióval, majd 1941. december 11-én az Egyesült Államokkal. Hozzájárult a II. magyar hadsereg frontra küldéséhez, miniszterelnöksége alatt fogadták el a harmadik zsidótörvényt. 1942. március 7-én lemondott, de távozása után is aktív, németbarát politikát folytatott. 1944 őszén Sopronban vezető tagja volt a *Törvényhozók Nemzeti Szövetségének*. A *Népbíróság* mint háborús bűnöst halálra ítélte, golyó által kivégezték.

Baróthy Pál (Nagyvárad, 1872. október 16. – ?)

Jogász, ügyész. Az egyetem elvégzése után, 1894-ben igazságügyi pályára lépett. 1908-ban lett a nagyváradi ügyészség vezetője, majd 1920-ban került a budapesti ügyészség sajtóosztályára. 1926-tól főügyész, 1930-tól a királyi ügyészség elnöke. Rendszeresen jelentek meg cikkei jogi szaklapokban és napilapokban.

Bartha Károly (Budapest, 1884. június 18. – Linz, Ausztria, 1964. november 22.)

Vezérezredes, honvédelmi miniszter. 1904-ben végezte el a mödlingi műszaki katonai akadémiát. Az első világháború alatt Budapesten és Trieszben teljesített szolgálatot, majd 1919-ben a *Vörös Hadsereg* tisztjeként harcolt a csehek és a románok ellen. 1920-tól a *Nemzeti Hadsereg* alezredese. 1936-tól a *Honvédelmi Minisztérium* csoportfőnöke. 1938-ban tábornokká léptették elő, ekkortól töltötte be a honvédelmi miniszteri posztot az Imrédy-kormányban, amelyet megtartott Teleki Pál, Bárdossy László és fél évig Kállay Miklós miniszterelnöksége alatt is. 1941-ben kapott vezérezredesi rangot. Támogatta Magyarország katonai szerepvállalását a második világháborúban. Horthy Miklós 1942. szeptember 24-én túlzott németbarátsága miatt lemondatta, nyugdíjazták. A világháború után a *Katonai Bíróság* lefokozta, majd külföldre emigrált. Venezuelában vasútépítő mérnökként dolgozott, míg 1964-ben egy európai látogatása során elhunyt.

Bartók László (Budapest, 1896. március 15. – Washington, Egyesült Államok, 1963. november 16.)

Diplomata, jogász. A *Pázmány Péter Tudományegyetemen* szerzett jogi és államtudományi doktori címet. Diplomáciai szolgálatba lépett, Zágrábi konzulként dolgozott, majd Washingtonban lett a *Magyar Nemzeti Bank* irodájának vezetője. 1947-ben az Egyesült Államokban telepedett le,

munkát vállalt az *Egyesült Nemzetek* Szervezetében. Publikált több magyar emigráns lapban.

Benárd Ágost (Budapest, 1880. január 3. – Budapest, 1968. június 22.)
Orvos, politikus, népjóléti miniszter. 1905-ben a budapesti egyetemen szerzett orvosi diplomát, a sebészetre és a belgyógyászatra szakosodott. Az első világháborúban katonaorvosként szolgált, több kitüntetésben részesült. 1918 őszén fegyveres ellenállást szervezett Károlyi Mihály uralma ellen, ezért a Károlyit követő *Tanácsköztársaság* 1919 márciusában elfogta és halálra ítélte, de sikerült Ausztriába szöknie, ahol felvette a kapcsolatot a magyar ellenforradalmi erőkkel. 1919 augusztusától a budapesti *Kerületi Munkásbiztosító Pénztár* igazgatója, november 28-tól munkaügyi és népjóléti államtitkár, 1920. március 15-től 1921. április 14-ig munkaügyi és népjóléti miniszter. 1920. június 4-én egyik aláírója a trianoni békeszerződésnek. 1920-tól 1922-ig a *Keresztény Egyesülés Pártja*, 1922 és 1926 között a *Keresztény Egység Tábora* országgyűlési képviselője. 1935 és 1939 között újra képviselő a *Nemzeti Egység Pártja* színeiben. 1939-ben elkészítette Szálasi Ferenc elmeorvosi vizsgálatát. Emiatt az 1944. október 16-i nyilas hatalomátvétel után veszélybe került az élete, ezért belépett az SS-be, ahol katonaorvosként szolgált a világháború végéig. 1945 után visszavonult a politikától.

Bethlen István, gróf (Gernyeszeg, 1874. október 8. – Moszkva, Oroszország, 1946. október 5.)
Jogász, mezőgazdász, politikus, miniszterelnök. A budapesti egyetemen jogot, Mosonmagyaróváron mezőgazdasági akadémiát végzett. 1901-től 1903-ig szabadelvű párti, 1904-től 1913-ig függetlenségi párti, 1913-tól 1918-ig alkotmánypárti képviselő. A király valóságos belső titkos tanácsossá nevezte ki. 1919 februárjában kezdeményezésére alakult meg az ellenforradalmi *Nemzeti Egyesülés Pártja*. A Tanácsköztársaság kikiáltása után Bécsbe emigrált, ahol a szegedi kormány képviselőjeként az ellenforradalmi komité egyik vezetője lett. 1920-ban tagja volt a Trianonban tárgyaló magyar békedelegációnak. A Teleki-kormány bukása után, 1921. április 14-én miniszterelnök lett. IV. Károly második puccskísérletének leverése után 1921 novemberében benyújtotta és a parlamenttel elfogadtatta a Habsburg-ház trónfosztásáról szóló törvényjavaslatot. 1921 decemberében a Bethlen–Peyer-paktummal szövetséget kötött a szociáldemokratákkal, majd híveivel együtt 1922 februárjában belépett a *Kisgazdapártba*. E pártból és a hozzá csatlakozott konzervatív pártokból létrehozta a *Keresztény Kisgazda Földműves és Polgári Pártot* (*Egységes Párt*), amely magva volt a későbbi kormánypártnak. 1922-ben rendeletileg szűkítette a választói jogot, s a városok kivételével visszaállította a nyílt szavazás rendszerét. Népszövetségi kölcsön megszerzésével és vállalkozások támogatásával megindította az ország gazdasági konszolidálódását. Miniszterelnöksége alatt fejlett oktatási és tudományos-kutatói rendszer épült ki. Kimozdította Magyarországot a nemzetközi elszigeteltségből, 1927-ben barátsági szerződést kötött Olaszországgal. 1931. augusztus 24-én lemondott, de továbbra is jelentős szerepet játszott a magyar politikai életben. 1935-ben Gömbös Gyula miniszterelnökkel támadt ellentéte miatt kilépett az *Egységes Pártból*, és ellenzékbe vonult. A második világháború idején egyik vezetője az angolszászok felé orientálódó politikai áramlatnak. Az 1944. március 19-i német megszállás után bujdosnia kellett, ezen időszakban kétszer kapott agyvérzést. 1944 decemberében a szovjetek elfogták, 1945 áprilisában a Szovjetunióba szállították. 1946. október 5-én a moszkvai Butirszkaja-börtön kórházában hunyt el szívbénulásban.

Bissingen-Nippenburg Johanna, grófnő (Budapest, 1889. március 1. – Budapest, 1942. július 7.)
Teleki Pál felesége. Osztrák grófi családból származott. 1908. november 25-én ment feleségül Teleki Pálhoz. Két gyermekük született: 1910-ben Mária, 1911-ben Géza. A társasági életből korlátozottan, de kötelességeinek eleget téve vette ki a részét. 1941 kora tavaszán súlyos szív- és érrendszeri problémákkal kórházba került. Betegségéből nem épült fel, 1942. július 7-én elhunyt.

Csáky István, gróf (Uncsukfalva, 1894. július 18. – Budapest, 1941. január 27.)
Diplomata, külügyminiszter. Bécsben konzuli iskolát, Budapesten jogot végzett. 1919-ben követségi attaséként lépett külügyi szolgálatába, a magyar delegáció titkáraként részt vett a béketárgyalásokon. 1921-től a vatikáni követség titkáraként dolgozott, majd 1923–1924-ben a *Külügyminisztériumban* teljesített hivatali szolgálatot. 1924-től 1926-ig a bukaresti követségen kapott beosztást, 1928-tól 1932-ig a *Külügyminisztérium Sajtóosztályának* helyettes vezetője, majd vezetője. 1933-tól a madridi és lisszaboni követségeket vezette ügyvivői rangban, 1935-ben visszatért a *Külügyminisztériumba*, ahol a miniszter kabinetjének vezetője lett. Megfigyelőként vett részt az 1938. szeptember 29–30-án tartott müncheni négyhatalmi értekezleten és az 1938. november 2-i első bécsi döntésen. Az 1938. decemberi időközi választáson az ózdi kerület képviselője lett, az 1939-i választáson Sopronban jutott mandátumhoz a *Magyar Élet Pártja* képviselőjeként. 1938. december 10-től haláláig az Imrédy-, majd a Teleki-kormányban külügyminiszter. Fontos szerepe volt az *Antikomintern Paktumhoz* való csatlakozásban (1939. január 23.), a második bécsi döntés előkészítésében (1940. augusztus 30.) és a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásban.

(1940. november 20.). 1940. december 12-én Belgrádban ő írta alá a jugoszláv–magyar barátsági szerződést. A jugoszláviai tárgyalások alatt meghűlésből következően súlyosbodott vesebetegsége, visszatért Budapestre, ahol 1941. január 27-én elhunyt.

Eckhardt Tibor (Makó, 1888. október 26. – New York, Egyesült Államok, 1972. szeptember 3.)
Ügyvéd, politikus, pártvezér. Berlinben, Párizsban és Budapesten tanult, 1908-ban államtudományi doktori címet szerzett. 1918-ban Torda-Aranyos vármegyében főszolgabíró, a háború vége után is állomáshelyén maradt, ellenállást szervezett az előrenyomuló románokkal szemben. 1919-ben és 1920-ban az aradi, majd a szegedi ellenforradalmi kormány miniszterelnökségének sajtóügyeit irányította. 1922-ben a *Keresztény Kisgazdapárt* listáján képviselő lett. 1923-ban az *Ébredő Magyarok Egyesülete* egyik alapítója és elnöke volt, a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt* egyik vezetője, 1928-tól a *Magyar Revíziós Liga* ügyvezető alelnöke. 1930-tól a szerveződő *Független Kisgazdapárt* alapító tagja, 1932-től Gaál Gaszton halála után a párt elnöke 1941-es emigrálásáig. 1931-től Miskolc, 1933-tól Mezőcsát országgyűlési képviselője. 1934–1935-ben Magyarország népszövetségi főmegbízottjaként eredményesen képviselte a magyar érdekeket a Sándor jugoszláv király meggyilkolása miatt keletkezett feszült helyzetben. 1936-tól titkos tanácsos. Ellenezte a német orientációt, az angolszász irányzat híve volt. A kormányzó és Teleki Pál miniszterelnök megbízásából 1941 márciusában az USA-ba utazott, hogy ott a független Magyarország nevében kapcsolatokat építsen ki. A magyar érdekek képviselete mellett segítette az amerikai katonai hírszerzés munkáját. 1945 után a szovjetellenes és antikommunista emigráció egyik vezéralakja, a *Magyar Nemzeti Bizottmány* egyik megszervezője, és kilépéséig a végrehajtó bizottsági tagja. Részt vett az európai *Rab Nemzetek Tanácsának* megalakításában. A magyar emigráció egyik legtevékenyebb vezetője volt.

Esterházy Móric, gróf (Pusztamajk, 1881. április 27. – Bécs, Ausztria, 1960. június 28.)
Nagybirtokos, politikus, miniszterelnök. 1906-ban alkotmánypárti, 1910-ben pártonkívüli képviselőként került be a képviselőházba. 1917. június 15-én kormányalakítási megbízatást kapott. Kormánya IV. Károlynak a fenyegető politikai összeomlás elhárítására irányuló óvatos reformjait kívánta szolgálni. Miután ez lehetetlennek mutatkozott, két hónap után, augusztus 20-án lemondott. 1918. január 25-től május 8-ig a Wekerle-kormányban népjóléti és munkaügyi miniszter. A háború után egy időre visszavonult, majd 1931-ben visszatért a politikai életbe, mint legitimista politikus. 1931-től a *Keresztény Gazdasági Párt* képviselője, a képviselőház külügyi bizottságának elnöke és a gazdasági bizottság tagja. Az 1939-es választáson a kormánypárt listájáról jutott be az *Egyesült Keresztény Párt* képviselőjeként. A második világháború idején a képviselőház honvédelmi bizottságának tagja. Támogatta Kállay Miklós kiugrási politikáját. 1944. október 16-án letartóztatták, és magyarországi fogság után 1945 februárjában a mauthauseni koncentrációstáborba hurcolták. 1945 szeptemberében tért vissza Magyarországra. 1951-ben családjával együtt a Nógrád megyei Hortra telepítették ki. 1956-ban emigrált, Bécsben hunyt el.

Fodor Ferenc (Tenke, 1887. március 5. – Budapest, 1962. május 23.)
Földrajztudós. 1910-ben a budapesti egyetemen bölcsészdoktorátust szerzett. 1911-től 1919-ig a *Karánsebesi Főgimnázium* tanára. 1920-ban egyetemi magántanár és Teleki Pál mellett adjunktus a *Királyi Magyar Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán.* 1928-ban címzetes rendkívüli egyetemi tanárnak nevezik ki. 1940 és 1946 között tankerületi főigazgató. Gazdasági, tájföldrajzi, vízrajzi, kartográfia-történeti tanulmányok és monográfiák szerzője. Teleki Pállal 25 éven keresztül volt baráti- és munkakapcsolatban. *Teleki Pál – egy „bujdosó könyv"* címen részletes kéziratot hagyott az utókor számára a miniszterelnök életéről, amely 2001-ben került publikálásra.

Ghika György (Temesvár, 1882. április 1. – Washington, Egyesült Államok, 1966.)
Diplomata. Megbízták az 1939-ben létrehozott tokiói magyar követség vezetésével. Pelényi János lemondása után, 1940. december 14-től a washingtoni követi posztot is ellátta 1941. december 11-ig, a magyar–amerikai diplomáciai kapcsolatok megszűnéséig.

Gömbös Gyula (Murga, 1886. december 26. – München, 1936. október 6.)
Katonatiszt, honvédelmi miniszter, miniszterelnök. Az első világháborúban vezérkari tisztként a századosi rangot érte el. Az 1918. októberi forradalom után a *Honvédelmi Minisztériumban* teljesített szolgálatot, majd Zágrábban lett rövid időre katonai attasé. 1918 végétől újra a *Honvédelmi Minisztériumban* dolgozott csoportvezetőként. 1919-ben megválasztották a *Magyar Országos Véderő Egylet* elnökévé. Bécsben részt vett az ellenforradalmi komité szervezésében, a Tanácsköztársaság idején a szegedi ellenforradalmi kormány hadügyi államtitkára. 1920-ban Törökszentmiklóson kisgazdapárti programmal mandátumot szerzett. 1922 januárjában csatlakozott a Bethlen–Nagyatádi-féle *Egységes Párthoz,* és irányította az 1922-i választási kampányt. 1923 nyarán kilépett a kormánypártból, és megalakította a *Magyar Nemzeti Függetlenségi (Fajvédő) Pártot.* 1928-ban megegyezett Bethlen Istvánnal, visszatért az *Egységes Pártba,* és hadügyi

államtitkár lett. 1929. október 10-től Bethlen István és Károlyi Gyula kormányában honvédelmi miniszter. 1932. október 1-től miniszterelnök. Meghirdette 95 pontból álló programját, átszervezte a kormánypártot (*Nemzeti Egység Pártja*). Programjában megjelentek a korporatív és hivatásrendi elemek, de ezek többségét nem tudta végrehajtani. Szorosabb diplomáciai kapcsolatot épített ki Olaszországgal és Németországgal, 1933 júniusában a kormányfők közül elsőnek kereste fel Hitlert. 1934-ben szerződést kötött Olaszországgal és Ausztriával (római hármas paktum), majd Németországgal is. 1935 márciusában szembekerült a kormánypárt konzervatívabb, Bethlen által vezetett csoportjával. Átalakította a kormányát, majd kormányzói kézirattal feloszlatta az országgyűlést. Az 1935. évi választás lebonyolítását intézkedéseivel súlyosan befolyásolta. Súlyosbodó vesebetegsége miatt 1936. május 14-én Darányi Kálmán vette át a mindennapi ügyek intézését. Gömbös egy müncheni szanatóriumba vonult, ahol fél év múlva elhunyt.

Herczeg Ferenc (Versec, 1863. szeptember 22. – Budapest, 1954. február 24.)
Író, újságíró. Franz Herzog néven született, német polgári családból származott, magyarul csak gimnáziumi tanulmányai alatt tanult meg. 1882-től a Budapesten jogot hallgatott, majd joggyakornok lett Temesváron. Egy halálos végű párbaja miatt a váci államfogházba került, itt írta *Fenn és lenn* című, 1890-ben megjelent regényét, amellyel elnyerte az *Egyetemes Regénytár* pályadíját. 1891-től a *Budapesti Hírlap* belső munkatársa. 1894 decemberében megindította és 1944-ig szerkesztette az *Új Idők* című szépirodalmi hetilapot. 1903-ban egyik alapítója és főmunkatársa *Az Újság* című lapnak. Több irodalmi társaságban töltött be magas tisztséget. 1919 és 1922, 1929 és 1931, valamint 1945 és 1946 között az MTA másodelnöke. 1896-tól két cikluson át országgyűlési képviselő, Tisza István támogatója. Együtt indították 1911-ben a *Magyar Figyelő* című politikai lapot. 1927-től a *Felsőház* tagja. 1919 után tevékenyen részt vett a revíziós mozgalmakban, 1929-től a *Revíziós Liga* elnöke. A Horthy-korszak legnépszerűbb írója, számos – főleg történelmi témájú – művét mutatták be színházban. 1945 után visszavonultan élt.

Hóman Bálint (Budapest, 1885. december 29. – Vác, 1951. június 2.)
Történész, politikus, vallás- és közoktatásügyi miniszter. A budapesti egyetemen szerezte meg a bölcsészdoktori oklevelet 1908-ban. 1915-től az *Egyetemi Könyvtár*, majd 1922-től az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója. 1923-ban nevezték ki a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává. 1916-tól 1931-ig tanított középkori magyar történelmet a budapesti egyetemen. 1918-tól a *Magyar Tudományos Akadémia* levelező, 1929-től rendes tagja. Elnöke volt a *Magyar Numizmatikai Társaságnak*, a *Magyar Néprajzi Társaságnak* és a *Magyar Történelmi Társulatnak*. Műveiben kezdetben a pozitivizmus, majd a szellemtörténet szemléletét és módszerét követte. Legfontosabb műve a Szekfű Gyulával írt *Magyar Történet* című összefoglaló munka, amely 1938 és 1941 között készült el. 1932. október 2-től 1938. május 13-ig a Gömbös- és Darányi-kormányban, majd 1939. február 16-tól 1942. július 3-ig, a Teleki-, Bárdossy- és Kállay-kormányban vallás-és közoktatásügyi miniszter. Mindvégig a nemzeti és keresztény szellemű oktatást erősítette. Nevéhez fűződik az 1934-es egységes középiskolai törvény és az 1941-es 8 osztályos általános iskolai képzést létrehozó reform beiktatása, de az utóbbi a háború miatt már nem épülhetett ki irányítása alatt. Programokkal, ösztöndíjakkal támogatta a nehéz sorsú, de tehetséges tanulókat. 1938 januárjától az 1939. februári átalakulásig a *Nemzeti Egység Pártjának* helyettes vezetője. Politikájában hangsúlyozta a magyar–német szövetség fontosságát. Támogatta az 1941. júniusi hadba lépést. Részt vett a zsidótörvények előkészítésében, megszavazta azokat. A parlamenti munkában az 1944. márciusi német megszállás és az októberi nyilas hatalomátvétel után is részt vett. 1946-ban a *Népbíróság* mint háborús bűnöst életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte. Büntetését a váci fegyházban töltötte, egészségi állapota rohamosan romlott. 1951-ben teljesen legyengülve és lefogyva hunyt el.

Homlok Sándor (Késmárk, 1982. május 3. – New York, Egyesült Államok, 1963. április 5.)
Katonatiszt, diplomata. Vezérkari tisztként szolgált, altábornagyi rangig jutott. Elsősorban a katonai diplomáciában vett részt. 1927 és 1933 között párizsi katonai attasé, majd hazatért Magyarországra, és a vezérkari főnökségen és a hírszerzésen dolgozott. 1940-ben nevezték ki berlini katonai attasévá (névleg több hasonló pozíciót is birtokolt), amelyet 1944 júniusáig töltött be. Június 3-tól október 15-ig Sztójay Dömét váltva berlini követ. 1944 novemberében a németek letartóztatták. Szabadulása után az emigrációt választotta.

Horthy Miklós (Kenderes, 1868. június 18. – Estoril, Portugália, 1957. február 9.)
Tengerésztiszt, a Magyar Királyság kormányzója. Nemesi földbirtokos család sarja, apja, Horthy István tagja volt a magyar főrendiháznak. Az elemi iskolát magántanulóként Kenderesen kezdte 1874-ben, majd 1878-ig a Debreceni Református Kollégiumban folytatta. A gimnáziumi tanulmányait a soproni Lähne-tanintézetben végezte 1878 és 1882 között. A gimnázium befejezése után, a család akaratának ellenszegülve követte hadgyakorlatban elhunyt Béla bátyja példáját, és a fiumei tengerésztiszti akadémia növendéke lett. 1886-ban avatták II. osztályú tengerész-hadapróddá. Több sportágban jeleskedett (vitorlázás, futás, kerék-

pározás, vívás, teniszezés, lovaglás), öt idegen nyelven beszélt (német, angol, francia, olasz, horvát), így a katonai mellett a társadalmi ranglétrán is gyorsan emelkedett. 1908-tól sorhajóhadnagyi rangban a *Taurus* állomáshajó parancsnoka, majd 1909 és 1914 között Ferenc József szárnysegédjeként szolgált. 1914 januárjában sorhajókapitánnyá léptették elő. Az első világháború kitörése után a *Habsburg* csatahajó, majd a *Novara* gyorscirkáló parancsnoka lett, számos bevetésben vett részt. 1917. május 15-én vezetésével törte át az Osztrák–Magyar Monarchia öt hajója az otrantói tengerzárat. A visszaúton megütközött egy antant hajórajjal, a csatát súlyosan megsérülve vezette le. Felépülése után, 1918. február 27-én ellentengernaggyá és a császári és királyi flotta parancsnokává nevezték ki. A háború után kenderesi birtokára vonult vissza. A Tanácsköztársaság idején hadügyminiszterként csatlakozott Károlyi Gyula ellenforradalmi kormányához, majd a *Nemzeti Hadsereg* fővezére lett. A stabilitást keményen, katonai eszközökkel próbálta elérni, eközben parancsa nélkül ugyan, de az általa irányított területen zajlott le az úgynevezett „fehérterror". Az antant katonai missziójával egyeztetve 1919. november 16-án vonult be Budapestre, 1920. március 1-jén a Nemzetgyűlés széles jogkörrel felruházva Magyarország kormányzójának választotta. Mindvégig támogatta a királysági államformát, de az ország érdekeire való tekintettel megakadályozta IV. Károly 1921. márciusi és októberi visszatérési kísérleteit. Kormányzóvá választása után már nem vett részt olyan aktívan a politikában, az ország helyzetét miniszterelnökei, Teleki Pál és Bethlen István konszolidálták. A kormányzói jogkör 1933-ban, majd 1937-ben is bővült, 1942-ben pedig létrejött a kormányzóhelyettesi pozíció, amelyet idősebb fia, Horthy István töltött be haláláig. Fellépett mind a bal-, mind a jobboldali szélsőségek ellen. Külpolitikailag Magyarország szükségszerűen közeledett Olaszországhoz és Németországhoz, de személy szerint Horthy az angolszász államokkal szimpatizált. A német befolyás csökkentésének céljával nevezett ki több miniszterelnököt is (Darányi Kálmán – 1936; Imrédy Béla – 1938; Teleki Pál – 1939), vitába szállt Adolf Hitlerrel. A második világháború kitörése után ismét nagyobb szerepet vállalt a napi politikában. A német katonai sikerek láttán és a magyar hadvezetés tanácsára feladta korábbi németellenes nézeteinek egy részét. Az 1941. június 26-i kassai bombázás után Magyarország bejelentette a hadiállapotot a Szovjetunióval. A keleti hadszíntéren történt kudarcok után kereste a háborúból való kiugrás lehetőségét, ezért Kállay Miklós miniszterelnököt 1943-ban arra utasította, hogy kezdeményezzen tárgyalásokat a nyugati hatalmakkal. A sikertelen tárgyalások után Magyarországot 1944. március 19-én megszállták a németek. Ezután megkezdődött a zsidók gettósítása, majd deportálása, amelyet Horthy 1944. július 6-án fegyveres erők bevonásával leállított, ezzel megmentve a budapesti zsidóság jelentős részét. 1944. október 15-én megkísérelt kiugrani a háborúból, amely nem sikerült, október 16-án pedig a nyilasok Szálasi Ferenc vezetésével átvették a hatalmat. Horthy kényszer hatására lemondott. A németek a bajorországi Weilheimbe internálták, ahonnan 1945. május 1-jén amerikaiak szabadították ki. Ezek után több hadifogolytáborba szállították, a nürnbergi perben tanúként hallgatták ki. A politikától visszavonult, visszatért családjához Weilheimbe, ahonnan 1948-ban költözött át a portugáliai Estorilba. Megélhetését magyar emigránsok, diplomaták (köztük J. F. Montgomery korábbi budapesti amerikai követ) és általa megmentett zsidók támogatták. 1953-ban jelentek meg emlékiratai. Az 1956-os forradalom hírére fellelkesült, majd értesülve annak véres leveréséről mély apátiába zuhant. 1957. február 9-én hunyt el. 1993. szeptember 4-én temették újra Kenderesen.

Hory András (Kolozsvár, 1883. január 5. – Bécs, Ausztria, 1971. március 1.) Diplomata. Egyetemi tanulmányait Kolozsváron és Párizsban végezte, majd külügyi szolgálatba lépett. Követségi titkár Bukarestben, 1918 januárjában és februárjában részt vett a bukaresti béketárgyalásokon. 1919-től Bukarestben volt követségi tanácsos, 1927-től 1934-ig albániai képviselettel is megbízott követ Rómában, 1934 és 1936 között a külügyminiszter állandó helyettese. 1936-tól 1939-ig követ Varsóban, majd a külügyminiszter közvetlen alárendeltje. 1940-ben a magyar kormány megbízottja a turnu-severini magyar–román tárgyalásokon. 1945-ben Bécsben telepedett le, majd kivándorolt az Egyesült Államokba, de 1962-ben visszatért Ausztriába.

Imrédy Béla (Budapest, 1891. december 29. – Budapest, 1946. február 28.) Politikus, pénzügyminiszter, miniszterelnök. Jogi tanulmányai után pénzügyi gyakornok, 1919-től 1921-ig a *Pénzügyminisztériumban* teljesített szolgálatot. 1921-ben a *Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének* titkára, 1924-ben főtitkára lett. 1926-tól a *Magyar Nemzeti Bank* igazgatóhelyettese, 1928-tól igazgatója. Részt vett több jelentős nemzetközi gazdasági konferencián. 1932. október 1-jétől 1935. január 6-ig a Gömbös-kormány pénzügyminisztere, felsőházi tag. Lemondása után a kormányzó az MNB elnökévé nevezte ki. 1938. március 9-én közgazdaságügyi tárca nélküli miniszter, 1938. május 14-én miniszterelnök lett. 1938 augusztusában Horthyval együtt Hitlernél tett látogatást. Miniszterelnöksége alatt hozták az első bécsi döntést (1938. november 2.), és nevéhez fűződik az első zsidótörvény bevezetése és a második előkészítése. 1939. január 6-án hozta létre a radikális jobboldali *Magyar Élet Mozgalmat*. Miután 1939 januárjában csatlakozott az antikomintern-paktumhoz, megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok a Szovjetunióval. Túlzott németorientáltsága miatt a konzervatív kormánykörök megbuktatták, felhasználva zsidó származásának bizonyítékait. Kilépett a kormánypártból, és 1940 októbe-

rében létrehozta a *Magyar Megújulás Pártját*, amely a *Nyilaskeresztes Párt* mellett új szélsőjobboldali politikai erőként jelentkezett. Az 1944. március 19-i megszállás után a németek egyik miniszterelnök-jelöltje volt. 1944. május 23-tól augusztus 7-ig a Sztójay-kormány közgazdasági minisztere. 1944. október 16. után részt vett a „nyilas parlament", a *Törvényhozók Nemzeti Szövetsége* munkájában. 1946 februárjában mint háborús bűnöst a *Népbíróság* halálra ítélte; február 28-án kivégezték.

Incze Péter (Marosludas, 1896. december 9. – Budapest, 1960. május)
Köztisztviselő. Jogi tanulmányokat folytatott, de diplomát nem szerzett. Az első világháborúban katonaként szolgált, hadifogságba esett. Hazatérése után Teleki Pál magántitkára lett, és az évek múlásával bizalmasává vált. Ilyen minőségben nem csak a mindennapi ügyeket intézte, hanem elkísérte Telekit külföldi útjaira, segédkezett munkáiban. 1935-ben Teleki anyagi problémái miatt felmondott neki, de később ő ajánlotta Imrédy Béla mellé miniszterelnökségi személyi titkárnak. Munkáját a *Miniszterelnökség Elnöki Osztályára* beosztott miniszteri tanácsosi rangban végezte. Imrédy lemondása után Teleki mellett is személyi titkárként működött, és a miniszterelnökségen dolgozott egészen a Sztójay-kormány 1944. augusztus 29-i leváltásáig.

Jaross Andor (Komáromcsehi, 1896. május 23. – Budapest, 1946. április 11.)
Politikus, belügyminiszter. 1921-ben belépett a csehszlovákiai *Magyar Kisgazda Pártba*, amelynek 1923-tól szakosztályi társelnöke, majd 1925-től a *Magyar Nemzeti Párt* alelnöke, 1929-től tartománygyűlési képviselő. 1933-tól ügyvezető elnök, 1935-től a prágai képviselőház tagja. A *Magyar Nemzeti Párt* és a *Keresztényszocialista Párt* egyesüléséből megalakult *Egyesült Magyar Párt* elnöke. 1938. november 15-től 1940. április 1-jéig az Imrédy-kormányban, majd a Teleki-kormányban a tisztség megszűnéséig a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere. 1940. október 1-jén Imrédyvel megalakította a szélsőjobboldali *Magyar Megújulás Pártját*. Sztójay Döme kormányában 1944. március 22-től augusztus 7-ig belügyminiszter. Az 1944. október 16-i nyilas hatalomátvétel után jelentős szerepet játszott a *Törvényhozók Nemzeti Szövetsége*, a „nyilas parlament" létrehozásában, amelynek 1944 decemberétől 1945 márciusáig elnöke volt. 1946-ban a *Népbíróság* mint háborús bűnöst halálra ítélte; kivégezték.

Jungerth-Arnóthy Mihály (Bácsordas, 1883. március 13. – Budapest, 1957. szeptember 11.)
Diplomata. 1918-ban kezdett el dolgozni a *Külügyminisztériumban*, 1920-tól a hadifogoly-ügyekért felelt. 1923 és 1933 között a balti államokban és Finnországban vezette a magyar követségeket. 1933-tól 1935-ig ankarai, 1935-től 1939-ig moszkvai, majd 1944 tavaszáig szófiai követ. 1944. április 6-tól 1944. október 15-ig a „kiugrási csoport" kérésére külügyminiszter-helyettes, fellépett a zsidók deportálása ellen. 1945-ben nyugállományba helyezték.

Kádár Gyula (Debrecen, 1898. december 16. – Budapest, 1982. március 14.)
Katonatiszt. A soproni katonai iskola elvégzése után 1918-ban avatták hadnaggyá. 1919-ben csatlakozott a *Nemzeti Hadsereghez*, majd az abból alakult honvédségben szolgált. 1933-tól a *Ludovika Akadémia* tanára. 1939-től a pécsi IV. hadtest parancsnokságán a kiképzési osztály irányítója. 1940 szeptemberében részt vett az észak-erdélyi, 1941 tavaszán a délvidéki bevonulásban. 1942. május 1-jén a *Vezérkari Főnökség* állományába került át, mint a VKF-6. (nemzetvédelmi és propaganda) osztályának a vezetője. 1943. augusztus 1-jétől vezérkari ezredesként a VKF-2. (hírszerző és kémelhárító) osztályának a vezetője. Részt vett a kiugrási tervek katonai előkészítésében, 1944 elején figyelmeztetett a német megszállás veszélyeire. 1944. április 17-én a Gestapo letartóztatta, de Csatay Lajos honvédelmi miniszter és ifj. Horthy Miklós közbenjárására július 1-jén szabadlábra helyezték. A német tiltakozás miatt Vörös János vezérkari főnök ismét letartóztatta, de a bíróság október 14-én felmentette. A nyilas puccs után Beregfy Károly honvédelmi miniszter tartóztatta le, majd Németországba hurcolták. Szabadulása után hazatért, de 1945. szeptember 20-án letartóztatták és háborús bűnösként a Szovjetunióba szállították. Tíz év elteltével, 1955 novemberében tért haza. Itthon azonnal letartóztatták, vizsgálatot kezdtek ellene, csak 1956. szeptember 25-én bocsátották szabadon. Haláláig önéletrajzának megírásával foglalkozott, amely erősen cenzúrázva jelenhetett meg.

Kállay Miklós (Nagyhalász, 1887. január 23. – New York, Egyesült Államok, 1967. január 14.)
Politikus, földművelésügyi miniszter, miniszterelnök. Genfben és Münchenben tanult, majd Budapesten szerzett jogi doktorátust. 1920 és 1922 között a nagykállói járás főszolgabírója, 1922-től 1929-ig Szabolcs vármegye főispánja, 1929–1930-ban kereskedelemügyi államtitkár. 1931-től az *Egységes Párt* színeiben országgyűlési képviselő. 1932. október 1-jétől 1935. január 9-ig a Gömbös-kormány földművelésügyi minisztere. 1936-tól 1942-ig az *Országos Öntözési Hivatal* elnöke. 1942. március 10-én Bethlen István javaslatára Horthy Miklós Bárdossy László helyére miniszterelnöknek nevezte ki, mivel Bárdossy kizárólagos német orientációját veszélyesnek tartotta, és nem akarta megszakítani Magyarország nyugati hatalmakhoz fűződő kapcsolatait. Miniszterelnökségét az úgynevezett „hintapolitika" jellemezte: látszólag németbarát intézkedéseket hajtott

végre, de titokban felvette a kapcsolatot az angolszász államokkal, és folyamatosan tárgyalt a háborúból való kilépés lehetőségeiről. 1943. szeptember 9-én titkos fegyverszüneti egyezményt kötött Nagy-Britanniával, de mivel annak feltételei (a Balkánról angol–amerikai csapatok érkeznek Magyarországra) nem teljesültek, így nem lépett életbe. Politikája nem volt sikeres, nagy részben az eltérő angol és amerikai követelések miatt. Tárgyalásaival felkeltette a németek figyelmét, akik, mivel már nem tartották megbízhatónak a magyar politikai elitet, 1944. március 19-én megszállták az országot. Március 20-án a letartóztatására érkező német katonák elől a Sándor-palotából a török követségre menekült. Azt tanácsolta Horthynak, hogy teljesen vonuljon vissza a politikai élettől, de a kormányzó ezt nem fogadta meg, mivel úgy gondolta, ha korlátozottan is, de még képviselheti a magyar érdekeket. Kállay a nyilas hatalomátvétel után elhagyta a török követséget, és feladta magát. Letartóztatták, előbb a Margit körúti fogházba, majd Sopronkőhidára szállították, később Mauthausenbe, onnan pedig Dachauba hurcolták. Innen egyéb fontos személyiségekkel együtt továbbszállították Dél-Tirolba, fogságából 1945. május 4-én szabadult. 1953-ig Olaszországban, Capri szigetén, majd Rómában élt. Innen az Amerikai Egyesült Államokba költözött, az emigráció aktív személyiségeként dolgozott, cikkeket írt, beszédeket tartott, dél-amerikai előadói körutat tett, elkészítette emlékiratait.

Kánya Kálmán (Sopron, 1869. november 7. – Budapest, 1945. február 28.) Politikus, külügyminiszter. Diplomáciai pályafutását Konstantinápolyban kezdte alkonzulként. 1904-ben konzullá nevezték ki, 1905-től a közös Külügyminisztériumban teljesített szolgálatot. 1913-tól az Osztrák– Magyar Monarchia mexikói követe, meghatalmazott miniszter. 1920-tól 1925-ig a külügyminiszter állandó helyettese. 1925-ben berlini követ lett, majd 1933. február 4-től 1938. november 28-ig külügyminiszter a Gömbös-, Darányi- és Imrédy-kormányokban. 1935-től felsőházi tag. Az ő külügyminisztersége alatt ment végbe Magyarország csatlakozása a Berlin–Róma-tengelyhez. Az Olaszországgal való fokozott együttműködéssel igyekezett ellensúlyozni Németország egyre növekvő befolyását, mindemellett megkísérelt a lehetőségekhez képest jó kapcsolatokat fenntartani a nyugati hatalmakkal, és a kisantant felé is tett közeledő lépéseket. 1938 augusztusában, Horthy Miklós és Imrédy Béla németországi látogatása napjaiban, Bledben megegyezett a kisantant államokkal Magyarország fegyverkezési egyenjogúsága elismerésének kérdésében. 1938. szeptember 20-án Imrédy miniszterelnökkel Berchtesgadenbe repült, és felkérte Hitlert a magyar területi igények támogatására. 1938 októberében vezetője volt a komáromi magyar–csehszlovák tárgyalásokon részt vevő delegációnak. Mivel nem teljesültek az Imrédy-kormány Kárpátaljával kapcsolatos törekvései, 1938.

november 28-án lemondott. A második világháború idején a Bethlen és Kállay vezette politikai csoporthoz tartozott. Súlyosbodó vesebetegsége miatt a háború végén folyamatos kórházi kezelésre szorult. A nyilasok az 1944. október 16-i hatalomátvétel után letartóztatták és Sopronkőhidára hurcolták, de betegsége miatt visszaengedték a budai Szikla-kórházba, ahol 1945. február 28-án elhunyt.

Karafiáth Jenő (Budapest, 1883. július 31. – Budapest, 1952. május 26.) Politikus, vallás és közoktatásügyi miniszter, főpolgármester. Jogi és bölcsészeti tanulmányai után tisztviselői pályára lépett. A Tanácsköztársaság megdöntése után, 1919 szeptemberétől belügyi-, a Huszár-, majd a Simonyi-Semadam-kormány idején miniszterelnökségi államtitkár. A *Nemzetgyűlés,* majd az *Országgyűlés* tagja. 1922-től 1931-ig a képviselőház háznagya, 1923-tól 1931-ig az *Országos Testnevelési Tanács* elnöke. 1931. december 16-tól 1932. október 1-jéig a Károlyi Gyula kormányának vallás- és közoktatásügyi minisztere. 1937-től 1942-ig Budapest főpolgármestere.

Károly, IV. (Persenbeug, Alsó-Ausztria, Osztrák–Magyar Monarchia, 1887. augusztus 27. – Funchal, Madeira szigete, Portugália, 1922. április 1.) Magyarország és Csehország királya, I. Károly néven osztrák császár (Teljes neve: Karl Franz Josef Ludwig Hubert Georg Maria von Habsburg-Lothringen). Ferenc Ferdinánd 1914. június 28-i meggyilkolása után trónörökös, Ferenc József 1916. november 21-i halálát követően az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó uralkodója. 1917 elejétől kezdve kísérleteket tett különbéke kötésére az antant államokkal, ezek azonban sikertelenek voltak, és nyilvánosságra kerülésük után súlyos diplomáciai problémákat okoztak. Belpolitikáját az a törekvés irányította, hogy megelőzze a vereség várható következményeit, nyitott volt a különböző autonómiatörekvésekre. Magyarországon 1917 májusában felmentette Tisza István miniszterelnököt, és olyan kormányokkal kísérletezett (Esterházy Móric, Wekerle Sándor), amelyeknek programjában szerepelt a választójog kiterjesztése is. 1918. október 31-én József Ágost főherceg Károly nevében nevezte ki Károlyi Mihályt miniszterelnökké. 1918. november 11-én Ausztria, majd november 13-án az úgynevezett eckartsaui nyilatkozatában Magyarország uralkodói jogköréről mondott le (a trónról azonban nem). Ezután családjával együtt Svájcba költözött. 1921-ben két alkalommal is kísérletet tett a magyar trón visszaszerzésére. Első alkalommal, március 27. és április 5. között Magyarországra utazott, és megkísérelte Horthyt rávenni a hatalom átadására, de a kormányzó lebeszélte tervéről. Második alkalommal, október 21. és november 1. között fegyveresen próbálta a hatalmat megragadni. 1921. október 23-án Budaörsnél a Horthy csapatai szétverték a Károlyt támogató alakulato-

kat. Károly megadta magát, Tihanyba, majd Madeira szigetére, Funchalba szállították, ahol rövidesen meghalt spanyolnáthában. Mély katolikus hite és vallásos élete miatt II. János Pál pápa 2004. október 3-án boldoggá avatta.

Károlyi Gyula, gróf (Nyírbakta, 1871. május 7. – Budapest, 1947. április 23.
Politikus, miniszterelnök. Tanulmányait a budapesti, bonni és berlini egyetemeken végezte. Utána birtokán gazdálkodott, majd 1905-től főrendiházi tag, 1906-ban Arad vármegye és város főispánja. Az első világháborúban tartalékos huszárhadnagyként szolgált az orosz fronton. 1919. május 5-én, Aradon ellenforradalmi kormányt alakított, ennek székhelyét május 29-én Szegedre helyezték át. Július 12-én lemondott, a napi politikában egy évtizedig nem vett részt, de az egész korszakban Horthy Miklós egyik legfőbb bizalmasnak számított. 1927-től a *Felsőház* tagja, 1928-tól koronaőr. 1930. december 9-től 1931. augusztus 24-ig külügyminiszter a Bethlen-kormányban 1931. augusztus 24-től 1932. október 1-jéig miniszterelnök. A gazdasági válság mélypontján Horthy személyes bizalmasaként került a kormányra. A válságon az állami gazdasági beavatkozás fokozására tett intézkedések mellett elsősorban szigorú költségvetési takarékossággal igyekezett úrrá lenni. 1931 szeptemberében statáriális bíráskodást léptetett életbe. Külpolitikájában közeledett Franciaország és a kis-antant államok felé. Az intézkedések népszerűtlenné tették, és nem sikerült elérnie a kitűzött célokat sem, Bethlen István nyílt levélben szólította fel a lemondásra, amelynek örömmel tett eleget. Ezután szatmári birtokára vonult vissza. 1936-tól titkos tanácsos. A második világháború idején az angolszász politikai vonalat támogatta. Részt vett Teleki Pál emigráns kormányának tervezésében, esetleges kormányfőként vették számításba. Támogatta Kállay Miklós kiugrási politikáját.

Károlyi Mihály, gróf (Budapest, 1875. március 4. – Vence, Franciaország, 1955. március 19.)
Politikus, miniszterelnök, köztársasági elnök. 1901-től a *Szabadelvű Párt* tagja, 1905-től a *Függetlenségi Párt* országgyűlési képviselője. 1910-ben pártonkívüli függetlenségi programmal szerzett mandátumot. 1912-ben a *Függetlenségi Párthoz* csatlakozott, amelynek 1913-tól elnöke lett. Határozottan szembefordult a kormányzattal, helytelenítette a részvételt az első világháborúban. A *Függetlenségi Pártból* kivált balszárnyból megalakított *Károlyi Párt* vezetőjeként nagy népszerűséget szerzett a békére vágyók között. Az 1918. októberi őszirózsás forradalom vezető egyénisége, a *Nemzeti Tanács* vezetője. IV. Károly nevében József Ágost főherceg 1918. október 31-én miniszterelnökké nevezte ki, majd 1919. január 11-én köztársasági elnök lett. A mérsékelt földreform bevezetéseként kiosztotta saját kálkápolnai birtokát. Miniszterelnöksége alatt az ország katonailag, társadalmilag és gazdaságilag is összeomlott, a hadsereg feloszlatásáról olyan időben döntött, amikor az országot három irányból is támadás érte. Mivel sem a tömegek hozzá fűzött elvárásait nem tudta teljesíteni, és kedvező békefeltételeket sem sikerült elérnie, egyre nehezebb helyzetbe jutott. 1919. március 20-án átadta a hatalmat Kun Béla vezette kommunistáknak, akik létrehozták a Tanácsköztársaságot. 1919 júliusában nyugatra emigrált. Szembefordult a Horthy-korszakkal és annak nyugati támogatóival. Magyarországi birtokait elkobozták, Párizsban telepedett le. Utazást tett az Egyesült Államokban és a Szovjetunióban. A második világháború alatt Angliában élt, ahol körülötte csoportosult a Horthy-korszak ellenzékének emigrációja. 1946 májusában visszatért Magyarországra, majd 1946-tól 1949-ig párizsi követ. 1949-ben lemondott. Élete utolsó éveit a politikától visszavonulva, Franciaországban töltötte.

Keresztes-Fischer Ferenc (Pécs, 1881. február 18. – Vöcklabruck, Ausztria, 1948. március 3.)
Politikus, belügyminiszter. A budapesti tudományegyetemen végzett jogi tanulmányokat. 1901-től Pécsen ügyvéd, a *Pécsi Takarékpénztár Rt.* jogtanácsosa. Az első világháborúban több fronton teljesített szolgálatot, amely elismeréseként több kitüntetést kapott. 1919-ben a szerbek által megszállt Pécsen az ellenforradalmi erők egyik szervezője. 1921-től Baranya vármegye és Pécs, 1925-től egyúttal Somogy vármegye főispánja. 1931. augusztus 24-től 1935. március 4-ig belügyminiszter előbb Károlyi Gyula, majd Gömbös Gyula kormányában, közben országgyűlési képviselő. 1936 januárjában felsőházi tag lett. Elnöke volt a *Pénzintézeti Központnak*. 1938. május 24-től 1944. március 22-ig ismét belügyminiszter az Imrédy-, Teleki-, Bárdossy-, majd a Kállay-kormányban, valamint többször is ideiglenesen ellátta a miniszterelnöki teendőket. Támogatta Teleki titkos és nyílt politikáját, részt vett a *Nemzetpolitikai Szolgálat* és a *Tájékoztató Osztály* munkájában, valamint az emigráns kormány tervének kidolgozásában is. A politikai rendőrséget közvetlenül ellenőrzése alatt tartotta, és személyesen irányította a bal- és jobboldali szélsőségesek (kommunisták, hungaristák) elleni fellépést. A második világháború idején, mint Horthy személyes környezetének tagja, a Bethlen és Kállay vezette konzervatív csoporthoz tartozott, az angolszász orientáció képviselője volt. A német megszállás idején a Gestapo elfogta, és a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolták el. 1945. április 30-án az amerikaiak a flossenbürgi tábort felszabadították, innen távozott el súlyos betegen. A háború után, habár a magyar kormány kikérte mint háborús bűnöst, nem adták ki. Bécsben halt meg 1948. március 3-án tüdőrákban. Hamvait 1999-ben hozták haza, október 9-én temették el újból Pécsen.

Kerkai Jenő (Kerkaújfalu, 1904. november 9. – Pannonhalma, 1970. november 8.)
Jezsuita szerzetes, a *Katolikus Legények Országos Testületének* egyik alapítója. 1924-ben belépett a jezsuita rendbe. Teológiai tanulmányait Innsbruckban végezte, ahol 1934-ben pappá szentelték. 1934-től a szegedi papnevelő intézet dogmatikatanára és prefektusa. Szegeden indította meg Nagy Töhötömmel a KALOT-mozgalmat. Támogatta Teleki nemzetnevelő programját és hivatásrendi gondolatait, részt vett a *Nemzetpolitikai Szolgálat* munkájában. 1944-ben a német megszállás idején segítette az üldözötteket. 1945-ben újjászervezte a KALOT-mozgalmat, amelyet 1947-ben föloszlattak. 1947-ben népellenesség vádjával elítélték, 1957-ben szabadult a börtönből. 1957 után a MAHART dunaharaszti üzemében, majd a püspökszentlászlói szociális otthonban dolgozott. Élete utolsó éveiben a pannonhalmi szociális otthonban élt.

Khuen-Héderváry Sándor, gróf (Hédervár, 1881. június 16. – Szentendre, 1947.)
Diplomata. 1905 és 1918 között Bukarestben, Madridban, Londonban és Berlinben teljesített szolgálatot, 1918-ban, mint II. osztályú követségi tanácsost a *Külügyminisztérium* sajtóosztályára helyezték. 1920-tól I. osztályú követségi tanácsosi rangban a politikai osztály vezetője. Megszervezte a külügyi szolgálatot, szorgalmazta a diplomáciai kapcsolatok felvételét a Szovjetunióval. 1925-től a külügyminiszter állandó helyettese rendkívüli követi és meghatalmazott miniszteri rangban. 1934-től 1941-ig párizsi követ. Részt vett Teleki Pál emigráns kormányának tervezésében. 1941 júliusában nyugállományba helyezték. 1946. szeptember 8-án látták utoljára élve. Valószínűleg a Dunába fulladt, holttestét 1947 februárjában Szentendre közelében emelték ki a folyóból.

Kosáry Domokos (Selmecbánya, 1913. július 31. – Budapest, 2007. november 15.)
Történész. A *Pázmány Péter Tudományegyetemen* végezte tanulmányait, magyar–történelem szakon szerzett diplomát 1936-ban. Ösztöndíjjal tanult Angliában és Franciaországban. Az *Eötvös Collegium* tagjaként közeli kapcsolatba került Teleki Pállal. Teleki megbízásából 1941 elején Kovács Péter történésszel együtt az Egyesült Államokba utazott, hogy egy magyar történeti könyv elkészítésével javítson Magyarország megítélésén. A miniszterelnök halála után a *Teleki Pál Tudományos Intézet Történettudományi Intézetnek* igazgatóhelyettese lett. A második világháború után az átmeneti időszakban még taníthatott egyetemen, de a kommunista diktatúra alatt ellehetetlenítették. Az 1956-os forradalom alatt a *Történettudományi Intézet* forradalmi tanácsának az elnöke, amiért két év börtönre ítélték. Szabadulása után *a Pest Megyei Levéltárban*, majd a *Történettudományi Intézetben* dolgozott, de vezető pozíciót nem tölthetett be. 1982-től a *Magyar Tudományos Akadémia* levelező, 1985-től rendes tagja, 1990 és 1996 között elnöke.

Kovács Béla (Patacs, 1908. április 20. – Pécs, 1959. június 21.)
Politikus, földművelésügyi miniszter. 1933-ban lépett be a *Független Kisgazdapártba*. Az 1940-es években a Parasztszövetség főtitkára. Segítette Teleki Pál *Nemzetpolitikai Szolgálatának* munkáját. 1944 decemberétől a debreceni ideiglenes kormány belügyi államtitkára. 1945. november 15-től 1946. február 23-ig földművelésügyi miniszter. 1946 augusztusától a *Kisgazda Párt* főtitkára. 1947. február 25-én törvénytelenül letartóztatták és a Szovjetunióba hurcolták. Letartóztatásának napja a kommunista diktatúra áldozatainak emléknapja. 1955-ben visszaszállították Magyarországra, 1956 áprilisában szabadult. 1956 októberében Nagy Imre kormányában a *Kisgazda Párt* részéről államminiszter és földművelésügyi miniszter volt. A november 4-i szovjet intervenciót követően tárgyalt a kiegyezés lehetőségéről Kádár Jánossal. Elkerülte a megtorlást, 1958-ban országgyűlési képviselővé választották.

Kovács Imre (Alcsút, 1913. március 10. – New York, Egyesült Államok, 1980. október 27.)
Író, szociológus, politikus. 1932-ben kezdte el közgazdaságtudományi tanulmányait (diplomát nem szerzett), és lépett kapcsolatba a falukutatókkal. Több társadalomkritikai, szociológiai munkája jelent meg. Politikai, újságírói pályán működött tovább, napilapokban, folyóiratokban jelentek meg cikkei. Egyik alapítója volt 1937-ben a Márciusi Frontnak. 1939-ben a *Nemzeti Parasztpárt* egyik alapítója. 1944 nyarától illegalitásba vonult, úgy képviselte a *Nemzeti Parasztpártot* a *Magyar Front Intéző Bizottságában*. A háborút követően rövid szovjet fogság után a *Parasztpárt* főtitkára lett. A letartóztatások hatására kilépett a pártból, majd 1947 őszén elhagyta az országot. Előbb Svájcban, majd 1949-ben az Egyesült Államokban telepedett le. Megszakításokkal a *Szabad Európa Bizottságban* dolgozott, rendszeresen publikált.

Kovrig Béla (Budapest, 1900. április 8. – Milwaukee, Egyesült Államok, 1962. december 19.)
Szociológus, politikus. A budapesti tudományegyetemen 1920-ban államtudományi, 1921-ben jogi doktorátust szerzett. 1923-ban Bethlen István miniszterelnök személyi titkára, majd a *Miniszterelnökség* nemzetiségi és kisebbségi osztályán fogalmazó. 1927-től a *Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumban* dolgozott, majd az *Országos Társadalombiztosítási Intézet*

aligazgatója lett. Kidolgozta az öregségi és rokkantsági biztosításról szóló 1928. évi XL. törvénycikket. 1929-től az OTI igazgatója, igazgatási főosztályvezetője. 1935 és 1938 között a *Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen* tanított. A *Társadalompolitikai Osztály*, majd az abból létrejövő *Nemzetpolitikai Szolgálat* vezetője. 1940 és 1944 között a kolozsvári tudományegyetem tanára, 1941–1942-ben az újonnan alapított közgazdaságtudományi kar dékánja, az egyetemi tanács elnöke, 1942–1943-ban az egyetem rektora volt. A második világháború után Mindszenty József hercegprímás bizalmasa. 1948-ban az Egyesült Államokba emigrált, ahol 1949 és 1962 között a milwaukeei *Marquette Egyetemen* szociológiát tanított.

Kristóffy József (Makó, 1890. július 17. – Bogö szigete, Dánia, 1969. augusztus 22.)
Diplomata. A jogi diploma megszerzése után minisztériumi fogalmazóként dolgozott, majd az első világháborúban huszártisztként szolgált. 1919 és 1937 között a *Külügyminisztérium* különböző osztályain teljesített szolgálatot segédtitkárként, titkárként, majd osztálytanácsosként. 1937-től a második világháború kitöréséig Hory András mellett dolgozott a varsói követségen. 1939 szeptemberében moszkvai követté nevezték ki. 1941. június 23-án, a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok megszűnése után visszatért Magyarországra, újra a *Külügyminisztériumban* dolgozott. Kállay 1943 augusztusában dániai követnek nevezte ki, 1944 elején azzal a feladattal érkezett Koppenhágába, hogy vegye fel a kapcsolatot a nyugati hatalmakkal. Csatlakozott a dánok németek elleni ellenállási mozgalmához. A Szálasi-puccs után Stockholmba távozott, ezért távollétében a nyilasok halálra ítélték. A világháború után visszatért Koppenhágába, és magánemberként segédkezett dán segélyek Magyarországra küldésében. 1946-ban visszatért Magyarországra, és nyugdíjba vonult. Nyugdíját a kommunista hatalom 1949-ben megvonta, 1951-ben kitelepítették. 1956 novemberében Dániába emigrált.

Krisztinkovich Antal (Győr, 1886. április 4. – Gödöllő, 1966. január 29.)
Rendőrtiszt. Rendőri munkáját Győrben és Csongrád megyében kezdte, majd Budapesten lett helyszínelő. Több kriminológiai könyvet írt, amelyek 1945-ig meghatározták a magyar rendőrség munkáját. Fokozatosan lépett előre a rendőrségi ranglétrán a vezérőrnagyi rangig. Teleki Pál halálakor csoportjával együtt végezte a helyszínelést a Sándor-palotában. 1945 után részt vett a vidéki rendőrség újjászervezésében, nyugdíjazták, majd, mint „horthysta" rendőrtisztet, 1951-ben Okányba telepítették. 1953-tól 1966-ban bekövetkezett haláláig Gödöllőn élt.

Kudar Lajos (Vinga, 1895. november 19. – Budapest, 1945. február 11.)
Csendőrtiszt. Az első világháborúban az orosz és a román fronton harcolt. 1923-tól csendőr főhadnagy. 1939-ben kinevezték a csendőrség nyomozó osztályának vezetőjévé. Ekkortól kezdve működött együtt a Teleki által titkos diplomáciai feladatokkal megbízott Szent-Iványi Domokossal és csoportjával, amelyből később létrejött a *Magyar Függetlenségi Mozgalom*. Az 1942-től létrejött *Államvédelmi Központ* helyettes vezetője alezredesi rangban. Újszászy 1944. április 17-i letartóztatását követően az ÁVK tényleges irányítását Kudar végezte. Az üldözöttek számára hamis okmányokat állított ki, és segítette a bujdosásukat. Részt vett a fegyverszüneti bizottság moszkvai útjának előkészítésében. Szálasi puccsa után fegyveres erőkkel biztosította a védett házakat a nyilasok rajtaütéseitől. 1944. december 4-én a nyilasok letartóztatták. Sikerült megszöknie, de 1945. február 11-én a németek agyonlőtték.

Kunder Antal (Nagykároly, 1900. január 17. – Rio de Janeiro, Brazília, 1968. december 4.)
Politikus, mérnök, kereskedelem- és közlekedésügyi, valamint iparügyi miniszter. A budapesti műegyetemen 1924-ben gépészmérnöki oklevelet szerzett, hadmérnökkari százados lett. 1935-ben a *Külkereskedelmi Hivatal* kormánybiztosa, utóbb elnöke volt. 1938-tól a *Magyar Élet Pártjának* országgyűlési képviselője. 1938-ban az Imrédy-kormányban kereskedelem- és közlekedésügyi miniszteri államtitkár, 1938. szeptember 22-től 1939. október 27-ig kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, 1938. november 15-től 1939. július 25-ig iparügyi miniszter. A Sztójay-kormányban 1944. március 22-től augusztus 7-ig ismét kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter. Az ipari nyersanyagellátás, a hazai termékek külföldi értékesítése terén egyik fő előmozdítója volt a német gazdasági behatolásnak. Háborús bűnösként a *Népbíróság* halálra, majd életfogytiglani kényszermunkára ítélte. 1956-ban kiszabadult és emigrált, Brazíliában telepedett le.

Lakatos Gyula (Budapest, 1885. március 6. – Galyatető, 1941. december 12.)
Ügyvéd, politikus, országgyűlési képviselő. Egyetemi tanulmányait Budapesten, Berlinben, Párizsban és Londonban végezte, 1908-ban szerzett jogi doktorátust. Az 1917-es időközi választásokon Miskolc képviselőjévé választották, fellépett Károlyi Mihály kormánya, majd a Tanácsköztársaság ellen. Az 1920-as években több esetben képviselte Magyarországot a *Népszövetségben* és nemzetközi bíróságokon. 1926-tól 1939-ig a kormánypárt színeiben újra parlamenti képviselő, 1928-tól a *Külügyminisztériumban* előadó. 1928-ban és 1929-ben a *Népszövetségbe* küldött magyar delegáció tagja. 1940 márciusában magyar küldöttként vett részt az *Interpar-*

lamentáris Unió bizottsági ülésein. 1940 júliusában a *Tájékoztató Osztály* megbízásából az Egyesült Államokba kívánt utazni, de a *Külügyminisztérium* elutasítása és súlyosbodó betegsége miatt lemondott tervéről. Haláláig már nem vett részt a politikai életben.

Laky Dezső (Csurgó, 1887. február 1. – Budapest, 1962. június 30.)
Statisztikus, politikus, közellátásügyi tárca nélküli miniszter. 1907-től a *Központi Statisztikai Hivatalban* dolgozott, 1919-től *Kereskedelemügyi Minisztériumban* osztálytanácsos. 1921-ben a szegedi egyetemen tanított statisztikát. 1926-tól 1950-ig a budapesti műszaki egyetem statisztikai és gazdaságpolitikai tanára. 1935-től az *Iparosok Országos Központi Szövetkezetének*, majd 1938-tól az *Országos Ipartanács* kisipari osztályának elnöke. 1936-tól az *Árelemző Bizottság* elnöke, majd 1938-tól az árellenőrzés kormánybiztosa lett. 1939-től a *Magyar Élet Pártja* programjával országgyűlési képviselő. 1940. december 17-től 1941. szeptember 15-ig tárca nélküli közellátásügyi miniszter a Teleki- és a Bárdossy-kormányban.

Leviczky Károly (Dorgos, 1885. május 1. – Budapest, 1978. augusztus 3.)
Rendőr főorvos, olimpikon. Evezősként a magyar olimpiai csapat tagja volt az 1908-as londoni és az 1912-es stockholmi olimpián. Londonban egyesben bronzérmet szerzett. Több orvosi diplomát is szerzett, a rendőrségnél ezredesi rangban főorvosként szolgált. Teleki Pál halálának helyszínelésén kirendelt rendőrorvosként volt jelen, kérdéses, hogy közelebbről megvizsgálta-e a holttestet.

Máriássy Zoltán (Rimaszombat, 1891. március 5. – Budapest, 1963. január 23.)
Diplomata. 1915-ben tette le a konzuli vizsgát. 1919-től a *Külügyminisztériumban* követségi titkár, majd Rómában, Berlinben és Hágában teljesített szolgálatot. 1926-tól a prágai követség attaséja, 1929-től *Külügyminisztérium* kabinetjének vezetője. 1935 májusában ankarai követnek nevezték ki (1939-ig követségi tanácsosi rangban), a török mellett az iráni és iraki ügyeket is intézte. 1941 augusztusától római követ. Helyzete Benito Mussolini 1943. júliusi bukása után vált bizonytalanná, mivel hivatalosan III. Viktor Emánuel király kormányához volt kinevezve, ugyanakkor Magyarország Mussolini német segítséggel létrehozott Salói Köztársaságát is elfogadta. Máriássy Rómában maradt, és próbálta felvenni a kapcsolatot Pietro Badoglio kormányával. Mivel sem az olasz kormány, sem az angolszász hatalmak nem támogatták, visszarendelték Budapestre. 1944. augusztus 22-én bukaresti követnek nevezték ki, de a román kiugrás miatt nem tölthette be a pozíciót.

Mihelics Vid (Csátalja, 1899. január 7. – Budapest, 1968. december 20.)
Újságíró, szerkesztő. Papnak készült, de kilépett, 1918-tól jogot tanult, párhuzamosan bölcsészetet is végzett a Budapesten. 1922-ben bölcsészeti, 1928-ban jogi diplomát szerzett. 1923-tól az *Új Nemzedék* munkatársa volt a 1944-es lap megszűnéséig, 1925-től a keresztény hivatásrendiségi mozgalom egyik vezéralakja. 1927-től a *Vox Academica*, a katolikus diákszövetség lapjának főszerkesztője. 1931-ben a *Magyar Társadalomtudományi Társaság* titkárává választotta. 1931-ben jelent meg *Az új szociális állam* című könyve, amelyben egy keresztény alapon álló, szociális elveket valló államrend modelljét igyekezett kidolgozni. A *Szent István Akadémia* 1938-ban tagjai közé választotta, a sajtófőiskola vezetője volt. 1939-től 1941-ig a *Nemzetpolitikai Szolgálat* munkatársa. 1945-től a *Magyar Közlöny* tördelőszerkesztője, 1947-ig az *Új Ember* főszerkesztője. 1947-ben a *Demokrata Néppárt* országgyűlési képviselőjévé választották. 1949-től a *Vigilia* főmunkatársa, majd 1963-tól főszerkesztője. A Kádár-korszakban együttműködött az állammal.

Mindszenty József (Csehimindszent, 1892. március 29. – Bécs, Ausztria, 1975. május 6.)
Katolikus pap, esztergomi érsek, bíboros, Magyarország hercegprímása. Pehm József néven született, nevét 1941-ben magyarosította. Szombathelyen végezte a teológiát, 1915. június 12-én szentelték pappá. Káplán Felsőpatyon, hittanár Zalaegerszegen. A Tanácsköztársaság idején kiutasították Zala vármegyéből. 1919. október 1-jétől zalaegerszegi plébános, férfi- és női zárdát, iskolákat, egyesületeket, nyomdát, újságot alapított. 1924-től címzetes apát, 1937-től pápai prelátus. Részt vett Teleki Pál *Nemzetpolitikai Szolgálatának* titkos munkálataiban. 1944 márciusától veszprémi püspök. Apor Vilmos és Shvoy Lajos püspökökkel, valamint Kelemen Krizosztom főapáttal közös emlékiratban Szálasihoz folyamodott, hogy ne tegye ki a Dunántúlt a háború pusztításainak. Ellenállt a nyilasoknak, ezért 1944. november végén bebörtönözték, 1945. március végén szabadult. XII. Pius pápa 1945 szeptemberében esztergomi érsekké nevezte ki. 1946-ban bíborossá nevezték ki. Fellépett a szovjet megszállók túlkapásai, a lakosságot ért atrocitások, a kitelepítések, az egyházak visszaszorítása, az iskolák államosítása ellen. Hűtlenség, a köztársaság megdöntésére irányuló bűncselekmények, valutaüzérkedés vádjával 1948 karácsony másnapján letartóztatták, a népbíróság koncepciós perben életfogytiglani fegyházra ítélte, azonban egészségi állapotára való tekintettel egy idő után a felsőpetényi püspöki nyaralóban tartották házi őrizetben. 1956. október 31-én a forradalmárok és melléjük állt katonák kiszabadították, és Budapestre szállították. A november 4-i szovjet támadás után az Egyesült Államok budapesti nagykövetségén menedéket kért és kapott, ezután tizenöt évig itt tartózkodott. 1971 őszén végleg elhagyta Magyar-

országot, Bécsben telepedett le. VI. Pál pápa 1973-ban lemondásra szólította fel, miután ezt megtagadta, a pápa az esztergomi érseki széket megüresedettnek nyilvánította. Élete hátralévő részében az emigráns magyar közösségeket látogatta. 1975. május 6-i halálát követően ideiglenesen Mariazellben temették el. Hamvait 1991. május 4-én helyezték örök nyugalomra az esztergomi bazilika prímási sírkápolnájában. Emlékiratai több nyelven jelentek meg.

Nagy Töhötöm (Bozitópuszta, 1908. június 23. – Budapest, 1979. február 21.)
Jezsuita szerzetes, a *Katolikus Legények Országos Testületének* egyik alapítója. 1926 őszétől Érden jezsuita novícius. 1928 Szegeden majd Kalocsán tanult, a teológiát 1934-től 1938-ig Innsbruckban végezte. 1937-ben szentelték pappá. Utána még történelem és földrajz szakos tanári oklevelet, majd bölcsészeti, jogi, teológiai, néprajzi doktorátust szerzett. Kerkai Jenő mellett nagy szerepe volt a KALOT mozgalom megszervezésében. Részt vett a *Nemzetpolitikai Szolgálat* titkos tevékenységében. A második világháború végén megpróbált a szovjet hatóságok és a Vatikán között kapcsolatot létesíteni, emiatt ellentétbe került Mindszenty Józseffel. Rómából Dél-Amerikába küldték, Uruguayban végzett papi munkát 1949-ig, ekkor kilépett a rendből, megnősült, filozófiát és jogot tanított. Az 1960-as években a KALOT mintájára szociális tevékenységet folytatott, belépett a szabadkőműves mozgalomba. Több, vitákat kiváltó műve jelent meg. Először 1966-ban tett látogatást Magyarországon, majd a kormány meghívására végleg hazaköltözött feleségével és lányával.

Náray Antal (Ópázna, 1893. november 26. – Budapest, 1973. augusztus 3.)
Katonatiszt. 1945-ös nyugalmazásáig az altábornagyi rangot érte el. 1929-ben és 1932-ben saját verseire írt dalaival megnyerte az országos dalpályázatot, több katonadalt és indulót is szerzett. 1940 novemberétől a *Legfelső Honvédelmi Tanács* vezértitkára, e tisztségében jelen volt az ország sorsát alakító katonai és politikai döntések jelentős részének meghozatalánál. Az LHT üléseinek eseményei (a jegyzőkönyvek megsemmisülése miatt) elsősorban visszaemlékezéseiből ismertek. 1942 elejétől 1944. március 19-ig a *Magyar Rádió* és a *Magyar Távirati Iroda* vezetője. 1945-ben Ausztriában érte a világháború vége, hadifogságba került. 1945 szeptemberében tért vissza Magyarországra, kihallgatták, de bűncselekmény hiányában szabadon engedték.

Németh Kálmán (Szamosújvár, 1897. január 27. – Bronsville, Egyesült Államok, 1966. március 26.)
Katolikus pap, író, szerkesztő. Vajdahunyadon a ferenceseknél tanult teológiát. 1917. április 29-én tett fogadalmat, 1920. február 22-én szentelték pappá. A teológiai doktorátust Kolozsváron szerezte meg. 1924-ig Székelyudvarhelyen, majd Fogarason volt tanító, 1931-ig pedig Kolozsváron vikárius. 1926 és 1928 között *A Hírnök*, 1926 és 1930 között a *Katholikus Világ* szerkesztője. 1931-től plébánosként szolgált Désen, majd Bukovinába került. Nagy szerepe volt a veszélyeztetett bukovinai székelyek Bácskába, majd Dunántúlra telepítésében. 1945-ben kormánybiztosként az Egyesült Államokba utazott, hogy beszámoljon a Magyarországon lévő állapotokról, és adományokat gyűjtsön. Szembefordult az erősödő kommunistákkal, akik távollétben halálra ítélték, így nem tért haza.

Orsós Ferenc (Temesvár, 1879. augusztus 22. – Mainz, Német Szövetségi Köztársaság, 1962. július 25.)
Patológus, törvényszéki orvos. 1918-tól a debreceni *Tisza István Tudományegyetem Kórbonctani Intézete*, 1921-től a *Törvényszéki Orvostani Intézet* vezetője, 1935-től a budapesti egyetem tanára. 1928-tól az *Magyar Tudományos Akadémia* levelező tagja, 1940-től 1945-ös kizárásáig rendes tag. Az *Orvosi Kamara* képviselőjeként tagja volt a *Felsőháznak*. Részt vett abban a bizottságban, amely 1943-ban megállapította a katyni vérengzés időpontját, és ezzel bebizonyította, hogy a sok ezer lengyel katonatiszt kivégzését a Szovjetunió hajtotta végre. 1944 decemberében Németországba távozott. Nyugdíjazásáig a mainzi egyetem képzőművészeti módszertan tanáraként dolgozott.

Pelényi János (Budapest, 1885. február 5. – Hanover, Egyesült Államok, 1974. április 19.)
Diplomata. 1907-ben végezte el a *Bécsi Konzuli Akadémiát*, majd ideiglenes szolgálatra a császárváros bíróságához osztották be. Ezután az Egyesült Államokba vezényelték, 1908 tavaszától a pittsburghi konzulátuson attasé, 1909-től a chicagói főkonzulátuson, 1911-től Clevelandban alkonzul. 1917 áprilisában, az Egyesült Államok hadba lépése miatt távoznia kellett az országból, ezután az első világháború végéig a *Közös Külügyminisztérium* jogi osztályára került. 1922-ig különböző beosztásokban dolgozott a *Külügyminisztériumban*, majd kinevezték a washingtoni követség első osztályú tanácsosává. 1930 és 1933 között Genfben a *Népszövetségnél* a magyar képviselet vezetője. 1933 decemberétől 1940. november 26-ig Magyarország washingtoni rendkívüli követe és meghatalmazott minisztere, felruházva a kubai és a mexikói ügyek intézésével is. Posztjáról önként mondott le 1940 novemberében, miután Magyarország csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, mivel így meg tudta őrizni az Egyesült Államok vezető rétegével kialakított jó kapcsolatait. 1938-ban elkészítette az emigráns kormány kialakításának a tervét, amelynek rá vonatkozó lépéseit 1939-től Teleki Pál 1941. április 3-án bekövetkezett haláláig

(lemondását követően is)[a] teljesítette, egyebek mellett 1940 tavaszán felügyelt a kormány létrehozására kiutalt 5.000.000 dollárra. 1941 végétől Eckhardt Tiborral szervezte a *Független Magyarországért Mozgalmat*, Magyarország német megszállását követően csatlakozott a *Követi Komitéhez.* 1941-től a hanoveri Dartmouth College politológia tanára, 1943-tól 1954-ig professzora. 1953-tól a Strasbourgban felállított *Szabad Európa Kollégium* vezetője és tanára. 1957-ben nyugdíjba vonult, ezután tehetséges menekült magyar fiatalok tanulmányait és pályakezdését támogatta.

Radocsay László (Istvánfölde, 1878. november 18. – Budapest, 1964. november 14.)

Jogász, politikus, Igazságügy-miniszter. Jogi diplomát a budapesti egyetemen szerzett, majd ügyvéd lett Temesváron. 1912 és 1914 között Temes vármegye alügyésze, 1914 és 1918 között Temesvár főjegyzője. 1918-tól 1924-ig a *Közélelmezési Minisztériumban* beosztott főjegyző, 1924-től 1934-ig Kecskeméten a *Duna-Tisza közi Mezőgazdasági Hitelszövetkezet* ügyvezető igazgatója. 1934-től 1939-ig Komárom-Esztergom és Győr vármegye főispánja. 1939-től 1944-ig a *Magyar Élet Pártjának* országgyűlési képviselője. 1939. november 9. és 1944. március 22. között igazságügy-miniszter. 1944 áprilisától decemberéig az *Országos Központi Hitelszövetkezet* igazgatóságának elnöke.

Reményi-Schneller Lajos (Budapest, 1892. március 15. – Budapest, 1946. augusztus 24.)

Politikus, pénzügyi szakember, pénzügyminiszter. 1923-tól a *Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank* igazgatója. 1926-ban megalapította az *Egyesült Malomipari Részvénytársaságot.* A Pénzintézeti Központ megbízásából átvette a csőd szélén álló *Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár* vezetését, amelyet sikeresen talpra állított. 1928-ban az ebből alakult *Budapesti Székesfővárosi Községi Takarékpénztár* vezérigazgatója lett. 1935 novemberétől a Gömbös-kormány földbirtokpolitikai műveleteinek ellátásával megbízott *Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének* vezérigazgatója. 1935-ben a bajai kerületben a *Nemzeti Egység Pártja* színeiben országgyűlési képviselővé választották. 1938. március 9-től 1945. március 27-ig pénzügyminiszter volt a Darányi-, az Imrédy-, a Teleki-, a Bárdossy-, a Kállay-, a Sztójay-, a Lakatos- és a Szálasi-kormányban. A második világháború előtt népszerű intézkedéseket hozott, amelyekkel csökkentette a cukor árát, tiltotta az álláshalmozást, javította a tisztviselők helyzetét. A világháború alatt németbarát politikát folytatott, rendszeresen informálta a németeket a magyar politikai fejleményekről, hatéves pénzügyminiszteri működésével jelentősen előmozdította az ország gazdasági kiszolgáltatását a Harmadik Birodalomnak. A *Népbíróság* mint háborús főbűnöst halálra ítélte, 1946. augusztus 24-én kivégezték.

Rónai András (Nagyszeben, 1906. június 13. – Budapest, 1991. augusztus 13.)

Földrajztudós, geológus, térképész. 1924-ben érettségizett a *Kolozsvári Piarista Gimnáziumban.* Először orvostanhallgató lett, de anyagi nehézségek miatt átiratkozott a *Közgazdaságtudományi Karra,* ahol megismerkedett a *Földrajztudományi Intézetet* vezető Teleki Pállal. Teleki felismerte a nehéz anyagi helyzetben lévő hallgatóban a tehetséget, 1928-ban referensi állást adott neki az *Államtudományi Intézetben.* Rónai 1931-ben szerezte meg a közgazdasági diplomát, 1935-ben doktorált. 1939-től több gazdasági és földrajzi tárgyat is tanított az egyetemen, Teleki halála után a *Földrajztudományi Intézet* vezetője lett. 1938 májusától az *Államtudományi Intézet* igazgatóhelyettese, 1940-től igazgatója. Teleki Pál bizalmasa, földrajzi szakértőként részt vett az első és a második bécsi döntés előkészítésében. A második világháború utolsó szakaszában megkezdte a béketárgyalások anyagának tudományos előkészítését. 1945 júniusában lemondott igazgatói tisztségéről. 1948-tól az *Országos Széchényi Könyvtár* munkatársa, 1949-ben nyugdíjazták (nyugellátás nélkül). 1950-től újraindult pályája, az *Állami Földtani Intézetben* dolgozott. 1951-től a *Térképészeti Osztály,* 1953-tól az *Adattár,* 1954-től 1986-os nyugdíjazásáig *Síkvidéki Kutató Osztály* vezetője. A magyar síkvidéki kutatás egyik úttörője.

Serédi Jusztinián (Deáki, 1884. április 23. – Esztergom, 1945. március 29.)

Bencés szerzetes, katolikus pap, esztergomi érsek, bíboros, Magyarország hercegprímása. 1908-ban szentelték fel. Rómában tanított kánonjogot a Sant' Anselmo Egyetemen, majd a kánonjogi kódexet szerkesztő pápai bizottság tagjává nevezték ki. 1918-ban rövid ideig katonalelkész az esztergomi táborban, majd újra a Rómában tanított, a magyar bencés rend prokurátora, a vatikáni magyar követség kánonjogi tanácsosa, a magyar egyházi ügyek ágense, a *Codicis Juris Canonici Fontes* című kilenckötetes mű szerzője. 1927-ben (a magyar főpapok és kormányzat ellenkezése ellenére) esztergomi érsekké és bíborossá szentelték. 1928-tól a *Magyar Tudományos Akadémia* igazgatósági, 1934-től tiszteletbeli tagja. 1937-ben megkapta a Corvin-láncot. Fellépett a szélsőjobb törekvések ellen, a második világháború kitörése után támogatta a Magyarországra érkező lengyel menekülteket. A német megszállást követően nem járult hozzá, hogy a keresztény egyházak együttesen lépjenek fel a zsidók deportálása ellen, 1944. október 27én azonban kijelentette, hogy Szálasi Ferenc hatalmát nem ismeri el törvényesnek. A harcok közeledtére sem hagyta el Esztergomot, óvóhelyén 40 embernek biztosított menedéket.

Cukor- és szívbetegsége egyre erősödött, gyógyszerekhez nem jutott. 1945. március 29-én, nagycsütörtökön hunyt el.

Sigray Antal, gróf (Ivánc, 1879. május 12. – New York, Egyesült Államok, 1947. december 26.)

Politikus. Tanulmányait Budapesten és Angliában végezte, 1904-től felsőházi tag. 1919-ben Bécsben csatlakozott a Bethlen István vezette ellenforradalmi erőkhöz, majd Friedrich István kormányában Nyugat-Magyarország főkormánybiztosa. IV. Károly második visszatérési kísérleténél a királyt támogatta. 1920-tól 1939-ig ellenzéki képviselő, 1934-től a magyarországi legitimista politikusok vezetője. 1939-től a *Felsőház* tagja. Többször fellépett a háborúból való kilépés mellett. 1944. március 19-én a németek letartóztatták, és a mauthauseni koncentrációstáborba hurcolták. Szabadulása után előbb Svájcba, majd az Egyesült Államokba távozott, de a fogságban szerzett betegégének következtében 1947 decemberében elhunyt.

Soos Géza (Budapest, 1912. december 13. – McConnelsburg, Egyesült Államok, 1953. szeptember 5.)

Politikus, református lelkész. 1926-ban csatlakozott a *Soli Deo Gloria* református ifjúsági mozgalomhoz, amelynek 1930-tól üdülőtitkára, 1933-tól középiskolás fiútitkára, 1934-től főtitkára, 1935-től alelnöke, majd 1936-tól 1945-ig elnöke lett. 1935-től a *Református Diákmozgalom* című lap szerkesztője. 1935-ben szerzett jogi doktori diplomát a *Pázmány Péter Tudományegyetemen*. A *Külügyminisztérium* és a református egyház képviselőjeként megfigyelőként vett részt az eviani konferencián 1938-ban. 1939-től Teleki Pál *Tájékoztató Osztályán* dolgozott Szent-Iványi Domokos közvetlen munkatársaként. Teleki Pál halála és az osztály megszűnése után a *Külügyminisztériumban* lett a svájci, finn és svéd ügyek előadója, valamint segítette a Magyarországon lévő menekülteket. Az 1944. március 19-i német megszállás után aktív tagja a *Magyar Függetlenségi Mozgalom* ellenálló szervezetnek. Feladata elsősorban a zsidó származású állampolgárok mentése és segítése volt. Bújtatott, keresztleveleket állíttatott ki, rajta keresztül jutott az országba és terjedt el a felső körökben a koncentrációs táborokban uralkodó körülményeket leíró *Auschwitz Jegyzőkönyv*. Miután Szent-Iványi a fegyverszüneti delegáció tagjaként 1944. szeptember 28-án Moszkvába utazott, Soos vette át a Magyar Függetlenségi Mozgalom irányítását, és vezető szerepet töltött be az 1944. november 9-én létrejött *Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságában*. 1944. december 8-án, repülőgépen Olaszországba távozott, hogy felvegye a kapcsolatot a nyugati szövetséges hatalmakkal, de nem sikerült számottevő eredményeket elérnie. A világháború után Genfben telepedett le. Részt vett a *Nemzetközi Vöröskereszt* munkájában, elvégezte a teológiát, és a Németország nyugati megszállt zónáiban lévő magyar menekülttáborokban teljesített lelkészi szolgálatot. 1951-ben költözött át az Egyesült Államokba, 1953-ban egy autóbaleset következtében hunyt el.

Szent-Györgyi Albert (Budapest, 1893. szeptember 16. – Woods Hole, Egyesült Államok, 1986. október 22.)

Orvos, biokémikus. 1911-ben kezdte meg tanulmányait a *Budapesti Tudományegyetem Orvostudományi Karán*. Az első világháborúban medikusként szolgált, sérülése után leszerelték. 1917-ben orvosi diplomát szerzett, majd biológiai és kémiai tanulmányokat folytatott Pozsonyban, Prágában, Berlinben, Leidenben, Groningenben, majd 1927-ben kémiai doktorátust szerzett Cambridge-ben. 1931 és 1945 között a *Szegedi Ferencz József Tudományegyetem* professzora és kutatója. 1935-től a *Magyar Tudományos Akadémia* tagja. 1937-ben kapta meg a Nobel-díjat a C-vitamin felfedezéséért. A második világháború alatt részt vett Teleki Pál és Kállay Miklós titkos diplomáciai törekvéseiben. Kállay utasítására Isztambulban tárgyalt az angolszász hatalmakkal Magyarország kiugrásáról. Az 1944. március 19-i német megszállást követően elfogató parancsot adtak ki ellene, ezért illegalitásba vonult. A második világháború után a Budapesten tanított és kutatott, kiemelkedő közéleti személyiségként tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek majd a Nemzetgyűlésnek. 1946-tól a *Magyar Tudományos Akadémia* másodelnöke. 1947-ben külföldön tartózkodott, amikor értesült a magyarországi letartóztatásokról. Nem tért vissza az országba, az Egyesült Államokban telepedett le, ahol folytathatta félbehagyott kutatásait.

Szent-Iványi Domokos (Budapest, 1898. április 28. – Heidelberg, Német Szövetségi Köztársaság, 1980. július 19.)

Diplomata. A *Pázmány Péter Tudományegyetemen* jogot és közgazdaságtant végzett. Teleki Pál tanársegéde lett, aki diplomáciai pályára irányította. A *Sorbonne*-on és a *College de France*-ban képezte tovább magát. Kitüntetéssel vizsgázott az *École des Sciences Politiques* diplomáciai osztályán. 1927 és 1935 között az Egyesült Államokban és Kanadában követségi tanácsos. 1938 szeptemberétől Teleki megbízására tanulmányozta az Egyesült Államok állásfoglalását egy esetleges háborús konfliktus esetében. Előre látta, hogy Németország elveszti a háborút, és a Szovjetunió ennek köszönhetően befolyása alá vonja a kelet- és közép-európai országokat. Az 1939 júliusában felállított miniszterelnökségi *Tájékoztató Osztály* vezetője. Az osztály egyfajta „második külügyminisztériumként” működött, amely koordinálta Teleki titkos, nyugati hatalmakkal folytatott diplomáciáját. Teleki Pál halála után Szent-Iványi létrehozta az úgynevezett

Teleki-csoportot, amely továbbra is azon dolgozott, hogy Magyarország kapcsolatban maradjon a nyugati hatalmakkal, és minél kevésbé szolgálja ki Németországot. Az 1944. március 19-i német megszállást követően a *Teleki-csoportból* létrejött *Magyar Függetlenségi Mozgalom* ellenálló szervezet vezetője. A magyar kiugrási kísérletek egyik kidolgozója. Az ő megbízottja volt Koszorús Ferenc ezredes, aki katonáival megakadályozta a budapesti zsidók deportálását, valamint Soós Géza, aki segítette az üldözött zsidókat, és eljuttatta az úgynevezett *Auschwitz Jegyzőkönyvet* az ország vezetőihez. Előkészítette a Sztójay-kormány leváltását, valamint a Faragho Gábor-féle fegyverszüneti bizottság tagjaként 1944. szeptember 28-án Moszkvába utazott. Részt vett az 1944. október 11-én aláírt fegyverszüneti egyezmény megírásában. 1944 decemberében az *Ideiglenes Nemzeti Kormányban* felajánlották neki a külügyminiszteri tárcát, amelyet visszautasította. 1946-ban az *Államvédelmi Osztály* letartóztatta, a *Magyar Közösség* ellen indított koncepciós persorozatban a *Népbíróság* 15 évi kényszermunkára ítélte. 1956. október 26-án, a forradalom alatt szabadult ki, ezt követően 1957-től nyelvtanításból tartotta fenn magát. 1972-ben a Német Szövetségi Köztársaságban telepedett le, ott élt 1980-ban bekövetkezett haláláig.

Sztójay Döme (Versec, 1883. január 5. – Budapest, 1946. augusztus 22.)
Katonatiszt, diplomata, politikus, külügyminiszter, miniszterelnök. Szerb származású családban született Dimitrije Sztojakovich néven. 1902-ben végezte el a pécsi hadapródiskolát. Csapattiszti szolgálat után 1907 és 1910 között a bécsi hadiiskolán tanult, majd vezérkari beosztásba került. Az első világháborúban 1917-ig Bosznia-Hercegovinában és Dalmáciában szolgált. A háború végén hírszerzőként szolgált a Balkán-csoport vezetőjeként, hasonló tisztet töltött be a *Vörös Hadseregben*, majd a *Nemzeti Hadseregben*. 1920 és 1935 között a *Honvédelmi Minisztérium* hírszerzési osztályának főnöke. 1925-től vezérkari ezredesi, majd tábornoki rangban katonai attasé Berlinben. 1933-tól a *Honvédelmi Minisztérium* elnöki osztályának vezetője, 1935 decemberétől szolgálaton kívüli altábornagy, és 1944. március 22-ig Magyarország berlini követe. Németországi szolgálata alatt sokkal inkább képviselte a Harmadik Birodalom érdekeit, mint Magyarországét. Nagy szerepe volt abban, hogy Magyarország 1940. november 20-án csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. A német megszállást követően, 1944. március 23-tól augusztus 29-ig miniszterelnök és külügyminiszter. A háború folytatása érdekében 300.000-re emelte a fronton harcoló katonák számát, hátrányos gazdasági megegyezést kötött Németországgal, bevezette a sajtócenzúrát, betiltotta az ellenzéki pártokat. Miniszterelnöksége idejére esik a gettók felállítása és a vidéki zsidóság koncentrációs táborokba hurcolása. 1944. augusztus 24-én Horthy Miklós kormányzó eltávolíttatta a hatalomból, utóda Lakatos Géza lett, aki megpróbálta Magyarországot kivezetni a háborúból. Sztójay leváltása után visszavonult a közügyektől. 1944 novemberében szolgálaton kívüli vezérezredessé léptették elő. 1945 elején a front elől Németországba menekült, ahol májusban az amerikai hadsereg fogságába került. 1945 októberében kiadták Magyarországnak. A *Népbíróság* mint háborús főbűnöst golyó általi halálra ítélte, 1946. augusztus 24-én kivégezték.

Tasnádi Nagy András (Budapest, 1882. január 29. – Budapest, 1956. július 1.)
Politikus, igazságügy-miniszter. A budapesti tudományegyetemen jog- és államtudományi doktori címet szerzett 1908-ban, majd a jogi pályára lépett. 1915-ben katonai szolgálatra vonult be, több fronton harcolt. Az első világháború után 1925-ig a *Magyar Királyi Államvasutak* ügyésze, 1926-ig főügyésze, majd igazgatóhelyettese. 1929-től kormányfőtanácsos. 1933 júliusától 1935 márciusáig az *Igazságügyi Minisztérium* adminisztratív államtitkára, majd 1938 februárjáig a *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium* politikai államtitkára és a miniszter helyettese. 1936-tól kormánypárti országgyűlési képviselő, 1938-tól a *Nemzeti Egység Pártjának* országos elnöke. 1939 októberében titkos tanácsossá nevezik ki. 1938. november 15-től 1939. november 9-ig igazságügy-miniszter Imrédy Béla és Teleki Pál kormányában, majd Darányi Kálmán halála után 1945 októberéig az országgyűlés képviselőházának elnöke. A nyilas hatalomátvétel után elnökségi tagja volt a nyilas *Törvényhozók Nemzeti Szövetségének*. A *Népbíróság* háborús bűnösként halálra elítélte, amelyet kegyelemből életfogytig tartó börtönbüntetésre változtatott. Fogságban hunyt el.

Teleki Andor, gróf (Kolozsvár, 1902. szeptember 11. – Buenos Aires, Argentína, 1978. január 22.)
Kereskedelmi attasé, közíró. 1920-ban érettségizett a piaristák kolozsvári főgimnáziumában. A *Budapesti Kereskedelmi Akadémián* szerzett diplomát, majd visszatért Kolozsvárra, és a bankszakmában helyezkedett el. 1927-től külföldön vállalt szerepet a nemzetközi kereskedelemben, előbb Konstantinápolyban alapított ipari vállalatot, majd budapesti *Külkereskedelmi Hivatal* kirendeltségeit vezette Athénban, Párizsban, Hágában, végül Brüsszelben. 1937-ben kormánybiztosként dolgozott a *Párizsi Nemzetközi Kiállításon*. 1940-ig a *Weisz Manfréd Művek* igazgatója, majd második bécsi döntést követően a *Külkereskedelmi Hivatal* elnöke. 1940 tavaszán rokona, Teleki Pál miniszterelnök megbízásából az Egyesült Államokba szállította az emigráns kormányra szánt 5.000.000 dollárt. 1946-ban elhagyta Magyarországot, Argentínában hunyt el 1978-ban.

Teleki Géza, gróf (Budapest, 1911. november 27. – Mathias, Egyesült Államok, 1983. január 5.)

Földrajztudós, politikus, vallás- és közoktatásügyi miniszter, Teleki Pál fia. 1936-ban a bécsi egyetemen szerzett doktori címet geológiából, majd 1940-ig a *Magyar Geológiai Intézetben* dolgozott. 1940 és 1944 között kolozsvári *Ferenc József Tudományegyetem Gazdaságföldrajzi és Geológiai Intézetének* tanára és vezetője. Apja politikáját folytatva ellenezte Magyarország részvételét a második világháborúban. Tagja volt az 1944. szeptember 28-án Moszkvába utazó fegyverszüneti bizottságnak, aláírta az október 11-én kiadott előzetes fegyverszüneti feltételeket. A nyilas puccs miatt Moszkvában maradt, és részt vett az *Ideiglenes Nemzetgyűlés* összehívásának munkálataiban. 1944. december 22-től a debreceni ideiglenes kormány vallás- ás közoktatásügyi minisztere. 1945 áprilisa és júliusa között a *Polgári Demokrata Párt* elnöke. A Tildy-kormány 1945. november 15-i megalapulását követően aktívan nem vett részt a politikai életben. Jelentős szerepe volt a cserkészmozgalom világháború utáni újjáélesztésében. 1948-ig tanított a *József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdasági Karán*, majd 1949-ben az Egyesült Államokba költözött. 1950-től a virginiai egyetem, 1955-től a *George Washington Egyetem* tanára. 1954 és 1956 között részt vett a *Magyar Nemzeti Bizottmány* munkájában. Rendszeresen publikált a *Nemzetőr* és a *Hírünk a Világban* című lapokban. 1983-ban gyógyíthatatlan betegsége miatt önkezével vetett véget életének.

Teleki Mária, grófnő (Budapest, 1910. március 3. – Estoril, Portugália, 1962. január 30.)

Teleki Pál lánya. Többször elkísérte édesapját tanulmányútjaira. 1932-ben házasságot kötött gróf Zichy Nándorral, válásuk előtt egy gyermekük született. A második világháború után az emigrációt választotta, előbb Svájcban, majd Portugáliában telepedett le. 1945-ben hozzáment Jacques Ijsell-Muiden holland festőművészhez.

Teleki Mihály, gróf (Budapest, 1896. április 20. – London, Egyesült Királyság, 1991. augusztus 27.)

Földbirtokos, politikus, földművelésügyi miniszter. 1914-ben kezdte el tanulmányait a mosonmagyaróvári gazdasági akadémián, de 1915-ben bevonult a hadseregbe és a tiszti iskola elvégzése után frontszolgálatra jelentkezett, több kitüntetésben részesült. A román megszállás idején csatlakozott a *Nemzeti Hadsereghez*. 1920-ban leszerelt, ezután a családi birtokot igazgatta, és részt vett mezőgazdasági egyesületek szervezésében és vezetésében. 1935-ben kormánypárti képviselőként került az országgyűlésbe. Az Imrédy- és a Teleki-kormány földművelésügyi minisztere 1940. december 30-ig. Az 1944. március 19-i német megszállást követően a *Magyar Élet Pártja* elnöke. 1945-től emigrációban élt, részt vett az 1947. augusztus 20-án rendezett altöttingi országgyűlésen.

Thuránszky László (Sátoraljaújhely, 1892. május 19. – Budapest, 1955. július 27.)

Főispán, miniszterelnökségi államtitkár, sajtófőnök. 1914-ben Kolozsváron szerzett jogi doktorátust. 1920-tól a Külügyminisztériumban dolgozott. 1939. március 9. és 1944. március 19. között a *Miniszterelnökség* sajtóosztályának vezetője. 1942-től államtitkár. A német megszállást követően lemondott, és visszavonult a politikai élettől.

Újpétery Elemér (Eszék, 1911. január 19. – Brüsszel, Belgium, 2001. szeptember 18.)

Diplomata. A közgazdasági doktorátus után 1936-tól a *Külügyminisztériumban* kapott állást. Csáky István nevezte ki a külügyminiszter személyi titkárává. Részt vett mindkét bécsi döntés előkészítésében. Teleki Pál miniszterelnöksége alatt összekötő a Külügyminisztérium és a Miniszterelnökség között. Ő volt az utolsó, aki bizonyítottan látta Teleki Pált 1941. április 3-án bekövetkezett halála előtt. 1941 májusától a *Külügyminisztérium Kulturális Osztályának* helyettes vezetője. 1942. október 9-től a lisszaboni magyar követségen titkár, közvetített a magyar kormány és a nyugati hatalmak között. 1944. március 19. után a lisszaboni követség vezetője ügyvivői tisztségben. 1946 tavaszán átadta a követség vezetését, Portugáliában maradt, a volt gyarmati területeken irányított gazdasági beruházásokat.

Vámbéry Rusztem (Budapest, 1872. február 29. – New York, Egyesült Államok, 1948. október 24.)

Jogász, publicista. 1896-ban szerzett jogi doktorátust. 1898 és 1913 között az *Igazságügy Minisztériumban* teljesített szolgálatot. 1903-tól tanított a budapesti egyetemen. 1914-től a *Polgári Radikális Párt* tagja, majd elnöke. 1918-ban tagja volt a Nemzeti Tanácsnak. A Horthy-korszakban megfosztották az egyetemi katedrától. Ezután ügyvédként dolgozott, több kommunisták elleni perben vállalta a védelem szerepét. 1938-ban emigrált, előbb az Egyesült Királyságban, majd az Egyesült Államokban telepedett le, a baloldali emigráció egyik vezetője lett. 1945-ben hazatért, meghívott képviselőként részt vett a parlamenti munkában. 1947 szeptemberétől 1948 májusáig washingtoni követ.

Varga Béla (Börcs, 1903. február 3. – Budapest, 1995. október 13.)

Katolikus pap, politikus. 1921 augusztusától októberéig részt vett a nyugat-magyarországi felkelésben és a Lajtabánság létrehozásában. 1926-ban

szentelték pappá, Somlóvásárhelyen, majd Várpalotán volt káplán. 1929-től Balatonboglár plébánosa, munkásságának köszönhetően 1931-ben szentelték fel a település új templomát. Részt vett a *Független Kisgazdapárt* 1931-es újjászervezésében. A második világháború kitörése után pártfogolta a Magyarországra menekülő, Balatonbogláron elhelyezett menekülteket, és segítette a lengyel emigráció működését. 1944. március 19. után bujdosnia kellett. A második világháború után a *Kisgazdapárt* egyik vezető politikusa, 1945 novemberétől a *Nemzeti Főtanács* tagja, 1946. február 1-jétől a nemzetgyűlés elnöke lett. A *Magyar Kommunista Párt* le akarta tartóztatni, ezért 1947. június 2-én elhagyta az országot, az Egyesült Államokban telepedett le, ahol a *Magyar Nemzeti Bizottmány*, majd az 1957-ben ebből létrejött *Magyar Bizottság* elnöke lett. Elnökölt az 1990 áprilisában megválasztott országgyűlés első ülésén. 1991-től haláláig ismét Magyarországon élt.

Varga József (Budapest, 1891. február 8. – Budapest, 1956. december 28.)
Vegyészmérnök, iparügyi miniszter, kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter. 1912-ben szerzett vegyészmérnöki diplomát. 1920-tól a műegyetem magántanára, 1923-tól nyilvános rendes tanára. 1939-től a *Magyar Élet Pártjának* színeiben országgyűlési képviselő. 1939. július 25-től iparügyi miniszter, 1939. október 27-től kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter. Mindkét pozíciót 1943. március 29-ig töltötte be. A második világháború után elsősorban a műbenzinek és motorhajtó anyagok előállításának kutatásával nemzetközi tudományos hírnévre tett szert.

Villani Frigyes, báró (Bécs, 1882. február 20. – Budapest, 1964. március 12.)
Diplomata. 1925 és 1928 között bukaresti, 1928 és 1933 között párizsi, 1934 és 1941 között római követ és meghatalmazott miniszter. Nagy szerepe volt a magyar–olasz kapcsolatok javításában. 1941. július 31-én nyugállományba vonult. Diplomáciai munkája elismeréseként a 1933-ban megkapta a Francia Becsületrend Nagykeresztjét.

Werth Henrik (Rezsőháza, 1881. december 26. – Szovjetunió, 1952. május 28.)
Katonatiszt, vezérkari főnök. Az első világháborúban a pozsonyi hadosztályparancsnokság vezérkari századosaként szolgált. 1918-ban vezérkari ezredessé léptették elő. A *Tanácsköztársaság* idején a *Vörös Hadsereg* hadosztályparancsnoka. 1919 májusában magyar megbízottként tárgyalt a román megszálló erőkkel. 1920-ban a *Nemzeti Hadsereg* főparancsnokságán szolgált, majd a *Honvédelmi Minisztérium* hadműveleti osztályának vezetője lett. 1926-tól tábornok és a *Ludovika Akadémia* parancsnoka, 1931-től altábornagy. 1936-ban nyugállományba vonult, de 1938-ban reaktiválták és a honvédség vezérkari főnökeként szolgált, valamint a Délvidék megszállása után a terület közigazgatási vezetője. Szorgalmazta Magyarország hadba lépését és a németekkel való szoros együttműködést, sok esetben hatáskörét túllépve, a politikai vezetést megkerülve szolgálta ki a német érdekeket. 1941. szeptember 5-én felmentették a szolgálat alól. 1945 februárjában a *Vörös Hadsereg* letartóztatta, és a Szovjetunióba szállította. 1948-ban a Népbíróság távollétében halálra ítélte. Fogságban hunyt el a Szovjetunióban, 1952-ben.

Witz Béla (Zsablya, 1889. február 28. – Esztergom, 1962. június 13.)
Katolikus pap, érseki helytartó, cserkészvezető. Teológiai tanulmányait a bécsi *Pázmáneumban* kezdte 1908-ban. 1912. július 14-én szentelték pappá. Az első világháború alatt kórházlelkész és hitoktató. 1919-től szervezőként és vezetőként aktívan részt vett a cserkészmozgalomban, 1922 és 1930 között a Cserkészszövetség országos elnöke. Nevéhez fűződik a magyar cserkészet felvirágoztatása. 1920-tól a Regnum Marianum Közösség tagja, 1923 és 1935 között házfőnöke. 1936-tól a budapesti Szent István-bazilika plébánosa. 1939-ben a *Magyar Élet Pártjának* Fejér vármegyei listáján kereszténypárti képviselőként bejutott a képviselőházba, de miután újra ki kellett írni a választásokat, nem jelöltette magát. Teleki Pál barátja és gyóntatója volt, ő temette el a miniszterelnököt. 1944-ben és 1945-ben a Budai Vár plébánosa, érseki helynök, a Szent Jobb őre. 1950-től haláláig Esztergomban élt.

Zakar András (Margitta, 1912. január 30. – Székesfehérvár, 1986. március 31.)
Katolikus pap. Mérnöki diploma szerzése után 1936-ban kezdte meg a Pázmány Péter Tudományegyetem hittudományi szakát. 1940-ben szentelték pappá, 1941-től az Esztergomi Főegyházmegyei Hivatalban dolgozott. 1944 áprilisától Serédi Jusztinián, majd 1945 októberétől Mindszenty József személyi titkára. 1948. november 19-én letartóztatták, a Mindszenty József elleni koncepciós perben hat éve börtönbüntetésre ítélték, 1953-ban szabadult. A budapesti lelkészségen szolgált, 1957-es nyugdíjba vonulása után a székesfehérvári papi otthonba költözött. Az 1970-es évek második felében kezdte el kutatni Teleki Pál halálának körülményeit, számos szemtanút keresett fel. 1983-ban, Bécsben adta ki „műhelymunkáját" *Teleki Pál halála* címen.

Zsitvay Tibor (Pozsony, 1884. november 10. – Alpnachdorf, Svájc, 1969. július 9.)
Jogász, politikus, igazságügy-miniszter. A budapesti tudományegyetemen szerzett jogi doktorátust 1909-ben, majd 1919-ig a *Magyar Királyi Ál-*

lamvasutak ügyésze volt. 1919 augusztusában a *Keresztény Nemzeti Párt* egyik alapítója. 1919-ben és 1920-ban Kecskemét kormánybiztosa és főispánja, majd 1926-ig a MÁV igazgatóhelyettese és főügyésze. 1922-től 1939-ig kormánypárti nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő, 1924-től a nemzetgyűlés alelnöke, 1926-tól 1929-ig az országgyűlés elnöke. 1929. február 4-től 1932. október 1-jéig Bethlen István és Károlyi Gyula kormányaiban igazságügy-miniszter. 1944. március 19. után bujkálásra kényszerült. 1945 júniusában letartóztatták és 2,5 évi fegyházbüntetésre ítélték. 1946 júniusában szabadult, emigrált, Svájcban telepedett le.

A kötetben szereplő fontosabb külföldi személyek rövid életrajza

Beck, József (Varsó, Lengyelország, 1894. október 4. – Stanesti, Románia, 1944. június 5.)

Lengyel katonatiszt, diplomata, külügyminiszter. 1914 és 1917 között Józef Pilsudski tábornok egyik tanácsadójaként szolgált. A Második Lengyel Köztársaság kikiáltása után tüzérparancsnok, majd vezérkari tiszt. 1922 és 1923 között katonai attasé Párizsban. 1926-ban részt vett Pilsudski puccsában. Ezt követően 1930-ig osztályvezető a *Hadügyminisztériumban*, majd 1932-ig miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter-helyettes. 1932. november 2-től 1939. szeptember 20-ig Lengyelország külügyminisztere. Megpróbált egyfajta lengyel–magyar–olasz–jugoszláv–román szövetséget kiépíteni a Szovjetunió és Németország erejének ellensúlyozására. Támogatta a németek Csehszlovákiával szembeni területi követeléseit. Lengyelország német és szovjet megtámadása után, 1939. szeptember 17-én a kormánnyal együtt Romániába menekült, ahol internálták. 1944. június 5-én hunyt el tuberkulózisban.

Beneš, Edvard (Kozlany, Osztrák–Magyar Monarchia, 1884. május 28. – Sezimovo Ústí, Csehszlovákia, 1948. szeptember 3.)

Cseh politikus, Csehszlovákia elnöke. Filozófiai, politikai és szociológiai tanulmányait Prágában, Párizsban és Dijonban folytatta, jogi doktorátust 1908-ban szerzett. Ezután a *Prágai Kereskedelmi Akadémián*, majd a *Károly Egyetemen* tanított. Az első világháború kitörése után ellenállási mozgalmat szervezett, majd 1915-ben Párizsba emigrált, ahol Tomáš Garrigue Masarykkal egy független csehszlovák állam létrehozásán dolgozott. Egyik létrehozója és főtitkára volt az 1916-ban alapított *Csehszlovák Nemzeti Tanácsnak*. Jó kapcsolatot alakított ki az antant hatalmakkal, részt vett a versailles-i béketárgyalásokon, jelentős szerepe volt abban, hogy az első világháború után a győztesek feldarabolták az Osztrák–Magyar Monarchiát, így létrejöhetett az önálló Csehszlovákia. A Csehszlovákián belüli feszültségekért a német és a magyar kisebbséget tette felelőssé. 1921-ben külügyminisztereként egyik létrehozója volt a magyarellenes román–jugoszláv–csehszlovák kisantant szövetségnek. 1935. december 18-tól Csehszlovákia elnöke, szovjetbarát és németellenes külpolitikát folytatott. Mivel a franciák és a britek a müncheni egyezményben támogatták Hitler tervét Csehszlovákia felosztására, 1938. október 5-án lemondott. Londonban emigráns kormányt alapított, aktívan fellépett a

magyar diplomáciai próbálkozások ellen. 1943-ban áttette székhelyét Moszkvába. A második világháború után visszatért Prágába, 1945. október 28-tól 1948. június 7-ig újra betöltötte az elnöki tisztséget, majd kommunista nyomásra lemondott. Nevéhez kötődnek a Beneš-dekrétumok. Az 1945-ben kiadott 143 rendelet határozta meg az új csehszlovák államot, azonban a kisebbségekkel szemben olyan intézkedéseket léptetett életbe, amelyek kollektíven felelőssé tették a magyarokat és németeket, és jelentősen sértették az alapvető emberi jogokat.

Bossy, Raoul (?, 1895 – ?, 1975)
Román diplomata. 1918-tól titkár a román *Külügyminisztériumban.* 1921 és 1923 között római követségi titkár és a román népszövetségi delegáció tagja. 1923 és 1926 között miniszterelnökségi tanácsos, majd 1927-ig újra a római követség titkára. 1930-ig a kiskorú Mihály király melletti régensi hivatal főtitkára. 1931 és 1934 között bécsi követségi tanácsos. 1934-től 1936-ig helsinki, 1936-tól 1939-ig budapesti, 1939-től 1940-ig római, 1940-től 1941-ig berni, 1941-től 1943-ig berlini követ. Mivel nem értett egyet a román kormány politikájával, 1943-ban visszavonult, és a román *Vöröskereszt* képviselője lett.

Cadogan, Alexander (London, Egyesült Királyság, 1884. november 25. – London, Egyesült Királyság, 1968. július 9.)
Brit diplomata. Oxfordban diplomázott, majd 1908-tól a konstantinápolyi, majd a 1920-től bécsi követségen szolgált. Az első világháború idején visszarendelték a *Foreign Office*-ba. Részt vett a Párizs környéki békeszerződések előkészítésében. 1923-tól a *Foreign Office* népszövetségi osztályának vezetője. 1933 és 1936 között brit küldöttként Pekingben közvetített a kínai és a japán fél vitájában. 1936-tól külügyi helyettes államtitkár, 1938-tól 1946-ig államtitkár. Ebben a pozícióban képviselte az Egyesült Királyságot a Dumbarton Oaks-i konferencián és volt tagja a brit követségnek a jaltai konferencián. 1946-tól 1950-ig az Egyesült Királyság állandó képviselője az ENSZ-ben. 1952 és 1957 között a BBC igazgatótanácsának tagja.

Chamberlain, Neville (Birmingham, Egyesült Királyság, 1869. március 18. – Heckfield, Egyesült Királyság, 1940. november 9.)
Brit üzletember, politikus, miniszterelnök. A Konzervatív Párt képviselőjeként 1918-tól volt tagja a brit alsóháznak. 1923-tól 1931-ig rövidebb megszakításokkal három ízben töltötte be az egészségügyi miniszteri posztot. 1923 és 1924, majd 1931 és 1937 között pénzügyminiszter. 1937. május 28-tól 1940. május 10-ig miniszterelnök. Nevéhez kapcsolható a „megbékítési politika", amely lehetővé tette, hogy Németország egyre

agresszívabban érvényesítse követeléseit, és területekhez jusson. Amikor nyilvánvaló lett, hogy engedményekkel Hitlert nem lehet megbékíteni, Lengyelország 1939. szeptember 1-jei megtámadása után hadat üzent a Harmadik Birodalomnak. 1940 májusában lemondott, de 1940. november 9-én bekövetkező haláláig tagja maradt a kabinetnek.

Churchill, Winston (Woodstock, Egyesült Királyság, 1874. november 30. – London, Egyesült Királyság, 1965. január 24.)
Brit katonatiszt, politikus, miniszterelnök. Ősi arisztokrata család sarja, a katonai főiskola elvégzése után, 1895-től katonaként és haditudósítóként szolgált Kubában, Indiában, az afgán határvidéken, Szudánban és Dél-Afrikában. 1900-ban a *Konzervatív Párt* képviselőjeként jutott be a brit alsóházba, 1904-ben csatlakozott a *Liberális Párthoz,* amelynek 1924-ig maradt tagja. 1908-tól 1910-ig a kormányzati *Kereskedelmi Bizottság* elnöke, majd 1911-ig belügyminiszter. 1911-ben kinevezték az Admiralitás Első Lordjává, több fegyvernem megreformálásában is jelentős szerepe volt. Az első világháborúban az 1915-ös gallipoli partraszállás egyik tervezője volt, a sikertelen hadművelet után távoznia kellett posztjáról. Frontkatonai szolgálat után 1917-től hadfelszerelési miniszter, 1919-től hadügy- és légügyi miniszter, 1921-től 1922-ig gyarmatügyi miniszter. 1924-ben konzervatív támogatással jutott be az alsóházba, 1925-ben újra csatlakozott a *Konzervatív Párthoz.* 1924 és 1929 között pénzügyminiszter, népszerűtlen és sikertelen lépések kapcsolhatók nevéhez. Politikailag elszigetelődött, fellépett az Indiának adandó domíniumi státusz, Németország újrafegyverkezése és Neville Chamberlain „megbékítési politikája" ellen. A második világháború kitörése után újra az Admiralitás Első Lordja lett, majd Chamberlain lemondása után, 1940. május 10-től miniszterelnök. A háborús vereség küszöbén sem volt hajlandó semmiféle tárgyalásra Németországgal, nagyrészt neki köszönhető, hogy az Egyesült Királyság kitartott a Szovjetunió és az Egyesült Államok hadba lépéséig. Aktív diplomáciai kapcsolatot tartott fenn szövetségeseivel, részt vett a teheráni (1943. november 28. – december 1.) és a jaltai konferencián (1945. február 4. – február 11.). 1944. október 9-én megegyezett Joszif Sztálinnal Európa háború utáni befolyási övezeteiről. Az Egyesült Királyságban azonban csökkent népszerűsége, pártja elveszítette a választásokat, 1945. július 27-én távozni kényszerült a miniszterelnöki posztról. Az ellenzék vezetőjeként támogatta az európai egyesülési folyamatot, és fellépett a kommunista diktatúrák ellen. 1951. október 26-tól 1955. április 7-ig újra miniszterelnök lett, majd romló egészségi állapota miatt egyre jobban visszavonult a közélettől. 1965 januárjában bekövetkező haláláig súlyos betegségek és családi konfliktusok kínozták. Festő, szobrász és korának

egyik legismertebb írója volt, történetírói munkásságáért 1953-ban irodalmi Nobel-díjjal jutalmazták.

Ciano, Galeazzo (Livorno, Olaszország, 1903. március 18. – Verona, Olaszország, 1944. január 11.)

Olasz politikus, külügyminiszter. Grófi családba született. A római jogi egyetem elvégzése után rövid ideig újságíróként dolgozott, majd különböző követségi posztokat látott el Brazíliában, Argentínában és Kínában. 1930-ban feleségül vette Benito Mussolini lányát, Eddát. 1933-tól Mussolini sajtóirodájának a vezetője, de csak 1935-ben tért vissza Olaszországba, ahol sajtó- és propagandaminiszterré nevezték ki. Bombázópilótaként vett részt az Etiópia elleni 1935–1936-os hadjáratban. 1936. június 9-től 1943. február 6-ig külügyminiszter. Elsősorban ő tartotta a kapcsolatot a királyi család és a *Nemzeti Fasiszta Párt* között. Megpróbálta Olaszországot távol tartani Németországtól, amikor Mussolini Hitlerhez közeledett, többször konfrontálódott vele. Ellenezte Olaszország hadba lépését, de később támogatta a Görögország elleni sikertelen hadjáratot. Főként németellenessége miatt pozíciója meggyengült, ezért Mussolini eltávolította a *Külügyminisztérium* éléről, és vatikáni követté nevezte ki. 1943. július 25-én támogatta a Duce leváltását és letartóztatását. Mussolini kiszabadítása és az Olasz Szociális Köztársaság bábállam létrehozása után a németek 1943. október 18-án elfogták, és Veronába szállították. 1944. január 9-én árulás vádjával halálra ítélték, január 11-én kivégezték.

Cincar-Marković, Aleksandar (Belgrád, Szerbia, 1889 – Belgrád, Jugoszlávia, 1947)

Szerb diplomata, Jugoszlávia külügyminisztere. Egyetemi tanulmányait Freiburgban és Berlinben folytatta, 1911-ben szerzett jogi diplomát. Az első világháborúban tartalékos tisztként szolgált. 1918-tól külügyminisztériumi titkár, tagja volt a Párizsba küldött szerb békedelegációnak. 1923 és 1934 között különböző diplomáciai feladatokat látott el Tiranában, Budapesten, Párizsban, Szófiában, majd Bécsben. 1934-től szófiai, majd 1935-től 1939-ig berlini követ. 1939. február 5-től a Simović-puccsig, 1941. március 27-ig külügyminiszter. 1940. december 12-én jugoszláv részről ő írta alá a jugoszláv–magyar barátsági szerződést, 1941. március 25-én pedig Jugoszlávia csatlakozását a háromhatalmi egyezményhez. 1947-ben az újjáalakult kommunista vezetésű Jugoszláviában elítélték és kivégezték.

Cvetković, Dragisa (Nis, Szerbia, 1893. január 15. – Párizs, Franciaország, 1969. február 18.)

Szerb politikus, Jugoszlávia miniszterelnöke. Harcolt a Balkán-háborúban, majd Svájcban és Franciaországban tanult, de jogi doktorátust csak jóval később, 1934-ben szerzett a szabadkai egyetemen. Az 1929-ig három alkalommal volt Niš polgármestere, szociális reformokat sürgetett. 1928 és 1929 között rövid ideig vallásügyi miniszter. 1934-ben egyik alapítója a *Jugoszláv Radikális Uniónak*, 1935-től a párt színeiben Niš képviselője, valamint 1939-ig szociális és közegészségügyi miniszter. 1939. február 5-től 1941. március 27-ig, a Simović-puccsig miniszterelnök, közben két alkalommal a belügyminiszteri tisztséget is betöltötte. A föderatív Jugoszlávia híve volt, 1939-ben neki köszönhetően jött létre az ország területén belül a Horvát Bánság. A Simović-puccs után többször letartóztatták, végül 1944-ben emigrált. Bulgáriában, Törökországban, Olaszországban, majd haláláig Párizsban élt. Távollétében háborús bűnösként elítélték.

Eden, Anthony (Windlestone Hall, Egyesült Királyság, 1897. június 12. – Alvediston, Egyesült Királyság, 1977. január 14.)

Brit diplomata, politikus, külügyminiszter, miniszterelnök. Katonatisztként harcolt az első világháborúban, többször kitüntették. A világháború után Oxfordban tanult, 1922-ben szerzett diplomát keleti nyelvek szakon. 1923-tól a *Konzervatív Párt* színeiben alsóházi képviselő, ugyanekkortól a *Foreign Office*-ban kezdett dolgozni. 1935. december 22-től külügyminiszter, 1938. február 20-án lemondott, mert nem értett egyet Neville Chamberlain németekkel szembeni engedékeny politikájával. Winston Churchill kormányában 1940. május 11-től 1940. december 22-ig hadügyminiszter, majd újra a külügyi tárcát kapta meg 1945. július 26-ig. Részt vett a háború alatt a szövetségesek konferenciáin, szerepe volt az ENSZ létrehozásában. A magyar diplomáciai törekvésekkel szemben általában ellenséges volt. 1951. október 28. és 1955. április 7. között újból külügyminiszter, majd 1957. január 10-ig miniszterelnök. A szuezi válság kudarca és megromlott egészségi állapota miatt mondott le posztjáról.

Erdmannsdorff, Otto von (Drezda, Német Császárság, 1888. október 22. – Starnberg, Német Szövetségi Köztársaság, 1978. december 30.)

Német diplomata. Jogászként és jegyzőként dolgozott, az első világháborúban katonaként szolgált. 1919-ben lépett a diplomáciai pályára, Mexikóban, Kínában és Japánban töltött be különböző pozíciókat. 1937-ben belépett a *Nemzetiszocialista Német Munkáspártba*, de a párt nézeteit csak részben tette magáévá. Ugyanezen év május 11-én nevezték ki a Harmadik Birodalom budapesti követévé. 1941. július 20-án leváltották, helyét Dietrich von Jagow SS-tábornok vette át. Ezután a *Wilhelmstrasse* politikai osztályának helyettes vezetője lett, részt vett a „Végső Megoldás" tervének kidolgozásában. 1945 után börtönbe került, de a háborús bűnök vádja alól felmentették.

Gafencu, Grigore (Bukarest, Románia, 1892. január 30. – Párizs, Franciaország, 1957. január 30.)

Román újságíró, diplomata, külügyminiszter. A bukaresti egyetemen szerzett jogi doktorátust, majd hadnagyként harcolt az első világháborúban. A háború után saját szerkesztésű lapot indított. 1924-től tagja a román alsóháznak, 1928-tól külügyminiszter-helyettes. 1939. február 1-től 1940. június 1-ig külügyminiszter, megpróbálta megőrizni Románia semlegességét. 1940-ben rövid ideig moszkvai nagykövet, majd Svájcba emigrált. 1946-ban Párizsba költözött, haláláig aktív tagja volt a román politikai emigrációnak.

Göring, Hermann (Rosenheim, Német Császárság, 1893. január 12. – Nürnberg, megszállt Németország, 1946. október 15.)

Német katonatiszt, politikus, birodalmi miniszter és marsall, porosz miniszterelnök. 1912-ben kitüntetéssel végzett a Porosz Kadett Főiskolán. Az első világháborúban kezdetben frontkatonaként szolgált, majd pilótaként csatlakozott a légierőhöz. 1918-tól Dániában, majd Svédországban dolgozott a légierő tanácsadójaként. 1921-től a müncheni egyetemen történelmet, államigazgatást és közgazdaságtant tanult. 1922-ben lépett be a *Német Nemzetiszocialista Munkáspártba* és ismerkedett meg Adolf Hitlerrel, akinek közeli munkatársa és bizalmasa lett. Az 1923. november 8-án kirobbant „sörpuccsban" megsebesült, majd külföldre menekült. 1926-ban térhetett vissza Németországba, 1928-tól parlamenti képviselő, 1932-től a *Reichstag* elnöke. 1933-tól Hitler kormányában birodalmi miniszter, légiközlekedési miniszter és porosz miniszterelnök, valamint tábornokká léptették elő. Kezdeményezte az első koncentrációs táborok és a Gestapo létrehozását, valamint külön adók kivetését a zsidókra. Nevéhez fűződik a német légierő létrehozása, amelynek 1935-től fővezére. A zsidók elpusztítására irányuló tervek egyik legfőbb kidolgozója és végrehajtója. Az angliai légicsata német kudarca miatt 1942-től kezdve lassan kiszorult a hatalomból, 1945. április 29-én Hitler minden hivatalától megfosztotta. A háború után amerikai fogságba került. A nürnbergi perben háborús bűnösként halálra ítélték. Az ítélet végrehajtása előtt cellájában öngyilkosságot követett el.

Hassell, Ulrich von (Anklam, Német Császárság, 1881. november 12. – Berlin, Német Birodalom, 1944. szeptember 8.)

Német diplomata. 1899 és 1903 között Lausanne-ban, Tübingenben és Berlinben tanult jogot és közgazdaságtant. Kínai és angliai tanulmányutak után 1909-ben lépett be a külügyi szolgálatba. Harcolt az első világháborúban, majd visszatért a külügyi pályára. 1932-től 1938-ig római német követ. 1933-ban belépett a *Nemzetiszocialista Német Munkáspártba*, de nem tette magáévá a párt alapelveit. A második világháború alatt különböző diplomáciai feladatokat látott el, de közben mindvégig a Hitler-ellenes erőknek dolgozott, fő feladata a különböző csoportok közötti kapcsolattartás volt. Az 1944. július 20-i sikertelen Hitler elleni merénylet után letartóztatták, összeesküvés vádjával elítélték és kivégezték.

Himer, Kurt (Cottbus, Német Császárság, 1888. december 21. – Szimferopol, Szovjetunió, 1942. április 4.)

Német katonatiszt. 1908-tól hivatásos katona, tisztként szolgált az első világháborúban. A két világháború között is a hadseregben szolgált, főként vezérkari tiszti feladatokat látott el különböző egységeknél. 1938. november 10 és 1939. szeptember 9. között varsói katonai attasé, majd újra vezérkari tiszt. 1940. szeptember 8-tól hadosztályparancsnok. 1941. április 1-jén nevezték ki a magyarországi német összekötő törzs parancsnokává, amely posztot 1941. augusztus 18-ig töltötte be. Ezután rövid időre tartalékállományba került, majd 1941. december 25-től hadosztályparancsnok a keleti fronton. 1942. április 4-én belehalt tíz nappal korábban szerzett sérüléseibe.

Hitler, Adolf (Braunau am Inn, Osztrák–Magyar Monarchia, 1889. április 20. – Berlin, Német Birodalom, 1945. április 30.

Német politikus, diktátor. Tanulmányait félbehagyva 1905-től Bécsben élt. Festésből és járandóságból tartotta el magát, de többszöri próbálkozásra sem sikerült felvételt nyernie a *Bécsi Festőművészeti Akadémiára*. Antiszemita, antiklerikális és pángermán nézeteinek alapjai ekkor alakultak ki. 1913-ban Münchenbe költözött. Az első világháborúban frontkatonaként szolgált, két ízben megsérült, magas kitüntetéseket kapott. A háború után is a hadsereg tagja maradt, ennek keretei között kezdett politizálni 1919-ben, és került kapcsolatba a *Német Munkáspárttal*. 1921-ben vette át a vezetést a párton belül, ekkorra már meghonosította nézeteit, és a nevet is *Nemzetiszocialista Német Munkáspártra* változtatta. 1923. november 8-án robbantotta ki a „sörpuccsot", amellyel át akarta venni a hatalmat Bajorországban, de a felkelést hamar leverték, Hitlert pedig 13 hónapra börtönbe zárták. Ekkor írta meg *Mein Kampf* (Harcom) című könyvét, amelyben összefoglalta politikai programját és nemzetiszocialista, antiszemita nézeteit. Szabadulása után fokozatosan erősítette a pártot, és ellehetetlenítette, eltüntette belső ellenzékét. Részben a nagy gazdasági világválság, részben a nemzetközi helyzet és a kialakult problémákra adott válaszok miatt sikerült az 1930-as évek elejére jelentős támogatottságra szert tennie. 1932-re az NSDAP lett a legerősebb párt, Hitlert 1933. január 30-án nevezték ki kancellárrá. Centralizálta az ország irányítását, nekilátott a hadsereg erősítésének, elkezdett leszámolni el-

lenzékével. Paul von Hindenburg elnök 1934. augusztus 2-án bekövetkezett halála után egyesítette az államfői és a kormányfői posztot, magát Vezérnek (Führer) nevezve. Külpolitikájában végig az első világháborút lezáró versailles-i béke felülvizsgálatát és az elveszített területek visszaszerzését tekintette célnak. 1936-ban létrehozta a Berlin–Róma tengelyt, 1937-ben pedig az antikomintern paktumot. 1938-ban az Anschluss-szal összekapcsolta Németországot és Ausztriát, a müncheni egyezménnyel pedig visszaszerezte a Szudéta-vidéket. 1939. augusztus 23-án a Molotov–Ribbentrop-paktummal felosztotta Kelet- és Közép-Európát a Szovjetunió és Németország között. Belpolitikájában a fegyverkezés újraindításával erősítette a német gazdaságot, felfejlesztette a hadsereget, és antiszemita törvényeket vezetett be. 1939. szeptember 1-jén Lengyelország megtámadásával kirobbantotta a második világháborút. A „furcsa háború" után, 1940. május 10-én megindította nyugat-európai hadjáratát, amely során lerohanta Franciaországot, és kiszorította a kontinensről a brit csapatokat. Ezt követően légi és tengeri csatákban sikertelenül próbálta megadásra kényszeríteni az Egyesült Királyságot. 1941. április 6-án indította meg a Jugoszlávia elleni hadjáratot, június 22-én támadta meg a Szovjetuniót. A gyors előrenyomulást követően a támadás megakadt, és 1943 elejétől a Szovjetunió folyamatosan ellentámadásba ment át. Az 1941. december 7-i Pearl Harbor-i támadás után hadat üzent az Egyesült Államoknak. A kezdeti észak-afrikai német sikerek után az egyesített brit–amerikai erők kerültek fölénybe, a szövetségesek 1943. július 10-én szálltak partra Szicíliában, de csak lassan haladtak előre. Az újabb szövetséges partraszállás Normandiában, 1944. június 6-án már jóval erőteljesebb volt, a németek mind a nyugati, mind a keleti fronton hátrálásra kényszerültek. A harapófogóba került német haderő mind anyagi, mind emberi erőforrásai jelentősen megcsappantak, ennek ellenére Hitler megkövetelte a harcok folytatását az utolsó emberig. 1945 áprilisában érték el a szovjet csapatok Berlint. A bunkerébe menekült Hitler élettársával, Eva Braunnal együtt 1945. április 30-án öngyilkosságot követett el, holttestüket elégették. A második világháború alatt Hitler parancsára kezdték el az etnikailag és politikailag nem kívánatos egyének koncentrációs táborokba hurcolását és megsemmisítését, 5–6 millió ember életét kioltva.

Manoilescu, Mihail (Tecuci, Románia, 1891. december 9. – Máramarossziget, Románia, 1950. december 30.)

Román mérnök, gazdasági szakértő, újságíró, politikus, külügyminiszter. 1915-ben szerzett mérnöki diplomát Bukarestben. Az első világháborúban tüzérként szolgált a román hadseregben. A háború után magas kormányzati pozíciókat töltött be, és feltalálóként tevékenykedett, támogatta II. Károlyt. Ezért 1927-ben rövid időre börtönbe került, de Károly 1930-as trónra lépése után megindult karrierje. A király bizalmasaként gazdasági életben tevékenykedett, olasz és portugál mintára próbálta formálni a román ipart. Anyagilag támogatta a *Vasgárdát*. 1940. július 4. és 1940. szeptember 4. között külügyminiszter, román részről ő írta alá a második bécsi döntést 1940. augusztus 30-án. 1944 októberében a szovjet csapatok letartóztatták, megromlott egészségi állapota miatt 14 hónappal később szabadon engedték. 1948-ban újra letartóztatták, 1950-ben bekövetkezett haláláig börtönben raboskodott.

Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics (Kukurka, Oroszország, 1890. március 9. – Moszkva, Szovjetunió, 1986. november 8.)

Szovjet politikus, külügyi népbiztos, külügyminiszter, a Népbiztosok Tanácsának elnöke. Vjacseszlav Mihajlovics Szkrjabin néven született, 1906-ban csatlakozott a *Szociáldemokrata Munkáspárt* bolsevik szárnyához, mozgalmi névként vette fel a Molotovot. 1909-ben letartóztatták. 1911-es szabadulása után a Szentpétervári Műszaki Főiskolán tanult, de mivel továbbra is részt vett a bolsevikok illegális tevékenységében, 1913 és 1915 között újra börtönbe került. Részt vett az 1917-es bolsevik hatalomátvételben. Az 1920-as években Joszif Sztálin támogatójaként folyamatosan jelentősebb hatalomra tett szert. 1930. december 19-től 1941. május 6-ig a Népbiztosok Tanácsának elnöke. Egyik fő megvalósítója volt az erőszakos iparosításnak, a mezőgazdasági kollektivizálásnak, a „nagy tisztogatásnak" és az ukrajnai holodomornak. 1939. május 3-tól külügyi népbiztos. Egyik fő feladata a Harmadik Birodalomhoz való közeledés volt, ennek eredménye lett a Molotov–Ribbentrop-paktum megkötése 1939. augusztus 23-án. Miután 1941 júniusában a németek megtámadták a Szovjetuniót, tárgyalásokba kezdett a britekkel és az amerikaiakkal. Részt vett a teheráni, jaltai és potsdami konferenciákon, valamint ő képviselte a Szovjetuniót az *Egyesült Nemzetek Szervezetének* alapításakor. A második világháború után pozíciója meggyengült, 1949. március 4-én elveszítette – ekkor már hivatalosan is átnevezett – külügyminiszteri tisztségét. Sztálin halála után pozíciója ismét megerősödött. 1953. március 5. és 1956. június 1 között újra külügyminiszter lett, de az 1956-ban indult desztalinizációs folyamatok miatt ismét távoznia kellett hivatalából. 1961-ben kizárták a pártból, 1962-ben visszavonult a közélettől. 1984-ben részben rehabilitálták, 1986-ban bekövetkezett haláláig visszatérhetett a pártba.

Montgomery, John Flournoy (Sedalia, Egyesült Államok, 1878. szeptember 20. – Manchester, Egyesült Államok, 1954. november 7.)

Amerikai üzletember, diplomata. Missouri államban a tejiparban tevékenykedett, 1925 és 1933 között sikeres vállalati elnök volt. Mivel ezen időszakban nagyvonalúan támogatta a *Demokrata Pártot*, Franklin Delano

Roosevelt elismerésül diplomáciai tisztséget ajánlott fel neki. 1933 júniusában nevezték ki az Egyesült Államok budapesti követévé, azzal a megbízással, hogy kísérje figyelemmel a környező országok politikai vitáit is. Szolgálati ideje alatt jó viszonyt alakított ki a magyar politikai és társadalmi elittel, elkötelezetten támogatta a magyar külpolitikai törekvéseket, de több esetben is kellő ismeretek nélkül próbált meg beleavatkozni a magyar belügyekbe. 1941 márciusában – magyar kérést követően – visszahívták. Az Egyesült Államokban is próbálta segíteni a magyar ügyet. A második világháború után egyike volt azoknak, akik támogatták Horthy Miklóst és családját az emigrációban, megsegítésükre alapítványt hozott létre. 1947-ben adta ki visszaemlékezéseit *Magyarország, a vonakodó csatlós* címmel, amelyben végig úgy tekint a háború előtti magyar politikai elitre, amely az angolszászokkal szimpatizál, de kényszerpályán mozogva közelít a németekhez.

Mussolini, Benito (Predappio, Olaszország, 1883. július 29. – Giulino di Mezzegra, Olaszország, 1945. április 28.)

Olasz újságíró, politikus, miniszterelnök, diktátor. Gyerekkora rossz anyagi körülmények között telt. Szüleivel nem volt felhőtlen a viszonya, azért egy szalézi internátusba küldték, végül iskolát váltva szerzett tanítói diplomát 1901-ben. Fiatalkorában a szocialista és marxista nézeteket tette magáévá. 1902-ben Svájcba emigrált, ahol újságíróként és fordítóként dolgozott, valamint olasz és egyéb nemzetiségű marxisták és szocialisták csoportjához csatlakozott, de a forradalmi elveket mindvégig elvetette. 1905-ben visszatért Olaszországba. 1909-től az *Olasz Szocialista Párt* tagjaként újságíróként és lapszerkesztőként dolgozott, egyre nagyobb elismertségre tett szert, de közben szakított a marxi nézetekkel. 1914 novemberében új pártot alapított *Olaszország népe* néven, a háborús részvételt szorgalmazta. 1915 és 1917 között frontszolgálatot vállalt, súlyosan megsebesült. A háború után kezdte kialakítani a fasizmus eszmeiségét, a súlyos belpolitikai instabilitást kihasználva egyre nagyobb támogatottságra tett szert. 1921 novemberében átalakította pártját, amely a *Nemzeti Fasiszta Párt* nevet vette fel. 1922-ben a párt fegyveres aktivistái erőszak alkalmazása nélkül átvették a hatalmat több nagyvárosban, a kialakult kaotikus helyzetben Mussolini kiharcolta, hogy III. Viktor Emánuel király kormányfővé nevezze ki. Beiktatásakor, 1922. október 31-én került sor a demonstratív jellegű „római menetelésre" (Marcia su Roma). 1923-ban megváltoztatta a választási törvényt, amelynek köszönhetően az 1924-es választási győzelem után abszolút többséget ért a törvényhozásban, majd fokozatosan ellehetetlenítette a parlamentet. 1925. december 24-től hivatalos címként a Ducét (Vezető) használta. A Földközi-tenger térségét olasz érdekszférába akarta vonni. 1935-ben és 1936-ban győztes háborút vívott Abesszíniával, 1936-tól Francisco Francót támogatta a spanyol polgárháborúban. Az 1930-as évek közepétől egyre szorosabbá váltak a német–olasz kapcsolatok, 1936. október 34-én jött létre a Berlin–Róma tengely. 1939 áprilisában olasz csapatok ellenállás nélkül megszállták Albániát. 1940. június 10-én Olaszország hadat üzent Franciaországnak és az Egyesült Királyságnak. Ugyanezen év augusztusában az olasz haderő megkezdte afrikai harcait, október 28-án pedig megtámadta Görögországot. Mivel az olasz haderő jóval gyengébb teljesítményt nyújtott a vártnál, ezért Mussolini egyre inkább behódolni kényszerült Hitler akaratának, és belső ellenzéke is erősödött. 1943. július 9-én a szövetséges csapatok partra szálltak Szicíliában, július 24-én a király parancsára leváltották és bebörtönözték Mussolinit. Német csapatok kiszabadították, és 1943. szeptember 23. és 1945. április 26. között a salói Olasz Szociális Köztársaság bábállam fejévé tették. A tengelyhatalmak teljes olaszországi vereségét követően partizánok elfogták, és 1945. április 28-án kivégezték.

O'Malley, Owen St. Clair (Eastbourne, Egyesült Királyság, 1887. május 4. – Oxford, Egyesült Királyság, 1974. április 16.)

Brit diplomata. 1911-től dolgozott a *Foreign Office* kötelékében, az 1920-as években Winston Churchill közeli munkatársa volt. 1939 májusától 1941. április 7-ig, a brit–magyar diplomáciai kapcsolatok megszűnéséig az Egyesült Királyság budapesti követe. Részben támogatta a magyar külpolitikai törekvéseket, szorgalmazta egy magyar emigráns kormány létrehozását, amennyiben az ország belesodródna a második világháborúba. 1943 és 1945 között a Londonban működő lengyel emigráns kormányhoz delegálták brit követként. Ebben a minőségében írta meg részletes és feltáró jelentését 1943 májusában a katyni mészárlásról. 1945 júliusától 1947 májusáig portugáliai brit követként szolgált.

Paulus, Friedrich (Guxhagen, Német Császárság, 1890. szeptember 23. – Drezda, Német Demokratikus Köztársaság, 1957. február 1.)

Német katonatiszt. 1910-ben kadétként csatlakozott a hadsereghez, 1911-ben hadnagyi rangot kapott. Az első világháborúban frontkatonaként szolgált Franciaországban, Szerbiában, Olaszországban, Jugoszláviában, Erdélyben, Romániában és Flandriában, részt vett több nagy csatában. A két világháború között is a hadsereg kötelékében maradt, elsősorban kiképzőtisztként teljesített szolgálatot, és fokozatosan haladt felfelé a ranglétrán. 1935-től a páncélos fegyvernem fejlesztésén dolgozott, 1939-ben léptették elő tábornokká. A második világháború kirobbanása után részt vett a lengyel és a francia hadjáratban, majd 1940 szeptemberétől jelentős szerepe volt a Szovjetunió elleni Barbarossa-hadművelet kidolgozásában. 1941. március 30-án Magyarországon tárgyalt Werth Henrik

vezérkari főnökkel, és megkötötte vele az úgynevezett Paulus–Werth-paktumot. 1941 tavaszán rövid ideig Észak-Afrikában szolgált, majd visszahelyezték Európába, és részt vett az 1941. június 22-én a Szovjetunió ellen indított támadásban. A 6. német hadsereg parancsnokaként ő indította meg a támadást Sztálingrád ellen 1942 szeptemberében, és vezette a bekerített német csapatokat, egészen 1943. január 31-i megadásáig és fogságba eséséig. Két nappal később a maradék német alakulatok kapituláltak. Hadifogolyként Paulus teljesítette a szovjetek kéréseit, így nevét Hitler-ellenes akciókban használták fel. A háború után a nürnbergi perben terhelő tanúvallomást tett több vádlottra. Egészen 1953-ig szovjet hadifogságban maradt. Hazatérése után a drezdai rendőrtiszti főiskolán oktatott, és a Német Demokratikus Köztársaság hadseregének tanácsadójaként dolgozott.

Ribbentrop, Joachim von (Wesel, Német Császárság, 1893. április 30. – Nürnberg, megszállt Németország, 1946. október 16.)
Német üzletember, diplomata, politikus, külügyminiszter. Tanulmányait német, svájci és francia magániskolákban folytatta. 1908-tól üzletemberként tevékenykedett, főleg külföldön kereskedett. Az első világháborúban frontkatonaként szolgált a keleti és a nyugati fronton is. A háború után 1920-ig a konstantinápolyi német követségen szolgált, majd visszatért az üzleti életbe. 1928-ban pezsgőkereskedőként lépett kapcsolatba Adolf Hitlerrel, 1932-ben lépett be a *Nemzetiszocialista Német Munkáspártba*. Üzleti kapcsolataival segítette Hitler hatalomra jutását, majd megbízott követként több diplomáciai feladatot is ellátott. 1936 és 1938 között londoni német követként szolgált. 1938. február 4-én nevezték ki birodalmi külügyminiszterré, részt vett a müncheni egyezményhez vezető tárgyalásokon. 1939-ben tárgyalásokat folytatott a Szovjetunióval, amelynek eredménye az augusztus 23-án aláírt Molotov–Ribbentrop-paktum lett, amelynek titkos záradéka felosztotta Kelet-Európát a Szovjetunió és Németország között. Döntőbíró volt az első és a második bécsi döntésnél is. A magyar törekvésekkel szemben az esetek többségében ellenségesen lépett fel. 1946-ban a nürnbergi perben háborús bűnösként halálra ítélték, 1946. október 16-án kivégezték.

Roosevelt, Franklin Delano (Hyde Park, Egyesült Államok, 1882. január 30. – Warm Springs, Egyesült Államok, 1945. április 12.)
Amerikai tengerésztiszt, politikus, az Egyesült Államok 32. elnöke. A *Harvard Egyetemen* tanult jogot, történelmet és angol irodalmat, 1903-ban szerzett történész diplomát. Ezután a *Columbia Egyetemen* tanult jogot, de 1907-ben otthagyta az iskolát. 1910-ig egy New York-i ügyvédi irodában dolgozott, majd a *Demokrata Párt* képviselőjeként *New York Állam Szenátusának* a tagja. 1913-tól tengerészeti miniszterhelyettes, a hadiflotta egyik modernizálója volt, és szolgált az első világháborúban. 1920-ban a demokraták alelnökjelöltje volt, de a párt elveszítette a választásokat. 1921-től kezdve gyermekbénulásban szenvedett, amelynek következtében részben lebénult. A következő évek nagy részben azzal teltek, hogy sportolással és mozgással visszaszorítsa betegségét. Miután megnyerte az 1928-as választásokat, 1929. január 1-jétől New York kormányzója lett. Az 1930-as gazdasági világválság kirobbanása után figyelt fel munkásságára az ország, amikor is állami pénzből modernizálta az infrastruktúrát, a közigazgatást és állami segélyeket vezetett be. Az 1932-es elnökválasztáson 42 államban győzve elsöprő győzelmet aratott. 1933. március 4-én iktatták be az Egyesült Államok 42. elnökének, egyedülálló módon a következő három választást is megnyerte. *New Deal* (Új Irány) nevű programjával – a New York-ban már alkalmazott módszerekkel és egyéb gazdasági, szociális intézkedésekkel – kivezette az országot a gazdasági válságból. Külpolitikájában nyitott a Szovjetunió és a latin-amerikai államok felé. A második világháború kitörése után a kölcsönbérleti szerződés elfogadásával gyakorlatilag ingyen exportált fegyvert és egyéb árucikkeket az Egyesült Királyságnak. 1941. augusztus 12-én Winston Churchill brit kormányfővel aláírta az Atlanti Chartát, amely a háború utáni világrend alapjait fektette le. 1941. december 7-én Japán megtámadta a Pearl Harbor-i amerikai támaszpontot, ezzel az Egyesült Államok is belépett a második világháborúba. Roosevelt részt vett a casablancai, a teheráni és a jaltai konferencián is. Ezeken a megbeszéléseken jóváhagyta a háború utáni befolyási övezetek felosztását, de közben lefektette az *Egyesült Nemzetek Szervezetének* alapjait. Egyre súlyosbodó betegsége ellenére elindult az 1944-es elnökválasztáson, amelyet meg is nyert, de a háború végét már nem élhette meg, 1945. április 12-én elhunyt.

Salazar, António de Oliveira (Vimierio, Portugália, 1889. április 28. – Lisszabon, Portugália, 1970. július 27.)
Portugál gazdasági szakember, politikus, miniszterelnök. Fiatalon pap szeretett volna lenni, de meggondolta magát, ugyanakkor katolikus vallásossága befolyásolta egész életét. 1914-ben szerzett jogi diplomát a *Coimbrai Egyetemen*, pénzügyi és gazdasági irányításra szakosodva, majd ugyanitt tanított. 1921-ben beválasztották a nemzetgyűlésbe, de nem fogadta el a tisztséget. 1926-ban Gomes da Costa tábornok katonai puccsot követett el, amelyet belső instabilitás és gyorsan váltakozó kormányok követtek, az egyik ilyenben vállalt pénzügyminiszteri tárcát 1926. június 3. és június 19. között. Miután Óscar Carmona tábornok 1928-ban megszerezte az államfői posztot és megszilárdította hatalmát, Salazar 1928. április 28-tól újra elvállalta a pénzügyminiszteri posztot. Centralizált

pénzügyi politikájával és a kiadások optimalizálásával gyors gazdasági fejlődést idézett elő. 1932. július 5-én nevezték ki miniszterelnöknek. 1933-ben bevezette az új alkotmányt, amely hivatásrendiségi, korporatív módon alakította át Portugáliát, létrehozva ezzel az Estado Novo-t (Új Állam). Hivatalosan egyetlen párt működött, de a valódi hatalom a gazdasági ágazatok korporációinak és Salazarnak a kezében összpontosult. A spanyol polgárháborúban Francisco Franco tábornokot támogatta, a második világháború alatt semleges maradt. 1943-tól támaszpontokkal és nyersanyaggal támogatta a szövetségeseket. A második világháború után az addigi szigorú társadalmi rendszert lassan és fokozatosan demokratizálni kezdte. Az 1960-es években Portugália gyarmatai függetlenedni akartak, ezt katonai erővel akadályozta meg. 1968-ban egy baleset következtében agyvérzést kapott és kómába esett, ezért szeptember 25-én leváltották miniszterelnöki posztjáról. Betegségéből nem épült fel, 1970. július 27-én hunyt el.

Simović, Dusan (Kragujevac, Szerbia, 1882. október 28. – Belgrád, Jugoszlávia, 1962. augusztus 26.)

Szerb származású jugoszláv katonatiszt, politikus, hadügyminiszter, miniszterelnök. 1900-ban végzett a belgrádi katonai akadémián. Tisztként harcolt a balkáni háborúkban és az első világháborúban. A világháború után a légierő kötelékében szolgált, 1938 és 1940 között a fegyvernem parancsnoka volt. A németellenes jugoszláv erők vezetője. Miután Jugoszlávia csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, az angol titkosszolgálat segítségével puccsot hajtott végre, és 1941. március 27-én kormányt alakított. 1941. április 6-án megindult a Jugoszlávia elleni német támadás, Simović április 15-én Londonba menekült, ahol 1942. január 12-ig vezette a jugoszláv emigráns kormányt. A háború után visszatért Belgrádba.

Tyler, Royall (Quincy, Egyesült Államok, 1884. május 4. – Párizs, Franciaország, 1953. március 2.)

Amerikai művészettörténész, diplomata. 1898-ban az Egyesült Királyságba költözött. 1902 és 1908 között tanult Oxfordban, Salamancában és Párizsban, de fokozatot egyik egyetemen sem szerzett. Megtanult franciául, spanyolul, németül. olaszul, magyarul és görögül. Nyelvtudásának köszönhetően fordítói és szerkesztői munkákat kapott, 1909-től kezdve folyamatosan publikálta történeti és művészettörténeti tárgyú műveit. 1917-ben csatlakozott a hadba lépő amerikai haderőkhöz, majd az amerikai delegáció tagjaként részt vett a párizsi békekonferencián. 1920 és 1924 között az amerikai jóvátételi bizottság tagja, majd 1928-ig a *Népszövetség* gazdasági és pénzügyi osztályán dolgozott. Ebben a minőségében

sokat tartózkodott Budapesten, és segített a magyar gazdaság talpra állításában. 1931 és 1938 között a *Népszövetség Pénzügyi Bizottságának* budapesti megbízottja. 1938-tól 1943-ig Genfben dolgozott népszövetségi gazdasági szakértőként. Teleki Pál emigráns kormányának szervezésekor ő volt az egyetlen nem magyar állampolgár, aki hozzáférhetett az Egyesült Államokba utalt 5.000.000 dollárhoz. Később ő tárgyalt Svájcban Kállay Miklós megbízottjaival Magyarország esetleg átállásáról. Mindeközben az amerikai hírszerzésnek is dolgozott. 1943-tól kezdve a háborús menekülteket segítette, emellett 1946-tól a *Nemzetközi Újjáépítési Bank* alkalmazottja. 1949-től haláláig különböző antikommunista és emigráns szervezetek alapításában és működtetésében segédkezett.

Volosin, Avgusztin (Kelecsény, 1874. március 17. – Moszkva, Szovjetunió, 1945. július 19.)

Ukrán nemzetiségű görög katolikus pap, tanár, politikus. 1897-ben szentelték pappá. 1900 és 1917 között az *Ungvári Tanítóképző és Gimnázium* matematikatanára, majd igazgatója. 1918-ban a *Kárpátaljai Nemzeti Tanács* elnöke lett. Támogatta, hogy Kárpátalja Csehszlovákiához kerüljön. 1925-től 1938-ig a prágai parlament képviselője, munkája során minél nagyobb önállóságot próbált kivívni a kárpátaljai területnek. 1938. október 26-tól az autonóm kárpátaljai tartomány miniszterelnöke. Létrehozta a félkatonai Szics-gárdát, amelynek segítségével diktatórikus eszközökkel tartotta fenn hatalmát. Az 1939. március 15. és 18. között fennálló Kárpátaljai Köztársaság miniszterelnöke és igazságügy minisztere. A magyar bevonulást követően Prágába menekült, ahol az Ukrán Szabadegyetem tanára lett. 1945-ben a szovjetek letartóztatták és Moszkvába szállították. Július 19-én tisztázatlan körülmények között halt meg.

Weizsäcker, Ernst von (Stuttgart, Német Császárság, 1882. május 12. – Lindau, Német Szövetségi Köztársaság, 1951. augusztus 4.)

Német diplomata. 1900-ban csatlakozott a német haditengerészethez, ennél a fegyvernemnél harcolta végig az első világháborút. 1920-tól dolgozott a külügyi szolgálatnál, különböző diplomáciai és konzuli feladatokat kapott. 1936-tól 1937-ig berni német követ, majd 1938-ig a *Wilhelmstrasse Politikai Osztályának* vezetője. 1938-ban csatlakozott a *Német Nemzetiszocialista Munkáspárthoz*, és tiszteletbeli tiszti rangot kapott az SS-ben. 1938 és 1943 között külügyi államtitkár. Ellenezte, hogy Németország háborút indítson. 1943 és 1945 között vatikáni követ, a háború után is a Vatikánban maradt. 1947-ben letartóztatták, 1949-ben 7 évnyi börtönt kapott, amelyet 5 évre mérsékeltek. 1950-ben amnesztiával szabadult, egy évvel később hunyt el.

Welles, Sumner (New York, Egyesült Államok, 1892. október 14. – Bernardsville, Egyesült Államok, 1961. szeptember 24.)

Amerikai diplomata. 1914-ben spanyol irodalomból és kultúrából szerzett diplomát a *Harvard Egyetemen*, majd 1915-ben csatlakozott a külügyi szolgálathoz. Spanyol nyelvtudása miatt elsősorban Latin-Amerikával kapcsolatos feladatokat bíztak rá. 1937-től külügyi államtitkár és Franklin Delano Roosevelt bizalmi embere a *State Departmentben*. Részt vett az Atlanti Charta és az *Egyesült Nemzetek Szervezete* alapjainak kidolgozásában. Elkerülve a nagyobb botrány kirobbanását állítólagos homoszexualitása miatt, 1943. szeptember 26-án visszavonult.

Wood, Edward Frederick Lindley, Lord Halifax (Powderham Kastély, Egyesült Királyság, 1881. április 16. – Garrowby Hall, Egyesült Királyság, 1959. december 23.)

Brit főnemes, diplomata, politikus, külügyminiszter. 1903-ban diplomázott Oxfordban. 1910-től a *Konzervatív Párt* színeiben a brit alsóház tagja. Őrnagyként szolgált az első világháborúban, de testi fogyatékossága miatt – bal kézfej nélkül született – főként irodai munkára osztották be. A világháború után több magas kormányzati pozíciót is betöltött. 1926. április 3-tól 1931. április 18-ig India alkirálya. Miután visszatért az Egyesült Királyságba, újra kormányzati és parlamenti feladatokat vállalt. 1938. február 21-től 1940. december 22-ig külügyminiszter. Neville Chamberlain távozása után VI. György király felajánlotta neki a miniszterelnöki posztot, de nem fogadta el. 1940 és 1946 között washingtoni brit követ, jó kapcsolatokat alakított ki az amerikai politikai elittel. Részt vett az *Egyesült Nemzetek Szervezetének* létrehozásában.

Felhasznált források és irodalom

Levéltári források

97th Conclusions of a Meeting of the War Cabiet held at 10 Downing Street, S.W. 1, on Friday, April 19, 1940, at 11.30. The National Archives, London, CAB/65/6/42.

Arquivo Nacional da Torre do Tombo, Arquivo Oliveira Salazar. Correspondência Pessoal – 265 pasta 7.265.19 fols. 725–729. Cartas de Paul Teleky, 1940. Teleki Pál levelei António de Oliveira Salazarnak. 1940. június 6.; 1940. június 14.; 1940. december 19. (A dokumentumokat Pál Zsombor Szabolcs bocsátotta a szerző rendelkezésére.)

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, C/6. Gróf Bánffy Miklós (1873–1951) iratai. 1. doboz, II.1 Román–magyar tárgyalással kapcsolatos iratok, 1919, 1940, 1946.

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, C/80. Szent-Iványi Domokos (1898–1980) iratai. 1. doboz: Csonka-Magyarország külpolitikája, 1919. jún. – 1944. márc. 19.

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, C/80. Szent-Iványi Domokos (1898–1980) iratai. 2. doboz: A Magyar Függetlenségi Mozgalom igaz története.

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, C/80. Szent-Iványi Domokos (1898–1980) iratai. 3. doboz: Aktamásolatok.

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, C/80. Szent-Iványi Domokos (1898–1980) iratai. 4. doboz, 1. dosszié: Életével, működésével kapcsolatos iratok.

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, C/80. Szent-Iványi Domokos (1898–1980) iratai. 4. doboz, Kéziratok: A–V.

Esztergomi Prímási Levéltár, Serédi Jusztinián levelezése.

Esztergomi Prímási Levéltár, Teleki Pál halálának iratai, 1941.

János Pelényi papers, 1923–1975. Hoover Institution Archives, Stanford University, Stanford, California. 83016.

Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K106. Külügyminisztérium, Washingtoni követség. 125. csomó, 87. tétel: Hivatalos küldemények, pénz- és levélküldemények kezelése, 1914–1941.

Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K106. Külügyminisztérium, Washingtoni követség. 8. csomó, 1/b. tétel: Pelényi János személyes iratai, 1938–1941.

Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K26. Miniszterelnökség, Központilag iktatott és irattárazott iratok, 1941.

Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K27. Miniszterelnökség, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1866–1944).

Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K28. Miniszterelnökség, Nemzetiségi és kisebbségi osztály. 56. csomó, H) tétel: Kárpátalja.

Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K28. Miniszterelnökség, Nemzetiségi és kisebbségi osztály. 56. csomó, J) tétel: Amerikában élő magyarok és az Amerikában folytatandó magyar propaganda ügyei.

Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K29. Miniszterelnökség, Társadalompolitikai Osztály, 1938–1941. 1. csomó, c) dosszié: Belföldi propagandára vonatkozó tervezetek, az osztályvezető hangulatjelentései a miniszterelnökhöz.
Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K29. Miniszterelnökség, Társadalompolitikai Osztály, 1938–1941. 1. csomó, a) dosszié: Az osztály ügykörével, ügybeosztásával és felszámolásával kapcsolatos iratok, jelentések az osztály működéséről, hatáskörvita a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal.
Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K30. Miniszterelnökség, Tájékoztatási Osztály. 18. csomó: Szent-Iványi Domokos osztályvezető félhivatalos levelezései.
Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K30. Miniszterelnökség, Tájékoztatási Osztály. 1. csomó, B/8. tétel: Kiutazási ügyek és kiküldetések.
Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K30. Miniszterelnökség, Tájékoztatási Osztály. 5. csomó, B/56/a. tétel: Észak-amerikai jelentések, tervek, az amerikai politikai figyelemmel kísérésével kapcsolatos iratok.
Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K30. Miniszterelnökség, Tájékoztatási Osztály. 1. csomó, B/9/c. tétel: Indítványok, javaslatok, és ajánlatok a külföldi propaganda szervezésével kapcsolatban, 1939–1940.
Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K37. Miniszterelnökség, Teleki Pál miniszterelnök iratai (1924–1941). 1. csomó. a) dosszié: Telekinek, a Törökország és Irak közötti határ megállapítására kiküldött népszövetségi bizottságban való közreműködésével kapcsolatos iratok.
Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K37. Miniszterelnökség, Teleki Pál miniszterelnök iratai (1924–1941). 1. csomó, c) dosszié: A–H betűkkel kezdődő levélírók levelei, 1940.
Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K37. Miniszterelnökség, Teleki Pál miniszterelnök iratai (1924–1941). 1. csomó, e) dosszié: Horthy Miklóssal folytatott levelezés, 1940.
Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K589. Kormányzói kabinetiroda, Kormányzó félhivatalos iratai, 1919–1944.
Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K63. Külügyminisztérium, Politikai Osztály, 1918–1944. 85. csomó, 10. tétel. 10/7: Amerikai–magyar viszony, 1940.
Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K64. Külügyminisztérium, Politikai Osztály Reservált iratai. 88. csomó, 41. tétel: Különböző tárgyú, részben töredékes iratok, 1940.
Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K64. Külügyminisztérium, Politikai Osztály Reservált iratai. 84. csomó, 2. tétel: Angol–magyar viszony, 1941.
Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K64. Külügyminisztérium, Politikai Osztály Reservált iratai. 84. csomó, 16. tétel: Jugoszláv–magyar viszony, 1941.
Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K64. Külügyminisztérium, Politikai Osztály Reservált iratai. 89. csomó, 10. tétel: Amerikai–magyar viszony, 1941.
Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, K64. Külügyminisztérium, Politikai Osztály Reservált iratai. 88. csomó, 41. tétel: Különböző tárgyú, részben töredékes iratok, 1940.

Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, Mikrofilmtár. X1726. Háborús főbűnösök perei – R, 7885–7890: A Szálasi-per iratai.
Otto von Erdmannsdorff: Die politischen Ereignisse in Ungarn während der Zeit von Mai 1937 bis Juli 1941. Kézirat másolata. Politischen Archiv des Auswärtgen Amts Berlin. Nachlässe E.
Questions of the frontier between Turkey and Iraq. Report submitted to the Council by the Commission instituted by the Council resolution od September 30, 1924. League of Nations, Geneva, 1925. Országgyűlési Könyvtár SdN/1925.VII.2.
Újpétery Elemér külügyi titkár hagyatéka. A szerző birtokában.
War Journal of Generaloberst Franz Halder, Chief of the General Staff of Supreme Command of the German Army. II. kötet. 1939. szeptember 11. – 1939. december 6. Archives Section, Fort Leavenworth, Kansan, USA. Document NO. N–16845–B.
War Journal of Generaloberst Franz Halder, Chief of the General Staff of Supreme Command of the German Army. III. kötet. 1939. december 7. – 1940. május 9. Archives Section, Fort Leavenworth, Kansan, USA. Document NO. N–16845–C.
War Journal of Generaloberst Franz Halder, Chief of the General Staff of Supreme Command of the German Army. IV. kötet. 1940. május 10. – 1940. október 30. Archives Section, Fort Leavenworth, Kansan, USA. Document NO. N–16845–D.
War Journal of Generaloberst Franz Halder, Chief of the General Staff of Supreme Command of the German Army. V. kötet. 1940. október 31. – 1941. február 20. Archives Section, Fort Leavenworth, Kansan, USA. Document NO. N–16845–E.
War Journal of Generaloberst Franz Halder, Chief of the General Staff of Supreme Command of the German Army. VI. kötet. 1941. február 21. – 1941. július 31. Archives Section, Fort Leavenworth, Kansan, USA. Document NO. N–16845–F.

Forráskiadások, gyűjtemények

A nemzetépítő Teleki Pál élete és utóélete. Szerk.: *Bakos István*. Kairosz, Budapest, 2012.
A Wilhelmsrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról, 1933–1944. Szerk.: *Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula*. Kossuth, Budapest, 1968.
Bárdossy László a Népbíróság előtt. Szerk.: *Pritz Pál*. Maecenas, Budapest, 1991.
Becsületünk előbbrevaló jólétünknél. Gróf Teleki Pál gondolatai. Szerk.: *Bálványosiné Gelencsér Katalin*. Teleki Pál Egyesület, Gödöllő, 2004.
Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához, 1936–1945. IV. kötet. Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában, 1939–1940. Szerk.: *Juhász Gyula*. Akadémiai, Budapest, 1962.
Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához, 1936–1945. V. kötet. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig, 1940–1941. Szerk.: *Juhász Gyula*. Akadémiai, Budapest, 1982.
Documents on German Foreign Policy, 1918–1945. Series D, 1937–1945. The War Years. XII. kötet. 1941. február 1. – 1941. június 22. Főszerkesztők: *Smyth, Howard M. – Lambert, Margaret – Baumont. Maurice*. United States Printing Office, Washington, 1962.
Documents on German Foreign Policy, 1918–1945. Series D, 1937–1945. The War Years. VII. kötet. 1939. augusztus 9. – 1939. szeptember 3. Főszerkesztők: *Sweet,*

Paul R. – Lambert, Margaret – Baumont. Maurice. Her Majesty's Stationery Office, London, 1956.
Documents on German Foreign Policy, 1918–1945. Series D, 1937–1945. The War Years. XIII. kötet. 1941. június 23. – 1941. december 11. Főszerkesztők: *Smyth, Howard M. – Lambert, Margaret – Baumont. Maurice.* United States Printing Office, Washington, 1954.
Hitler hatvannyolc tárgyalása, 1939–1944. I–II. kötet. Szerk.: *Ránki György.* Magvető, Budapest, 1983.
Horthy-Magyarország részvétele Jugoszlávia megtámadásában és megszállásában, 1941–1945. Szerk.: *Liptai Ervin – Trgo, Fabijan – Godó Ágnes – Morva Tamásné.* Zrínyi, Budapest, 1986.
Horthy Miklós titkos iratai. Szerk.: *Szinai Miklós – Szűcs László.* Kossuth, Budapest, 1962.
Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht, 1940–1945. I. Kötet. 1940. augusztus 1. – 1941. december 31. Szerk.: *Hans-Adolf Jacobsen.* Bernard & Graefe, Frankfurt am Main, 1965.
Magyarországi pártprogramok, 1919–1944. Szerk.: *Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc.* ELTE – Eötvös Kiadó, Budapest, 2003.
Magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1938–1945. Szerk.: *Vértes Róbert.* Polgár, Budapest, 1997.
Merjünk magyarok lenni! Idézetek Teleki Pál gróf beszédeiből és írásaiból. Szerk.: *Máday Béla.* Fiatal Magyarság Szövetség, Budapest, 1942.
MTI „kőnyomatos" hírek. Belső sorozatok, 1927–1944. (http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&a=start, 2014. június 3.)
MTI „kőnyomatos" hírek. Budapesti értesítő, 1938–1944. (http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&a=start, 2014. június 3.)
MTI „kőnyomatos" hírek. Heti kiadás, 1924–1941. (http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&a=start, 2014. június 3.)
MTI „kőnyomatos" hírek. Napi tudósítások, 1920–1944. (http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&a=start, 2014. június 3.)
MTI „kőnyomatos" hírek. Rádiófigyelő, 1938–1944. (http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&a=start, 2014. június 3.)
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Irományok, 1935. XIII. kötet. 712–764. sz. 1939. február 7–1939. május 2. Atheneum, Budapest, 1939.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Irományok, 1939. I. kötet. 1–78. sz. 1939. június 14–1939. szeptember 13. Atheneum, Budapest, 1939.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Irományok, 1939. II. kötet. 79–175. sz. 1939. szeptember 15–1939. november 23. Atheneum, Budapest, 1940.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Irományok, 1939. III. kötet. 176–280. sz. 1940. január 16–1940. április 16. Atheneum, Budapest, 1940.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Irományok, 1939. IV. kötet. 281–346. sz. 1940. április 16. – 1940. július 2. Atheneum, Budapest, 1940.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Irományok, 1939. V. kötet. 347–418. sz. 1940. július 23–1940. október 16. Atheneum, Budapest, 1941.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Irományok, 1939. VI. kötet. 419–543. sz. 1940. október 21–1941. április 3. Atheneum, Budapest, 1941.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Naplók, 1935. XXI. kötet. 1938. december 7–1939. február 23. Atheneum, Budapest, 1939.

Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Naplók, 1935. XXII. kötet. 1939. február 24 – 1939. május 4. Atheneum, Budapest, 1939.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Naplók, 1939. I. kötet. 1939. június 12–1939. szeptember 14. Atheneum, Budapest, 1939.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Naplók, 1939. II. kötet. 1939. szeptember 15–1939. november 14. Atheneum, Budapest, 1939.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Naplók, 1939. III. kötet. 1939. november 15–1939. december 7. Atheneum, Budapest, 1940.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Naplók, 1939. IV. kötet. 1939. december 12–1940. február 6. Atheneum, Budapest, 1940.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Naplók, 1939. IX. kötet. 1940. december 10–1941. április 8. Atheneum, Budapest, 1941.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Naplók, 1939. V. kötet. 1940. február 27–1940. május 21. Atheneum, Budapest, 1940.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Naplók, 1939. VI. kötet. 1940. május 30–1940. július 23. Atheneum, Budapest, 1940.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Naplók, 1939. VII. kötet. 1940. szeptember 4–1940. november 19. Atheneum, Budapest, 1941.
Országgyűlési Dokumentumok, Képviselőházi Naplók, 1939. VIII. kötet. 1940. november 20–1940. december 3. Atheneum, Budapest, 1941.
Országgyűlési Dokumentumok, Nemzetgyűlési Irományok, 1920. I. kötet. 1–61. sz. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1920.
Országgyűlési Dokumentumok, Nemzetgyűlési Irományok, 1920. II. kötet. 62–84. sz. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1920.
Országgyűlési Dokumentumok, Nemzetgyűlési Irományok, 1920. III. kötet. 85–108. sz. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1920.
Országgyűlési Dokumentumok, Nemzetgyűlési Irományok, 1920. IV. kötet. 109–129. sz. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1920.
Országgyűlési Dokumentumok, Nemzetgyűlési Irományok, 1920. V. kötet. 130–155. sz. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1920.
Országgyűlési Dokumentumok, Nemzetgyűlési Irományok, 1920. VI. kötet. 156. sz. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1920.
Országgyűlési Dokumentumok, Nemzetgyűlési Irományok, 1920. VII. kötet. 157–189. sz. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1921.
Országgyűlési Dokumentumok. Felsőházi Irományok, 1939. I. kötet. 1–57. sz. 1939. június 10–1939. november 23. Atheneum, Budapest, 1940.
Országgyűlési Dokumentumok. Felsőházi Irományok, 1939. II. kötet. 58–108. sz. 1939. december 20–1940. április 26. Atheneum, Budapest, 1940.
Országgyűlési Dokumentumok. Felsőházi Irományok, 1939. III. kötet. 109–150. sz. 1940. május 6–1940. július 11. Atheneum, Budapest, 1940.
Országgyűlési Dokumentumok. Felsőházi Irományok, 1939. IV. kötet. 151–1218. sz. 1940. október 2–1941. április 24. Atheneum, Budapest, 1941.
Országgyűlési Dokumentumok. Felsőházi Naplók, 1935. II. kötet. 1936. október 20–1937. július 15. Atheneum, Budapest, 1937.
Országgyűlési Dokumentumok. Felsőházi Naplók, 1935. IV. kötet. 1938. november 12–1939. május 4. Atheneum, Budapest, 1939.
Országgyűlési Dokumentumok. Felsőházi Naplók, 1939. I. kötet. 1939. június 13–1940. október 17. Atheneum, Budapest, 1940.

Országgyűlési Dokumentumok. Felsőházi Naplók, 1939. II. kötet. 1940. október 21–1942. február 24. Atheneum, Budapest, 1942.
Országgyűlési Dokumentumok. Nemzetgyűlési Napló, 1920. III. kötet. 1920. május 18–1920. június 26. Atheneum, Budapest, 1920.
Országgyűlési Dokumentumok. Nemzetgyűlési Naplók, 1920. IV. kötet. 1920. július 22–1920. augusztus 19. Atheneum, Budapest, 1920.
Országgyűlési Dokumentumok. Nemzetgyűlési Naplók, 1920. IX. kötet. 1921. március 21–1921. május 12. Atheneum, Budapest, 1921.
Országgyűlési Dokumentumok. Nemzetgyűlési Naplók, 1920. V. kötet. 1920. augusztus 25–1920. szeptember 24. Atheneum, Budapest, 1920.
Országgyűlési Dokumentumok. Nemzetgyűlési Naplók, 1920. VI. kötet. 1920. szeptember 25–1920. november 12. Atheneum, Budapest, 1920.
Országgyűlési Dokumentumok. Nemzetgyűlési Naplók, 1920. VII. kötet. 1920. november 13–1921. február 5. Atheneum, Budapest, 1921.
Országgyűlési Dokumentumok. Nemzetgyűlési Naplók, 1920. VIII. kötet. 1921. február 17–1921. március 14. Atheneum, Budapest, 1921.
Roosevelt követe Budapesten. John F. Montgomery bizalmas politikai beszélgetései, 1934–1941. Szerk.: *Frank Tibor*. Corvina, Budapest, 2002.
Teleki Pál országgyűlési beszédei. I–II. kötet. Szerk.: *Papp Antal*. Studium, Budapest, 1941.
Teleki Pál: Válogatott politikai írások és beszédek. Szerk.: *Ablonczy Balázs*. Osiris, Budapest, 2000.
Teleki Pál: Válogatott politikai írások és beszédek. Szerk.: *Ablonczy Balázs*. Osiris, Budapest, 2000.
Tudós tanárok – tanár tudósok. Teleki Pál. Szerk.: Török Zsolt. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 2001.

Visszaemlékezések, egyéb források

„Szobor vagyok, de fáj minden tagom!" Fehér könyv a Teleki szoborról. Szerk.: Bakos István – Csicsery-Rónay István. Occidental Press, Budapest, 2004.
A témával kapcsolatban lásd bővebben: A Nemzetgyűlés elnöke volt – Varga Béla vallomásai életútjáról. Szerk.: *Kapronczay Károly*. Mundus, Budapest, 1998.
Andorka Rudolf: A madridi követségtől Mauthausenig. Andorka Rudolf titkos naplója. Kossuth, Budapest, 1978.
Barcza György: Diplomataemlékeim, 1911–1945. I–II. kötet. Európa – História, Budapest, 1994.
Bethlen István emlékirata, 1944. Szerk.: *Romsics Ignác*. Zrínyi, Budapest, 1988.
Bodnár Gábor: A magyarországi cserkészet története. Püski, Budapest, 1989.
Cholnoky Jenő: Utazásom Amerikában Teleki Pál gróffal. Vajda – Wichmann, Budapest, 1943.
Ciano, Galeazzo: Ciano gróf naplója, 1939–1943. Ármádia, Budapest, 1999.
Eckhardt Tibor: Visszaemlékezések, 1941–1943. L'Harmattan, Budapest, 2008.
Edelsheim Gyulai Ilona: Becsület és kötelesség. I–II. kötet. Európa, Budapest, 2011.
Fodor Ferenc: Gróf Teleki Pál Dr rendes tag emlékezete. Stephaneum, Budapest, 1941.
Hassell, Ulrich von: Vom anderen Deutschland. Aus den nachgelassenen Tagebüchern, 1938–1944. Atlantis, Zürich, 1947.

Horthy Miklós: Emlékirataim. Kiadó nélkül, Buenos Aires, 1953.
Hory András: Bukaresttől Varsóig. Gondolat, Budapest, 1987.
Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből. Szerk.: *Vigh Károly*. Századvég, Budapest, 2001.
Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. I–II. kötet. Magvető, Budapest, 1984.
Kovács Imre: Magyarország megszállása. Katalizátor Iroda, Budapest, 1990.
Kovrig Béla: Korfordulón. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940.
Lajos Iván: Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében. Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, Pécs, 1939.
Lakatos Géza: Ahogyan én láttam. Európa – História, Budapest, 1992.
Márai Sándor: Napló, 1943–1944. Helikon, Budapest, 2004.
Mészáros István: Teleki Pál nemzetnevelői programja. Teleki Pál Egyesület, Gödöllő, 1993.
Mihelics Vid: Az új Portugália. Franklin, Budapest, 1941.
Montgmery, John Flournoy: Magyarország, a vonakodó csatlós. Zrínyi, Budapest, 2004.
Nagybaczoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendők, 1938–1945. Gondolat, Budapest, 1986.
Náray Antal visszaemlékezése, 1945. Szerk.: *Szakály Sándor*. Zrínyi, Budapest, 1988.
Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni: Napló, 1935–1946. I–II. kötet. Jaffa, Budapest, 2014.
Rákosné Ács Klára: Vallanak a betűk. Személyiségek és életutak pszichografológiai megközelítése. Magvető, Budapest, 1985.
Rónai András: Térképezett történelem. Magvető, Budapest, 1989.
Salazar, Oliviera: Békés forradalom. Atheneum, Budapest, 1941.
Sík Sándor: A cserkészet. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1930.
Stoffán György: „Én öltem meg Teleki Pált" Szerzői kiadás, Besnyő, 2003.
Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon. Hét év a magyar királyi külügy szolgálatában. Magvető, Budapest, 1987.
Ullein-Reviczky Antal: Német háború – orosz béke. Magyarország drámája. Európa, Budapest, 1993.
Witz Béla: Teleki Pál vallásossága. Központi Katolikus Kör, Budapest, 1943.
XI. Piusz Quadragesimo Anno kezdetű enciklikája. 1931. (http://web.archive.org/web/20100902073658/http://ocipe.hu/_KatSzoc/qa1.htm, 2013. április 10.)
Zakar András: Teleki Pál halála. Kairosz, Budapest, 2009.
Zsitvay Tibor: Magyarország, 1921–1941. Palatinus, Budapest, 1999.

Cikkek, tanulmányok

Ablonczy Balázs: A frankhamisítás. Hálók, személyek, döntések. Múltunk, LIII. évf. (2008) 1. sz. 29–58.
Ablonczy Balázs: Teleki Pál dilemmái. História, XXXIII. évf. (2011) 9–10. sz. 14–15.
Ablonczy Balázs: Teleki Pál halálai. Korunk, XXIII. évf. (2012) 3. sz. 67–74.
Alföldi Alajos: Teleki Pál, a cserkész. Honismeret, XIX. évf. (1991) 4. sz. 42–47.
Bakay László: Teleki Pál haláláról. Bakay Lajos írása. História V. évfolyam (1983) 4. szám. 28.
Balogh Margit: Quadragesimo Anno, 1931. História, XIII. évf. (1991) 5–6. sz. 6–7.
Békés Márton: A rendiség felújítása. A hivatásrendiség egy lehetséges értelmezési módja. Első Század, V. évf. (2006) 1. sz. 100–124.

Berriadale Keith, Arthur: The League of Nations and Mosul. Journal of Comparative Legislation and International Law, VIII. évf. (1926) 1. sz. 38–49.

Borbándi Gyula: A Teleki – Pelényi terv nyugati ellenkormány létesítésére. Új Látóhatár, IX. évf. (1966) 2. sz. 155–170.

Botlik József: Teleki Pál és Kárpátalja autonómiája. In: A fordulat. Gróf Teleki Pál halála konferencia. Magyarok Világszövetsége, Budapest, 2008. 43–53.

Csapodi Csaba: Teleki Pál „búcsúlevele". Szövegkritikai tanulmány. Szent István Akadémia Székfoglaló előadása. Budapest, 2003.

Cseke László: Teleki Pál és a Moszul-bizottság. Földgömb, XIV. évf. (2012) 4. sz. 40–47.

Dr. Tóth Zoltán József: Teleki Pál alkotmánytervezete. In: A fordulat. Gróf Teleki Pál halála konferencia. Magyarok Világszövetsége, Budapest, 2008. 25–42.

Filep Tamás Gusztáv: „Homo historicus" és „Homo oeconomicus". Baranyai Lipót (1894–1970). Ufi, VII. évf. (2006) 2. sz. 33–35.

Földesi Margit – Szerencsés Károly: Teleki Pál sorsa és rejtélyes halála. Magyar Hírlap, 2014. április 1.

Gerlei Ferenc: Teleki Pál haláláról. História V. évfolyam (1983) 4. szám.

Haas György: Száz éve született Varga Béla. Magyar Szemle. XII. évf. (2003) 3. szám. 106–123.

Hámori Péter: Kísérlet egy „propagandaminisztérium" létrehozására Magyarországon. Századok, CXXXI. évf. (1997) 2. sz. 353–380.

Hatos Géza: Kérdőjelek, lehetőségek. História, IV. évfolyam (1982) 1. szám. 8–9.

Heinrich-Tamáska Péter: Egy igazságügyi orvosszakértő kételyei Teleki Pál öngyilkosságát illetően. In.: A fordulat. Gróf Teleki Pál halála konferencia. Magyarok Világszövetsége, Budapest, 2008.105–110.

K. Farkas Claudia: Zsidótörvények – egy egyházi ember szemével. In: Fiatal egyháztörténészek írásai. Szerk.: *Fazekas Csaba*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 1999. (http://mek.oszk.hu/02000/02082/html/farkas.htm, 2014. június 1.)

Klinghammer István – Gercsák Gábor: Der ungarische Geograph Pál Teleki als Mitglieder der Mossul-Kommission. Cartographica Helvetica, X. évf. (1999) 19. sz. 17–25.

Kubassek János: Teleki Pál, a magyar politikai földrajz atyja. Magyar Tudomány, CLXXII. évf. (2011) 8. sz. 987–996.

Kun József: A német hadvezetés magyarországi politikájához. Századok, IC. évfolyam (1965) 6. sz. 1228–1246.

Meggyónt és tréfálkozva búcsúzott... Teleki Pál emléke a Bazilika Historia Domusában. Új Ember. LX. évfolyam (2004) 14. szám. (http://ujember.katolikus.hu /Archivum/ 2004.04.04/0902.html, 2010. április 1.)

Nerpel József – Wohlrab József: Írásszakértő és történettudomány. Teleki Pál búcsúleveleinek írásszakértői vizsgálata. História. VII. évfolyam (1985) 1. sz. 20–22.

Pelényi, John: The Secret Plan for a Hungarian Government in the West at the Outbreak of World War II. The Journar of Modern History, XXXVI. évf. (1964) 2. sz. 170–177.

Pritz Pál: Fodor Ferenc: Teleki Pál. Magyar Tudomány. XLVII. évfolyam (2002) 8. sz. 1115–1119.

Rigó Balázs: „Ha kenyér megvédéséről van szó, mi akkor is kiállunk" A hivatásrendi gondolat és a szegedi Hivatásszervezet. In: Történelmi emlékezet és identitás. Szerk.: *Strausz Péter – Zachar Péter Krisztián*. Heraldika, Budapest, 2012. 165–191.

Rigó Balázs: A szociális érdekegyeztetés ideológiája Portugáliában az 1930-as években. In: A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században. Szerk.: *Dobák Miklós*. L'Harmattan, Budapest, 2011. 146–164.

Rónai András: Teleki Pál, a tudós. Honismeret, XIX. évf. (1991) 4. sz. 39–42.

Rónai András: Teleki Pál. Magyar Szemle, XL. kötet (1941) 165. sz. 281–284.

Salamon Konrád: Teleki Pál és a népi mozgalom. Honismeret, XIX. évf. (1991) 4. sz. 47–49.

Shields, Sarah: Mosul, the Ottoman legacy and the League of Nations. International Journal of Contemporary Iraqi Studies, III. évf. (2009) 2. sz. 217–230.

Strausz Péter: Korporáció vagy hivatásrend? Az érdekképviseleti rendszer átalakításának a kísérlete Európában és Magyarországon, 1926–1940. Múltunk, LV. évf. (2010) 1. sz. 83–112.

Strausz Péter: Szociális érdekegyeztetés és gazdaságirányítás – Útkeresés a két világháború közötti Magyarországon. In: A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században. Szerk.: *Dobák Miklós*. L'Harmattan, Budapest, 2011. 165–215.

Strausz Péter: Szociális érdekegyeztetés és gazdaságirányítás – Útkeresés a két világháború közötti Magyarországon. In: A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században. Szerk.: *Dobák Miklós*. L'Harmattan, Budapest, 2011. 165–215.

Sulyok Izabella: Teleki Pál és Bethlen István a zsidókérdésről. In: Tanulmányok a Holokausztról. V. kötet. Szerk.: *Braham, Randolph L.* Balassi, Budapest, 2011. 15–51.

Szalai Miklós: Újrendiség és korporativizmus a magyar politikai gondolkodásban (1931–1944). Múltunk, XLVII. évf. (2002) 1. sz. 52–105.

Teleki Pál: A moszuli vitás terület természetes tájai és határai. In: Magyar földrajzi évkönyv az 1926-os évre. Szerk.: *Teleki Pál – Karl János – Kéz Andor*. Magyar Földrajzi Intézet, Budapest, 1926. 54–57.

Teleki Pál: Erdély helyzete Magyarországon és Európában. In: Erdély. Szerk.: *Deér József*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1940. 9–20.

Tilkovszky Lóránt: Újabb adatok – vagy újabb legendák? História. IV. évfolyam (1982) 1. szám. 10–11.

Tímár Edit: Teleki Pál egy kevéssé ismert munkája, az ún. Moszuli jelentés. Földrajzi Közlemények, XLIX. évf. (2001) 1–2. sz. 65–80.

Török Bálint: Értjük-e Teleki Pál nagyságát? Magyar Szemle, X. évf. (2001) 5–6. sz. 72–90. (http://www.magyarszemle.hu/cikk/20010501_ertjuk-e_teleki_pal_nagysagat_, 2014. február 28.)

Varga László: Teleki Pál és az ifjúság. Életünk, 1970. január 1. 3.

Vizi László Tamás: A biztos befutó. Hóman Bálint és az 1939-es választások. In: Történeti átértékelés. Hóman Bálint, a történész és a politikus. Szerk.: *Ujváry Gábor*. Ráció, Budapest, 2011. 270–294.

Vizi László Tamás: Aláírta Trianont és kezdeményezte Szálasi elmegyógyászati vizsgálatát. Bécsi Napló, XXXII. évf. (2012) 2. sz. 9.

Vizi László Tamás: „Hiszem és remélem, hogy... hamarosan visszatérhet a régi barátság és megértés" Horthy Miklós mohácsi beszéde és a szerb orientáció alternatívája a magyar külpolitikában. Közép-Európai Közlemények, VI. évf. (2013) 4. sz. 7–38.

Vizi László Tamás: Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban a trianoni békediktátum aláíróinak személyéről. Közép-Európai Közlemények, III. évf. (2010) 4. sz. 109–132.

Vizi, László Tamás: The Hungarian Effort to Dissolve the Unity of the Little Entente in 1926. Prague Papers on the History of International Relations, IX. évf. (2013) 2. sz. 134–150.

Zachar Péter Krisztián: A hivatásrendiség eszmei háttere. In: A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században. Szerk.: *Dobák Miklós*. L'Harmattan, Budapest, 2011. 88–105.

Zachar Péter Krisztián: Érdekképviseletek és érdekérvényesítés az osztrák „Ständestaat" keretei között. In: A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században. Szerk.: *Dobák Miklós*. L'Harmattan, Budapest, 2011. 112–145.

Zakar András: Újabb adatok Teleki Pál haláláról? Zemplén Elemér és Zabolai Szabó János visszaemlékezései. História, IV. évfolyam (1982) 1. szám. 7–8.

Tanulmánykötetek, konferenciakötetek, szerkesztett kötetek

A fordulat. Gróf Teleki Pál halála konferencia. Magyarok Világszövetsége, Budapest, 2008.

A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században. Szerk.: *Dobák Miklós*. L'Harmattan, Budapest, 2011.

A magyar szolidaritás Balatonboglári példái, 1939–2009. Szerk.: *Bakos István – Vásárhelyi Tibor*. Balatonboglár Önkormányzata, Balatonboglár, 2009.

Erdély. Szerk.: *Deér József*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1940.

Fiatal egyháztörténészek írásai. Szerk.: *Fazekas Csaba*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 1999. (http://mek.oszk.hu/02000/02082/html/index.htm#tart, 2014. június 1.)

Laczkó Miklós: Válságok – választások. Történeti tanulmányok a két háború közötti Magyarországról. Gondolat, Budapest, 1975.

Magyar Életrajzi Lexikon. Szerk.: *Kenyeres Ágnes*. (http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/, 2014. június 4.)

Magyarok és lengyelek, 1939–1945. Szerk.: *Kapronczay Károly*. Gondolat, Budapest, 1991.

Menekült-rapszódia – Lengyelek Magyarországon, 1939–1945. Szerk.: *Szenyán Erzsébet*. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2000.

Országgyűlési Almanach az 1939–44. évi országgyűlésről. Szerk.: *Haeffler István*. MTI, Budapest, 1940.

Teleki Pál és kora – A Teleki Pál emlékév előadásai. Szerk.: *Csicsery-Rónay István – Vígh Károly*. Occidental Press, Budapest, 1992.

Történelmi emlékezet és identitás. Szerk.: *Strausz Péter – Zachar Péter Krisztián*. Heraldika, Budapest, 2012.

Monográfiák

Ablonczy Balázs: A visszatért Erdély, 1940–1944. Jaffa, Budapest, 2011.

Ablonczy Balázs: Teleki Pál. Osiris, Budapest, 2005.

Arday Lajos: Az Egyesült Királyság és Magyarország. Nagy-Britannia és a magyar–angol kapcsolatok a 20. században. Mundus, Budapest, 2005.

Bán, András D.: Hungarian–British Diplomacy, 1938–1941. The Attempt to Maintain Relations. Frank Class, London, 2004.

Botlik József: Közigazgatás és nemzeti politika Kárpátalján. I. kötet. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok, 1918–1945. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék – Veszprémi Egyetem Tanárképző Kar, Nyíregyháza, 2005.

Botlik József: Közigazgatás és nemzeti politika Kárpátalján. II. kötet. A Magyarországhoz történt visszatérés után, 1939–1945. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék – Veszprémi Egyetem Tanárképző Kar, Nyíregyháza, 2005.

Bölöny József – Hubai László: Magyarország kormányai, 1848–2004. Akadémiai, Budapest, 2004.

Braham, Randolph L.: A magyar holocaust. I. kötet. Gondolat, Budapest, 1988.

Czettler Antal: Teleki Pál és a magyar külpolitika, 1939–1941. Magvető, Budapest, 1997.

Csirpák Lilli: Teleki Európáról. Kairosz, Budapest, 2004.

Dombrády Lóránd: Werth Henrik, akiről nem beszélünk. Argumentum, Budapest, 2005.

Fodor Ferenc: Teleki Pál. Mike és Társa Antikvárium, Budapest, 2001.

Gergely Ferenc: A magyar cserkészet története, 1910–1948. Göncöl, Budapest, 1989.

Gulyás László: A Horthy-korszak külpolitikája. I. kötet. Az első évek, 1919–1924. Attraktor, Máriabesnyő – Gödöllő, 2012.

Gulyás László: A Horthy-korszak külpolitikája. II. kötet. A húszas évek második fele, 1924–1931. Attraktor, Máriabesnyő – Gödöllő, 2013.

Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon. Osiris, Budapest, 2001.

Haas György: A szeretet apostola volt – Varga Béla élete. Kairosz, Budapest, 2009.

John Lukacs: The Last European War. September 1939 – December 1941. Anchor Press, New York, 1976.

Juhász Gyula: A Teleki-kormány külpolitikája 1939–1941. Akadémiai, Budapest, 1964.

Kádár Lynn Katalin: Eckhardt Tibor amerikai évei, 1941–1972. L'Harmattan, Budapest, 2006.

Kis Aladár: A Teleki-kormány külpolitikája a második világháború előtt. Akadémiai, Budapest, 1962.

L. Balogh Béni: Küzdelem Erdélyért. A magyar–román viszony és a kisebbségi kérdés 1940–1944 között. Akadémiai, Budapest, 2013.

Macartney, Carlile Aylmer: Október tizenötödike. I–II. kötet. Gede Testvérek, Budapest, 2006.

Macartney, Carlile Aylmer: Teleki Pál miniszterelnöksége, 1939–1941. Occidental Press, Budapest, 1993.

Pál Zsombor Szabolcs: A Salazarizmus recepciója Magyarországon. Szakdolgozat. ELTE–BTK, Budapest, 2011.

Sakmyster, Thomas: Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944. Helikon, Budapest, 2001.

Szolnoky Erzsébet: Fellebbezés helyett. Apor Vilmos püspök élete és vértanúsága. Szent Gellért, Szeged, 1990.

Tilkovszky Loránt: Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon, 1938–1941. Akadémiai, Budapest, 1967.

Tilkovszky Loránt: Teleki Pál – Legenda és valóság. Kossuth, Budapest, 1969.

Tilkovszky Lóránt: Teleki Pál titokzatos halála. Helikon, Budapest, 1989.
Török Bálint: Farkas esz meg, medve esz meg... Szent-Iványi Domokos és a Magyar Függetlenségi Mozgalom. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel – Budapest, 2004.
Turbucz Dávid: Horthy Miklós. Napvilág, Budapest, 2011.
Ungváry Krisztián: A Horthy-rendszer mérlege – Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon. Jelenkor, Pécs, 2012.

Teleki Pál nyomtatásban megjelent munkái[784]

Bartucz Lajos – Cholnoky Jenő – Prinz Gyula – Teleki Pál: Magyar föld, magyar faj. I–IV. kötet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936–1938.
Domanovszky Sándor – Teleki Pál: La Hongrie Occidentale. Soudier – Pfeifer, Páruzs – Budapest, 1920.
Modern földrajz és oktatása. Szerk.: *Teleki Pál – Vargha György*. Studium, Budapest, 1923.
Teleki Pál: A földrajzi gondolat története. Kilián, Budapest, 1917.
Teleki Pál: A gazdasági élet földrajzi alapja. I–II. kötet. Centrum, Budapest, 1936.
Teleki Pál: Általános gazdaságföldrajz, különös tekintettel az óvilági komponensekre. Szerzői kiadás, Budapest, 1927.
Teleki Pál: Amerika gazdasági földrajza, különös tekintettel az Északamerikai Egyesült Államokra. Centrum, Budapest, 1922.
Teleki Pál: Atlasz a Japáni szigetek cartograpiájának történetéhez. Kilián, Budapest, 1909.
Teleki Pál: Az elsődleges államkeletkezés kérdéséhez. Államtudori értekezés. Franklin, Budapest, 1903.
Teleki Pál: Beszédek, 1939. Stádium, Budapest, 1939.
Teleki Pál: Európáról és Magyarországról. Atheneum, Budapest, 1934.
Teleki Pál: Magyar Nemzetiségi Politika. Stádium, Budapest, 1940.
Teleki Pál: Magyar politikai gondolatok. Nemzeti Könyvtár, III. évfolyam (1941) 42–43. szám.
Teleki Pál: Magyarország az új Európában. Stádium, Budapest, 1941.
Teleki Pál: Szociálpolitika és hadigondozás gyakorlati tapasztalatok alapján. Országos Hadigondozó Hivatal, Budapest, 1918.
Teleki Pál: The Evolution of Hungary and its Place in European History. MacMillan, New York, 1923.

[784] Teleki Pálnak számos rövidebb tanulmánya és írása jelent meg különnyomatok formájában, ezeket a felsorolás nem tartalmazza.

Névmutató

Magyar személyek

Külföldi személyek

E kötet Gróf Teleki Pál 1939 és 1941 közötti második miniszterelnökségének nehéz időszakát mutatja be, a kormányfő rejtélyekkel övezett haláláig.

Számos, eddig kevésbé ismert és teljesen ismeretlen hazai és külföldi forrás felhasználásával kerül bemutatásra Teleki kül- és belpolitikája, melynek legfőbb célja az önállóan cselekvő, független magyar állam megőrzése és megerősítése volt. Ennek a politikának lett következménye a békés területi revízió, a Harmadik Birodalommal szembeni kemény külpolitikai fellépés, a titkos diplomáciai csatornák kialakítása, a vitatható belpolitikai lépések és Teleki Pál halála is. A már kortársai között is hatalmas tiszteletnek örvendő tudósról, tanárról és államférfiról találóan szólt a Magyar Tudományos Akadémia nekrológja: *„Neve, munkája, kiváló emberi alakja egész lapot kér nemzetünk történelmében, egész lapot, de e lapon félbeszakad az írás; abbamaradt, rejtélyes utolsó sorára gyászfátyolt borít a nemzet nemtője."*

Nyári Gábor (1986) történész diplomáját 2012-ben szerezte a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, jelenleg ugyanennek az intézménynek doktorandusza. Fő kutatási területe a Horthy-korszak politikatörténete, valamint a második világháború utáni nyugat-európai magyar emigráció sorsa.

www.kairosz.hu

3900 Ft

ISBN 978-963-662-761-4

9 789636 627614

NYÁRI GÁBOR A Sándor-palotától a ravatalig

KAIRÓSZ

NYÁRI GÁBOR

A Sándor-palotától a ravatalig

Teleki Pál

MÁSODIK MINISZTERELNÖKSÉGE 1939–1941

